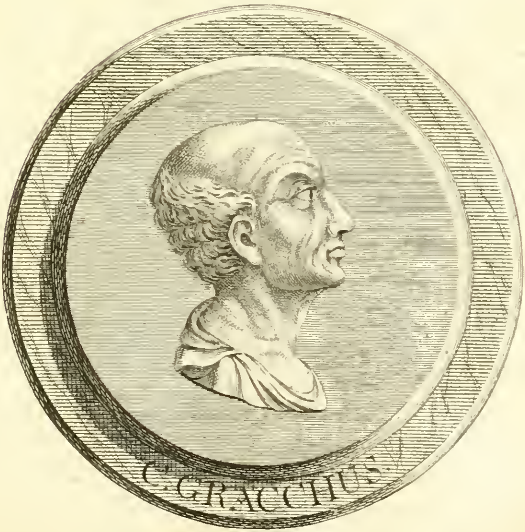
T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

CUM INTEGRIS

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTIS

VOLUMEN OCTAVUM

BIPONTI

EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS

CIƆIƆCCLXXXV

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XIX.

IN LOCUM LIB. LIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI QUARTI.

Q. *Pompejus consul in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem & Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Cum Macedonum legati conquestum de D. Junio Silano prætore venissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere; T. Manlius Torquatus, pater Silani, petiit, impetravitque, ut sibi cognitio mandaretur: &, domi causa cognita, filium condemnavit, abdicavitque; ac ne funeri quidem ejus (cum suspendio vitam finisset) interfuit; sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit.* Q. *Fabius proconsul rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriatho æquis conditionibus facta. Viriathus a proditoribus, consilio Servilii Cæpionis, interfectus est, & ab exercitu suo multum comploratus, ac nobiliter se-*

pultus; vir duxque magnus, & per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

I. In Hispania cum grave molestumque Romanæ civitati per aliquot annos bellum fuisset, intolerabilior pax excepit. Nam & Arvacci prius ab instituendo fœdere resilierunt; & postea pacem, geminis cum hostibus pactam, neutrubi ratam senatus esse voluit. Q. Pompejus consul, cum primo vere in provinciam venisset, exercitum accepit genere numeroque cuilibet bello parem. Triginta millia peditum erant, equitum duo, sub aliquot imperatoribus, & novissime sub Q. Macedonico præstantissimo, ad omnia armorum munia diligentissime exercitata juventus.

II. Neque tamen perinde fortuna belli se dedit. Cum enim principio magna spes pacis & victoriæ fuisset, parvo momento sors omnia retroegit. Territi tanto belli apparatu Arvacci, legatis ad consulem missis, eas in conditiones fœdus impetraverant, *ut certa die utramque urbem, Termestinam, Numantinamque, in fidem populi Romani dederent: obsides trecentos, saga novem millia, coria tria millia, equos bellatores octingentos, arma omnia traderent: hæc ubi fecissent, socii ac amici haberentur.* Cum dies venisset, cetera quidem promte alacriterque sunt factitata: ubi ad arma tradenda ventum, inter homines bellicosos virilis fremitus oriri, animique a turpitudine præsenti ad pristinæ libertatis decus pudore accendi. Igitur sese mutuo respicientes interrogabant, *idne facinoris subire viri possent, ut arma vivis detrahi patiantur?* neque virorum modo hi questus erant: pueri quoque ac mulieres negabant, *sibi pro patribus aut maritis futuros, qui tantum dedecoris adivissent.* Itaque consensu retentis armis, *vitam potius, quam hæc, omissuros esse*, confirmarunt.

III. Consul, his cognitis, castra juxta Numantiam ponit. Ea in obsidione, cum per absentiam consulis, equites in-

§ I. Appian. Hisp. § II. Diodor. ap. Fulv. Ursin. Florus. 2, 15.

caute transcurrentes excepti ab hostibus essent, in planitie quadam instruit aciem, de summa rerum dimicaturus. descenderunt eodem & Numantini: at, cum iniquior pugnæ futura conditio videretur, (nam de millibus virorum decem, quot initio belli Numantia armaverat, magnam partem tot certamina absumserant) paulatim se subducentes, sine detrimento intra munimenta refugerunt. Pompejus, difficultate locorum & quotidianis velitationibus fatigatus, cum a multo paucioribus carpi suas copias nullo operæ pretio videret, Termantiam faciliorem oppugnantibus fore ratus, eo transduxit exercitum. Sed & ibi neque mollior hostis, neque faventior fortuna inventa, eodem die tribus incommodis acceptis. nam & pugna amissi milites septingenti fuerant; & tribunus militum, qui commeatum in castra advehebat, repulsus: & cum ira ac cupiditate ultionis fervidius institisset, protrusis ad præcipitia loca Romanorum ordinibus, multi pedites equitesque cum ipsis equis, per præcipitia devoluti, perierunt. Tenebræ intervenientes magis periculum, quam periculi opinionem distulere: totaque nox in armis exacta est.

IV. Neque secus, atque conjecerant, cum luce simul hostes affuere: is quoque dies totus certando consumtus, & neutro inclinante victoria, prœlium nox dirèmit. Acrior tamen, ut in angustiore numero, damni sensus Termestinis fuit: quo prope ultimam desperationem adacti sunt. Inde Pompejus ad parvum oppidum Maliam movit. Sed Malienses, occiso præsidio Numantinorum, locum Pompejo tradiderunt. Ille, armis obsidibusque acceptis, in Sedetaniam perrexit, ut eam regionem ab incursionibus Tangini cujusdam, latronum ducis, liberaret. Ibi felix expeditio fuit: multi latrones occisi, multi capti. Sed tanta fuit hominum feritas, ut servitutem nemo ferret; alii semetipsos, usitato gentibus illis facinore, alii emtores occiderent; quidam, dum transportantur, navibus perforatis, seque & ce-

§ III. Appian. Vellej. 2, 1.

teros profundo mergerent. At Pompejus urbem, quam Lanci vocant, haud procul Maliacis, cum obſidere eſſet aggreſſus, Numantini vicinis auxilium juvenes quadringentos noctu ſubmiſerunt. Hos illi primum *ſervatores ſuos* appellantes, doniſque proſequentes, ſumma lætitia excepere. paucos poſt dies, cum vehementius inſtaret hoſtis, de exitu rei dubitare cœperunt, miſſiſque legatis, *urbem dedituros* dicere, *corporibus ſalvis.*

V. Negabat conſul, *ullam deditionis, niſi traditis prius Numantinis, conditionem eſſe.* quod cum inhumanum factu & fœdum ad famam videretur, omnia potius experiri, quam bene de ſe meritos ad exitium dedere, decreverunt. Mox ubi ſpes omnis ſalutis quotidie magis magiſque decedebat, inque oculis extrema omnia erant, legatos ad conſulem ſecreto mittunt, *aliorum potius exitio, quam ſuo, ſeveritati illius ſatisfacturos eſſe*, nuntiantes. Non fefellit perfidia ſociorum Numantinos: qui, priuſquam occiderentur, vindicta ſe ſatiaturi, noctu impreſſionem in Lancienſes faciunt, magnumque eorum numerum occidunt. Concurritur & ab oppidanis ad opprimendos hoſpites: magnoque cum clamore certamen atrox conſeritur. Conſul, cauſæ non ignarus, *inter eum tumultum ſcalas applicari mœnibus*, jubet; tranſcenſiſque iis, oppido potitur: cives ad unum omnes interficit: Numantinis, qui ad ducentos ſupererant, abeundi ad ſuos facit poteſtatem: ſive virtutis, indigne circumventæ, ſortem miſertus; ſive ut invictam armis civitatem, ad Romani imperii patientiam lenitatis exemplo ſollicitaret.

VI. Eo tempore P. Africanus & L. Achaicus varia & inter ipſos ratione, & apud ceteros fama, cenſuram exercebant. Erat enim par hoc cenſorum plane diverſis inter ſe moribus: cum alter intentus, & rigidus officii exactor, nullius rei cuiquam gratiam faciebat; ſed multorum ex ſenatu, multorum ex equeſtri ordine, de plebe autem longe

§ IV. Liv. Epit. Appian. Strab. l. 3, Ptolemæus. Diodor. ap. Valeſ.

plurimorum vitas exacta diligentia expenderet: Mummius contra neque ipse notaret quemquam, & notatos a collega, quos posset, ignominiæ eximeret. Unde parum concors ea censura fuit: & Scipio, cum Herculis ædem dedicaret, non vocato ad epulum collega, sermonibus hominum est reprehensus. Ita nullius aut virtus tanta, aut dignitas est, quin judiciis etiam longe inferiorum sit obnoxius; vulgoque homines etiam de suis censoribus censuram agunt.

VII. At Scipio ingenii pariter animique non egens, partim facetiis discutiebat notandorum querelas, partim severis vocibus retundebat. Neque de tanto viro etiam leviora referri indignum aut inutile Polybius judicat; quia & optimorum artificum, licet minutiora, signa admiramur. Igitur cum tribu moveret quendam, qui sub patre Paullo ordines ducens, prœlio non interfuerat; interrogaretque ille, *cur notaretur, qui custodiæ causa remansisset in castris?* respondit, *non amo nimium diligentes.* Equum ademit adolescenti, qui in obsidione Carthaginis lauto convivio diripiendam, sub figura & nomine urbis, placentam proposuerat; quærentique causam, *quia*, inquit, *me prior Carthaginem diripuisti.*

VIII. Idem in equitum censu C. Licinium sacerdotem videns accedere, clara voce testatus est, *se scire, perjurium a sacerdote factum: seque teste usurum esse, quisquis eo nomine sacerdotem esset accusaturus.* cum autem omnes tacerent, *traduc equum*, inquit, *C. Licini: non enim possum idem & accusatoris implere vicem, & judicis.* Ceterum censu perfecto, lustrum condidere censores. id septimum atque quinquagesimum fuit. Censa sunt civium Romanorum capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Inter condendum lustrum, cum ex publicis tabulis scriba solemne precationis carmen censoribus præiret, quo Dii immortales, *ut res populi Romani meliores ampliores que facerent*,

§ VI. Cic. Somn. Idem de Orat. 2, 66 & pro Cluent. c. 43. Diod. ap. Vales. Vell. 1, 13. Plutarch. § VII. Cic. de Orat. 2, 67. Plut. Apoph. Rom. c. 22.

rogabantur: ibi Scipio, *satis*, inquit, *bonæ ac magnæ sunt. itaque precor, ut eodem in statu perpetuo servent.* atque *protinus ad hanc formulam emendari in tabulis carmen* jussit: neque posteri mutavere.

IX. Censuræ publicæ non minus severe patriam potestatem exercitam (nam & temporibus hæc conjuncta fuere) subjiciam. Macedonum legati de D. Junio Silano querebantur, *quod, cum prætorio imperio Macedoniam obtineret, pecuniis acceptis provinciam spoliasset.* Eam cognitionem cum suscipere senatus vellet, T. Manlius Torquatus, Silani pater, impetravit, ne quid eo in negotio constitueretur, priusquam ipse causam cognovisset. Id viro summæ dignitatis, omnisque publici ac privati juris peritissimo, lubenter concessum. Itaque domi suæ cognitione instituta, audivit accusatores, audivit defensiones rei: testes utrinque productos diligentissime examinavit. Id cum triduo continuo fecisset, tertio die pronuntiavit, *reum fecisse videri, & in conspectum suum venire* vetuit. Non tulit ignominiæ dolorem juvenis, suspendioque finivit vitam: adeo nulla commiseratione parentis, ut neque funeri interesset, & de jure consulentibus domi sedens, ut solebat, responderet.

X. At in ulteriore Hispania Q. Fabius Servilianus Bacciam urbem, obsidione Viriathi liberatam, in deditionem accepit. Accessere multa castella, & quidam prædonum ductor Connobas: qui cum ejus potestati se permisisset, huic soli pepercit proconsul; sed eorum, qui cum illo fuerant (erant autem magnam partem transfugæ, qui ex præsidiis Romanis ad latrones se receperant) dextras amputavit. Id vero, licet adversus tale genus hominum nihil nimium aut atrox habetur, tamen quia non tam bello capti, quam in fidem dediti fuerant, crudelius, quam pro mansuetudine aut populi Romani, aut ipsius imperatoris

§ VIII. Cicero pro Cluent. c. 48. Val. Max. 4, 1. Plutarch. Tab. Capitol. Liv. Epit. § IX. Liv. Epit. Val. Max. 4, 8. Cic. de fin.

visum. Inde Erisanem ductus exercitus: eaque urbs, cum portas venientibus clausisset, operibus est circumdata.

XI. Quæ dum fiunt, Viriathus, qui per noctem in oppidum ignorantibus Romanis venerat, cum luce erumpit; eos, qui in opere erant, projectis dolabris & ligonibus fugam inire cogit, ceterum quoque exercitum subsidio suis venientem profligat. Ventum plane ad ea loca erat, unde difficilis exercitui receptus esset; quod fortunæ munus Viriathus, ut erat futuri non improvidus æstimator, non victoriæ, magis ad incendendum bellum, quam finiendum, valituræ, sed perpetuæ pacis occasionem facere maluit. Convenit, *ut pax amicitiaque populo Romano, ac Viriatho Lusitanisque esset: utrique, quibus in præsentia finibus, iisdem in posterum possiderent.* Id fœdus quanquam parum honestum nomini Romano, rerumque hactenus a Serviliano gestarum macula turpis haberetur: a populo tamen tædio diuturni belli acceptum est. In eo statu res Hispaniæ erant, cum C. Lælius Sapiens, Q. Servilius Cæpio consulatum inivere.

XII. Prodigii loco tum acceptum, quod Siciliæ mons Ætna copiosum ignem evomuerat: idque postquam majoribus hostiis quadraginta procuratum est, alteri consulum ulterior Hispania provincia decreta: Q. Pompejo prorogatum in citeriore imperium est: datumque senatoribus quibusdam negotium, ut novum exercitum ex tironibus conscriptum ad eum adducerent, quo proconsul ad id bellum, unaque consultoribus iis, qui adduxissent, uteretur. Postquam in provinciam Cæpio venit (nam huic ulterior Hispania evenerat) literas ad senatum *de fœdere, quod frater ejus Q. Fabius cum Viriatho icerat,* dedit: *indignum id majestate principis populi videri.* Permissum, *ut quantum dissimulanter facere posset, Viriatho noceret.* Ut vero *rationem illam nullam esse* consul rescripsit, *quæ tantundem invidiæ, quam si palam fœdus rumperetur, multo minus commodorum es-*

§ X. Oros. 5, 4. Appian. Hisp. Front. Strat. 4, 1. Val. Max. 2, 7. § XI. Auctor de Vir. ill. c. 71. Porph. c. 24. Appian. Diodor. l. 32. Liv. Epit. Jul. Obseq.

ſet allatura; continuis ejus literis expugnati Patres *pacem irritam videri* decreverunt, hoſtes aperto bello proſequendi poteſtate conſuli facta.

XIII. Hoc decretum ubi in provinciam perlatum, lætus ſucçeſſu conſiliorum Cæpio confeſtim adverſus Viriathum ducit. Arſæ is tum erat, ſicut non plane ſecurus, ut in fida pace, ita neque ſatis inſtructus ad pericula ſubito reſurgentis belli. Optimum ex præſentibus viſum, ut Arſa cito agmine ſe proriperet, omnia, qua incedebat, vaſtans, quo minor hoſti copia ſequendi foret. Conſul, urbe recepta, contentis itineribus ad opprimendum Viriathum feſtinans, tandem in Carpetanorum finibus eum attigit. Viriatho non ita vires ſuæ placebant, ut fortunam prœlii tentare cuperet: neque videbatur hoſte tam propinquo diſcedere citra ſummum periculum poſſe. Quare ad ſuas artes converſus, in tumulo quodam velociſſimos ſuorum tanquam pugnaturus inſtruxit: hoc agmen reliquos per ſinuoſam vallem ſe ſubducentes texit, ne ab Romanis fraus animadverteretur.

XIV. Mox cum eos jam ſatis itineris præcepiſſe crederet, ipſe palam effuſo curſu diſceſſit; certus pernicitate equorum ſibi tutam ab hoſte quantumvis propinquo fugam fore. Secuti ſunt Romani: ſed celeritatem Luſitanorum adeo æquare non poterant, ut ne quidem, qua illi via profugiſſent, deprehendere ullo indicio poſſent. Conſul in Vectones & Gallæcos effudit iram, lateque populatus agros, Viriatho ſpem auxiliorum ex iſtis gentibus abſtulit. Qui ubi gravius in dies bellum fieri videt, multoſque ſociorum alios vi, alios ſponte a partibus ſuis deficere, intereſſe arbitratus, integer, an victus, pacem peteret, antequam ſigna conferrent, ad conditiones reſpicere cœpit, miſſis, qui *quando prius fœdus diſplicuiſſet, quid addi demive conſul vellet, quærerent.*

XV. Eorum talis oratio fuit: *Quartuſdecimus jam annus agitur belli, quod vobiſcum gerimus. Nec memorare clades opus*

§ XII. Eutrop. Appian. § XIII. Diodor. Appian. Front. Strat. 2, 13. § XIV. Flor. 2, 7. Auctor de Vir. ill. c. 71. Diodor. ap. Valeſ. & Fulv. Urſin.

est, ne vel acceptas commemorando, dolorem nostrum augeamus; vel illatas, animos eorum exacerbemus, quibus cum maxime placatis propitiisque opus est. Pacis enim petendæ causa adsumus, quam ita desideramus, ut, excepta libertate, nihil habituri videamur antiquius. Idcirco cum his mandatis principes nostri nos miserunt, ut nihil eorum, quæ fieri possent, recusaremus. Sperabant autem, æquiores ideo conditiones fore, quod rebus nostris integris, & si verum audire vultis, jam amici sociique vestri, pacem quærimus. Anno superiore fœdus cum fratre tuo pepigimus, Q. Servili, ratumque id populus Romanus habuit. Cur post illud iterum in arma fuerit itum, quanquam nesciamus, quærere nolumus, ne cum potentioribus litigare velle videamur.

XVI. *Si tamen prioribus conditionibus adjectum aliquid demtumve cupitis, non resistimus, dum toleranda viris imperentur. Quid opus est bello, si præcipere alteris, quod volunt, licet, alteris nullius rei major, quam imperata faciundi, cura est? Non enim, ut gentem nostram exscindatis, ideo bellum a vobis susceptum crediderim. absit, abestque hæc a vobis, etiam apud feras gentes damnata inhumanitas. Vos autem nihil tam imputare Diis immortalibus audio, quam quod favorem illorum justis tantummodo piisque bellis suscipiendis mereamini: neque adversus homines alia ulla re magis gloriari, quam quod metuendi rebellibus, iidemque supplicibus mites estis. ajuntque, vobis haud pauciores populos æquitatis vestræ mansuetudine inductos, quam armis coactos obedire. Quo in numero si Lusitanos etiam habere visum erit, operam dabimus, ut vestra lenitate nequaquam indigni habeamur.*

XVII. Ad ea Servilius de consilii sententia hæc ferme respondit: *Non est nova hæc, quam nunc attulistis, oratio, Lusitani. Olim jam & postulatis pacem, quasi belli tæderet; & bellum geritis, quasi pœniteret quietis. Toties imperatores nostri icerunt cum orantibus fœdus: nec unquam satis certa pactorum apud vos fides fuit. Sed priora mittantur. nec cum fratre meo fœdus initum memorari attinet, quod senatus irritum esse censuit. Neque ego ut ea de re disceptarem vobiscum, sed ut vi armisque ad satisfaciendum de injuriis cogerem, in provinciam veni. Qua-*

propter in veteri pertinacia manentes omni clade belli perſequi certum eſt, nec ante finem imponere labori, quam dignam Romani nominis majeſtate ultionem a vobis exegerim.

XVIII. *Quod ſi vere conſiliorum pœnitet, fruſtraque vos obniti decreto Deorum, qui penes Romanos imperium terrarum gentiumque eſſe voluerunt, agnoſcitis; non ita ſum ſanguinis veſtri cupidus, ut in amicitiam vos recipere nolim, dum imperata promte faciatis. Sed quia multas his annis civitates a ſocietate noſtra Viriathus abſtraxit, illarumque principes, quorum proditione patrata res eſt, ſecum in honore habet: illos ante omnia dedi neceſſum eſt. Hæc erit ſponſio pacis, quæ deinde vobis haud gravate, nec malis conditionibus dabitur. Quanquam enim capta egregia urbe, vaſtatis aliquot populis, Vectonumque & Gallæcorum ſic acciſis viribus, ut non ſint tam cito reparaturi, quantum vobis deceſſerit non ſim neſcius, non ſic amabo victoriam, ut odiſſe videar pacem. Quod ſi vero parcere illis potius, quorum deditio poſcitur, quam vobis ipſis voletis, ad me venire legatos poſtea veto. parate vos ad bellum, ſortem, quam armorum fortuna dederit, habituri.*

XIX. Viriathus, cum ante omnia principes civitatum, qui a Romanis ad ipſum defeciſſent, poſtulari videret, partem eorum, inter quos & ſocerum ſuum, proprii agminis ductorem, interfecit; alios conſuli tradidit: quorum omnium amputatæ manus ſunt. nec per ipſum ſtabat, quo minus ſolida pax conveniret; niſi quod arma petebantur. hæc tradere neque ipſe, neque qui cum eo erant, ſuſtinuere. Ita renovato bello, cum vicina inter ſe caſtra haberent, & conſul omni conatu bellum finire contenderet, minus aliquanto hoſtem, quam ſe ſuoſque, fatigabat. Unde primum indignatio & odium conſulis, mox etiam periculoſa ipſi ſeditio in caſtris exſtitit. Duro & ſuperbo imperio ceterum exercitum, duriore equites habebat.

XX. Unde, cum noctu multorum ſæpe conviciis proſcinderetur, neque deprehendere certos auctores poſſet,

§ XIX. Auctor de Vir. ill. Diodor. ap. Valeſ. Appian.

iratus univerſis, quod ex eo utique corpore contumelioſos iſtos eſſe autumabat, præcepit aliquando, *ut duarum legionum equites* (erant omnino ſexcenti) *tranſmiſſo, qui caſtra præterfluebat, amne, ad montes Viriatho inſeſſos, cum ſolis agaſonibus lignatum proficiſcerentur.* Cum res manifeſtiſſimi periculi videretur, legati tribunique Cæpionem oravere, *ut ne tantum numerum honeſtiſſimorum civium in perniciem certam mitteret.* Inter hæc equites, qui paulifper reſponſum conſulis exſpectaverant, poſtquam obſtinatum audivere, ni ipſi rogarent; mortem levius ſupplicium rati, ut imperatum fuerat, ad montes contenderunt. Ivit una ſociorum equitatus, aliique voluntarii, clamitantes, *indignum eſſe, ſi tot fortiſſimi viri tanto in diſcrimine deſtituantur.*

XXI. Ita validior effecta manus, quam aut laceſſere auderet hoſtis, aut obterere facile poſſet: cæſique lignorum faſces referebantur. Inter redeundum, cum furentes ira plerique *conſulis iniquum imperium* conviciis & querelis traducerent, exorta vox a paucis, ſtatim excepta probataque eſt communiter, *dignum eſſe lignis ſic petitis uri, qui talia imperaſſet.* Igitur protinus ad tentorium conſulis itur: ſtrues lignorum cum tumultu & minis circumponuntur: & niſi ardentibus vindictæ cupiditate animis velox fuga tutæque latebræ deſtinatam victimam eripuiſſent, a ſuis militibus, ſuis in caſtris, Romanus imperator, inaudito temporibus omnibus exemplo, fuiſſet concrematus.

XXII. Id periculum, & quod Viriathus aliter vinci non poſſe videbatur, animum aperuit ignobili conſilio, ut quoſdam amicorum Viriathi pecunia, & ſpe impunitatis ad ducem per inſidias tollendum corrumperet. Audacem quendam & Ditalconem, cumque his Minurum miſſitare ad conſulem Viriathus ſolebat, de conditionibus pacis acturos: ii hoc modo deſtinatum ſcelus perfecere. Parciſſimus ſomni Viriathus, laboribus aut curis diurnum pariter nocturnumque tempus extrahebat. plerumque, ubi ſoporem extorſiſſet laſſitudo, cubabat armatus, ut, ſimul evigilaſſet, agendis, quæ ſe offerrent, rebus nulla mora injice-

retur. nihil igitur vetebat, quin amicis etiam ad quiescentem aditus esset. Hac occasione proditores usi, cum per causam subiti negotii tentorium ejus intravissent, dormientem in armis, jugulo, quod solum patebat, hausto, interficiunt. egressique nemine sentiente, quod sine voce aut strepitu cædem vulnus opportunum peregerat, ad Cæpionem transfugiunt, exposito facto præmium navatæ operæ postulantes. Cæpio concessis, quæ hactenus obtinuissent, *de cetero senatus arbitrium esse oportere*, respondit; *imperatorem enim a militibus suis interfici, Romanis nunquam placuisse.*

XXIII. Hic finis Viriathi fuit. cujus interitum cum numero & fide præcellentes auctores consilio Cæpionis adscripserint, alios sequi nolui, qui sequentis anni consulî Popillio facti hujus ambiguam laudem transcripserunt. At in exercitu Viriathi, cum multa jam luce nondum dux conspiceretur, primo rem insolitam omnes admirari, mox cognita causa gemitu luctuque complere castra, nunc *illius* dolere *vicem*, nunc miserari *suam*, *quibus in tali periculo tantus invidia Deorum ablatus imperator esset.* Augebat dolorem nova rabies, quod, auctores facinoris frustra requirentibus, ne ultionis quidem relictum solatium erat. Quod unum poterant, cadaver interemti, pretiosissimo cum cultu sublimi rogo impositum, multis super hoc cæsis victimis, combusserunt.

XXIV. Inde peditum cohortes equitumque alæ, barbaro more laudes defuncti celebrantes, circa bustum decurrebant; nec ante discessum est, quam ignis prorsus exstingueretur. Magnifico deinde tumulo cineribus reconditis, ducenta gladiatorum paria dederunt, eximiam viri virtutem eniso studio honorantes. Fuit enim haud dubie sicut in certando fortissimo militi, sic in providendo sagacissimo cuique imperatori comparandus. quodque bonis etiam ducibus haud perpetuum est, toto imperii sui tempore be-

§ XXII. Flor. 2, 11. Auctor de Vir. ill. c. 71. Val. Max. 9, 6. Appian. Eutrop. Oros. 5, 4. Diodor. ap. Fulv. Ursin. Liv. Epit. § XXIII. Liv. Epit. Diodor. ap. Vales. Appian.

nevolentia omnium militum, & amore ſingulari uſus eſt. quem moderatione beneficiiſque provocabat, virili prædæ parte contentus, cum ſemper exercitus ipſe ampliorem capere juberet; atque hinc etiam multa præmiis meritorum, aut neceſſitatibus inopum decerpens. Præter hæc cibi vinique parſimonia viro incredibilis fuerat: neque plus aut ſomno, aut cuiquam generi voluptatum, indulgebat. Quantus autem ille vir fuerit, ex ipſis rerum argumentis promtum eſt colligere. Nam continuis contra Romanos quatuordecim annorum bellis, quorum amplius decem totius ferme Luſitaniæ imperatorem egit, non modo concordes inter ſe & adverſus ducem copias continuit: ſed etiam ab hoſtibus propemodum invictas præſtitit. conſilio conatuque, & tantum non ſucceſſu, Hiſpaniæ contra Romanam potentiam aſſertor: votique futurus compos, ſi paulo infirmiores hoſtes, & firmiores amicos habuiſſet.

XXV. Magnitudinem illius illuſtrarunt etiam ſequentia, quoniam orbata incomparabili ductore Luſitana res, e veſtigio eſt peſſumdata. cum enim ab exercitu Tautanus quidam creatus imperator, ad Saguntum oppugnandam ſe contuliſſet, repulſus inde mox circa Bætin fluvium, dum tranſire amnem conatur, a Cæpione ſuperveniente in tantum defatigatus eſt, ut ſeque & exercitum, quibus victori placeret conditionibus, dedere cogeretur. Humaniter uſus eſt Cæpio deditis, exarmatoſque, ne iterum ad latrocinia per inopiam prolaberentur, in agro ſatis amplo, & commoda ad habitandum urbe, collocavit. Hunc exitum Viriathici belli formidabiles diu motus habuere. Quorum ut finis gratiſſimus ſenatui populoque erat, ita, qua perventum ad illum fuerat, via diſplicebat. neque triumphum ex eo bello decernere ſenatus voluit; cujus victoria, quod emta fuiſſet, magis erubeſcendum populo Romano, quam gloriandum, judicabat.

§ XXIV. Liv. Epit. Juſtin. 4, 2. Appian. Diodor. Eutrop. § XXV. Diodor. Appian. Strab. l. 3. Vetus inſcript. Veron. ap. Ant. Aug. dialog. X. Antiquit. Val. Max. 9, 6. Auctor de Vir. ill. c. 71.

XXVI. Erat omnino curfus ille temporum, quo nihil ex Hifpania fatis gratum accideret civitati. neque bellum ex commodo reipublicæ erat, neque pax ex dignitate: jam etiam victoriæ ipfius tædebat. Auxit indignationem hominum de Q. Pompejo fequior fama, qui, Lancienfium urbe diruta, iterum Numantiam affedit, & temere fufceptum confilium de fluvio, qui Numantinum agrum rigat, in meffem eorum immittendo, quo fame domari civitas poffet, poft maximas difficultates poftremo quidem exfecutus eft, fed nullo neque fuo commodo, neque hoftium detrimento: cum ipfe interim crebra & acerba pateretur. Quippe Numantini militibus in opere occupatis fæpe fe inferebant, tacito agmine, quo necopinantes impenfius turbarent: exibantque tam validæ ab oppido manus, ut etiam qui a caftris Romanis auxiliatum fuis venerant, repellerentur. quod cum fæpius accidiffet, vix quifquam munimentis audebat excedere. præterea frumentationes efficiebant periculi plenas; multique per eam caufam caftris egreffi, cum tribuno militum Oppio, funt ab hofte interfecti. iterumque alia ab parte, eorum, qui foffam ducebant, fubito hoftium incurfu quadringenti, atque inter hos præfectus, oppreffi.

XXVII. Dum ifta maxime geruntur, adfuerunt a fenatu delecti, cum exercitu tironum, ut, quæ fextum jam annum fub fignis fuerant, legiones deducerentur. Conful, quanquam novo militi confidere minime poterat, tamen eluendæ ignominiæ cupidus, fimul ut ad labores belli exercitum duraret, hiemem fub tentoriis agere inftituit. Ibi per frigus hibernum, cum parum affueta illis aquis cœloque corpora fub dio agerent, morbo tentata funt caftra, & pars aliqua militum ventris torminibus interiit. Major mox ab hofte clades fuit, nunquam fegnibus ad ftruendas infidias Numantinis. Noverant, ad convehendum in caftra frumentum multas cohortes exiviffe. igitur non longe a caftris manu valida occultata, quidam propius fuggreffi, velitari cum ftationibus cœpere: donec Romani, hoftium in-

§ XXVI. Diodor. ap. Valef. Appian.

fultum non ferentes, confertim munimentis proruperunt.

XXVIII. Ibi confurgentibus infidiis circumventi, plurimos militum, & quofdam egregios clarofque viros amifere. neque hic ftetit damnum; fed etiam commeatum advehentibus obviam profecti hoftes, magnam eorum partem occiderunt. His incommodis depulfus inftituto Pompejus, reliquam hiemem fub tectis agere decrevit, diftributis per oppida cohortibus, curaque prædiorum inter legatos, qui Roma venerunt, divifa. Quod autem ob rem male geftam fucceflorem venturum rebatur, unaque judicium & accufatores metuebat; clam ad Numantinos mifit, qui *ad pacem petendam* eos hortarentur, æquiffimarum conditionum fpe oftenfa. qui & ipfi, quanquam debellare Pompejum facile videretur, tamen multos alios duces exercitufque Romanis fupereffe reputantes, ad hæc bello feffi, multis fortiffimis civibus amiffis, & ad magnam annonæ difficultatem redacti, quod ager tam diu coli non potuerat, cupide, quod offerebatur, accepere. Miffis deinde legatis cum pro concione conful refpondiffet, *non alia fe digna majeftate populi Romani fœdera noffe, quam ut in jus poteftatemque ejus fe fuaque omnia Numantini dedant:* fecreto cum iis, quid effet acturus, compofuit. Summa colloquii quæ fuerit, res ipfæ docuere. captivos perfugafque reddidere Numantini, miferuntque obfides.

XXIX. Pacta erant & talenta triginta argenti. eorum repræfentata pars eft; partis in diem dilata folutio. Interea fucceffor Pompejo M. Popillius Lænas venit, qui cum Cn. Calpurnio Pifone confulatum acceperat. Ibi Pompejus, metu belli jam exfolutus, cum reliquam Numantini pecuniam offerrent, negat, *fibi quidquam de pace conventum.* ipfis contra Deos hominefque, nam fenatores quidam, equitumque præfecti, ac tribuni militum negotio interfuerant, teftes invocantibus: conful *Romam eos ire* juffit, *coram fenatu cum Pompejo difceptaturos.* ipfe, quia induciæ cum Numantinis manebant, donec fenatus de Pompejana pace ftatuiffet,

§ XXVII. Orof. 5, 4. Appian. § XXVIII. Eutrop. Flor. 2, 18. Appian.

per quietem, aut leves expeditiones (in Lusonas vicinos Numantinis, & fluminis Tagi fontibus, moverat) annum exegit.

XXX. Eodem anno in urbe peregrinarum religionum professores diligentiam magistratuum & senatus animadverterunt. Inoleverat solitum magnis civitatibus malum, externi numinum cultus, & ad quaslibet suscipiendas cærimonias stultissimi cujusque propensa superstitio. Celebrari præcipue Juppiter Sabazius cœperat, cultu absurdo, & ad corruptionem morum pertinente. Itaque negotium C. Cornelio Scipioni Hispallo, cui peregrina jurisdictio evenerat, datum: isque, proposito edicto, rituum illorum doctores discedere ex urbe coegit. Erat & alia pestis, Chaldæi, qui, ex siderum inspectione fortunam figulorum casusque venturos explicari posse asserentes, pellectis levibus & ineptis ingeniis, plurimos fallaci spe metuve dementabant: magna plerumque accepta a credulis hominibus mercede mentiendi. Ex qua temeritate cum & patriæ religiones sperni inciperent, & vana plerumque fiducia futuri corruptæ mentes, magna sperando, nimia concupiscere discerent; idem prætor edictum proposuit, quo decimum intra diem Chaldæi ex urbe atque Italia abire jubebantur.

XXXI. Tum etiam in suffragiorum ordine nova res introducta est, aspectu parva, effectu non aspernanda. Gabinius tribunus plebis, homo ignotus & sordidus, rogationem tulit, *ut in magistratibus mandandis suffragia non voce, sed per tabellam ferrentur.* Id adversus optimatium potentiam repertum, qui contra suam sententiam euntibus terribiles erant: ut sine metu offensionis, tabella occultante suffragium, quilibet animi sui indicio libere uteretur. Sed huic commodo non leve vitium suberat, quod nullo pudore, nullaque meliorum reverentia deterritum vulgus, animique plerumque inconsiderato impetu, sine rectore in deteriora ferebatur; multitudinisque arbitrio res maximæ fiebant.

§ XXIX. Orof. 5, 5. Appian. § XXX. Val. Max. 1, 3. § XXXI. Cic. de leg. 3, 16.

XXXII. Nescio, hoc anno, an sequenti Claudius Asellus tribunus plebis fuerit: in tribunatu certe diem ab hoc esse dictam constat P. Africano, quod equum ei censor Africanus ademerat. Atque ille quidem in hoc judicio non aliter, quam pro solita animi magnitudine, se gessit. Nam neque barbam radi desiit, neque vestem mutavit, aut quidquam fecit, quod ad misericordiam conciliandam rei solent. Verum alias festivitate jocorum, alias pondere orationis, (erat enim dicendi minime rudis,) accusatoris improbitatem exagitans, simul ingenti gloria pariter innocentiaque fultus, calumnias inimici non ægre depulit. Inter alia gloriante Asello, *omnes se provincias stipendia facientem peragrasse*, vulgare proverbium Africanus recitavit, *asellum, licet per omnes mundi plagas agatur, non ideo cursum discere.*

XXXIII. Atque alio tempore, cum Asellus objecisset, *lustrum illud ab eo censore malum atque calamitosum populo Romano fuisse: Noli mirari*, inquit: *nam qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit.* Talis in periculo suo Africanus fuit: atque ut sane ista referens indignari cogor, in ea magnitudine meritorum & integritate vitæ, pati civitatem clarissimi principis vexationem potuisse; ita deberi aliquid fateor iis moribus, per quos ingenti exemplo patefacta est via, quod summorum hominum felicitatem non in alieno vel affectu, vel officio, sed ipsorum virtute atque magnanimitate repositam & fundatam esse, admoneret.

XXXIV. At sicut iste generosæ gravitatis, ita sub idem tempus illiberalis versutiæ documentum Q. Pompejus dedit. Cum enim a legatis Numantinorum multis argumentis convinceretur, fœdus cum eorum civitate fecisse, essetque res manifestissima; tamen instare confitenti certam damnationem videns, homo callide improbus ad extremum pernegavit. Atqui plus adhuc apud bonos turpitudo notissimi delicti, quam infitiandi impudentia valebat: fere-

§ XXXII. Cic. in Læl. c. 12. Idem de Orat. 2, 64 & 67. Agell. 2, 20 & 3, 4. Vell. 2, 9. Lucilius ap. Agell.

baturque ad populum, *ut ad expiandum, quidquid iis pactis contractum religionis publicæ esset, auctor eorum hostibus dederetur.* Tum vero ille totis blanditiarum artibus, & infimarum precum vilitate omni adhibita, perpulit incuriosum publici decoris vulgus, ut potius unius improbi hominis, quam communis civitatis, misericordia tangeretur; illiusque vitam, quam dignitatem reipublicæ, salvam esse mallet. Non accepta lex est: Pompejus pro insonte dimissus: Numantinis responsum, *fœdus a Pompejo factum non videri.* Tantum mali patrare gratia potest, quoties arbitris iis, qui naturam utriusque juxta nesciunt, cum justitia committitur!

XXXV. Neque hic favor hominum stetit. Subinde enim cum repetundarum postularetur Pompejus, premereturque clarissimorum virorum testimoniis, nam Cn. & Q. Cæpiones, aliudque par fratrum Q. & L. Metelli testimonium in eum dixerant, plus gratia Pompeji, quam fides auctoritasque summorum virorum, valuit. *Oppressum videri hominem novum inimicorum potentia noluerunt judices,* ut ajunt, quibus omnia majorum facta excusare moris est: tanquam alia, quam repetundarum lege, quæsitum esset, aut in illa quæstione novitas sua vel fraudi cuiquam, vel utilitati esse debuisset. Scilicet corruptis jam per ambitionem luxumque moribus, & pristina innocentia vix inter paucos reliqua, ceteri judicum, similes sibi reos absolvendo, suam securitatem stabilitum ibant.

XXXVI. Neque aliam fuisse causam sentio, cur per eadem tempora gravissimorum criminum reus L. Cotta, P. Africano accusante, condemnationem effugeret. qua in quæstione antiqui pudoris reliquiæ ita cum improbitate recenti certaverunt, ut, cum insontem pronuntiare cunctarentur judices, sontem eripere cuperent, septies ampliatum, octavo judicio absolutus sit reus. Id factum, & similia, cum uno

§ XXXIV. Cic. de fin. 2, 37. Idem de offic. 3, 30. Vell. 2, 1.
§ XXXV. Val. Max. 8, 5. Cic. pro Fontejo c. 7. Idem in Verrem 5, 70.

hoc colore defendantur, quod homines videlicet ſapientiſſimi committere noluerint, ut accuſatoris potentiæ dignitatique tribuiſſe quidquam viderentur, manifeſtum eſt, tam malam excuſationem, non niſi meliorum inopia, placuiſſe. Nam ſi leges exercendæ non ſunt, cur ſanciuntur? aut præſtat, accuſandi munus, in quo præ aliis gravitas & ſanctitas, & cum conſtantia fides requiritur, ademtum principibus viris, ad odia cupiditateſque ſordidorum hominum demittere?

XXXVII. Nempe aliud & illis temporibus, & proximis, judicium civitatis Romanæ principum fuit: cum nec paulo ante M. Cato, neque aliquanto poſt M. Scaurus, deforme aut faſtigio ſuo indignum ducerent, ut defenſionem innocentium civium, ita accuſationes improborum, ſuſcipere. Interpretentur, ut volent, qui artibus quibuslibet favorem bene quæri putant: certe quemadmodum ferendi non ſunt, qui temere periculum cuilibet creant; ita pereuntis reipublicæ minime fallax indicium eſt, ſi vile opus, & hominibus honeſtis inconveniens habeatur, pro bonis civibus adverſum malos mores prœliari.

§ XXXVI. Cic. divin. c. 21. Idem pro Muren. c. 28. Val. Max. 8, 1. § XXXVII. Tacit. 3, 66.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XX.

IN LOCUM LIB. LV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI QUINTI.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapioni fuit ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum, & D. Junio Bruto consulibus delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusque sub furca diu virgis cæsus est, & sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non impetrarant, ut sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem duci jusserunt. Junius Brutus consul in Hispania iis, qui sub Viriatho militaverant, agros & oppidum dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popillius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. conscendenti deinde in navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox, mane, Mancine: *quæ auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numan-*

tironum millibus quatuor victa erant. D. Junius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum & oceanum perdomuit: &, cum fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, & sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est; corruptis medicis, qui, eum calculi dolore consumi, ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

I. ABROGATA Numantini fœderis mentione, cum ulterius bellari Patribus placuisset, acrior diligentia præparandi, quæ ad bellum pertinerent, duo magna, sed dissimilis valde exempli documenta peperit, cum altero non minus everti urbana disciplina, quam altero stabiliri militaris videretur. P. Scipione Nasica, D. Junio Bruto consulibus delectum habentibus, in conspectu tironum, C. Matienus sub furca diu virgis cæsus est, deinde sestertio nummo veniit. Jussu tribunorum plebis id factum, apud quos accusatus fuerat Matienus, quod exercitum in Hispania deseruisset. Ob hanc tam salubrem severitatem cum in ore omnium tribuni essent, iniquissimis adversum consules contentionibus, prioris facti gloriam turpavere.

II. Volebant a necessitate delectus eximere denos singuli, quos delegissent. neque ignavius consules renitebantur, quam tertium decimum ante annum eadem postulanti collegio tribunorum L. Lucullus, A. Postumius restiterant. At illius certaminis mitior eventus fuit: hic ad novi & ad eum usque diem inusitati exempli fœditatem tribunitia processit improbitas. Cum enim constantiam optimorum consulum homines importunissimi precibus minisque diu frustra versavissent; ad extremum, incitante ceteros C. Curiatio, qui ex sordidissima origine ad tribunatum plebis pervenerat, *consulem utrumque duci in carcerem* jussere. Dolebant non boni modo, sed etiam vulgo jam plerique, tan-

§ I. Appian. Hisp. Liv. Epit. Front. Strat. 4, 1.

to summi imperii dedecore: sed neque resisti sacrosanctæ potestati poterat, neque e collegio quisquam, ut intercederet, exorari. ea omnibus in pravi consilii obstinatione erat consensio. At Nasica Brutusque, ut fama & virtute tantorum virorum dignum erat, pati quidlibet, quam cedere tribunitiis furoribus in causa honestissima, maluerunt.

III. Neque minori deinceps fiducia tribunorum aliis actionibus repugnavere. qua in re Nasicæ consulis nobilitata vox est, ingentis animi constantiæque invictæ plenissima. Productos in concionem consules C. Curiatius *referre ad senatum* jubebat, *ut adversus invalescentem annonæ caritatem frumenti emendi causa legati decernerentur.* Ibi Nasica docere populum orsus, parum probabile illud institutum esse, cum interpellaretur, maxima fiducia, *tacete*, inquit, *Quirites. nam ego, quid conducat reipublicæ, rectius, quam vos, intelligo.* His auditis, tanquam venti posuissent, concitatum istud populi murmur conticuit, consulisque oratio non modo cum silentio, sed etiam cum approbatione audita est. In hoc consulatu *Serapionis* ei cognomen ab irridente Curiatio impositum, deinceps hæsit. Erat enim Serapioni cuidam vilissimo homini, quippe suario negotiatori, vultu simillimus; cum genere nobilissimos, virtute optimos, dignitate clarissimos æquaret.

IV. Non omittam referre judicium cædis, quod his temporibus actum est; cum tanti hoc senatus fecisset, ut consulibus mandandum existimaret. In Scantia silva noti quidam homines interfecti fuerant: insimulabaturque familia, quidam etiam liberi, societatis ejus, quæ pecuarias de censoribus proximis redemerat. Contra hos cum accusatores auditi essent, deinde C. Lælius pro publicanis accurate dixisset, ampliata a consulibus res est. paucosque post dies, cum idem dixisset etiam melius elegantiusque, itidem ampliatum. Ibi deducentibus eum sociis, orantibusque, *ne defatigaretur*, C. Lælius, ut erat eximiæ probitatis, dixisse

§ II. Cic. de leg. Liv. Epit. Plin. 7, 44. § III. Val. Max. 3, 7 & 9, 14. Plin. 7, 12 & 21, 3.

fertur, *sibi in causa illorum neque diligentiam, neque fidem defuisse: ceterum existimare, causam illam a Ser. Galba, quod is acrior in dicendo fortiorque esset, defendi melius posse.* Sic, auctore Lælio, causæ patrocinium ad Galbam delatum. atque is tanta vi tantaque gravitate dixisse dicitur, ut nulla fere pars orationis sine clamoribus & plausu prætermitteretur, omnibusque approbantibus instituta quæstione, societatem illa dies, illaque actio absolveret.

V. Hæc domi gesta. At delectu interim acto, D. Brutus, cui ulterior Hispania obvenerat (in citeriore prorogatum imperium M. Popillio erat) in provinciam proficiscitur. Duas maxime res senatus ei mandaverat: unam, *ut eos, qui sub Viriatho militassent, atque a Q. Cæpione accepti in deditionem essent, certis in sedibus collocaret*: alteram, *ut quod in Lusitania nondum pacatum esset, armis reducere ad quietem studeret.* Igitur, cum dedititiis agrum jam urbisque locum a decessore suo assignatum reperisset, condendi oppidi auctor adjutorque fuit opportuno situ, tribus a mari passuum millibus. Valentia id oppidum appellatum. In hoc opere cum pars magna ejus anni circumacta esset, deinde latronum globos persequi instituit, qui locis istis passim grassabantur. Nam quia ex similibus initiis magna potentia Viriathi, magnumque nomen fuerat; plures illius exemplo incitati, parem sibi fortunam haud operosa rudibus animis improbitate spei augurabantur.

VI. Hi quidquid agrorum Tagum inter & Oblivionis flumen, Durium itidem ac Bætin comprehensum est, solita genti pernicitate pervagantes, curam injiciebant consuli, qua potissimum via incertum hostem, & nusquam facientem copiam sui, opprimeret. Velocissimos homines citato exercitu insequi, difficile erat: insequentem non consequi, ignominiosum. ne in ipsa quidem victoria quidquam aut laudis, aut fructus, futurum apparebat. Rectius visum, civitates, unde orti latrones dicerentur, bello aggredi.

§ IV. Cic. in Bruto c. 22. § V. Appian. Hisp. Liv. Epit. Plin. 3, 3.

VII. Sic & ultionem ſumi a meritis, & expleri militem præda poſſe: neque defuturos latrones, quin ad ferendam ſuæ quiſque patriæ opem ſpargerentur. Sic in proxima quæque incendium belli inferenti, primo acriter ab indigenis reſiſti cœpit, non viris modo, ſed etiam mulieribus, impigre pro defenſione rerum ſuarum arma capientibus. quarum cum diverſis locis interfectæ plurimæ eſſent, nullius aut lacrimas, aut etiam vocem vulneribus ac morte elici potuiſſe, traditum eſt. Sed certamine fruſtra tentato, cum vinci ſe multitudine viderent, in montes cum rebus, quas auferre potuerant, refugerunt. inde, ut ſubverſionem oppidorum ſuorum anteverterent, miſſis ad conſulem oratoribus, *veniam delicto* petivere. conceſſit eam Brutus, & parte facultatum mulctatos in ſuas quemque ſedes dimiſit.

VIII. Jam etiam ad Numantiam certabatur, quod bellum M. Popillius proconſule, cognita ſenatus voluntate, reſumſerat. Ibi cum ad oppidum copias adduxiſſet, lentæ primum obſidionis ſpecies fuit: cum procul ſolita ferocia Numantini, non, ut antea conſueverant, ingredienti fines occurriſſent: ne pro muris quidem exercitu, adeo metum ſimulabant, oppoſito. Hoc ita conſtanter per aliquammultos dies factum, ut proconſuli jam fides fieret, domitam malis & deſperatione virtutem hoſtium eſſe. ideoque eo profectus eſt fiduciæ, ut etiam ſcalas admovere mœnibus auderet. neque tamen illum adhuc omnis providentia deſeruerat, quin dolum latere ſuſpicaretur, quia ne tum quidem ad tuenda mœnia excitari Numantinos animadvertebat. Signum itaque receptui dari juſſit: cui dum a ſpe occupandæ urbis ſegniter miles paret, neque etiam ſervatis ordinibus recedere tam expeditum eſt, erumpunt in averſos & a ſcalis deſcendentes Numantini, magnaque ſtrage edita totum exercitum fundunt fugantque.

IX. Hujus cladis fama nuntiiſque perculſam civitatem terruerunt & prodigiorum minæ, vix ullo anno crebrio-

§ VII. Strab. l. 3. Appian. § VIII. Liv. Epit. Front. Strat. 3, 17.

rum, quam qui M. Æmilium Lepidum, C. Hostilium Mancinum consules habuit. Nam & Lanuvii, cum ibi consules ex more auspicarentur, pulli e cavea in silvam Laurentinam evolarunt: quæsitique non comparuere. Præneste fax ardens conspecta in cœlo erat, & sereno tonuerat. Lacus Fucinus per millia passuum quinque, causis non apparentibus, in omnem partem exundavit. in Græcostasi & comitio sanguine fluxit. Esquiliis equuleus cum quinque pedibus natus: multa urbis loca fulmine percussa fuere.

X. Atrocius visum, quod M. Claudius prætor, qui in provinciam iturus Terracinæ navem conscenderat, nave fulmine icta, conflagravit. His terroribus ex haruspicum responso procuratis, C. Hostilius Mancinus, cui bellum Numantinum evenerat, per Latium & Etruriam in Ligures profectus est, ut a portu Herculis Monœci in Hispaniam navigaret. Sed consilium mutare coegit ominosæ vocis ex improviso auditæ terribilis religio: his ipsis verbis, auctore non conspecto, resonantibus, *mane*, *Mancine*. Itaque nave, quam conscenderat, relicta, Genuam ivit, ut inde solveret. Ibi repertum in mari serpentem ferunt, interque manus comprehendentium effugisse. Tristissimorum eventuum hæc signa fuisse, tum quoque creditum: sed indubitanter post res auspicio ductuque Mancini parum prospere gestas. Quanquam enim acceptum a M. Popillio exercitum, priusquam disciplina corrigeretur, haudquaquam parem hosti ferocissimo ratus, in castris, quæ & paulo ante fugientes texerant, continere studuisset; tamen, quia propinqua oppido castra erant, vitari nequibat, quin sæpius aliqua parte copiarum confligendum necessario esset. quibus prœliis plerisque omnibus Numantina res superior, consulem exercitumque Romanum haud magis præsentibus damnis, quam in futurum desperatione, fatigabat.

XI. Interea non minoribus animis, quanquam civili &

§ IX. Liv. Epit. Jul. Obseq. Val. Max. 1, 6. § X. Oros. 5, 4 & 5. Jul. Obseq. Augustin. de Civ. Dei 3, 21. Val. Max. Auctor de Vir. ill. c. 59. Liv. Epit. Appian. Hisp.

incruento certamine, in urbe depugnatum. L. Caſſius tribunus plebis legem promulgaverat, *ut exemplo Gabiniæ, quæ biennio ante lata de comitiis erat, etiam in judiciis ſuffragia per tabellam ferrentur.* Jam Gabinia lex potentioribus diſplicuerat, quorum in ſuffragiis moderandis regnum enervabat. Nunc ſi idem in judiciis fieret, plane in ordinem redigi, nihil magnopere pro infimis quibuſque valituros haud obſcure indignabantur. Itaque M. Æmilius conſul clara temporibus illis eloquentia, contrariis actionibus, vindicare jus antiquum conatus, inimicitiarum cum Caſſio ſemina cauſaſque inde collegit, ſive dudum contractas acrius irritavit.

XII. Neque abſonum vero eſt, cum a L. Caſſio accuſatum eſſe conſtet, ab illa cauſa profectis odiis judicium rariſſimi criminis conflatum ipſi fuiſſe. Nam *in agro Alſienſi villam habere* dicebatur, *nimis in ſublime editam* Hoc in magnam invidiam accuſator rapuit, *non villam ibi, ſed arcem ab homine libertatis æquæ minime patiente ſtructam eſſe*, dictitans. Neque aliud cauſæ video, cur gravi mulcta populi judicio affectus ſit eo tempore, quo jam ſæpe atrocia crimina impunita manebant, quam quia dolorem ſuum populus iiſdem ſuffragiis, quorum impugnari libertas videbatur, cupide vindicarit. Sed præter conſulem reſiſtebat adhuc tabellariæ legi M. Antius Briſo, tanto potentior adverſarius, quod ipſe quoque tribunus plebis, actionibus Caſſii jure ſacroſanctæ poteſtatis intercedere poterat. Ceterum hic ad extremum non perſtitit, auctoritate P. Scipionis Africani de ſententia deductus: (ſic enim creditum fuit:) quo facto lex perlata eſt.

XIII. Interea C. Hoſtilius Mancinus, aſſiduis velitationibus omnia nequidquam expertus, cum perpetuo ſuperiores Numantini eſſent, tædio aſſiduarum cladium ſubactus, relinquere caſtra noctu decrevit: ut longius abductum a

§ XI. Cic. de legg. 3, 16. Idem in Lælio c. 12. Idem in Bruto c. 25. § XII. Val. Max. 8, 1. Cic. in Bruto. Idem de legg. Flor. 2, 18. Plut. in Gracch. c. 17.

conſpectu hoſtium militem, qui jam nec vocem viri Numantini, nec oculos ferre poterat, quiete & ſecuritate ad recipiendum animum data, confirmaret. Eo conſilio per tenebras educto caſtris exercitu, ſolitudinem petit, locumque, ubi Fulvius Nobilior caſtra nuper habuerat. Hanc profectionem Numantinis caſus prodidit, velut ad firmandam prodigiorum fidem quærente viam fortuna. Tempus erat anni, per quod more Numantino puellæ nubiles elocabantur. Ambibant unius formoſæ nuptias duo, genere ac virtute pares. eos ut contentionibus, ſe moleſtia exſolveret virginis pater, *eum ſibi generum fore* dixit, *qui dextram hoſtis prior retuliſſet.* Nam dextras hoſtium amputare, Diiſque dedicare, iis regionibus ſolitum. Geminato inſtinctu accenſi juvenes, cum hinc amoris, inde virtutis æmulatio faces admoveret, ocius arma capiunt, & ſilentio verſus caſtra Romana procedunt. deinde, poſtquam in via occurrit nemo, propius ſubinde propiuſque ſuggreſſi, ſolitudinem in caſtris eſſe vident: mirabundique, rem ad ſuos referre ſtatuunt.

XIV. Numantini, quod res erat, fugere profecto Romanos arbitrati, ſine mora coacti, ad millia hominum quatuor, ſequi abeuntes cœpere. Tanta enim in his virtus, tantuſque hoſtium, ex præteritarum rerum recordatione, contemtus inerat, ut hac tam parva manu conſulem Romanum, triginta millia militum ducentem, adoriri nihil cunctarentur. Et caſtra quidem a ſuis deſerta obiter occuparunt. ceterum fugientium agmen Numantini aſſecuti conſiſtere cum coegiſſent, trepidantes & conſilii incertos adorti, cum proximos quoſque, ceteris haudquaquam ſubvenientibus, circumvenirent, magnum numerum occiderunt: peritiaque locorum adjuti, licet multis partibus pauciores eſſent, totum exercitum ita concluſerunt, ut orto die, nullam ſpem effugii, ſed aſpera & invia alibi loca, alibi his formidabiliores Numantinorum cuneos oſtendente, victus

§ XIII. Auctor de Vir. ill. Appian. Strab. l. 3.

ultima desperatione consul (nec enim servandi exercitus alia ulla ratio apparebat) in leges hostium fœdera ferire cogeretur. Hoc enim ipsi, cum ad internecionem infelicis exercitus sævire liceret, maluerunt.

XV. De conditionibus, cum per alios tractaret Mancinus, negarunt Numantini, *nisi Ti. Graccho fidem habituros.* nam patris Tiberii magnam in Hispania famam & bellum fortiter gestum, & pax Celtiberiæ data, effecerat: ipsius etiam juvenis clarum virtute & probitate nomen erat. accedebat ex magistratu auctoritas: nam in eum annum quæstor creatus, Numantinam militiam & consulem Mancinum sorte acceperat. Gracchus igitur, ad hostes profectus, cum in præsentia nihil obtineri melius posset, pepigit, *ut æquis legibus populo Romano Numantinoque fœdus ac amicitia esset.* quo facto cum haud obscure viginti millia civium Romanorum, præter lixas & extraordinarios, conservasset; non dubitabat, quin illa opera sibi non modo nulli detrimento, sed etiam laudi gratiæque, futura esset.

XVI. Qua spe postea falsus, ad civitatem seditionibus agitandam in tribunatu præceps ferri cœpit, ut suis locis exponetur. Tunc autem cum inter ferendas conditiones commemoratum a Numantinis esset, *quod prius fœdus Pompejanum sibi servatum non foret, eo se parem hujus quoque negotii eventum metuere:* convenit, *ut consul jurejurando, quæstor & ceterorum honestissimus quisque sponsione, se adstringerent, mansura quæ pepigissent.* Ita Numantini, dimissis Romanis, castra diripuerunt. in quibus quia tabulas Tiberius reliquerat, quæ rationes quæsturæ continebant, cum tribus aut quatuor familiarium Numantiam rediit, *reddi sibi eas* rogans, *ut adversus inimicorum calumnias uti hoc integritatis suæ testimonio posset.* Numantini comiter exceptum, atque in urbem suam invitatum, restitutis tabulis, *sumere præterea* jusserunt *de præda, quidquid optavisset.* ille tantummo-

§ XIV. Plutarch. Flor. Liv. Epit. Appian. Oros. 5, 4. Vellej. 2, 2. Auctor de Vir. ill. § XV. Diodor. ap. Vales. Cic. de harusp. resp. c. 20.

do ture, quo ad facra publica utebatur, recepto, ad confulem rediit. quem, licet illa calamitate miferrime percuffum depreffumque, non ideo minori honore atque pietate profequebatur.

XVII. Ab hoc in urbem cum veniffet, totum iftud negotium averfis auribus acceptum eft, indignantium, *eo decidiffe virtutem famamque civitatis, ut poft tot annorum bella, par demum, etiam fancita per fœderis religionem confeffione, Roma Numantiæ judicaretur.* Neque crebrior per eos dies fermo apud iratos erat, quam *Caudini fœderis pœnam in hos effe renovandam, qui fœderis illius infamiam retuliffent.* At parentes propinquique eorum, qui in exercitu erant, quod Tiberio fe debere falutem fuorum intelligebant, de confule quidem dedendo non diffenfere: Tiberio parci volebant; hujufque in gratiam, ceteros etiam, qui in pari caufa effe videbantur, eripere tendebant.

XVIII. Ceterum fenatui placuit, *extemplo ad caufam dicendam ex Hifpania Mancinum revocari; collegamque ejus M. Æmilium cum imperio ad exercitum proficifci.* Mancinum decedentem etiam Numantinorum legati funt fecuti. His *extra urbem manere* juffis, ne recepti pacis approbatæ hoc argumentum facerent, munera nihilominus miffa; ut fpes maneret, componi, quod controverfum effet, poffe.

XIX. Dic fenatus, Mancinus multa *de neceffitate pactorum* præfatus, *quando ita Diis*, inquit, *immortalibus placuit, ut hæc fola tantam civium Romanorum multitudinem fervandi ratio fupereffet; eadem mihi jufta piaque videri debuit. Triginta hominum millibus hinc armis hoftium, inde locorum iniquitate claufis, fuprema dies aderat, fi faftidire perrexiffem fœdera, quæ tali in forte ultro ambienda videbantur. Viderint, quibus parentes, liberos, propinquos fervavi, quid de hoc confilio judicaturi fint, per quod effectum eft, ne ingens pars civitatis luctu & mœrore mergeretur. Neque tamen magna jactura falus exercitus con-*

XVI. Appian. Val. Max. 8, 9. Flor. Plutarch. § XVIII. Appian. Diodor. ap. Fulv. Urfin.

stitit. nihil amissum est eorum, quæ ante me consulem in Hispania tenuistis.

XX. *Vos autem oro quæsoque, Patres conscripti, cum de hoc facto deliberabitis, ne præsentem potius animorum habitum, postquam metus omnis decessit, quam illius temporis faciem, cum periculorum & terroris plena omnia erant, in consilio habeatis: neve potius quæ facta maluissetis, quam quæ potuerint fieri, cogitetis. Neminem equidem lacesso, quod & a moribus meis, & ab hoc tempore meo alienissimum est: sed quis ignorat, quanta superiorum consulum culpa nostras legiones ignavia, quantus disciplinæ contemtus incesserit? Quam ego ignaviam quotidianis velitationibus corrigere, animumque confirmare conatus, cum in me nihil desiderari passus essem, frustra fui: quod neque pudore jam poterant, neque periculi magnitudine, excitari. & rebus perditis licentiosius a me flagitabant, ut, quia nihil esset melius, ad eandem pacem descenderem, quam ante me Pompejus impune pepigisset, cujusque non servatæ, vindictam irata numina exigerent.*

XXI. *Et profecto si verum amamus, minus est mirandum; si in bello parum certæ æquitatis, acerbiores paulo eventus fuerunt. Diis enim, Diis, inquam, prodentibus, discessum nostrum, quod calamitatis omnis causa fuit, senserunt Numantini. Quid enim tam incredibile, quam duos omnino viros id noctis ad castra nostra succedere ausos? deinde amor, æmulatio, accedens a patre amatæ stimulus, & hæc omnia in id temporis momentum concurrentia, quid aliud quam voluntatem consiliumque Deorum arguunt?*

XXII. *Atque utinam illorum aut credidissem auspiciis, aut voci revocantium paruissem! Quanquam si recte rem putamus, proficisci me & adesse rebus istis oportuit, ut, si necessum sit, in meum caput, quidquid tempestatis inde impenderet, salvo exercitu recideret. Sane patrum nostrorum memoria, cum, florentissimis populi Romani copiis alienissimo tempore perditis, Varro consul in urbem solus revertisset, gratiæ sunt ei ab senatu actæ, quod de republica non desperasset, quam prope desperationem sua*

§ XXI. Orosius. 5, 9.

temeritate adegerat. Mihi, servato exercitu, venia facti suffecerit: quanquam & istam si quorundam negaverit severitas, dum mea opera viginti amplius civium Romanorum millia salva vobis esse memineritis, lætus ac lubens, quam dederitis, sorte defungar.

XXIII. Numantini deinde acciti, hunc in modum verba fecerunt: *Quid hoc tempore de nobis judicetis, Patres conscripti, hostiumne, an amicorum numero habeamur, urbe prohibiti, muneribus affecti dubitamus. at illud nequaquam nobis ambiguum est, quocunque apud vos numero simus, post pacem cum Ti. Graccho initam semper amicorum & animos habuisse, & præstitisse opera. Vestris imperatoribus non solum annonam & milites ex formula, sed etiam & hæc sæpius supra numerum, & alia, quæ non erant fœderibus expressa, ultro dedimus. Etiam his sedecim annis, ex quo Segidensium negotio impliciti, arma non contra vos, sed pro pace vestra cepimus, neque acerbi implacabilesque hostes fuimus: & simul atque spes aliqua pacis ostensa nobis est, pecuniam, vestem, commeatum, & quidquid jubere ducibus vestris placuit, præbuimus.*

XXIV. *Pro his meritis aliud fere nihil, quam contumelias injuriasque, experti, cum earum rerum pigeret puderetque, modum, quem facere auctores illarum noluerant, in armis quærere coacti sumus: quod ultimum mortalitati beneficium natura dedit, uti, ubi consumta spes omnis est, desperatione animentur, quicunque asperiora sibi imponi putant, quam mortem non timenti ferre necessum est. Quid jam commemorem, quoties consulibus vestris fœdera nobiscum icta, deinde rupta sint: quia tanto pacis desiderio tenebamur, ut prudentes plerumque scientesque falleremur, & toties experta fraude ad cautionem fugeremus erud iti? Antea quoque non semel decepti, tamen Q. Pompejo habuimus fidem: quæ si apud illum aliqua esset, neque postea venisset in periculum exercitus vester, neque in præsentia nos laboraremus.*

XXV. *Nisi forte Diis immortalibus ita visum est, ut claro documento minime sibi placere violata temere pacta ostenderent: quo & nos ad feriendum fœdus callidiores ab experimento essemus: & vos ad illud deinceps servandum, non jus tantum fasque, sed etiam pudor, obligaret. A majoribus natu sic accepimus,*

duabus maxime rebus populum Romanum excellere, virtute, ac justitia. ab altero habere, ut bello superari nequeat; ab altero, ut nolit beneficio vinci. Cum servare aut perdere vestrum exercitum in manu nostra esset, quod humanius erat fecimus, ut dimitteremus incolumem.

XXVI. *Pro hoc merito, ut jam pristinæ fœderum sponsiones sileant, nostro jure pacem amicitiamque postulare poteramus: sed malumus precibus agere, vosque per jurata toties numina, per ipsos illos tam certos ultores perjurii Deos, per liberos, propinquos, cives denique vestros, qui nostro beneficio lucem hanc vident, obtestamur, ne perditum excisumque eatis civitatem, cujus ea in populum Romanum reverentia, is animus est, ut ne tot quidem annorum injuriis, bellique tam acris, quam iniqui cladibus, ad vindictæ capiendam occasionem potuerit commoveri. Si fas gentium respicitis; fœdus est, quod pepigimus: si religionem numinum; Dii sunt, per quos juratum est. non debemus timere, ne factam pacem servare nolitis, quam, si res adhuc integra foret, ita & meritis, & mereri cupientibus, præstare debuissetis.* At senatus, quolibet pretio pacem tam indecoram bene abrumpi credens, censuit, *ut, quamprimum novi consules magistratum inivissent, de fœdere rescindendo, & auctoribus ejus populo Numantino dedendis referretur.* Dum hæc in urbe fiunt, M. Æmilius consul, accepto exercitu, quietem, ut infructuosam, aspernatus, belli causas adversum Vaccæos querere instituit, quia Numantinos sua virtus, & incerta adhuc senatus voluntas ab injuria protegebat.

XXVII. Criminatus igitur, *commeatu juvisse Numantinum hostem*, agrum eorum populatur, urbem Pallantiam, locis illis maximam, obsidet: vocato in communionem belli D. Bruto, quocum affinitatem contraxerat, ulterioris Hispaniæ proconsule. Jamque copias illi conjunxerant, cum ab senatu legati Cinna Cæciliusque venerunt, prolatoque senatusconsulto, quo *bellum inferre consul Vaccæis* vetabatur, *ingra-*

§ XXVI. Flor. 2, 18. Vellej. 2, 9. Diodor. Appian. Eutrop. Auctor de Vir. ill. Plut. in Gracch. c. 9.

tissimum molestissimumque senatui facturum videri dixere, *si tot in Hispania incommodis acceptis, novum insuper bellum cum Vaccæorum ferocissima gente conciret.*

XXVIII. Æmilius *multa in re præsenti facilia apparere, quæ absentibus ardua videantur*, dictitans, *minime se dubitare* respondit, *quin consilia sua probaturi Patres forent, quamprimum cœptum jam a duobus imperatoribus bellum, militemque & frumentum, & pecuniam a Vaccæis Numantiam missa accepissent: præsertim quia revocatis exercitibus, universæ Hispaniæ, tanquam in confesso Romanorum metu, rebellaturæ viderentur.* Cum hoc responso irritos senatus legatos remisit, datis literis, quibus eadem illa perscribebantur. Gravius hæc ab senatu accepta, quod inter alias difficultates publicas, etiam in vicina Sicilia servile bellum se commoverat; prætorque Manilius, victus a fugitivis, castrisque exutus, non modo detrimento rempublicam, sed magis etiam pudore affecisse videbatur.

XXIX. Unus D. Brutus rerum clarissime gestarum nuntiis spes animosque civitatis recreabat. Quippe maximam Hispaniarum partem pervagatus, urbibus triginta in potestatem redactis, Celticos Lusitanosque ad Oceanum & Occasum usque perdomuerat. Maxime insigne habitum, quod Oblivionis flumen, vix auditum antea, primus Romanorum cum exercitu transiit. Formidabilem illum amnem militibus superstitio, quod inferni fluvii nomen referret, fecerat; transgredique non secus atque certissimi exitii limen verebantur: cum Brutus, signo e manu signiferi rapto, *Jam*, inquit, *hoc signum & vester imperator trans flumen erunt. vos, quid facturi sitis, videritis.* atque cum dicto transiens, non ultra recusare obsequium sinente pudore, universos transduxit.

XXX. Neque prætereatur utilis vitæ admonitio, quam etiam ad res gerendas opportunum sit mentem bonis artibus excoluisse. quæ disciplina quanto in unaquaque na-

§ XXIX. Flor. 2, 17 & 3, 19. Vellej. 2, 5. Appian. Hisp. Plut. quæst. Rom. c. 34. Liv. Epit.

tione latius diffundi poteſt, inepta ſuperſtitio, & per vanam credulitatem objecta negotiis impedimenta minuuntur. Quis enim hodie non rideat inanem tot millium metum, fortiſſimum exercitum, ferociſſimarumque gentium domitorem, unius non maximi amnis ne fluctus quidem aut vortices, ſed ſolum nomen, atque nudam appellationem horruiſſe. Scilicet evenit rudibus hominum animis, quod in belluarum quarundam natura miramur; quæ, cum immani robore polleant, nullaque vi ſint ſuperabiles, contemtiſſimorum animalculorum terrore coercentur. Leo quæ formidare dicatur, vix dignum relatu eſt: elephantus, armatas acies obterere ſolitus, ad conſpectum muris, aut grunnitum ſuis, expaveſcit.

XXXI. Quibus haud diſſimilis eorum exercituum puſillanimitas fuit, qui per ignorantiam ad res innocuas exterriti, robur veris periculis indomitum, inanibus terriculamentis evileſcere paſſi ſunt: qualia claſſem Athenienſium ſub Nicia, Macedonicum exercitum ſub Perſeo peſſum dedere: idemque periculum ſub ea tempora, quæ nunc deſcribimus, ad Numantiam exercitibus Romanis fuit, donec a Scipione vates & harioli a caſtris amandarentur. Atqui his malis, ceteriſque pleriſque, certa ſunt a ſapientiæ ſtudiis, & rerum geſtarum ſcriptoribus remedia. nam & illa mentem, cognitione veri munitam, vanis terroribus liberant, & iſti paucorum experimentis animos omnium ad incommoda paria vitanda inſtruunt.

XXXII. Sed ad rerum ordinem redeamus. Brutus, Oblivionis fluvio ſuperato, tranſiit & Minium amnem, ultra quem Bracari colunt; (qui omnium Luſitaniæ fluminum maximus eſſe creditur;) ut barbarorum audaciam caſtigaret, quia partem commeatuum, qui in caſtra Bruti vehebantur, interceperant. His etiam armare feminas moris erat; neque ſegnius hæ, quam viri, prœliabantur: non fugæ, non ejulatus inter dura memores; ſed uno metu ſervitutis, quam

§ XXXI. Plin. 5, 21 & 8, 12 & 16. Freinsh. ad Curtium 4, 11. Strab. l. 1 & 3. Appian. Hiſp.

adeo triſtiorem morte judicabant, ut captæ ſeque & liberos interficerent, hoc ſolo placente ipſis genere manumiſſionis. Venere tamen in deditionem aliquot urbes, & inter ceteras inſignis Talabrica: neque diutius in fide manſere, quam præſentis exercitus terror exigeret; digreſſo illo, iterum ad priora conſilia revoluti.

XXXIII. Ea defectio retraxit Brutum: ſuntque de integro domitæ, quæ jugum excuſſerant, civitates. Hæc ſuorum fortuna Talabricenſes coegit, ut iterum oratores humillimis cum precibus mitterent, omnia facere paratos, quæ imperaturus eſſet. Sciebant, præ aliis iratum infenſumque ſibi Romanum eſſe, quod ſæpius petitam acceptamque fidem ludibrio contemtuique habuerant.

XXXIV. Brutus, *captivos perfugaſque & arma omnia tradere, deinde cum uxoribus liberiſque oppido excedere*, juſſit: quod ubi ab hominibus extrema neceſſitate ſubactis obedienter factum eſt, armato milite circumfuſos acriter increpuit, *quoties mutaſſent fidem, ad quot bella ſe coegiſſent*, enumerans. additis deinde conviciis multis cum ad ultimos metus adduxiſſet; ſubjecit, *nihilominus ſe potius in eos, pro moris Romani lenitate, quam ipſorum debito, conſulturum.* Equis deinde, & quod in publico frumenti pecuniæque, & rerum aliarum fuerat, ademtis, oppidum ipſis incolendum, præter omnem exſpectationem, reddidit. Hæc prius a Bruto geſta, quam cum M. Æmilio in Vaccæos irrumperet, exiſtimavi: nam interdum in ſcriptorum incuria, aut pugna, difficillimum fit, ſuis quæque geſta temporibus reddere.

XXXV. Cum tanti per Europam ubique motus eſſent, haud leviore tumultu concuſſa Orientis regna intremuerunt. quas ob res frequentes in urbem legationes ex Aſia, & a Diodoto ex Syria, venere, qui regnum illud recens occupaverat. Quippe Demetrio Nicatore, ut ſupra memoravimus, a Parthis capto, cum uxor ejus Cleopatra ſexu, frater Antiochus annis & inopia invalidi, parum afferre

§ XXXII. Strab. Appian.

præſidii rebus afflictis poſſent, Diodotus animum adjicere cœpit ad regnum Syriæ, puero rege interfecto, ſibi comparandum. In eo conſilio cum adverſaturum ſibi Jonathanem Judæum intelligeret, fallacibus promiſſis Ptolemaida evocatum vincit, deinde occidit.

XXXVI. Neque multo poſt Antiochum regem, puerum decennem, opera medicorum interficit; qui, ad populum, valetudine regis anxium, calculi dolore conſumi eum fingentes, dum ſecant, interemerunt. Diodotus, amicis circum præſidia militum dimiſſis, homines, de præſenti tantum utilitate ſollicitos, precibus & promiſſis prenſare inſtituit. neque decora in ſpeciem argumenta deerant. *Neminem aut melius de regno exercitibuſque meritum, aut tanto faſtigio digniorem eſſe. Neque ad Seleucidas reſpiciundum, ſæpius hoſtes exercituum, quam duces patronoſque. præterea Demetrium in poteſtate Parthorum agere. Antiochum inimicitias iramque tanquam adverſus defectores profiteri; atroces ab inviſis pœnas exacturum, ſi quam facultatem ejus rei habuiſſet. ne bene quidem merentibus digna ſperari præmia ab inopi poſſe: at in Diodoti manu æraria theſauroſque eſſe, quibus & alias haud parce uſus, nunc tanto liberalius daturus pecunias eſſet, quanto majorem ad ſpem ſuffragia militum pararentur.*

XXXVII. At illi, olim omnia ſuis commodis metiri aſſueti, facile aſſentiuntur: neque civitates abnuunt, promtis præſertim Apamenſibus, apud quos educatus fuerat Diodotus; cum Coſſianis, quod agri Apameni caſtellum eſt, lucem primum aſpexiſſet. Sic igitur Syria potitus, continuo, quidquid hactenus vitiorum honeſtiore perſona obtexerat, explicuit. Quamdiu enim privatum egerat, inſigni ſpecie comitatis & modeſtiæ ductare vulgum ſolitus, tum aperte ſuo ingenio uti cœpit, verumque Tryphonem agere, quod cognomen occupato regno ipſe delegerat. Quanquam autem ſatis ſe munitum potentia putabat adverſus æmulos: tamen ad ſecuritatem ſuam decuſque plurimum pertinere

§ XXXV. Diodor. ap. Fulv. Urſin. § XXXVI. Joſeph. 13, 10. Macchab. 1, 2. Sulpic. Sever. Liv. Epit. Juſtin. 36, 1.

videns, si senatus Romani decreto titulum regni munire potuisset, legatos misit, qui auream Victoriam denûm millium aureorum pondere, donum populo ferrent. Id enim commentus fuerat, ea spe, futurum, ut simul compendii, simul ominis causa acciperet senatus donum, regemque se & amicum appellaret. Sed ista calliditas, prudentia Patrum elusa, effectu caruit. accepta enim Victoria, dedicataque est sub Antiochi, quem Tryphon occiderat, titulo, tanquam ipse donavisset: intelligique potuit, curæ fuisse senatui, ne quis ab eo probatam pueri cædem, & ab impiis hominibus accepta munera judicaret.

§ XXXVII. Strab. l. 1. Appian. Syriac. Joseph. Diod. ap. Fulv. Ursin.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXI.

IN LOCUM LIB. LVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI SEXTI.

Decimus Junius Brutus in ulteriore Hispania feliciter adversus Gallæcos pugnavit. dissimili eventu M. Æmilius Lepidus proconsul adversus Vaccæos rem gessit: cladem que similem Numantinæ passus est. Ad exsolvendum Numantini fœderis religione populum, Mancinus, cum hujus rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus consul Vardæos in Illyrico subegit. M. Cosconius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Cum bellum Numantinum vitio ducum non sine publico pudore duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus: quem cum illi capere ob legem, quæ vetabat, quemquam intra decem annos iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, cum opprimi a prætoribus non potuisset, C. Fulvio consuli manda-

tum est. hujus belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus: qui, contracta agrestium servorum manu, & solutis ergastulis, justi exercitus numerum implevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit: &, copiis junctis, contra populum Romanum exercitumque ejus bellum sæpe gesserunt.

I. P. Furio Philo, Sex. Atilio Serrano consulibus, puer ex ancilla natus geminato pedum, manuum, oculorum, auriumque numero, sed & pudendo duplici, jussu haruspicum crematus est, cinisque in mare sparsus. Eorundem de sententia procurata fulmina sunt, quibus multa urbis loca quassata fuerant: & ostentum sanguinis, qui Puteolis inter rivos aquarum calidarum fluxerat. Etiam incendium Rheginæ urbis inter prodigia relatum est, quæ sine ullo humanæ fraudis & negligentiæ vestigio pæne tota conflagravit. Tanto majore cura rempublicam capessi placuit, quæque ad stabiliendam ejus incolumitatem pertinerent, festinari.

II. Nihil prius, neque instantius habitum, quam ut de causa C. Mancini referretur, uti senatus censuerat. factumque est senatusconsultum, *Tribuni plebis ad populum ferrent, uti pax, injussu populi cum Numantinis pacta, pro infecta esset: auctores paciscendæ hosti dederentur.* tulerunt ex senatusconsulto L. Furius, Sex. Atilius. Magnum eo tempore virum, dignumque meliori fortuna Mancinus præstitit, legem suo capiti exitiosam suadendo: retulitque vultum ejus diei, quo Postumius Veturiusque consules, in simili noxa haud dispari animo usi, non minus misericordiam omnium procurando pœnam suam meruere, quam indignationem culpa commoverat.

III. At non eadem Ti. Graccho voluntas erat: quin ille, quantum favore populi, quantum eloquentia valeret,

§ I. Jul. Obseq. Oros. 16. § II. Agell. 7, 9. Cic. de offic. 3, 30.

contendere: *indignam sibi ceterisque pro servato exercitu referri gratiam*, vociferari: animos hominum anxietate, pudore, miseratione complere. neque pauci, quorum cognati affinesque eadem in causa erant, tanquam suo periculo movebantur. Tandem populus *de fœdere, uti rogatus erat*, jussit: *dedi neminem præter Mancinum.* Ferunt & Scipionem Africanum, quocum nupta Gracchorum soror erat, summa potentia & gratia virum, periculo affinis adfuisse: neque tamen effugit odia multorum, ipsiusque postremo Tiberii, quod non etiam Mancinum, & initum auctore propinquo suo fœdus defendisset.

IV. Mancinum in Hispaniam deducendum P. Furius consul accepit, cui ea provincia evenerat. quam quia exambitam ei duo Quinti, Metellus atque Pompejus, viri consulares, objecere, multis & vehementibus verbis (inimici enim ejus erant) *cupiditatem consulis acerbam fore civitati* vaticinantes: ille, *ut*, inquit, *sciatis, quo animo quoque proposito rempublicam gerere aggrediar, vos mecum legatos ducam:* neque destitit, quin sequi eos cogeret: magno bonæ conscientiæ argumento, cum hominum secum & inter se discordium usurus ministerio, neque impedimenta rerum gerendarum ex æmulatione, neque obtrectationem gestarum ex malignitate formidaret.

V. Sed priusquam in Hispaniam hi pervenissent, D. Brutus & M. Æmilius proconsules, divisis iterum copiis consiliisque, dissimiles etiam eventus habuerunt. Bruto felix expeditio fuit, multisque urbibus & hominum vi magna captis, gloria ingens, & *Gallæci* cognomen partum. Lusitanis, qui a Bruto premebantur, gens ea suppetias venerat, maximus exercitus: nam sexaginta eorum millia fuisse invenio. Non erat par aperto robore Brutus, nisi auxilium viribus ab astutia doloque petivisset.

VI. In ulteriore Hispania res gerebatur: estque dumetis

§ III. Plut. in Gracch. c. 9. Auctor de Vir. ill. Appian. Hisp. Eutrop. § IV. Val. Max. 3, 7. Diodor. ap. Vales. § V. Vellej. 2, 5. Plin. 36, 5. Oros. 5, 5. Liv. Epit.

ſilvarumque ac callium anfractibus opportuna ad ſtruenda celandaque belli furta regio, & ille Moronem oppidum communiverat, ad æſtuaria Tagi ſitum: inde, diſpoſitis in utraque ripa caſtellis, navigatione libera, & ſubvectione neceſſariorum tutus, locum inſidiis quæritabat. In quas haud difficulter præcipitati barbari, ſuopte ingenio feroces, & multitudinis fiducia incauti, tantam cladem acceperunt, ut quinquaginta millibus occiſis, ſex captis, de tanto numero minima manus incolumis ad lares ſuos reverteret.

VII. Poſt hanc cladem tota fere Luſitania deditionem fecit: quo majus mirum eſt, unius urbis incolas animorum ferociam exuere necdum potuiſſe. Cinninienſes enim, cum pecuniam Brutus imperaſſet, legatis ejus reſpondere ſunt auſi, *ferrum ſibi ad tuendam libertatem ſuam, non aurum ad emendam, relictum a majoribus eſſe.* Ceterum inutilis ſine viribus contumacia eſt: nec ambigitur, quin ad pacandos univerſæ Hiſpaniæ populos tantæ pugnæ victoria valere potuiſſet, ni male a M. Æmilio geſta reſpublica ſub idem tempus in Vaccæis foret.

VIII. Is, neglecto ſenatus mandato, quo *abſtinere vim innocentibus* jubebatur, in obſidione Pallantiæ, machiniſque compingendis, & frumento convehendo totus erat. Vaccæi contra nihil inauſum relinquebant, quo infenſi & importuni hoſtis conatus & conſilia frangerent. tamen a neutra parte pugnandi copia fiebat: tantum per occaſiones levibus prœliis certabatur, captabanturque nocendi tempora, contra frumentatores maxime diſpoſitis inſidiis. Fuiſſetque aliquando magnum detrimentum acceptum, (nam palam cincumventi Romani erant) ni Flaccus, qui eam manum ducebat, utili mendacio ſtuporem hoſtibus incuſſiſſet: dedito per manipulos rumore, *Pallantiam a conſule captam eſſe:* quam ad vocem cum accenſi lætitia milites conclamaſſent, perturbati hoſtes, verumque nuntium rati, præ mœ-

§ VI. Strab. l. 3. Oroſ. Val. Max. 6, 4.

iore & tædio falsæ cladis, certam victoriam e manibus dimiserunt.

IX. Flaccus cum copiis & frumento in castra rediit. Non tamen ideo fames & inopia diutius a castris Romanis arceri potuit, consumtis circa omnibus, aut metu barbarorum intactis: jamque non modo jumenta passim, sed homines quoque multi moriebantur: donec omni patientia speque consumta, proconsul repente sub quartam vigiliam indici profectionem jussit. Ibi longinqua miseria & terrore subito, cui licentia noctis accesserat, nihil ordine, nihil consilio gestum. Urgebantur a tribunis & centurionibus, per castra discurrentibus, ut ante lucem iter ingrederentur: ea festinatio tumultum mirifice auxit, cum subito discedere coactis, nihil in usum itineris, nihil adversus hostem provisum esset.

X. Sua sponte trepidos magis etiam consternabant sauciorum ægrorumque fletus & querelæ, qui circumfusi vasa colligentibus, complexi abeuntes, omnia necessitudinum sacrorumque nomina ciebant, *invalidos ac indefensos barbaro irritatoque hosti ad extrema crudelitatis exempla relinqui* deprecantes. Ubi timor occupavit animos, nullus pietati locus esse potest: pro se quisque vicinum periculum exire properi, dum sua corpora servarent, nihil pensi habebant aliarum rerum omnium amissione pacisci.

XI. Ergo nullo cujusquam imperio, nullis ordinibus servatis, cum trepidi atque semermes, fugæ simili profectione abirent, acrem & vigilantem hostem haud diu latuerunt: effusa summis viribus Pallantinorum juventus, ab ortu diei usque ad occasum in tergo aut lateribus agminis hærebat: multique subinde, cum animo & viribus impares, simul submovere objicientem se hostem, simul iter facere cogerentur, ab Hispanis interficiebantur: neque proconsul his malis occurrere, aut subvenire poterat, nimia mole corporis ineptus ad imperatoria munia, & propemodum immo-

§ VIII. Liv. Epit. Jul. Obseq. Oros. Appian. Hisp.

bilis. Suſtentata tamen utcunque acies eſt, donec tenebræ obortæ certamini interceſſerunt. harum beneficio Romani ſe per globos, ut quemque nox & deſperatio tulit, in campos ejecere. neque ultra inſtiterunt hoſtes, contentique victoria domum redierunt.

XII. Servati exercitus gloriam hominum nemo tulit. Diis egere gratias, *quorum profecto aliquis hanc hoſtibus mentem injeciſſet, ut diſſipatos, ac fame & labore confectos, cum delere nullo negotio poſſent, ſupereſſe paterentur.* Millia tamen hominum ſex deſiderata, ſimiliſque Numantinæ habita clades: cum utrobique, fruſtra oppugnatis urbibus, caſtra deſerta, in itinere pugnatum, & amiſſa copiarum parte, pars illic miſericordia hoſtium, hic negligentia evaſiſſet. Neque diſſimilis imperatorum ſors fuit: namque & Æmilius, abrogato imperio, privatus in urbem rediit. Accuſatio deinceps, & judicium ſecutum. Sed ad extremum pecunia lis æſtimata eſt. In Sicilia quoque male cum fugitivis hoc anno pugnatum a Cornelio Lentulo prætore: magnaque pars exercitus cum ipſis caſtris amiſſa eſt.

XIII. Inter hæc in Hiſpaniam P. Furius conſul venit, qui dedendum Numantinis C. Hoſtilium deducebat. Mirabile ſpectaculum, & ad arguendam ingenii humani ſecuritatem efficax, ille modo conſul, numeroſo exercitu, & tota imperii majeſtate ſtipatus, nunc ſolemnibus cærimoniis a patre patrato hoſtium in poteſtatem nudus vinctuſque tradebatur.

XIV. Neque hic miſeriarum & ignominiæ finis. cum a Numantinis non exciperetur, vilem fraudatæ pacis victimam aſpernantibus, ante portas expoſitus eſt, ibique in oculis civium hoſtiumque, ab illis relictus, ab his non admiſſus, ab utriſque deſertus deſpectuſque in noctem uſque perſtitit. Tum demum quaſi propitiata jam fortuna reſpexit, Romanique velut omni ſua obligatione defunctum recipiendum cenſuere. Ne tamen inde piaculum aliquod exer-

§ XI. Oroſ. Appian. Diodor. ap. Valeſ. § XII. Oroſ. Liv. Epit. Appian. § XIII. Flor. 2, 18 & 3, 19. Cic. de Orat. Vellej. 2, 9?.

citui, populoque Romano contraheretur, consulere aves visum, iisque addicentibus, in castra reductus, civitatique redditus, postea etiam senatorium recepit ordinem, petiitque præturam, & consecutus est. Neque tamen sine certamine res transacta.

XV. Cum enim reversus domum Mancinus, introire curiam non dubitasset, P. Rutilius M. F. tribunus plebis, *Cuperem*, inquit, *C. Mancine, ultro potius abstinuisses curia, quam indebitum honorem usurpando, durius me, quam vellem, agere coegisses. Ego te cum hoc in rempublicam animo dignissimum esse putem, qui summo patriæ consilio interesses, nisi religio & leges vetarent, contra quas ne meis quidem caritatibus integrum esset parcere. Quo tempore pater patratus, ad solvendam religione civitatem, hostibus te populi Romani dedidit, civis noster esse desiisti. neque tibi prodest, quod non es receptus. excludere te sua civitate Numantini potuerunt; non potuerunt in nostram restituere.*

XVI. *Postliminium autem frustra appellas: cum sit memoriæ proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum postliminium esse. Invitus hæc, eoque lenius, quam pro causæ magnitudine dico: qui sermonis omnem acrimoniam contra malos potius, quam contra calamitosos cupiam effundere. Tu vero talis in ea tua fortuna fuisti, ut sis misericordia, quam odio dignior. sed misericordiæ jus non dedimus. Salvum te sospitemque ad tuos revertisse gratum est: neque conspectum hujus urbis, propinquorumque & amicorum solatio invidemus: usurpari a te jus alienum, & pro senatore esse, qui civis Romanus non sit, minime patimur.*

XVII. *Te quoque pro cetera tua verecundia deceat, non ultra appetere, quam retinere salvis moribus & jure populi Romani queas. Paulo ante magno animo non solum hanc curiam & urbem reliquisti, sed quidquid in ea carum atque jucundum fuit; ut corpus animamque in eorum manus traderes, quos acer-*

§ XIV. Oros. 5, 4. Auctor de Vir. ill. § XV. Cic. de Orat. 1, 4.

bissimos tibi infensissimosque existimare debuisti. Sed hoc fecisti, quo salvæ religiones essent. nunc igitur eandem ob causam, pro qua tam aspera subiisti lubens, carebis hoc ordine, cui te contra fas & religiones inseris. Nobilissimo apud nos genere natus, ignorare non potes, quam indigna res sit visa majoribus, in senatu quemquam peregrinum esse.

XVIII. *Hæc ideo sum præfatus, ut pudori tuo consulerem, Mancine. Quod si neque amplissimum ordinem dedecore, neque te ignominia ultra exsolvis, educi te de senatu jubebo.* Vicit tamen sententia mitior, quod vir optimus adversæ fortunæ culpam satis luisse tanta ignominia miseriaque videretur. Aderat & juris species, poteratque defendi, nihil videri traditum posse, quod ab eo, cui traderetur, acceptum non esset. Itaque ne aut homini, aut legi injuria fieret, auctore senatu, ad populum latum est, *uti C. Mancinus civis Romanus haberetur: neque deditio ei fraudi foret.* Consecravit utramque hanc fortunum suam Mancinus, posita sibi statua, eodem habitu, quo deditus fuerat.

XIX. Eodem anno censores Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Nobilior lustrum duodesexagesimum condidere. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Magistratus temperatus fuit, atque præfervido alterius censoris, alterius leni ingenio bene mixtus. Quippe Fulvius præcipitem collegæ iracundiam obsequio frangebat; sicut intractabilem contra tendentibus, ita, dum cedi sibi credit, ultro cedentem. Sub eadem tempora cum Illyricum ab Ardyæis, Macedoniæ confinia a Scordiscis vexarentur, senatus sortiri novos magistratus, & mature in provincias proficisci jussit. Ardyæi vicinas nationes, quæ in ditione Romanorum & ipsæ erant, incursionibus damnisque multis affecerant: ipsius etiam Italiæ, qua propinqua Illyrico est, populatores. ne legationem quidem reveriti erant, *abstinere injuriam a civitatibus, quæ in fide populi Romani essent*, jubentem. Datum igitur negotium magistratibus est, uti

§ XVIII. Cic. Topic. c. 18.

peditum millia decem, equites sexcenti ad coercendam Ardyæorum insolentiam scriberentur.

XX. Illi, quod nondum satis ad bellum parati erant, oratoribus missis avertere periculum tentaverunt, *in potestate senatus populique Romani se fore* polliciti. Senatus ob res in Hispania & Sicilia parum prosperas, lubens veniam petentibus dedit: imperata mulcta, quam civitatibus, queis damnum injuria datum esset, exsolverent. Barbari, quia primus metus decesserat, mandata senatus insuper habuerunt. Itaque cum de his rebus novi consules retulissent, Ser. Fulvio Flacco Ardyæi evenerunt, Q. Calpurnio Pisoni citerior Hispania. Macedoniam M. Cosconius prætor est sortitus. Reliquorum magistratuum tam nomina, quam provinciæ ignorantur: nisi quod Sex. Atilium proconsulem ex S. C. Atestinis & Vicetinis, tollendarum inter finitimos discordiarum causa, terminos statuisse reperio.

XXI. Frequentia illo anno prodigia nuntiata: bos locutus, Ætna majoribus solito ignibus exæstuans, & puer Romæ natus, nullo ad purgandam alvum exitu. in Bononiensi agro fruges in arboribus natæ sunt. bubo, cujus vox in Capitolio, deinde circa urbem audita fuerat, præmio proposito ab aucupe captus, cinisque combusti in amnem sparsus est. His de more procuratis, profectus in Illyricum valido cum exercitu Ser. Fulvius, cum hostes impares robore, & ob hoc egredi ad æquam pugnam non ausos, arctis locis premeret, postremo ad arma tentanda compulit: & eruptione pugnantes, uno vix justo prœlio vicit subegitque.

XXII. Ablatis, quæ ad mare possederant, in mediterranea loca relegari gentem placuit, ut sine vicinorum injuria, victum agricultura quærere cogeretur. Nihil deinde Ardyæi valuerunt. ita non modo ferocia hominum, sed robur etiam ac multitudo vehementer hoc consilio attrita est; cum, assueti maritimo latrocinio, ad rusticum opus

§ XIX. Liv. Epit. Diod. ap. Vales. Appian. Illyr. § XX. Jul. Obseq. Oros. 5, 6. Appian. § XXI. Jul. Obseq.

fegnes effent; & terræ fteriles, etiam cum diligentius fubigerentur, labori fpeique colentium minime refponderent.

XXIII. Collega Ser. Fulvii Q. Calpurnius Pifo, cum in Hifpaniam veniffet, Numantiam quidem omittendam cenfuit; at Pallantinam regionem vaftare aggreffus eft. Illis vero contra exeuntibus, nam res bene geftæ fpiritus viris addiderant, conful exigua, quam ceperat, præda, contentus, in Carpetaniam abiit; eaque in regione totum imperii tempus exegit. Ea res mœrorem atque tædium, quod ex lento & ignominiofo bello dudum fenatum populumque Romanum ceperat, auxit. refpici inde ad P. Scipionem cœptum. *illum unum a Diis immortalibus ducem civitati datum, qui difficilia & pudenda bella omnia tolleret. Sic Carthaginem, poft multorum imperatorum infelices, omnium irritos conatus, non ante ceffiffe, quam ad exercitum cum imperio miffus Scipio foret.* idque tam firmiter mentibus omnium inhæfit, ut in annum fequentem minime petenti confulatum deferrent.

XXIV. Quippe comitiis, cum Scipio in campum defcendiffet, ut Q. Fabium Buteonem fratris filium tribubus commendaret quæfturæ candidatum; confenfu omnium conful defignatus domum rediit. Quod quia contra leges actum videbatur, rogationem ad plebem tribuni tulere, uti lege de magiftratibus non iterandis Scipio folveretur. Ita fingulari virtutis teftimonio folus omnium, cum nunquam petiiffet confulatum, bis adeptus eft: non confuetudine, non fcriptarum legum poteftate ad impediendos viri juftiffimos honores fatis valida. Collega ei additus Q. Fulvius Flaccus. Hi cum magiftratu inito de provinciis retuliffent; Hifpania & Sicilia confulibus provinciæ decretæ: nam Macedoniæ res tranquilliores per Cofconium effectæ erant, qui prætor Scordifcos in Thracia vicerat.

§ XXII. Liv. Epit. Strab. l. 7. § XXIII. Appian. Hifp. Liv. Epit. Eutrop. Vellej. 2, 4. Flor. 2, 18. § XXIV. Val. Max. 3, 15. Orof. 5, 7. Appian. Liv. Epit. Cic. in Læl. c. 3.

XXV. De Hiſpania dubitatio non fuit, quin P. Scipioni extra ſortem traderetur: Siciliam C. Fulvius accepit; cum prætores ortum in ea inſula ſervile bellum opprimere nequiviſſent; nam & Piſo nuper, & modo Hupſæus victi a fugitivis fuerant. Ejus originem initiumque belli referendum eſſe duxi, ut conſtaret, nullum eſſe genus hominum, unde periculum non ſit etiam validiſſimis imperiis, ni ſit in legibus & moribus, quod in reipublicæ perniciem itura mala diu ante providere, & in ipſo ſemine opprimere poſſit.

XXVI. Poſtquam, Hannibalici belli fine, acciſa Carthaginienſium potentia, & intra ſuam Africam cohibita, per annos ferme ſexaginta Siciliæ tranquillam pacem, atque in fertiliſſima inſula ſecuras opes reliquit; & Romani cives, qui latifundia ibi poſſidebant, & Siculorum multi, aucta in immenſum re familiari, maximam ſervorum multitudinem undique coemere cœperunt: eos notis crudeliter compunctos ad varia miniſteria deſtinabant, validiſſimis quibuſque, & juventæ robore florentibus, ad pecora paſcenda ablegatis. Hi cum ab hominibus ſuperbis & avaris, inter duriſſimos labores, famelici nudique haberentur, neceſſitate victi ad latrocinia convertebantur: utque magnus erat paſſim perditorum numerus, brevi cædibus & rapinis omnia complebant. Et conabantur quidem obviam ire prætores. ſed metu dominorum, etiamſi deprehendiſſent ſontes, ſupplicio non audebant afficere.

XXVII. Quod enim jam tum in manu Romanorum equitum judicia erant, ejuſque ordinis homines multos in Sicilia fundos, magnamque vim ſervitiorum obtinebant: verebantur magiſtratus, ne poſt præturam quoquo modo accuſati, ab infenſis judicibus, etiam innocentes condemnarentur. His rebus fiebat, ut in dies magis magiſque convaleſceret latrociniorum impunitas, jamque non modo ſin-

§ XXV. Marmor. Capitol. Liv. Epit. Val. Max. 9, 6. Flor. 3, 19. § XXVI. Diodor. ap. Photium & Valeſ. Flor.

gulis aut paucis viatoribus fierent insidiæ, verum etiam villæ pauperiorum, noctu expugnatæ, cum cæde resistentium diriperentur. Pastores enim clavis & lanceis armati, & corpora lupinis aprugnisque pellibus tecti, haud procul militari specie, terrorem incutiebant aliis, ipsi inter sese visu aspectuque, & impunitorum facinorum memoria, firmabantur.

XXVIII. Accedebant acerrimorum canum agmina: atque ipsa ciborum, vitæque sub dio agendæ natura, eosdem efferebat animis, & corporibus ad quosvis labores robur addebat. Hac disciplina perfectum tandem est, ut cum neque numeri, nec audaciæ & virium pœniteret, clandestinis per occasionem colloquiis de vindicanda libertate cogitarent. *Servire tot egregios juvenes paucis & luxu enervatis hominibus, non magis re importunum, quam ratione absurdum esse. Non se natura deteriores aliis, sed, vi hanc in conditionem adactos, vim eam alia vi repellere, & exuere iniqua imperia, vindicando se in libertatem, posse. Ne gentium quidem jure secum ab inhumanis heris agi: quod utique operas & obsequium servis, sed tamen & necessaria tolerandæ vitæ, reliquisset. at se deteriore loco apud dominos, quam jumenta, aut canes esse: sibi ærumnas intolerabiles perferendas, sibi contumelias & atrocia verbera perpetienda, nullo neque fine, neque modo, nisi quem herorum immanis libido dictavisset.*

XXIX. *Præstare, semel per virtutem mori, quam per tot supplicia miseram invisamque vitam ducere. licere tamen & melius ominari, reputantibus, quot & quales contra quos essent arma sumturi. Paucis & luxuria diffluentibus, quot servi forent, tot hostes futuros: eoque acriores, quod & laborum patientia adsit, & maximus inter mortales stimulus recuperandæ libertatis. Etiam aliquando sermonibus se interfuisse, referentium, quoties servis rebellare ausis fortuna favisset. Non longe abhinc abest,* ajebant, *Hetruria, cujus magnam urbem Volsinios aliquando servi, dominis subactis, dicuntur tenuisse. Cum Scythis servi*

§ XXVII. Diodor. ap. Photium & Valef. Cic. contra Rullum.
§ XXVIII. Diodor. ap. Photium.

dominarum mariti gesserunt æquo Marte bellum: Tyrios deleverunt suæ familiæ, ductisque itidem eorum uxoribus, alios procrearunt Tyrios. Sibi quoque non desperandam similem fortunam, simul his, qui hanc essent adepti, similes esse cœpissent.

XXX. His inter se sermonibus incitatos, maxime quidam Eunus permovit, *placere Diis consilium, & opem ipsorum affore*, prædicando. De quo homine, quia tanti deinceps belli non aliud initium fuit, plura dicenda sunt, ut ludibrium rerum humanarum, & summa quæque, quam ab exiguis concuti possint, plenius noscatur. Syrus erat natione, ex Apameno agro, servitutemque apud Antigenem Ennæ habitantem serviebat. hic cum magicæ vanitatis studio addictus videri vellet, a Diis se per somnium de futuris fingebat moneri: cumque eo artificio nomen apud multos comparasset, ut sunt proclives ad ejuscemodi ludibria rudiorum animi, sensim eo processerat, ut etiam vigilans, & interdiu numinum colloquio frui, & ex iis eventura discere, jactaret. Forte evenit, ut in magna responsorum copia, quibusdam veræ prædictionis speciem fidemque eventus accommodaret. Ea cum, ut fit, sola prædicarentur, vana autem & irrita nemo redargueret, brevi pro fatidico homine in honore & admiratione esse cœpit.

XXXI. Augebat opinionem vafer nebulo ignis miraculo, quem vaticinando inter verba emittebat. nucem enim utrinque perforatam materia igni alendo apta complebat, accensamque clam inserebat ori: sic agitata spiritu flamma inter labra loquentis emicabat. ipse *Syriæ Deæ præsentiam hoc efficere* jactabat, *illius imperio se agi*, *illam regale sibi fastigium*, *regalesque opes promittere*. idque constanter non aliis modo, sed etiam hero præsente prædicabat. Antigenes igitur, his ineptiis haud indelectatus, ad convivia secum ducebat balatronem, & subinde, cum hilaritate incaluissent præsentium animi, *quid facturus in regno, & quomodo quemque tractaturus esset*, interrogabat. ridebantque ad

§ XXIX. Claudian. Eutrop. Justin. 18, 3. § XXX. Marcellin. l. 14. Diodor.

responsa clemens imperium pollicentis convivæ: nonnullique, porrectis e mensa partibus, *meminisse* jubebant, *cum regnum accepisset*.

XXXII. Atque ista jocorum levitas paulo post in serium vertit: summaque potentia potitum mancipium pro ludicris beneficiis non ludicram gratiam retulit. Maturuerat enim jam in pastorum animis defectionis consilium, nihilque præter occasionem quæritabant: cum hunc ad modum casus aperuit. Habitabat Ennæ quidam, nomine Damophilus, affluens opibus, & perinde ingenio elatus. Hic cum late araret, pasceretque, non modo ceterum luxum Italicorum in Sicilia degentium, sed etiam servorum numerum, & erga ipsos inhumanitatem æmulabatur. Igitur per insulam ornatis equis carpentisque, magna famulorum stipatus caterva, ferebatur: aderat & formosorum puerorum agmen, & assentatores parasitique magno numero comitabantur. Domi autem suæ, & in prædiis argentea vasa cælata, & stragulam vestem conchyliatam ostentans, superba convivia, & plane regii sumtus instruebat, ut decantatos illos Persarum apparatus opulentia & luxuria supergrederetur. Sed eosdem etiam anteibat arrogantia. quippe homo nullius bonæ disciplinæ particeps, cum neque potentia sua, neque divitiis uti didicisset, ad extremum sibi ipsi perniciem, & calamitates maximas patriæ comparavit.

XXXIII. Cum enim ingentem vim servorum coemisset, hominum fortem, qui, bello capti, pristinam libertatem insueta servitute mutaverant, minime misertus, corporibus eorum notas ferro incidebat, & alios in ergastula conjectos agro colendo atterebat: alios ad pecus pascendum dimittebat, parcissime præbitis, sine quibus duci vita non potest. Præterea cum esset superbia & immanitate summa præditus, nullum elabi diem patiebatur, quin aliquos servorum, minimis plerumque de causis, torqueret. Sed & uxor ejus, Megallidi nomen erat, pari crudelitate in ancillas servosque,

§ XXXI. Flor. 3, 19. Diodor. § XXXII. Diodor. ap. Vales. Arist. de Rep. 2, 9. Posidon. l. 8. ap. Athen. l. 12.

qui offerebantur, ſæviebat. Quibus rebus exacerbatæ miſerorum mentes, cum in ſumma ſe calamitate verſari crederent, neque pejus ſibi quidquam accidere poſſe, de defectione, & cæde dominorum conſilia inire cœperunt.

XXXIV. Profecti deinde ad Eunum, *utrum cordi eſſet Diis, quod molirentur*, conſulunt. Is in habitum vaticinantis, ut aſſueverat, compoſitus, *faventes eis Deos, & incepta ſecundaturos*, canebat, *modo nullam audendi moram facerent, ſed ante prorumperent ad facinus, quam obviam iri a dominis poſſet.* Confeſtim rapiunt arma, quæ tempus offerebat, juvenes ex eadem familia quadringenti: & ductore Euno, qui flammas ore fundens incedebat, in urbem Ennenſem irrumpunt; domoſque pervagati, promiſcuam edunt cladem, ne primæ quidem ætati parcentes, quam ab uberibus matrum raptam humi affligebant.

XXXV. Neque minore libidine, quam ſævitia, graſſabantur: multaque extremæ fœditatis exempla in matronas etiam, inſpectantibus viris, ſunt edita. Concurſus ad hos fiebat urbanorum ſervitiorum: quæ & ipſa, ſuis prius heris non ſine cruciatu interfectis, ad aliorum deinde ſupplicia provolabant. Interea nuntiatur Euno, Damophilum & Megallidem in ſuburbanis hortis agere. mittuntur e veſtigio, qui vinctos adducant: ita religatis poſt terga manibus, multaſque in via contumelias paſſi ſiſtuntur. Filiæ tamen eorum, quæ adhuc in puellari ætate conſtituta erat, modis omnibus pepercerunt: quod ingenio mitis ſævitiam parentum, qua poterat humanitate, emendabat, fomenta verberatis, alimenta nexis dilargiendo. quibus rebus eam apud omnes comparavit gratiam, ut inter hanc converſionem fortunæ, in tanta illa hominum agreſtium & perditorum licentia fuerit nemo, qui ulla eam injuria vel afficere vellet, vel affici pateretur.

XXXVI. Sic inter eos per aliquot tempus modeſte verecundeque ſervata, mox conſenſu ceterorum ab Hermia

§ XXXIII. Diodor. ap. Phot. & Valeſ. § XXXV. Diodor. ap. Valeſ.

quodam, cujus in ea defectione primaria auctoritas erat, in urbem Catinensium, ubi propinquos habebat, deducta est. Laudabile hoc factum, magnique ad caussam fugitivorum momenti fuit; cum ostendere videretur, eos non tam insita crudelitate, quam vindictæ studio, acerbius in alios consuluisse. Quippe Damophilum & Megallidem in theatrum productos, confluentibus eodem fugitivis, tanquam apud populum accusarunt. illumque defensionem orsum, cum multi vel misericordia subito mutatæ sortis, vel oratione rei flecterentur, Hermias & Zeuxis, qui eum acerrime oderant, veteratorem appellantes, non exspectato multitudinis judicio, duobus vulneribus confecerunt.

XXXVII. Atque ille quidem, gladio latera transfactus, securi in collo percussus cecidit. at fugitivi protinus Eunum regem proclamant, non quasi audacia aut imperatoriis artibus præstaret, sed quia præstigiis ceperat animos, auctorque defectionis fuerat: & sicut leves animi quantumvis parvis capiuntur, ipsum etiam nomen hominis placuit, clementis & benevoli regis præsagium capientibus. Ille, accepta potestate, cum *advocari concionem* jussisset, *Ennenses, quotquot comprehensi a servis, necdum interfecti erant, occidi omnes imperavit: exceptis, qui antea ipsum in conviviis vaticinantem benigne tractaverant.* etiam opifices, quorum ad arma fabricanda utilis est industria, servati, & in vinculis opus facere coacti sunt.

XXXVIII. Megallis, ancillarum potestati permissa, post varios cruciatus ex præcipiti saxo dejecta periit. Antigenem & Pythonem heros suos Eunus ipse percussit. Sumto dein diademate, ceterisque regum insignibus, etiam contubernalem suam, & ipsam Syram natione, reginam appellavit: servorum ex variis gentibus promiscuam colluviem, in honorem suæ originis, *Syros*, se *Antiochum* vocari voluit. Ex iis, qui prudentia excellere credebantur, consiliarios legit: quorum & Achæus fuit, patriæ suæ nomen gerens, vir

§ XXXVI. Diodor. ap. Photium. § XXXVII. Plut. in Sulla c. 72. Diodor. ap. Phot. & Valef. Flor. 3, 19.

consilio manuque promtissimus. Horum auxilio intra triduum hominum amplius sex millia, quo potuit modo, armavit accesserunt deinde alii, partim asciis, aut securibus instructi, partim fundis, aut falcibus, aut sudibus præustis: erant & qui coquinariis verubus pro hastis uterentur. cum his excursione facta, solutisque passim ergastulis, cum majores quotidie copiæ fierent, castella primum & vicos, mox etiam oppida expugnabat, diripiebatque. prætoribus quoque Romanis congredi ausus, cum multitudine longe superior esset, crebras de iis victorias reportavit.

XXXIX. Dum hæc aguntur, Cleon quidam ex Cilicia, quæ circa Taurum est, oriundus, qui a pueritia latro fuerat, cum captus, & in Sicilia pascendis armentis equorum præpositus, easdem artes diu exercuisset, audita Euni defectione successuque, similem ad audaciam adjecit animum: persuasisque nonnullis eorum, qui juxta serviebant, Agrigentinum agrum & finitima loca infestare incursionibus cœpit. Ea res, quanquam geminatum periculum videbatur, non tamen ingrata Siculis accidit, discordiam inter diversos fugitivorum exercitus, & mutuam exinde perniciem sperantibus.

XL. Sed spem eam irritam Cleon fecit, qui nudo Euni præcepto, ad se vocantis, statim obsecutus, copias cum eo conjunxit: sub ejus, tanquam regis, auspicio, deinceps exercitum ducturus. Habebat autem proprii militis ad hominum millia quinque: tantumque numerum intra sexagesimum a defectione diem coegerat. In hoc rerum statu L. Hupsæus prætor Roma venit, contractisque militum octo millibus, fugitivos, quorum jam numerus ad millia viginti excreverat, adortus, eundem, quem priores aliquot prætores, exitum habuit, fusus prœlio, & castris exutus. Tum vero passim ad felix facinus concurrente servorum turba, exercitus ad septuaginta millia hominum adauctus

§ XXXVIII. Flor. 3, 19. Diodor. ap. Valef. Plut. de Pyth. orac. c. 12. Liv. Epit. Oros. 5, 6. § XXXIX. Diodor. ap. Phot.

eſt. diverſiſque per totam inſulam locis, ad ducenta ſervorum millia in armis fuiſſe creditum.

XLI. Non igitur injuria dignum conſulari duce exercituque periculum viſum, mandataque C. Fulvio collegæ Scipionis Africani, ſicuti diximus, provincia eſt. Commovebantur etiam animi crebris prodigiorum minis, quod in Amiterno ſol noctu viſus fuerat. Anagniæ ſervo tunica arſerat, nullo poſt exſtinctum ignem flammæ veſtigio. In Capitolio noctua gemitus humanis ſimiles ediderat. in æde Junonis reginæ ſcutum Liguſticum fulmine tactum dicebatur. ad hæc ſanguineæ pluviæ, & bos humana voce locutus metum intenderant.

XLII. Sed apud pleroſque quovis monſtro formidabilior erat ipſa ſervilium motuum novitas: quam ignari rerum, quaſi rem incredibilem & improviſam, mirabantur. At quibus olim notatus ex copia divitiarum luxus atque faſtus erat, neque fatum, neque fortunam incuſantes, ad veras cauſas, quibus diu ante obſiſtendum fuiſſet, eventum referebant. Et ſane facile ab initio fuerat tantorum bellorum fomitem exſtinguere per remedia, quibus avaritiæ luxuriæque modus ponitur: niſi ferme ea rerum humanarum conditio eſſet, ut inevitabilia nobis mala fiant, dum naſcentia pro parvis contemnimus, adulta nunquam ſatis mature coercentur.

§ XL. Liv. Epit. Diodor. Flor. § XLI. Diodor. Jul. Obſeq. § XLII. Diodor. ap. Valeſ.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXII.

IN LOCUM LIB. LVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI SEPTIMI.

Scipio Africanus Numantiam obſedit, & corruptum licentia luxuriaque exercitum ad ſeveriſſimam militiæ diſciplinam revocavit. omnia deliciarum inſtrumenta recidit; duo millia ſcortorum a caſtris ejecit; militem quotidie in opere habuit, & triginta dierum frumentum, ad ſeptenos vallos ferre cogebat: ægre propter onus incedenti dicebat, Cum gladio te vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. *Alii, ſcutum parvum habiliter ferenti, ſcutum amplius juſto ferre juſſit: neque id ſe reprehendere, quando melius ſcuto, quam gladio, uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus, ſi extraneus, virgis cecidit. Jumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adverſus eruptiones hoſtium feliciter pugnavit. Vaccæi obſeſſi, liberis conjugibuſque trucidatis, ipſi ſe interemerunt. Scipio ampliſſima munera, miſſa ſibi ab Antiocho, rege Syriæ, cum celare aliis imperatoribus regum munera mos eſſet, pro tribunali accepturum ſe eſſe dixit, omniaque ea referre quæſtorem in publicas*

tabulas jussit : ex iis se viris fortibus dona daturum. Cum undique Numantiam obsidione clausisset, & obsessos fame videret urgeri; hostes, qui pabulatum exierant, vetuit occidi; quod diceret, velocius eos absumturos frumenti quod haberent, si plures fuissent.

I. SCIPIONI, ad Numantinum bellum proficiscenti, nullæ ex novo delectu copiæ datæ. nam & pluribus tum locis bellabatur: & Hispania (nam erant in ea priorum consulum legiones) non tam exercitu, quam duce indigere videbatur. Submoleste id ferebat consul, & cum etiam pecuniæ præsentis nihil, sed vectigalia, quorum dies nondum venerat, decreta essent; *hoc quidem incommodum suis & amicorum copiis levari posse*, dicebat: *ceterum de negato delectu durum esse, eo bello, quo toties victus exercitus esset, sive virtute hostium, sive sua ignavia hoc ei contigisset.* Igitur permissum senatusconsulto, *ut a volentibus sociis acciperet auxilia:* civitates enim, regesque privatim ei amicos ac hospites, honoris ejus causa, lubenter missuros apparebat. Etiam ex necessariis ac clientibus delectos ad quingentos unam in alam, quam amicorum vocabat, contribuit.

II. Sic ad millia hominum ferme quatuor effecta. quæ fratris filio Buteoni, quæstori suo, cum in Hispaniam ducenda tradidisset, ipse cum paucis ad exercitum citatis itineribus perrexit. Nam ibi omnia luxu & discordiis fervere compererat: præter infamem illam adversus hostes ignaviam, quæ per tot annos timiditate, aut ambitione ducum, pæne in consuetudinem evaluerat. neque igitur dubitabat, pari omnino via sibi ad Numantiam struendum iter, qua usus in Carthaginis obsidione fuerat; neque prius sibi de hoste sperandam victoriam esse, quam exercitus sui vitia devicisset.

III. Itaque, ut primum in castra venit, statim omnia luxus instrumenta removit: institores atque lixas ingenti

§ I. Appian. Hisp. Plut. § II. Flor. 2, 18.

numero, duoque præterea ſcortorum millia caſtris expulit. expulit & ſacrificulos vateſque, metum militum vana ſuperſtitione augentes. edixitque, *ne in poſterum victimas divinationis cauſa, neve alia non neceſſaria importare liceret. Sed & plauſtra majoremque partem ſarcinarum, item jumenta, exceptis maxime neceſſariis, ne militem onere levarent, vendi* juſſit. *vaſa cibi cauſa, præterquam veru & æneam ollam, & poculum unum, habere* vetuit: *itemque alium cibum, niſi carnem aſſam elixamve parari.*

IV. Prohibuit & lectos, primuſque dedit exemplum, humili toro recubando. neque paſſus eſt, inter eundum mulis inſidere milites; quin etiam fluminum vada pedibus cogebat trajicere. *quid enim exſpectes*, ajebat, *in bello ab eo homine, qui ambulare non poſſit? Calones etiam dimitti* juſſit: & cum nonnulli cauſarentur, *in balneis ad fricandum & ungendum famulorum opera indigere*, Scipio, ut erat acuti ad jocos ingenii facetique, *mulis quidem*, inquit, *ignoſcendum eſt, ſi alieno labore fricantur, manibus enim carent: ſed tamen & horum ſolertiam imitantes, alter alterum defricate.* His rationibus factum eſt opinione citius, ut totis caſtris intemperantia luxuſque pelleretur, ſenſimque ad laborem & parſimoniam homines reverterent.

V. Neque minus ſtudebat conſervandæ auctoritati ſuæ, conciliabatque ſibi reverentiam difficili aditu, neque promiſcua in meritos immeritoſque liberalitate. Solebat enim dicere, *auſteros & tenaces recti duces ſuis, faciles ac liberales hoſtibus utiles. nam apud hos læta quidem aſpectu, ceterum ignara obſequii caſtra eſſe: apud illos triſtia, ſed morigera, & ad omne imperium intenta.* Cumque hac ratione magnam partem vitiorum in exercitu reſcidiſſet, ne ſic quidem ad Numantinos propius accedere auſus, multo prius labore durandum ſibi militem exiſtimavit. Igitur quotidianis ferme itineribus propinquos agros obeundo, *ut luto inquinarentur, qui ſanguine nollent* (ſic enim dixiſſe ipſe traditur) nova

§ III. Val. Max. 2, 7. Liv. Epit. Appian. Flor. Polyb. ap. Valeſ. Front. Strat. 4, 1. Polyæn.

ſubinde caſtra communiebat, quæ mox dirueret; foſſas ducebat profundiſſimas, & ſtatim complanabat: muros ſtruebat, pauloque poſt iterum demoliebatur. his omnibus ipſe ab incipiente luce ad deſinentem præerat.

VI. In itineribus autem, ne quis, ut antea ſolebat, ordines relinqueret, agmine quadrato ſemper ducebat: ita, quem quiſque primum acceperat locum, deſerere non poterat, quin ſtatim deprehenderetur. deprehenſus, ſi Romanus eſſet, vitibus; ſi ſociorum aliquis, virgis cædebatur. Circumibat agmen imperator, & inter poſtremos plerumque incedens, infirmos in equis collocabat, deſcendere juſſis equitibus: jumentis, quæ nimium gravata videbantur, demebat onera, imponebatque militum cervicibus: quos alioquin complurium dierum cibaria portare cogebat, & interdum triginta dierum frumentum, ac ſeptenos palos ferre.

VII. Annotataque vox eſt, cum militem propter onus ægrius incedentem vidiſſet, dicentis, *cum gladio vallare te ſcieris, vallum ferre deſinito.* aliique ſcutum elegantius ſolito geſtanti dixit, *ſe non reprehendere, quod tanta cura ornaſſet, in quo plus ſpei, quam in gladio haberet:* juſſitque *ſcutum amplius juſto ferre.* Ita ſubinde timiditatem & mollitiem exprobrando, ſimul labore ſubigebat, ſimul contumelia ſtimulabat ad deſiderium recuperandæ per virtutem famæ, quam per ignaviam perdiderant. Ne a nobilioribus quidem ſeveritatem abſtinebat: ex quibus C. Metello, quo tribuno militum utebatur, ſtomachabundus aliquando dixit, *ſi quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.* & C. Memmium tribunum increpans, quod in expeditione vaſa delicatioris uſus ſecum ferret, *mihi,* inquit, *pauliſper, tibi & reipublicæ ſemper nequam eris.*

VIII. Nam & hoc more utebatur, ut inter proficiſcendum, ſarcinis ſuſpectiorum replicatis, reperta vitæ mollio-

§ V. Oroſ. 5, 7. Appian. Liv. Epit. Flor. Veget. 3, 10. § VI. Liv. Epit. Appian. § VII. Front. 4, 11. Liv. Epit. Polyæn. l. 8, Flor. Plut. Apoph. Rom. c. 26.

ris inſtrumenta confringeret, abjiceretque. Stativorum porro ponendorum hic erat ordo. ut quique inter proficiſcendum in primo agmine fuerant, ita locum, ubi caſtra erant ponenda, armati cingebant. circum hos laxiore paulum ſpatio campos circumibat amicorum equitum ala. interius, diviſo inter ſe opere, reliquus exercitus ducebat foſſas, ædificabat muros, tentoria erigebat. eratque præfinitum tempus, intra quod quamlibet operis partem perfici neceſſum eſſet. inſtabat enim imperator, jubebatque *ſegnes ad alia belli munia, vili labore defungi.*

IX. His artibus cum obſequentem ſibi militem, patientemque laboris, & ad imperia promtum effeciſſet, tum vero propius Numantiam cœpit accedere: cumque in ipſorum agro caſtra poſuiſſet, omnes copias intra vallum habuit, nullis per caſtella, ut aſſolet, præſidiis aut ſtationibus antepoſitis. valde enim vitandum putabat, ne inter initia, quanquam modico incommodo accepto, contemtibilis hoſti fieret: qua in re maximum victoriæ impedimentum fore providebat, contra fortiſſimos viros, & militaris rei peritiſſimos. ſed neque tentare ullius certaminis fortunam volebat, donec ab diuturno contemtu vindicare exercitum ſuum potuiſſet. id vero, quo maturius aſſequeretur, rationem totius belli, ſuaſque occaſiones, & hoſtium conſilia quo vergerent, attente ſpeculabatur.

X. Inter hæc a tergo caſtrorum pabulatum mittebat, frugeſque, licet nondum ſatis maturas, ubivis deſecabat. quod ubi perfectum eſt, ulteriuſque promoveri caſtra placuit, ut reliquus etiam ager, unde Numantinis copia aut ſpes commeatus erat, vaſtaretur, *concilium vocari* jubet. ibi cum plerique *præter urbem Numantinam ducendum* cenſerent, *quod ea breviſſimum in campos, qui petebantur, iter erat: Non repugnarem*, ait Scipio, *niſi mihi non de eundo tantum, ſed etiam de redeundo deliberandum videretur. nam certe uti viam iſtam ingrediamur, in noſtra manu eſt: ſed ingreſſos niſi fortuna ſervet, quod in noſtris conſiliis eſt, perire meruimus.*

§ IX. Flor. Appian.

XI. *Ducimus exercitum, qui paulo ante vix conſpectum, aut vocem hoſtis Numantini ſuſtinebat: neque dubitari poteſt, quin acerrimi mortalium non patiantur nos præter muros urbis ſuæ quietum iter facere. pugnandum igitur erit: ſed, qua utrorumque conditione, conſiderate. Illos leves & expeditos, ubi occaſionem ſuam viderint, emittet urbs munita, &, ubi voluerint, recipiet: nos, a frumentatione adhuc feſſi, multumque impedimentorum trahentes, non incipere pugnam, non finire, niſi ex hoſtium commodo, poterimus.*

XII. *Unde neque æquum nobis aut periculum certaminis, aut præmium erit. victis enim immanis exſpectanda clades eſt; victoribus perquam modica utilitas. magnum autem periculum exigui commodi cauſa ſuſcipere, extremæ dementiæ eſſe puto. mihique magnus ſemper imperator viſus eſt, non qui ante occaſionem cum hoſte poterat confligere; ſed qui, proviſis omnibus, tum demum experitur armis, cum ulterius differri ratio non patitur. Ne medici quidem ferrum & ignem, niſi ſollicite prius perpurgatis corporibus, admovent: & nos adverſus præcocem vim contumaces hoſtes, inopia prius & fame attenuemus.*

XIII. Hæc ubi dixiſſet, longiore circuitu duci copias juſſit: ſtatimque, qui caſtris oppoſitus erat, ager vaſtatus eſt. flexit deinde in Vaccæos, qui Numantinis forum rerum venalium præbebant: ibi quoque demeſſa omnia, ſervatiſque in uſum exercitus, quæ idonea erant, cetera in faſciculos collecta, ignique ſuppoſito conſumta ſunt. Accidit autem, ut in campo Pallantini agri, cui Coplanio nomen, cum meſſoribus hoſtes improviſi incubuiſſent, Scipio tribunum militum P. Rutilium Rufum, qui rerum harum hiſtoriam ſcripſit, cum equitum alis quatuor ſubſidio frumentatoribus mitteret. ibi Rutilius, pulſos acriter inſectatus, cum ad ſublimiora loca & impeditiora perveniſſet, conſurgentibus inſidiis, quas hoſtes ibi collocaverant, ſubito in periculum incidit.

XIV. Neque ſuccurrebat alia ratio, niſi ut eodem in

§ XI. Flor. Appian.

loco projectis haſtis conſiſtentes, exciperent irruituros: ipſi neque laceſſerent hoſtem, neque cedentem perſequerentur. nam ſecus ſi fieret, diſtrahebantur ordines, quod ſumma contentione Rutilius, tanquam præſentis exitii, vitabat. Sed immoti equites a velitibus Hiſpanis impune vulnerari poterant: neque diu reſtitiſſent, niſi diligentiſſimi imperatoris providentia fuiſſent erepti. Quippe Scipio, ſimul atque Rutilium longius juſto provectum vidiſſet, id quod erat ſuſpicatus, confeſtim ſequi inſtituerat. Viſo igitur præſenti ſtatu rerum, bipartito diviſis equitibus, *alternatim procurrere, & confertim tela conjicere, deinde ſe recipere* jubet; *non eundem in locum, unde prorupiſſent, ſed aliquanto verſus campum longius.* ita cum ſemper altera pars ſubmoveret hoſtem, altera retro legeret viam, evolvit ſe locorum difficultatibus, planitieque recuperata incolumes ſuos abduxit.

XV. Moventi deinde caſtra, cum *ad vadum amnis, quem tranſiturus videbatur, exſpectare eum hoſtiles inſidiæ* dicerentur; nolens in difficili & cœnoſo trajectu cum hoſtibus confligere, flexit iter, & longiore via, minuſque inſidiis opportuna, nocturnis itineribus regreſſus eſt. urgebat enim æſtus & aquarum penuria, cui ut ſubveniretur, paſſim fodi puteos imperavit, in quibus amara plerumque aqua reperta. Quare magno cum labore ſervatis militibus, equorum tamen aliorumque jumentorum pars interiit.

XVI. Hinc ad Caucæorum fines perventum: hic, quia profugerant incolæ, Luculli memores, a quo decepti vaſtatique fuerant, proclamatum eſt, *Caucæos reverti ad ſua, fide Scipionis poſſe.* Tranſiit deinde in Numantinorum fines, ut eos potiſſimum hibernis premeret. ibi Jugurtha ad eum venit Maſiniſſæ nepos, quem auxilio Scipioni cum duodecim elephantis, & contributo his ſagittariorum & funditorum numero Micipſa miſerat: non honori ejus ſtudens, ſed ut gravem ætati ſuæ liberorumque juvenem, aſperrimis hoſtibus objectum, citra invidiam ſuam periculumque amoliretur. Sed id conſilium ſeni in contrarium ver-

tit: & Jugurtha confilio manuque ftrenuus brevi permagnam virtutis opinionem fibi peperit, & ab imperatore multis honoribus affectus eft.

XVII. Mira enim humanitate viros ille fortes complectebatur: &, prout tempus aut occafio erat, modo munificentia donifque, modo verborum honore laudibufque eximiis liberaliter efferebat. Nam & C. Marium, qui fatalis mox hoftis Jugurthæ, tum iifdem in caftris tirocinium & ipfe ponebat, ob fingularem viri virtutem, & ad pericula ac labores impigram alacritatem, vehementer carum habebat: multaque ejus erga Marium honorifica memorantur. Nam proverbio, quo *muli Mariani* appellantur, hanc originem fuiffe volunt, quod infpicere volente Scipione, quemadmodum ab unoquoque jumenta curarentur, Marius optimum equum, pulcherrimeque habitum, & mulum robuftiffimum eundem manfuetiffimumque produxiffet: inde factum, ut imperatore Marii jumenta mirifice commendante, *Mariani muli* pro præftantiffimis dici cœperint.

XVIII. Sed longe ampliffimi teftimonii excepta vox eft, cum forte poft cœnam fermones fererentur, dixiffetque aliquis, *fi quid Scipioni accidiffet, ecquemnam alium fimilem imperatorem habitura refpublica effet?* Scipio enim, percuffo leniter humero Marii, *fortaffis iftum*, refpondit. ajuntque ab illa voce, tanquam divinitus emiffa, Marium erectum, dignos rebus, quas poftea geffit, jam tum fpiritus concepiffe.

XIX. Dum ad hunc modum in Numantinis hibernatur, P. Mucius Scævola, L. Calpurnius Pifo Furgi confulatum inierunt, magnarum rerum eventibus nobilem. Nam & belli expugnata Numantia eft, & domi feditionibus tribunitiis ultra veterum turbarum exempla laboratum. Ti. enim Gracchus & M. Octavius inimici tribuni plebis totam civitatem odiis contentionibufque mifcuerunt. Sed antequam domefticæ calamitates referantur, externa bella memora-

§ XVI. Vellej. 2, 9. Appian. Salluft. Jugurth. § XVII. Vellej. Plut. in Mario c. 3 & 18.

bimus. Igitur P. Mucio Italia, L. Pisoni Sicilia provinciæ evenerunt. *P. Scipio*, *D. Brutus imperatores* (nam & Brutus nondum ex Lusitania decesserat) *Hispanias proconsulari imperio obtinere* jussi.

XX. Quorum Scipio, qui tempore & inopia commeatuum frangendam sibi Numantinorum pugnacissimam gentem statuerat, cum per hiemem, & sequenti vere, quidquid ad propositum suum facere videbatur, diligentissime administravisset; in multam æstatem usque hoc unum maxime agebat, ut omnem non copiam modo, sed etiam spem annonæ, hostibus corrumperet. Itaque Numantini, cum agros suos impune vastari non ferrent, insidias ad vicum quendam collocaverunt, maxime opportuno ad ejusmodi fraudes situ. cum enim majori ex parte vicus limosa palude cingeretur, qua sicco itinere adibatur, vallis profunda subsederat. in hac occulta hostium manus occasionem exspectabat.

XXI. Romani cum ad eum locum venissent, alii, relictis ante vicum signis, ad diripiendas domos irrupere; alii, manus non adeo magna, eminus circumequitabat. in hos impetum fecere, qui conditi in insidiis fuerant: neque difficulter, ut paucos, & tale nihil opinatos pepulerunt. Sed Scipio, qui forte apud signa restiterat, revocatis classico, qui vicum intraverant, cum pauciores mille accurrissent, opem ferre laborantibus cœpit. conserta pugna, pari aliquamdiu Marte certatum est, donec, subinde pluribus ex vico succurrentibus, hostes fugerunt: neque cedentibus institit Scipio, contentus, a se tandem effectum esse, ut rem prodigio similem, Numantini militis terga victor Romanus aspiceret. Pauci utrinque desiderati referuntur. Numantinos, cum ad urbem refugissent, acriter increpantibus senioribus, *quod ab iisdem illis pelli sustinuerant, quos toties superassent*, responsum a quodam esse dicitur, *oves quidem easdem esse, sed alium habere pastorem.*

§ XX. Oros. 5, 7. Appian. Hisp. § XXI. Oros. Appian. Flor. 2, 19. Plut. Apoph. Rom. c. 25.

XXII. Sed imperator, his ſucceſſibus lætus, & militi jam fidens, proxime urbem Numantinam adducere exercitum inſtituit; geminiſque caſtris diſpoſitis, alteris fratrem Q. Fabium præfecit, altera ſervavit ſibi. Numantini, fruſtra tentata ſpe pacis & conditionum, certare prius cupientes, quam hoſtibus magis etiam (ut quotidie fiebat) animi creſcerent, inſtructa acie progreſſi, copiam pugnandi per multos dies facere non deſtiterunt. Fixum contra hæc deſtinatumque Scipioni fuit, ferre potius ſuum publicumque dolorem, quam ancipiti remedio ſollicitare malum, quod patientia moraque non dubitabat expugnari poſſe.

XXIII. Didicerat enim, eos non tam ad pugnam, quam mortem ruere deſtinaſſe, convivatos prius inter ſe tanquam poſtrema voluptate, repletoſque potu celiæ: ſic vocant Hiſpani potionem ex frumento. igitur & hoſtium convicia, & ſuorum preces facetiis eludebat: *inſanorum eſſe, manus conſerere cum deſperatis, quam incluſos penuria & inedia conſumere malle. Sibi quidem mire probari patris ſui L. Paulli ſententiam, qui negaverit cum hoſte pugnandum eſſe, niſi ſumma neceſſitas, aut ſumma occaſio adſuiſſet.* Quod ex ore Scipionis exceptum Sempronius Aſellio, qui tribunus in illis caſtris meruit, annotavit. Huic rationi tam conſtanter, tamque certa fiducia adhæreſcebat, ut aliquando pabulatum egreſſos hoſtes, cum opprimere poſſet, interfici vetuerit, *citius abſumturos eſſe, quod haberent frumenti*, dictitans, *ſi plures fuiſſent.*

XXIV. Eum ad finem circumvallare urbem inſtituit, miſſis circum ſocios populos, qui auxilia imperata cogerent. ſingulis enim, quantum ab unoquoque hominum cujuſque generis mitti vellet, præceperat. funditores maxime ſagittariique petebantur: quos, ubi venerunt, ſuo quoque exercitu varie diviſo, omnibus non cohortibus tantum, ſed etiam centuriis interpoſuit. Aſſignata deinde cui-

§ XXII. Oroſ. Appian. Flor. Seneca de ira 1, 11. § XXIII. Flor. Oroſ. Appian. Agell. 13, 3. Liv. Epit.

que manui parte operis, quam deberet perficere, fossa valloque circumvenire urbem cœpit. Erat in colle sita Numantia, tria passuum millia complectente ambitu: sive totum illud spatium refertum ædificiis fuit; sive verior est opinio, habitatam urbis partem, pro paucitate hominum, longe minorem fuisse: cetera belli tempore pecoribus alendis, aut exercendo securius agro destinata.

XXV. Etiam muro cinctam fuisse Numantiam, sunt, qui negent: iis forte credentes, qui *quosdam ad Durium amnem colentium, Laconicis institutis vivere*, tradiderunt. Utcunque fuit, certum habetur, vallum circa urbem ductum esse supra sex millia passuum in orbem patens. In ejus præsidium copias, prædicto cuique loco, quem defenderet, distribuit imperator, jussis *extollere signum, qui hostili incursu premerentur: interdiu purpuream chlamydem in hasta longa, noctu ignem: ut ipse, fraterve Fabius, ut cuique proximius esset, ad suppetias ferendas accurrerent.*

XXVI. Ut vero confectum hoc opus est, & erumpentes ad impediendum hostes submovere facile fuit; aliam fossam modico a priori intervallo effodit, latam pedes decem, & bis totidem altitudine: quam undique sudibus præmunivit: & post eam exstruxit murum octo pedes latum, altum decem, in rationem non veniente pinnarum fastigio. totum hunc ambitum turres distinguebant, spatio centum vinginti pedum inter proximas quasque relicto. qua vero murum duci palus objecta non patiebatur, moles jacta est, cujus pari altitudine crassitieque murus committeretur. Ea tum ratio belli Africano fuit, qui primus omnium, quantum scimus, urbem, quæ pugnam minime detrectaret, operibus amplexus est.

XXVII. His ita perfectis, cum nec emitti oppido, neque recipi terrestri itinere quidquam posset; tamen Durius amnis, qui per munimenta labebatur, adhuc viam dabat,

§ XXIV. Senec. Appian. Front. Strat. 4, 7. Oros. § XXV. Flor. 2, 18. Strab. l. 3. Appian. § XXVI. Oros. Appian.

natatu, aut exiguis ſcaphis urbem petentibus; poterantque cum commeatu & ſupplemento, aut flante vento velis, aut ponente remis, ſecundo flumine perrumpere: nec jungi ponte latus & præceps amnis poterat. itaque ad aliud ingenium converſus imperator, ab utraque parte fluvii ſingula caſtella exædificat: ab his trabes longas funibus firmiſſime vinctas in amnem ita porrigit, ut in medio jungantur. porro in iis trabibus crebras falces atque mucrones fixerat. ita fiebat, ut curſu fluminis rotatæ aſſiduo trabes, neque navigando quemquam, neque nando tranſire, neque urinando ſubterlabi paterentur.

XXVIII. Atque id maxime ſtudebat Scipio, omnimodis ignaros cunctorum, quæ exterius gererentur, tenere hoſtes: quo non modo commeatu omni, verum etiam conſilio, excluderentur. Paratis omnibus, cum jam in turribus telorum varii generis immenſa vis congeſta, catapultæque, & aliæ machinæ, quibus haſtæ aut ſaxa jaciuntur, diſpoſitæ eſſent, & in caſtellis ſagittarii ac funditores collocati: crebros per univerſum operis circumitum homines conſtituit, qui noctu diuque quidquid accidiſſet, clamore ſignificarent: quem alter ab altero exceptum, & proximo cuique ſtatim traditum, momento temporis ad imperatoris aures perferebant; ſimiliter *ſignum erumpentis hoſtis dari e muro* juſſit, *eo modo*, *ut ſi quando proxima periculo turris ſignum ſuſtuliſſet*, *in omnibus turribus idem continuo fieret.* ſic futurum erat, ut ex ſignis quidem ſtatim intelligeretur alicubi turbari; clamor autem, quid rei, & ubi eſſet, aperiret.

XXIX. Porro ad omnes iſtos uſus copia hominum ſuperabat: contractis enim Hiſpanarum gentium auxiliis, & ſuo cum exercitu conjunctis, ad ſexaginta millia armatorum effecerat. Ex hoc univerſo numero triginta millia diſpoſuerat ad murum, quem exſtruxerat, obſervandum, & cetera, quæ poſtulaſſet uſus, obeunda militiæ munia. Alia viginti millia ita ſe paraverant, ut, cum aliqua ex parte pugnari ad murum ſenſiſſent, ad opem ferendam præſto

eſſent. Reliqua multitudo tanquam in ſubſidiis erat locata: neque movere ſe cuiquam, aut excedere loco, injuſſu imperatoris licebat: ſignum exſpectabatur. id ubi fulſerat, ad prædictum quiſque munus emicabat.

XXX. Tanta cura diligentiaque Scipionis caſtra ad Numantiam permunita fuere. neque ſequior eventus fuit. nihil enim adverſus hæc acerrimorum hoſtium impetus valuit: qui, ſæpius eruptione tentata, cum neque fallere intentos, neque perrumpere confertos poſſent, fruſtra omnia conati, nihil niſi vulnera & deſperationem in urbem retulerunt. Qua enim cunque parte impetum feciſſent, e veſtigio propugnatores formidabili ſpecie concurrebant: cum omnibus e turribus ſigna momento efferentur, nuntii parati diſcurrerent, & tubis undiquaque concinentibus, armatorum globi loco diu ante unicuique præſcripto ſine mora conſpicerentur. Neque ulla pars caſtrorum impeti poterat, quin ſtatim univerſus ambitus, ſex amplius millia paſſuum, certatim ad ſua munia ſe parantium ſtudiis & feſtinatione ferveret.

XXXI. Nemo interea plus aut laboris, aut curarum, duce ipſo capeſſebat: qui neque diem, neque noctem ſinebat abire, quin totas illas tam late patentes munitiones caſtrorum per ſe obiret, ne quid uſquam remiſſum neglectumve pateretur. Unde ſimul ipſi ſpes, ſimul apud Numantinos ſollicitudo creſcebat; neque diu repugnaturi videbantur, cum arctiora in dies fierent omnia, & minuentibus præſidiis, neque commeatus importari, neque arma, neque ullum introduci auxilii genus poterat.

XXXII. Igitur rebus ad deſperationem vergentibus, Rhetogenes, ſumma inter ſuos virtute, re cum ſenioribus communicata, ex omnium familiarium numero quinque fidiſſimos, quibus ad eadem tentanda animum verbis addiderat, cum pueris equiſque totidem aſſumit: & nocte quadam obſcura delecta, cum tabulis ita paratis, ut in uſum

§ XXX. Liv. Epit. Appian.

pontis ſubito compingi poſſent, ad murum hoſtium ignoratus accedit. quem ubi vigilibus, qui ea parte excubabant, oppreſſis, conſcendiſſent; eodem ſilentio & feſtinatione alios quoque vigiles, altera ex parte muri, qua campum ſpectabat, locatos obtruncarunt.

XXXIII. Tum attractis per pontem equis, cum, quos adduxerant pueros, felicis auſi nuntios in urbem remiſiſſent, citato curſu per urbes Arvaccorum feruntur, cum habitu & vocibus ſupplicum, *miſerrimæ civitati a conſanguineis & fratribus ſuis auxilium* orantes. Apud alios plus miſerationis, quam præſidii, repertum: pronos ad ſubveniendum animos torpeſcere cogebat Romanæ potentiæ reputatio, & pæne in oculis cum imperatore maximo validiſſimæ copiæ. Lutiæ nonnihil affulſit ſpei (oppidum eſt intra decem millia paſſuum a Numantia diſtans) ubi juventus, ut cui plus animi, quam conſilii, eſſet, civitatem ad ſocianda cum Numantinis arma impellebat. Seniores, cum ſe fruſtra obluctari cernerent, ſtatim in caſtra Scipionis miſerunt, indicatum, quæ in ſua civitate gererentur.

XXXIV. Ille, cum hæc hora diei octava nuntiata eſſent, nihil cunctatus, cum expedita parte copiarum poſtridie mane ad Lutiam fuit, principeſque juventutis tradi imperavit. Cauſabantur oppidani, *erupiſſe illos ex urbe ſub adventum Romanorum, & fuga ſibi conſuluiſſe*; donec excidium minitante Romano, Vaccæorum popularium ſuorum exitum veriti, qui nuper in urbe quadam obſeſſi, ſeque liberoſque & uxores trucidaverant; partem civium, quam civitatem, perire maluerunt. Ita dediti ſunt ad quadringentos, quibus ad terrorem aliorum manus amputari Scipio juſſit. abductoque ſecum præſidio, iterum cum ſequentis lucis exortu in caſtra reverſus eſt.

XXXV. Dum ita ad Numantiam Scipio ſedet, venerunt ad eum in caſtra regis Antiochi legati cum ampliſſimis muneribus. Erat ferme jam in more poſitum imperatoribus,

§ XXXIV. Liv. Epit. Appian.

ut ejuſmodi dona occultarent, ſuas manubias auctura: ſed Scipio, qui nihil non ad rempublicam referebat, negavit, *ſe, niſi inſpectante exercitu, accepturum: referrique in tabulas a quæſtore* juſſit; *inde munera ſe fortibus viris daturum*, inſigni ad virtutem ſtimulo, profeſſus. Cauſa legationis non traditur: ſed ex fortuna regis colligi fortaſſis poteſt.

XXXVI. Quippe res iſtius Antiochi paulo ante ea tempora, ſubita mutatione, ex anguſtis florentiſſimæ redactæ fuerant: quemadmodum non ita multo poſt, cum firmiſſimæ viderentur, inopinata clade corruerunt. Ceterum interitus adoleſcentis ad ſequentia tempora pertinet: incrementa narrari præſens locus poſtulat, ut, quo interim loco res Orientis fuerint, compendio cognoſcatur. Poſtquam inſeſſor Syriaci regni Trypho ſuperbia & luxu militum animos abalienaſſet, ad Cleopatram, Demetrii uxorem, quæ cum liberis Seleuciæ ſe incluſerat, plerique ſe contulerunt. Unde illa reſumtis animis, cum Antiochum, viri ſui fratrem, toto regno oberrare cerneret (metu enim Tryphoris civitas eum nulla recipiebat) ad rationes utriuſque mirifice pertinere credidit, ſi ſocietate regni ſimul thorique jungerentur. impulerant eodem cum amicorum conſilia, tum quorundam Tryphoni ſtudentium metus, a quibus una cum urbe tradi in tyranni poteſtatem timebat.

XXXVII. Antiochus, cupide accepto inſperatæ fortunæ munere, cum Seleuciam veniſſet, vireſque ſuas augeri quotidie videret, bello petere Tryphonem auſus eſt: victumque prœlio tota ſuperiore Syria ejecit; ne vivum caperet, avaritia ſuorum equitum præpeditus, qui ſparſum a fugiente aurum colligendo, tempus, quod hac arte quærebatur, effugiendi conceſſerunt. Tryphon in munitum Phœniciæ caſtellum, *Dara* nomen eſt loco, cum refugiſſet, Antiochus cum exercitu pedeſtri centum viginti millium ſupervenit. admota etiam claſſis eſt, (maritimum enim erat

§ XXXV. Liv. Epit. Cic. pro Dejot. c. 17. § XXXVI. Joſeph. 13, 12. Juſtin. 36, 1. Zonar. Appian, Syriac. Strab. 2, 13. Euſeb. Macchab. 1, 15.

oppidum) machinisque confectis, summa ope expugnatio cœpta.

XXXVIII. Ceterum Tryphon clam elapsus, Orthosiada haud procul Mæandro urbem, deinde Apameam perfugit, patriam suam. Erat enim urbis istius cum situs munitissimus, tum eximia temporibus istis potentia. Sed Antiochus haud segniter oppugnata urbe, tyrannum eo necessitatis adegit, ut, cum urbem capi videret, in ejus incendium se immitteret, postquam sceleris sui præmio non ultra triennium esset gavisus. At Antiochus, elatus successu, Judæos, quanquam auxiliis eorum enise fuisset adjutus, per Cendebæum ducem bello petiit: iniqua fortuna, donec princeps gentis superfuit. ast illo fraude generi (Ptolemæus vocabatur, Abubi filius) interemto, spem nactus perdomandæ gentis contumacissimæ, cum ingenti exercitu in Judæam venit.

XXXIX. Joannes, Simone genitus, cum paternum principatum suscepisset, in urbem Hierosolyma se inclusit, præpotentis hostis vires, cum armis morari non posset, objectu munimentorum cupiens eludere. Antiochus, septem castris circum urbem positis, tamen propter firmitatem murorum, & propugnatorum virtutem parum proficiebat. ad hæc aquarum penuria laborabatur. Ceterum sub occasum Plejadum copiosus imber arentes exercitus fauces refecit. Itaque meliori jam spe fretus, a boreali parte urbis (nam ea facilior accessus erat) actis operibus, turres plurimas ternorum tabulatorum exstruxit, implevitque militibus, qui defensores urbis arcerent missilibus, neque consistere in propugnaculis paterentur.

XL. Sic inter quotidianas velitationes, duplici fossa haud exiguæ latitudinis altitudinisque circumdata urbs est. Neque ideo spes aut animus obsessos deseruit, quin crebris eruptionibus hosti pro viribus nocerent, graves si incautis

§ XXXVIII. Joseph. Plin. 5, 29. Strab. l. 16. Zonar. Euseb. Macchab. § XXXIX. Joseph. 13, 16.

incidissent, & adversum paratos insigni ad receptum celeritate. Sed sævior omni bello fames metuebatur: quam ut differrent, si effugere nequirent, Joannes inutilem bello turbam urbe excedere jussit. Ex diverso Antiochus (nec enim fallebat eum consilium hostis) neque recipiebat expulsos, neque trucidabat: sed versus urbem rejectos, sollicitare cogebat misericordiam suorum precibus & lacrimis, & postremo fœditate exitus, cum ante ora civium infelicissimi mortales crudelem in modum fame contabescerent.

XLI. Instabat tabernaculorum festum, quod apud Judæos quotannis accurata religione celebratur. ea fregit animorum duritiem, ne perire communium sacrorum sanguinisque participes paterentur. Ergo, receptis in urbem expulsorum reliquiis, oratores ad regem mittunt, cum his ferme mandatis: *Numen, quod colimus, rex Antioche, cum majoribus nostris leges, quibus adhuc utimur, daret, tria quotannis tempora festa celebritate consecravit: quorum quod tabernaculorum appellamus, cum maxime imminet. Et nos quidem, quamcunque fortunam dederit Deus, in ea, quantum poterimus, solemnitati huic faciemus satis. sed ut rite ac ordine fiant omnia, quiete & tranquillitate septem admodum dierum erit opus.*

XLII. *In hoc tantillum tempus inducias ab æquitate tua petimus, rex Antioche; bona cum spe, fore, ut desiderio nostro annuas, quando nihil pro nobis, nec adversus rationes tuas postulamus. Externa subsidia nulla scis intra tempus hoc exspectari posse: famem nobis objicitis, & nos de ea quasi confessos creditis, quod inutilem turbam ex civitate submovere conati sumus. Si ita est, nihil optatius esse tibi queat, quam ut sine tuorum periculo gentem nostram sedendo debelles; idque assequeris, cum per inducias, neque vos lædemus, & receptis intra mœnia, quos expuleramus, etiam plus solito cibariorum, per festi hujus lætitiam absumemus.*

XLIII. *Præterea quidquid hoc erit humanitatis, non tam populo Judaico, quam religionibus dabis tam antiquis, ut, do-*

§ XL. Diodor. l. 34. Joseph.

ctiſſimis viris demonſtrantibus, legislator noſter omnibus Græcorum Diis ſit antiquior. Ergo maxima ſemper apud alienigenas quoque reges ſacrorum noſtrorum veneratio fuit. Cyrus, imperii Perſarum auctor, incenſam ab Aſſyriis urbem noſtram cum templo juſſit inſtaurari: vaſaque ſacra, quæ olim inde ablata fuerunt, cum aliis multis pulcherrimiſque donis, reddidit. Darii deinde beneficio, qui poſt Cambyſen regnavit, abſoluta templi ſtructura eſt: quod deinde Magnus Alexander, Ægyptiorumque reges, ut quiſque virtutum omnium laude præſtantior eſt, ita impenſiore pietate coluerunt.

XLIV. *Tuorum quoque in eodem delubro donaria viſuntur: quæ duo Demetrii, pater primum, deinde frater tuus, diverſis temporibus obtulerunt. Proavus autem tuus, Antiochus Magnus, eximiis honoribus atque privilegiis templum ea pietate coluit, ut a noſtris principibus exſpectari majora vix potuiſſent. Quid jam de te loquemur? neque enim hæc circumpoſita mœnibus noſtris caſtra, fremituſque tot millium, & admotarum machinarum terror, illius temporis nobis excutiet memoriam, quo, contra communem hoſtem auxilia promte ferentes, ſocii amicique vocabamur. Tu vero, ſive priſtini fœderis apud te recordatio valet, ſive religione animus tangitur, inducias tibi non obfuturas, nobis cærimoniarum cauſa gratiſſimas, ſaltem in ejus Dei honorem concede, quem conditorem omnium, quemadmodum cunctis gentibus communis rex & pater eſt, ita noſtro quoque in templo adorari a quolibet, propitiarique ſinimus.*

XLV. Erat Antiocho ſicut adverſus pervicaces celſus animus, ita ſupplicibus mite ingenium. quare, Judæorum mores admiratus, quos in tanto ſuo periculo plus tamen de religionibus patriis ſollicitos videbat, non modo conceſſit inducias, verum etiam ad ſacrificium boves auratis cornibus, & cum omni genere odorum pocula aurea ac argentea multa, ipſe ad portas urbis honorifice detulit: & cum ea omnia ſacerdotibus tradidiſſet, exercitui ſuo epu-

§ XLIII. Scalig. ad Euſeb. Eſdra 1, 3. § XLIV. Joſeph. 8, 1 & 13, 3.

lum in honorem Hierosolymitani Dei præbuit. Vere dictum est, sæpe majorem mansuetudinis, quam severitatis, fructum fuisse; beneficioque subactos, quos nulla vis armorum ad obsequium coegisset.

XLVI. Itaque Judæi, regis animadversa lenitate, quamque dissimilem se quibusdam majoribus suis, sacrorum Judaicorum infensissimis hostibus, præstitisset, publica omnium voce laudatum, cognomento *Pium* vocaverunt. & Joannes, adolescentis generosa natura captus (& jam necessaria defecerant) legatos misit, *fidam regi gentem fore* pollicitus, *se vivere suis legibus sineretur.* Eo tempore plerique regis amicorum suadebant, *ut Diis hominibusque ceteris omnibus inimicam gentem exscinderet, Antiochum, qui Epiphanes cognominatus est,* cientes: *illum, eadem urbe victa, spurcorum hominum sacrilega sacra & absurdos ritus dignis ludibriis traduxisse.*

XLVII. Nihil hæc magnanimam regis mentem, & ab acerbis consiliis naturæ bonitate aversam, moverunt. igitur *veniam delictorum pacemque* dedit, *si, armis traditis, accipere in urbem præsidium vellent, & pro Joppe nonnullisque civitatibus, quas extra fines Judææ possidebant, vectigal regi pendere.* Cetera non recusarunt: *præsidium, ne ritus sui conversatione alienigenarum polluerentur,* deprecati, *pecuniam & obsides* obtulerunt. Itaque trecenta talenta pecuniæ præsentis accepta, ducentis in diem dilatis: obsides quoque traditi, quos inter & frater Joannis fuit.

XLVIII. Muro deinde urbis diruto, obsidionem solvit, cum gentem validam, & quæ post eum nulli Macedonicorum regum paruit, magna cum gloria subegisset. Igitur adolescens, hoc fortunæ obsequio magnificus, & bellum adversus Parthos animo volvens, quo sibi Romanam amicitiam munificentia conservaret, publice privatimque donis eos prosecutus, inprimis Scipionem colere constituit, tum ob eximiam viri gloriam, tum quia neque potentior

§ XLV. Diodor. Joseph. Plut. Apoph. c. 55. § XLVI. Diodor. Joseph. § XLVII. Ibid. 15, 3. Diodor. Joseph. Justin. 36, 1.

alius domi, neque in amicitia conſtantior credebatur; cum jam Romæ non apud ſingulos modo fides atque gravitas rarior in dies fieret, ſed ipſa quoque reſpublica contentionibus odiiſque privata commoda publicis anteponentium, horrenda ſeditione quaſſaretur.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIII.

IN LOCUM LIB. LVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI OCTAVI.

Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, cum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus, quam quingenta jugera, possideret, *in eum furorem exarsit, ut M. Octavio collegæ, causam diversæ partis defendenti, potestatem lege lata abrogaret: seque, & Gracchum fratrem, & Ap. Claudium socerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit & aliam legem agrariam, qua sibi latius agrum patefaceret*, ut iidem triumviri judicarent, qua publicus ager, qua privatus esset. *deinde, cum minus agri esset, quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis, (quoniam eos ad cupiditatem amplum modum sperandi incitaverat) legem se promulgaturum ostendit*, ut iis, qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur. *Heredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus graviter senatus, ante omnes P. Mucius consul, qui, cum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris*

concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum, & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus in flumen projectus. Res præterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.

I. HACTENUS egregiam Romanæ rei formam, ingentium bellorum lætos semper exitus, raras interea clades, rara armorum dedecora, sed melioribus statim correcta consiliis fatisque, enarravimus: nunc internæ seditiones, quæ a Graccho graves atque plenæ discriminis ortæ sunt, ad tristiora, sed non minus utilia, vocant: quando hinc maxime veteris reipublicæ mala, & quibus initiis collidi inter sese diversæ in civitatibus potestates queant, ejusque morbi certiora post eventum remedia, cognoscuntur.

II. Igitur Tiberius Gracchus, Tiberii bis consulis & censoris filius, postquam sub matre Cornelia, prioris Africani filia, florentem bonis artibus, & pari omnium spe adolescentiam exegisset, in Manciniani temporis adversa, tanquam in scopulum, impactus est. quippe invidia quorundam optimatium, quos adversarios in negotio suo senserat, dolorem suum ulturus, affectasse modis omnibus creditur, ut supra omne priorum exemplum popularis haberetur. neque sane aut materia res novare volenti, aut speciosus obtentus deerat: palam iniqui in rempublicam, in plebem, agrorum possessores erant, qui inter aliorum paupertatem & famem, latissimorum prædiorum reditus voluptatibus & luxu consumebant.

III. Nam antiquitus subactis per partes Italorum civitatibus aliquam agri portionem victor Romanus ademerat. in eam ex urbe aut Latio colonos mitti obtinuerat, & in singulos certum agri modum distribui. Veniebant autem in

§ I. Tacit. 4, 32. Sallust. fragm. § II. Diodor. ap. Vales. Plut. in Gracch. Cic. in Brut. c. 27.

cam sortem culta maxime; sed qua bello, ut assolet, vastata squalebant, quoniam impensa & cultu longiore, & primis annis parum fructuoso, egebant, sub tolerabili tributo publice elocabantur. de frugibus decimæ, de arboribus quintæ pendebantur: eratque etiam in armenta & greges vectigal constitutum.

IV. Ita putabant fore, ut possessores, cum ipsi tantum agrorum colere nequirent, per mercenarios generis Italici colerent: quod cum laboris militiæque patientissimum esset, ea potissimum ratione contineri simul alique posse ad continuorum bellorum auxiliares delectus arbitrabantur. Sed res alio vertit, avaritia & astu divitum, qui publicos agros, ut longissimo tempore possessos, pro suis retinebant, augebantque. Submotis enim paulatim aut vi, aut pretio, veteribus dominis, non jam agros, sed latifundia colentes, ingenuorum operam aspernabantur, servitiisque coemtis rura exercebant. id enim erat multo quæstuosius, tum quia liberi homines ab agricultura stipendiis militaribus sæpe avocabantur, servis in eodem tempore manentibus; tum quia etiam ex partu ancillarum aucta familia, ad heros lucrum ingens redibat.

V. Hoc modo fiebat, ut possessorum res familiaris, servorumque numerus in immensum augeretur: paucioribus in dies ingenuis, qui præter inopiam domesticam, tributis etiam & delectibus atterebantur. Quin &, quoties a bellis vacatio erat, pigrum ipsis infructuosumque tempus abibat, cum agros proprios non haberent, &, abundante servorum numero, conductitia istorum opera nemo uteretur. Non erat obscurum, quanto reipublicæ periculo sociorum quotidie minor copia fieret; servi, orti ab hostibus, & ipsi futuri hostes, si occasio venisset, augescerent.

VI. Sed adversus ditiorum potentiam diu frustra sunt quæsita remedia: neque, licet vehementibus quorundam studiis instaretur, vim ullam prius obtinuerunt, quam sub

§ § III. Appian. civ. l. 1. § IV. Luc. 1, 167. Appian. Plut. in Gracch. c. 10. § V. Plutarch. Appian.

annum urbis CCCLXXX rogatione Licinia caveretur, *ne quis ultra quingenta agri jugera possideret: neve plus quingentis capitibus pecorum, centumque majoris armenti pasceret: utque certus mercenariorum numerus ex ingenua plebe a possessoribus aleretur.* Hæc non modo tribuum suffragiis sancita, sed etiam jurejurando confirmata, egregie pauperibus & publicæ rei subvenerant, ni apud homines opum dulcedine captos validior legum Deorumque metu cupiditas, imbecilla juris claustra fraude vique perrupisset.

VII. Nam sub initia multi dolo malo partem agrorum in propinquos transferebant, sub illorum nominibus sibi possidentes: ex quibus ipse legis auctor C. Licinius Stolo fuit. mox, ut elusæ aliquamdiu leges tandem pro abrogatis contemnuntur, ne colore quidem quæsito, palam a divitibus agri longe supra statutum auctoritate publica modum retinebantur. Crebræ inter hæc tenuiorum querelæ, sed & ipsa boni decorisque publici cura multos egregios viros advertebant, ut mederi cuperent: verum cuncta reputantibus tutius visum est, relinquere intacta civitatis ulcera, quam impari remedio sollicitare ad acerbitatem atrocioris mali.

VIII. Ferturque non alia prudentia C. Lælius *Sapientis* cognomen quæsivisse, quam quod in tribunatu movere talia conatus, ubi majora spe pericula vidit, destiterat. Majore deinde perseverantia, sed multis, & ante omnes sibi exitiosa, causam eandem agere Ti. Gracchus instituit, cum adolescens nobilis, facundus, & jam tribunatum plebis gerens, auctoritatem, quam genus afferebat, eloquentiæ præsidiis, & jure magistratus communitam, ad contentionem de tantis rebus attulisset.

IX. Accedebant ad hæc quotidiani ab amicis, ab æqualibus, a matre stimuli: nam & Cornelia sæpe reprehendisse filios dicebatur, *quod a populo Scipionis socrus, non-*

§ VI. Liv. 6, 35. Appian. § VII. Liv. 7, 16. Appian. § VIII. Plut. in Gracch. c. 11. Augustin. de civ. Dei 3, 14. Appian. Cic. de Orat. 1, 9.

dum Gracchorum mater vocaretur: & Sp. Poſtumius æmulus laudum, & dum militiæ Gracchus abeſt, forenſi gloria multum provectus, juvenilem animum urebat. Præcipui tamen incenſores Diophanes Mitylenæus, & C. Bloſius, Cumis Campaniæ oriundus, fuerunt: alter diſertiſſimus ea tempeſtate Græcorum, & dicendi Tiberio magiſter, alter Antipatri Tarſenſis familiaris, & ab eo ſapientiæ ſtudiis eruditus.

X. Movebatur etiam miſericordia plebis, maxime quod calamitatem pauperum, dedecuſque reipublicæ, ipſe per Etruriam tranſiens viderat, quo tempore ad bellum Numantinum erat profectus. neque deſinebat populus omnibus eum modis impellere, paſſimque in porticibus parietibuſque & monumentis ſcripta proponebantur, quibus *Ti. Gracchi tribunatus, unica ſpes ereptos ſibi agros repetentium*, invocabatur. Hæ tam variæ & tam efficaces machinæ vel ſenilis animi maturitatem expugnare potuiſſent: quo magis mirum fuit, ab acerrimo juvenum in re tanta nihil ſine magno conſilio ſummaque moderatione geſtum fuiſſe; donec adverſariorum iniquitate & contumacia irritatus, ipſe quoque ad duriora deflexit.

XI. Tum vero adhuc non ſuo ipſe arbitratu concepit legem, ſed de ſententia principum civitatis, qui ſapientia & amore publicæ rei excellere credebantur, quorum P. Licinius Craſſus fuit pontifex maximus, tum P. Mucius Scævola, quo nemo juris publici privatique peritior habebatur, tum maxime conſul, & App. Claudius, cujus filiam Tiberius in matrimonio habebat. Quanta igitur in tam gravi injuria locum habere lenitas poterat, adhibita eſt: neque modo pœnæ legum remiſſæ, ſed ultro præmium oblatum poſſeſſoribus, quo æquiore animo partem alieni agri ad juſtiores dominos redire paterentur.

XII. *Quanquam enim haud dubiæ æquitatis eſſet, quæ quiſque contra mentem legis Liciniæ poſſediſſet, ea cum fructibus*

§ IX. Plutarch. § X. Cic. in Brut. c. 27. Plutarch.

& omni causa restitui, tamen dare se concordiæ civitatis ajebat, *ut inter jus populi, & consuetudinem possessionis media via decidatur, per quam nec adimantur omnia locupletibus, nec omnia relinquantur. Itaque se legem laturum, qua populus egenus agros recuperaret: possessores, qui filios in potestate haberent, supra legitimum modum, ducena quinquagena jugera in singules retinerent. ad hæc administranda triumviros annuos creari placere, qui præterea animadverterent, ne quis portionem alienam, sicut antea in fraudem legis factum frequenter fuerat, redimeret.*

XIII. Hæc plebi grata, quæ facile præteriti temporis ferebat jacturam, dum in posterum sui ratio haberetur, intoleranda locupletibus erant, quanquam injuste possessa, tamen, quia longo tempore possederant, pro suo patrimonio impudenter defendentibus. multaque passim adversus Tiberium aspera & falsa jactabantur, *juvenem factiosum, & nimiæ potestatis avidum, nihil aliud hac largitione, nisi viam ad regnum quærere.* Facile refellebat ista Tiberius, non causa minus, quam eloquentia, superior, graviterque *inhumanam possessorum iniquitatem* accusabat, *qui cives suos, quorum labore illæ opes accumulatæ essent, & nunc quoque defenderentur, eos extorres agerent iisdem arvis, quorum jus atque ditionem illorum sanguine respublica paravisset.*

XIV. *Etiam feræ, quibus per Italiam repletæ silvæ sunt, cubilibus & habitaculis non carent, quo se recipiant: at hi, quorum laboribus Italiæ quies, quorum mortibus ceterorum vita redimitur, nisi quod eandem cum locupletibus lucem vident, eundemque aerem trahunt, commodis communibus omnibus arcentur: non tectum, sub quo latitent, non locum, ubi pedem in suo ponant, obtinent: vagi cum uxoribus & liberis in ipsa patria exsilium agunt.*

XV. Conversus deinde ad locupletium agmen, invidiose interrogabat: *qua tandem causa iniquum putarent, quod populi esset, id populo dividi? cur servos civibus, militibus*

§ XII. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1. § XIII. Plut. in Gracch. c. 13. Augustin. de civ. Dei. 3, 24. Diodor. ap. Vales.

inhabilem militiæ turbam, postremo suis alienos præferrent? Vestra denique opera effectum est, ut mentiantur imperatores nostri, cum acie instructa pro aris & focis dimicare homines jubent: quotus enim quisque aram paternam, aut larem familiarem usquam habet? sed pro alieno luxu, proque alienis opibus spiritum vitamque prodigit Romanus ille populus, quem orbis terrarum dominum magnifico, sed inani, titulo vocant, omnium egenum, & ne glebam quidem agri, paucis exceptis, possidentem.

XVI. Hæc ab ingenti animo, & dolore non minori librata fulmina nemo adversariorum sustinere poterat. quare ad M. Octavium conversi, (collega is in tribunatu, idemque familiaris Graccho erat) auxilium implorabant. atque ille verecundia amicitiaque retinentibus cunctabatur. postremo magna virorum illustrium frequentia orante convulsus, intercedere legi, & collegæ obnuntiare instituit. Tum vero accensus ira Tiberius, priore illa & leniore lege relicta, aliam ferre contendit majoris severitatis, tantoque gratiorem in vulgus, quanto acerbior futura possessoribus erat: simpliciter *excedere* jubens *agris, quos contra leges quisque occupasset.*

XVII. Sic irritatis utrinque animis, quotidiana cum in rostris, tum senatu oriri certamina; singuli, multi, ut locus tempusve tulerat, inter se jurgiis conviciisque rem gerere; nihil usquam sanum aut concors, sed velut in adversis castris suspecta omnia & infensa esse. Inter ipsa tamen factionum capita, licet sane studiis & æmulatione acriter contenderent, modestior, & contumeliarum expers rixa fuit: insigni documento, quantum in animis hominum præclara indoles cum recta institutione valeat, cui uterque horum a pueritia assueverat.

XVIII. Rogabat Octavium Tiberius, quando & illum agri publici haud exiguam possidere partem compererat, *ut omissa contentione ferri legem sineret: & quanquam ipse haud sane abundaret opibus, pretium ex suis bonis offerebat.* Immoto

§ XV. Appian. Plut. Sallust. Catil. c. 20. § XVII. Plut. in Gracch. c. 14.

ad hæc Octavio, vetuit Tiberius *quidquam prius publicæ rei agi, quam perlata lex esset.* etiam ærarium, ne adiri a quæstoribus posset, annulo suo clausit, & prætorum quosdam, jus dicere pergentes, proposita mulcta coercuit: tanta omnium trepidatione, ut possessores mutata veste sordidati & supplices in foro obversarentur. etiam insidias Tiberio structas fuisse, conductosque in caput ejus percussores, traditur.

XIX. Post hæc ipse quoque, dolone haud dissimulanter accinctus, in forum ventitabat, magna prosequente turba, cum prodeuntem domo nunquam minus terna, aut quaterna hominum millia stiparent. Aderat interea dies, quam ferendæ legi prædixerat. tum vero tumultu & ira fervere animi, nihilque satis ex præscripto legum aut sanæ civitatis institutis fieri. Post multa invicem jurgia, cum jussu Tiberii scriba recitaret legem, silentium ei M. Octavius injunxit, multum conquerente Graccho, & quia nihil proficiebat, *in posterum diem adesse concionem* jubente, *tum enim se modis omnibus perlaturum legem esse.*

XX. Cum ita majus etiam solito agmen, tanquam ad ultimam dimicationem, in foro confluxisset, Tiberius *recitari legem* cum minis imperat: intercedit Octavius: vetanti tribuno, sicuti oportebat, contra jubentem paretur. ea res, & quia divites urnas ad suffragia colligenda paratas abstulerant, certamen ingens excitavit. ventumque ad sæva omnia foret, ni consularium quorundam interventu, animorum motus paulisper consedisset. ii, dextra Tiberii prehensa, cum precibus & lacrimis obtestabantur, *ne misceri omnia seditione & tumultu sineret.* isque reverentia virorum, & obversante jam animo malorum, quæ imminebant, specie, *quid igitur se facere vellent?* interrogabat; *aut quid afferrent ad rem exulceratam consilii.*

XXI. Negantibus, *ex se quidquam opis esse*, &, *ut referri negotium ad senatum pateretur*, orantibus, ad extremum as-

§ XVIII. Flor. 3, 14. Sempr. Asell. ap. Agell. 2, 13. § XIX. Appian. civil. l. 1. § XX. Plut. in Gracch. c. 15.

ſenſus eſt. nam & Patrum optimo cuique, & publicæ rei ſtudioſiſſimo non ingratam fore legem confidebat. Sed cum in curiam veniſſet, ibique a pleriſque ſenatorum (nam hi plurimum agri publici poſſidebant) conviciis & jurgiis exagitatus eſt, ut inter paucos, & deſtituto concione ſua Graccho liberius; in forum recurrens, orare collegam ſupplicibus verbis inſtitit, *remitteret obſtinatum animi rigorem, plebemque commodis, tantorum laborum periculorumque pretio comparatis, aliquando frui ſineret.*

XXII. Nihil ad hæc moto collega, *nullum igitur*, inquit, *remedium video, quam ut alteruter noſtrûm magiſtratu abeat. Tu, M. Octavi, de me roga populum prior: is ſi juſſerit, privatus repetam domum.* Atque hanc quoque conditionem illo recuſante, *Quando nihil*, inquit, *æqui a ſuperbis & avaris hominibus impetrari poteſt, in craſtinum adeſte, Quirites. ille dies, ſi viri eſtis, hæc certamina finiet. nam & de lege, & de tribuno vos in ſuffragia mittam: ut intelligant homines, majorne populi Romani auctoritas eſſe debeat, an tua, M. Octavi, qui tribunitiæ poteſtatis telum, tuendæ plebi a majoribus comparatum, ad opprimendam illam perdendamque intorſiſti.*

XXIII. Poſtridie, conſcenſo ſuggeſtu, *rogationem ſe de M. Octavio laturum* dixit, *ni incepto deſiſteret;* eumque, *ut jam ſibi quoque, non tantum populo parceret*, denuo accuratis precibus ſollicitavit. Sed Octavio generoſa mens erat, cœptique ad extremum tenax, quam puderet, fidem tot illuſtribus viris datam, & in ſe uno ſpem poſſeſſorum recubantem, deſtituere. Tum ad ſuffragia itum, *Deos hominesque* teſtante Tiberio, *invitum ſe, & ultima neceſſitate coactum, ad remedium tam triſtis exempli deſcendere.*

XXIV. Jam ſententia unius tribus ademta Octavio poteſtas erat: neque ille, quanquam renovante preces Tiberio, flectebatur: jam pluribus pluribuſque auctoritatem prærogativæ ſequentibus, de quinque & triginta tribubus ſeptemdecim, uti rogas, juſſerant; & ſi una præterea acce-

§ XXI. Appian. Plut. § XXIII. Liv. Epit. Plut.

deret, confectum negotium erat; cum iterum, inhibito paulisper suffragiorum ordine, Tiberius, tam propinquo periculo per ultimas obtestationes obfirmatum collegæ animum expugnare conatus, propalam complexu omnibusque blanditiis oravit, *contra populi voluntatem niti, sibique ignominiam, amico & collegæ, dura consilia non lubenter amplexo, invidiam procurare desineret.*

XXV. Versabat inter hæc ancipitem Octavium hinc periculi magnitudo, si persisteret in incepto; inde pudoris, si absterreri se pateretur. feruntque, deliberantis animi haud dubia signa, inter diuturnum silentium lacrimas erupisse. Verum ubi ad possessorum agmen deflexit oculos, apud hos existimationem partam amittere, eorumque conviciis proscindi, quorum ornari laudibus sueverat, haud sustinens, id modo, *ageret sane Gracchus, quod collubitum animo ejus esset*, respondit. Hunc ad modum perrogato jussoque privilegio, viatorem Gracchus mittit, *privatumque detrahi de suggesto* jubet.

XXVI. Erat hæc cum sua sponte tristis & indigna species, egregium juvenem, paulo ante sacrosancta potestate præditum, subito de rostris deturbari: & augebat invidiam, quod a liberto maxime Gracchi manus injecta homini foret. Gracchus enim, more cetera non improbabili, apparitoribus libertinis suis utebatur. Neque tamen Octavii fortuna populum commiseratione permovit: plus valebat in iratis animis recentis offensæ dolor: magnaque in illum manu coorta, nisi vim accursu suo locupletes avertissent, in foro esset discerptus. servus tamen ex fidissimis, qui pro domino corpus opposuerat, oculis effossis cæcatus est. ipse cum ad tumultum etiam Tiberius accurrisset, suique reverentia plebis impetum inhibuisset, ægre effugit.

XXVII. His ita gestis, neque ullo jam obsistere audente, lex agraria continuo perfertur. Triumviri dividundis

§ XXIV. Appian. Plut. § XXV. Appian. Plut. § XXVI. Flor. 1, 14. Plut. Vell. 2, 2. Liv. Epit. Appian.

agris, colonisque deducendis, Tiberius ipse, cum socero Ap. Claudio, & C. fratre, qui tum admodum juvenis ad Numantiam militabat, creantur. Neque enim quemquam sibi satis fidum extra Gracchi domum, commodisque suis propensius faventem, populus rebatur. Subrogatus etiam in locum Octavii tribunus plebis est, ex clientibus Gracchi, cujus ne nomen quidem satis constanter traditur, Q. Mucium aliis, aliis Minucium, aut Mummium tradentibus.

XXVIII. Hæc victoria plebis animos vehementer sustulit, magnoque hominum concursu auctor tam gratæ legis, non tanquam unius oppidi, sed totius Italiæ conditor parensque, domum reductus est. At senatus & equites Romani, quibus ex ordinibus plerique agros hac lege amittebant, palam indignati, quibus poterant modis, dolorem suum ulciscebantur: & ingressus curiam Tiberius, cum ex more *tabernaculum, divisuris agrum dari solitum*, peteret, cum conviciis repulsam tulit; etiam in diurnum sumtum ex sententia P. Scipionis Nasicæ, haud amplius sestertios senos ei decreverunt.

XXIX. Nasica enim, quod magnum agrorum modum possidebat, moleste ferens, auctore Graccho expelli, ad suscipiendas cum eo inimicitias cupide proruperat. Tanto avidius inceptum persecutus juvenis, immensam multitudinem agros sperantium ab urbe secum eduxit. Quo liberius iram & minas spirantes ceteri, negabant *impune laturum, qui, sacrosancta potestate violata, tantam in Italia seditionum tempestatem excitatum iret.* Neque inanem periculi metum ei cum alia indicia fecerant, tum unius amicorum subito defuncti suspecta signa præferens corpus; concursuque, cum efferretur, facto, *hominem veneno interiisse*, creditum conclamatumque est, & *ob amicitiam Gracchi plebisque sublatum* interpretati, subierunt lectum, rogumque circumsteterunt.

XXX. Atque erat haud multum aberrans a similitudine

§ XXVII. Plut. in Gracch. c. 18. Oros. 5, 8. Appian. § XXVIII. Liv. Epit. Plut. § XXIX. Appian. Plut.

veri fufpicio. namque difruptum in igne corpus, tantam vim humoris effudit, ut flammam exftingueret; neque iterum igne accenfo uri potuit, donec alium in locum translatum, fic quoque ægre. cremaretur. Ea res occafionem Graccho dedit, magna divites invidia onerandi, qui mutata vefte, productifque in forum liberis, *horum, matrifque fuæ curam* populo commendabat, quandoquidem *his moribus intelligeret vitam fibi minime tutam aut diuturnam fore.*

XXXI. Sic in dies magis magifque exacerbatis rebus, cum & poffefforibus ægre facere, & populum demereri fummopere ftuderet, aliam promulgavit agrariam legem, qua majorem agri modum complecteretur, *ut iidem triumviri, qui dividundis agris creati effent, qua publicus, qua privatus ager effet, judicarent.* Erat egenorum ingens in urbe multitudo, & repetiti a poffefforibus agri, cum ad offenfam divitum fatis valerent, neceffitatibus fpeique plebis non fufficebant.

XXXII. Itaque jam utrobique malam inire gratiam Tiberius cœperat, cum alteri *nimium ademtum fibi*, alteri *parum datum*, quererentur. Hic, velut ipfa fortuna munus hoc offerente, avide arripuit occafionem ex Attali Pergameni teftamento pauperibus gratificandi. Nam Afiæ rex Attalus, cui ab amore matris cognomentum *Philometor* fuit, per eos dies herede populo Romano deceſſerat. Igitur Tiberius, legem fe promulgaturum, oftendit, qua *iis, qui lege Sempronia agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuiffet, divideretur. De urbibus autem, quæ Attalo paruiffent*, negabat *fenatum ftatuere poffe, verum populi de iis cognitionem effe oportere.*

XXXIII. Id vero longe omnium graviffime fenatus tulit: neque unquam infenfius, aut plurium conviciis laceratus Tiberius eft, præter alia, quæ certatim ingerebantur, furgente Q. Pompejo, *accufationemque* minitante, *quamprimum magiftratu Gracchus abiviffet. Quod enim vicinus Grac-*

§ XXXI. Liv. Epit. § XXXII. Auctor de Vir. ill. Plut. in Gracch. c. 20. Appian.

chi esset, comperisse asseverabat, ex instrumento regio eum diadema & purpuram, quasi Romæ regnaturum, ab Eudemo Pergameno accepisse.

XXXIV. Q. autem Metellus, (cujus in C. Fannii Annalibus exposita est oratio) exprobravit, *quod patre Tiberio censore, quoties ille domum a cœna se conferret, exstinguere lumina cives sint soliti, ne, tanquam præter justum modum conviviis & vino indulgentes, gravissimi viri opinione notarentur; ejusdem autem filio audacissimus quisque & egentissimus de plebe præluceret.* Sed acerbissima cum T. Annio Lusco contentio fuit, qui sponsione provocare Gracchum ausus est, *ni sacrosanctæ potestatis violatæ reus esset.*

XXXV. Ibi, multis adstrepentibus, Tiberius in forum accurrens, convocata concione prehendi Annium jussit. Is ubi adductus esset, videretque, accusatum se iri ab homine, cui neque facundia, neque gratia par esse posset, ad suas artes conversus (erat enim ut in dicendo minime copiosus, ita ad interrogandum acutissimus) petit, *ut pauca prius sciscitari liceret, quam concionari Gracchus inciperet:* neque abnuente illo, cum silentio ab omnibus audiretur, *quæro*, inquit, *Tiberi, siquidem a te exagitatus, quemlibet collegarum tuorum appellavero, isque auxilio mihi fuerit, ira commotus ei quoque magistratum abrogabis?*

XXXVI. Ad hanc interrogationem ferunt ita perturbatum esse hominem, alioquin ad dicendum juxta audendumque paratissimum, ut prorsus obmutesceret, concionemque statim dimitteret. Inde haud obscure perspiciens, quantæ sibi invidiæ abrogata Octavio potestas esset; neque jam divites tantum, sed ipsam quoque plebem molestius ferre, magistratum, ad eum usque diem inviolabilem habitum, novo prorsus exemplo imminutum esse; referre ratus, de jure tribunorum, & quam non inique depulsus potestate Octavius esset, populum edoceri, hunc in modum pro concione disseruit:

§ XXXIII. Liv. Epit. Plut. Oros. § XXXIV. Cic. in Brut. c. 11. Festus in Saturnal. Plut. § XXXV. Liv. Epit. Plut. § XXXVI. Auctor de Vir. ill. Plut. in Gracch.

XXXVII. *Intelligo, Quirites, passim in urbe sermones adversos esse, quod abrogata M. Octavio lege mea potestas est. quæ res ad vestram potius, quam meam accusationem pertinet; atque ideo, qui privatus injurias contemnere, quam ulcisci soleo, non possum pro meo erga plebem Romanam studio hac ejus contumelia non graviter commoveri. Ecquid enim esse causæ potest, cur judicium ejus incusent, qui vestram scilicet vicem indignantur, uni tribuno jus ademtum esse, homines, qui nunquam illud natum, & nunc quoque, si qua possent, eversum exstinctumque modis omnibus mallent?*

XXXVIII. *Non temere, neque festinanter tanta res acta est: atque utinam alia tuendæ plebis ratio fuisset, neque auctoribus istis tantum ille juvenis contumaciæ induisset, ut velut indicto sine missione certamine, aut illi cadendum, aut vobis pereundum esset! Nec ignari, quid ageretur, ad suffragia venistis; multa in ea causa ultro citroque dicta sunt; quæ invidia est, si tandem utilior eademque justior sententia vicit? Sed quia de utilitate minus dubitari video, quæ sese ultro ingerit, omnemque criminandi ansam evidentia commodorum amputat; quo jure factum sit, quanquam ignorare non deberent, qui legem sciverunt, tamen, ut obviam eatur eorum astutiæ, qui spem suam omnem in animis vestris quacunque demum arte turbandis dissociandisque posuerunt, non modo quod factum est, quia factum est, sinendum, sed etiam, si res foret adhuc integra, nunc quoque fuisse faciundum, ajo.*

XXXIX. *Non est profecto, ut isti me doceant, sacrosanctam tribunorum plebis potestatem esse: scio enim meminique, neque vereri debent, ne aut ego obliviscar, aut quemquam oblivisci patiar: sed errat prorsus pueriliter, quicunque existimat, tantam illam reverentiam hominis esse, non populi, cujus ille commodis inservire debet; quoque fortius & securius id faciat, eam nempe ob rem inviolabilis & sacrosanctæ potestatis jure munitur. Sic utrinque, veluti pacto quodam inter se devincti, tribunus populo fidem, populus tribuno honorem præstat: ut tamen semper populi major habenda sit ratio, qui non propter tribunum, sed propter quem tribunus est.*

XL. *Quæ igitur major vel noxa noceri, vel injuria vobis inferri, Quirites, poteſt, quam ſi tribuni poteſtas ſupra jus populi adeo extollitur, ut populi quidem voluntatem atque commoda negligere, quid negligere? ludificari, ſpernere, obterere tribunus impune queat, populus de tribuno ſtatuere nequeat? Sacroſanctus enim eſt! certe. ſi conditioni, quam accepit, paret, ſi non ſolo nomine tribunum, ſed fide operaque præſtat, ſacroſanctus eſto. at ſi hæc omnia pro nihilo habeat, ſic quoque ſacroſanctus erit?*

XLI. *Quid ſi quem in hac poteſtate furor invaſerit, ut Capitolium diruere, navalia incendere velit, non coercebitur? ratio habebitur ſacroſanctæ poteſtatis? Et tamen, qui hoc auderet facinus, malus ſane tribunus, at tamen tribunus foret. ſed qui M. Octavii exemplo hoc ageret, ut deleret jus populi, vim eriperet tribubus, libertatem opprimeret, is ne quidem tribunus jam eſſe poſſet plebis, quam hoc utique pacto funditus ſuſtuliſſet. Quid autem ſtultius, quam poteſtatem, æqui juris tuendi cauſa repertam, in tantum extollere, ut jam ipſis illis conſulibus, quorum nimiæ potentiæ oppoſita fuit, ipſis regibus major, atque intolerabilior fiat?*

XLII. *Conſules in carcerem a tribuno duci vidimus: exactum a majoribus noſtris regem ſcimus, eamque poteſtatem ob unius hominis delictum ex urbe noſtra ſublatam eſſe, ſub qua & cœperat urbs ipſa, & creverat. Quid autem jure regio, quod omnium & magiſtratuum poteſtatem, & ſacerdotiorum religionem unum complectitur, reperiri potuit ſanctius? Etiam Veſtales, cujus ſacerdotii vel præcipua apud nos veneratio eſt, quæ cærimoniarum ſanctimoniam inceſtu polluunt, vivæ humantur. neque enim ratio erat, eum ipſis præſtari honorem lædentibus Deos, quem colendorum eorum gratia accepiſſent.*

XLIII. *Ergone reges nullo plebiſcito Brutus exegit: a quolibet tribuno in carcerem duci conſules jubentur: flagris cædi Veſtales pontificis juſſu fas eſt: tribuno, quem aliquot tribuum ſuffragia dare magiſtratum potuerunt, eum univerſæ non poterunt abrogare? Egregios vero plebicolas, qui, dum extuliſſe populi poteſtatem videri volunt, ſuſtulere! Donaria Diis dicata*

transferri, quo populo visum est, nemo vetat; magistratu se abdicare homines, translatitium est: sive cærimoniam in tribunis, sive honorem esse volumus, quidni voluntate populi hæc religio, ut alia consecrata, moveri queat, & hæc potestas exemplo ceterarum abdicari?

XLIV. Hæ inter certamina cum æstas venisset, comitiis tribunitiis instantibus, cura studiisque fervebant omnia. Quippe divites omni ope annitebantur, ut quam infestissimi Graccho legibusque ejus tribuni crearentur. ejus rei causa cum palam coitiones fierent, amicos Tiberii metus incessit, ni continuata illi potestas foret. Ab his inductus, ut populi studia recentibus meritis sibi pignoraret, omnia miscere legibus promulgandis cœpit, minus jam boni decorisque publici, quam irarum & simultatis cum senatu memor. nam & militibus stipendiorum minuebat tempora; & provocationem a judicibus ad populum dabat; & cum antiquitus ex senatu lecti judices essent, legem judiciariam, quæ deinceps a Cajo fratre perlata est, ferebat, *ut senatores equitesque Romani pari numero judicarent.*

XLV. Etiam Italicis populis, ne quid ad conciliandas modis omnibus vires intentatum sineret, civitatem Romanam pollicebatur. Circum hæc tempora nihil a Graccho prætermissum ferunt, quo miserabilior populo fieret. cum atra veste prodire in publicum, supplicare, flere, commendare matrem populo, commendare parvos liberos, eum etiam, quem virilis sexus habebat, producere, ut conspectu ejus magis etiam animi commoverentur. Agebat autem non modo, ut ipse tribunus reficeretur, sed Cajo fratri eandem potestatem, Appio socero consulatum dari cupiebat. hanc unam ad perpetranda cœpta viam rebatur.

XLVI. Nitebantur adversus hæc summa contentione locupletes, gratiaque & clientum studiis effecerant, ut in

§ XLIII. Liv. 28, 12. Plut. § XLIV. Appian. civ. l. 1. Diodor. ap. Valef. Plut. Liv. Epit. Val. Max. 3, 2. Flor. 3, 17. § XLV. Vellej. 2, 2. Diodor. Plut. Asell. ap. Agell. 2, 13.

ferendis suffragiis cum vinci partem suam Gracchus animadverteret (plebis enim magna portio, intenta operi rustico, aberat) commotus ira ac metu, jurgiis adversum collegas, *qui commoda plebis, ipsi divitum satellites, sui quæstus causa proderent*, tempus eximere, deinde dimittere tribus, cogeretur, edicto, *ut postridie vellent adesse.* Tum digressus a rostris, & per forum obambulans, supplici voce lacrimisque manantibus populo se commendavit; periculo, quod illius utilitatibus serviendo subiisset, gravibus verbis exaggerato. quibus ita permovit homines, ut, cum inter alia forte jecisset, *sibi ab insidiis inimicorum ne domi quidem suæ securam noctem fore*, magna pars plebis circum fores ejus custodiæ causa pernoctaret.

XLVII. Ubi dies adfuit, postrema vitæ ejus futura, non jam magnitudine modo suscepti negotii, & imminentis certaminis obversante specie tardior, sed etiam prodigiis, quæ adversa multa evenerant, turbatus, quid capiendum consilii foret, addubitabat. Cum enim auspicia prima luce peteret, neque pulli ad pastum prodire voluerant, neque unus, qui prodierat, pasci, sed ala sinistra sublata, extensoque pede rursus in caveam refugerat. Sic aliud quoque recordatus omen, eo impensius cohorruit. quippe cum haberet galeam, qua solebat in prœliis uti, eximie comtam ornatamque, in eam clam omnibus irrepserant angues, ibique posuerant & excluserant ova: id tanquam fatale suæ familiæ prodigium timuit; cum & Graccho, qui in Lucanis interfectus est, & patri suo Tiberio, paria serpentum omen interitus fecissent.

XLVIII. Quia tamen *in Capitolio jam convenisse populum* nuntiatum erat, spem suorum prodere non sustinens, domo profectus est. Ibi eum alia exceperunt terrueruntque portenta. nam in ipso statim egressu sinistrum pedem tanta vi impegit limini, ut, pollicis ungue perfracto, sanguis per calceum emicaret. Neque longe processerat, cum in

§ XLVI. Flor. 3, 4. Plut. Appian. § XLVII. Val. Max. 1, 6, & 4, 2 & 6. Plut.

finistro domus stillicidio corvos conspexit pugnantes, deinde in adversum ipsum occinentes, etiam fragmento tegulæ ante pedes ejus projecto. Id vero non ipsum modo Tiberium, sed totam illam, qua stipatus ibat, multitudinem conterruit: neque erat tam obfirmata mente quisquam, quin magnum aliquod instare malum ominaretur.

XLIX. Unus C. Blosius, perpetuus Tiberio comes, & consiliorum socius, negabat *decorum fore, si Gracchi, bis consulis & censoris filius, P. Africani nepos, idemque plebis Romanæ patronus, corvi metu deterritus esse dicatur, ne civibus tanto studio vocantibus se præberet.* & aderant eodem tempore frequentes ab amicis nuntii, *properare jubentes, omnia, qualia vellet, reperturum. Hoc*, inquiebat Blosius, *non tacitum tibi abire probrum inimici sinent, quin a te ludibrio haberi populum, regio more tempus tibi commodum opperiente, vociferentur.*

L. Ita cum in Capitolium ascendisset, multo favore plebis exceptus est, cingentibus eum notissimis quibusque, quia periculum ab adversariis ei metuebant. Neque urgebant illi segnius, turbæ immixti: quanquam agniti sæpe repellerentur. Ita factum, ut iterum citante tribus Q. Mucio, (nam is comitia, concedente Rubrio, cui ea sors evenerat, habebat) nihil jam rite atque ordine fieret, trudentibus invicem hominibus, & strepitu impellentium impulsorumque crebrescente. Dum hæc in Capitolio geruntur, senatus in ædem Fidei a P. Mucio Scævola consule vocatus, ut ex propinquo molitionibus tribunitiis resisteret, quid tali in tempore faciundum esset, consultabat.

LI. Plerisque omnibus placuerat, *ut consul armis rempublicam tueretur.* sed is, ut erat animo leni ac tranquillitatis studioso, *quidquam se vi acturum* pernegabat. Ergo segnitiem ejus incusantes ceteri, *quando rempublicam consul timiditate proderet, alia capienda esse consilia* conclamantes,

§ XLVIII. Jul. Obseq. Plut. Val. Max. *1*, 4. § L. Appian. civ. l. 1. Val. Max. 3, 2.

negotium ſuis dederunt, ut ſervos & clientes in armis haberent.

LII. Id ex amicis Tiberii Fulvius Flaccus ſenator renuntiaturus accurrit in concionem, & ex ſuperiore loco innuens manu, *eſſe, de quibus certiorem Tiberium faceret*, ſignificabat. Vix, jubente Tiberio, permiſſus ad eum aditus eſt. cognitoque, quid attuliſſet, qui proxime Tiberium ſtabant, præcingunt togas, frangunt apparitorum haſtilia, denique ad vim repellendam, quibus modis poſſunt, ſe comparant. diffugiunt e comitio tribuni ceteri: templum a ſacerdotibus clauditur. Ea ſpecies commovit longius remotos, ut, *quid ageretur*, cum trepidatione ſciſcitantes, omnia clamore tumultuque confunderent.

LIII. Ibi Tiberius, nam audiri non poterat, capitis inſtare diſcrimen indicans, admovit vertici manum. Hoc ſic exceptum ab inimicis, tanquam diadema poſceret, additumque, falſo, ut exiſtimem, *palam dictitare eum, ſenatu interemto omnia per plebem agi oportere.* Tum vero accenſis omnibus, P. Scipio Naſica petit a conſule, *ut ſervet rempublicam, & tollat tyrannum.* Atque ille, *Video*, inquit, *Patres conſcripti, pleroſque magis ira, quam ratione, permotos, egregium in rempublicam animum, turbulentius agendo corrumpere.*

LIV. *Nam ſi de actionibus Ti. Gracchi quæritur, tam lenis profecto nemo erit, quin præfervidi ſpiritus juvenem, ad fœda & flagitioſa prolapſum fateatur. Sed ideo nimirum leges feruntur, mores ſervantur, & concilium publicum eſt, ut, ſi quid peccatum in civitate fuerit, non impetu, qui plerumque cæcus eſt & improvidus, ſed ratione & jure, corrigatur. Intereſſe aliquid inter ſeditioſum tribunum, & populi Romani ſenatum, æquum eſt; ut in illo audacia reprehendatur, Curiam maturitas ornet, & nunquam amica feſtinationi prudentia. Quod ſi ſubita nos indignatio præcipitet ad vindictam, quid deinde reſpondebimus cauſæ nobis fuiſſe, cur Gracchum plecteremus? Allegabimus leges ab eo vio-*

§ LII. Plut. Appian. 1, 3. § LIII. Flor. 3, 14. Auctor de Vir. ill. Val. Max. Plut.

latas, jura convulsa civitatis? neque enim aliud quidquam crimini dabimus.

LV. *Non igitur & quæ civem indemnatum necari vetant leges sunt: atque illæ tanto majori cum periculo perrumpentur, quanto cariores populo Romano sunt, qui suæ libertatis illa maxime præsidia esse arbitratur. Sed fac, Deum aliquem promittere nobis impune futurum, quod agimus: hoc igitur in rempublicam introducemus exemplum, ut simul aliquid admissum esse a quopiam dicetur, is incognita causa, inauditus, indemnatus opprimatur? Quid festinatione opus est, ubi contatoribus & consideratis esse licet? At vero Gracchum diadema poscere, senatum tolli jubere, dictitant. Oro vos, Patres conscripti, quis vidit vestrûm? quis audivit? aut cui venire in mentem, dum sit affectibus vacua, possit, quemquam haud extreme furiosum, nullis ad eam rem paratis præsidiis, hoc sedente consilio, hoc populo circumstante, tam avido libertatis, tam tenaci, tam etiam ab omni servitutis mentione & umbra abhorrente, ea die claro, loco tam celebri postulaturum esse?*

LVI. *Scilicet inconditum hoc vulgus, & viatorum baculi rem tantam conficient: & hic, quemcunque tandem videri fas est, homo certe non excors, neque fatuus, cogitabit? Certe Scipio, vir clarissimus patriæque amantissimus, modo tolli eum continuo jubebat. Quod si integrum est facere, certe non ea potentia Gracchi est, ut periculum sit, ni respublica per eum opprimatur. neque dubium, si possit armis opprimi, etiam ad causam dicendam cogi, modisque aliis, quales jura civitatis patiuntur, coerceri posse.*

LVII. *Apud majores nostros multæ a tribunis seditiones motæ sunt: nec unquam eo decursum, ut indicta causa trucidarentur. Idcirco, quod neque sapientissimis optimisque viris placuit, neque legibus permissum est, id ego me facturum nego. ceterum, si quid contra leges Tiberius fecerit, id neque ratum habebo, & quod senatus more ac lege censuerit, ita exsequar, ut omnes sentiant, reipublicæ diligentem, atque etiam fortem consulem minime defuisse.*

LVIII. His auditis, exsiliens Nasica, dextramque tollens, *quoniam*, inquit, *consul, dum juris ordinem sequitur,*

id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat; qui rempublicam ſalvam volunt, me ſequantur. His dictis, lacinia caput obvolvens ibat. ſequebatur optimatium agmen, togis ſiniſtro brachio circumdatis, obvios quoſque disjiciens: quippe dignitatem virorum reveriti homines non reſiſtebant, ſed, qua quiſque poterat, ſe proripientes, locum dabant ruentibus. At illi, raptis ſubſelliorum fragmentis (nam ſubſellia multa fugientis turbæ impetus ruperat) Tiberium petebant; clientum mancipiorumque multitudine, cum ſudibus & clavis, quas domo attulerant, comitante. jamque cæde obviorum cœpta, tanto intentius ceteri fugere, cum in turba Tiberius, cum jam comprehenderetur, dimiſſa toga tunicatus effuſo curſu, per gradus, qui ſunt ſuper Calpurnium fornicem, abibat, ni corporibus jacentium retinentibus, oppreſſus necatuſque eſſet.

LIX. Haud equidem crediderim, *Naſicæ manu cecidiſſe*, quanquam traditum a quibuſdam eſt, qui forte, quod oppreſſum a P. Scipione Tiberium compererant, ejus non conſilio tantum & auctoritate, ſed etiam vulnere patratam cædem eſſe putaverunt. Apud diligentiores invenio, cum ex prolapſione ſe attolleret, pede ſubſellii a P. Saturejo occupatum eſſe; altera deinde plaga L. Rubrium gloriari ſolitum. ita a collegis ſuis interfectus eſt, neque tribunitii juris ſanctitas ei profuit, qui prior illud in M. Octavio videbatur violaſſe. Obſervatum ſane eſt, nemini unquam, qui collegæ magiſtratum abrogaſſet, vitam ad alterum annum duraviſſe.

LX. Hoc exitu ſeque & rempublicam turbandi finem fecit juvenis, ſi pauca & poſtrema exceperis, innocentia vitæ, claritudine ingenii, ſanctitate propoſiti, nemini poſtferendus. Occubuerunt cum eo homines amplius trecentis, fuſtibus omnes & lapidibus interfecti: nam ferrum

§ LVIII. Val. Max. Auctor de Vir. ill. Vellej. 2, 2. Plut. Liv. Epit. § LIX. Plut. Vellej. § LX. Appian. civ. l. 1. Vellej. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. Plut. in Gracch.

abfuerat: modeftiore paulo principio futuris cladibus præludente difcordia. Hactenus enim ftudiis tantum verbifque certatum in urbe fuerat: ab illo primum exemplo, civilis fanguinis vilitas, & gladiorum impunitas cœpit. Corpora fepultorum (adeo fepulturæ quoque odium inviderat) in Tiberim projecta: ipfius Gracchi cadaver, ab ædile Lucretio in flumen præcipitatum, cognomen familiæ dedit, ut Vefpillones vocarentur.

LXI. Hæc atrocitas (neque enim fratrem Cajum, *ut nocte fepelire liceret*, fupplicantem audiverant) fufpicionem apud multos excitavit, non tam amore patriæ, quanquam hic ubique prætexitur, quam odiis in Gracchum, & fui compendii gratia facinus hoc defignatum a locupletibus effe: præfertim, cum numerus illorum, qui juvenem tum ftipabant, tribus millibus haud amplior, facile mitioribus coerceri remediis potuiffet. Laborabat interim fervili bello refpublica, quod vario eventu gerebatur: & qui civium fuorum actiones tam hoftiliter ulti erant, viciffim a mancipiis fuis intoleranda patiebantur.

LXII. Nam præter fugatos cæfofque in Sicilia exercitus, per Italiam quoque atque in ipfa urbe trepidatum eft: ubi jam centum quinquaginta fervi conjuraverant. quorum indiciis (comprehenfi enim punitique fuerant) cum paffim per Italiam conjuratum effe patuiffet, Q. Metello, Cn. Servilio Cæpioni datum negotium eft, iique Sinueffæ ad quatuor millia fervorum oppreflerunt: etiam Minturnis quadringenti quinquaginta in crucem acti funt. Manavit præterea in Afiam, in Græciam idem furor: & in metallis quidem Athenienfium ab Heraclito prætore fupra mille fervorum occifi: in Delo quoque infula, cum eadem molirentur, præventi a dominis, & fupplicio affecti funt.

LXIII. Neque Macedonia malorum iftorum exfors fuit, quam late depopulavere fervitia. Maxima tamen in Sici-

§ LX. Appian. civ. l. 1. Vellej. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. Plut. in Gracch. § LXI. Appian. Liv. Epit. Jul. Obfeq. Diodor, l. 34. Orof, 5, 9. § LXII. Diodor. ap. Valef.

lia moles erat, ubi urbes excidebantur a fugitivis, cædebantur legiones, neque in pugnantes modo, ſed atrocius in captivos ſæviebatur, quorum manus non ad commiſſuras artuum, ſed cum ipſis brachiis amputabantur. Sed ubi L. Piſo conſul (nam is C. Fulvio ſucceſſerat) exercitum accepit, ſeveritate ducis emendata diſciplina res in meliorem ſtatum reduxit. Nam ille C. Titium equitum præfectum, quod multitudine Syrorum circumventus armis traditis ſalutem pactus fuerat, togæ laciniis abſciſis, ſolutaque tunica, nudis pedibus, a mane in noctem uſque ad principia per omne tempus militiæ adeſſe juſſit. præterea conviviis balneiſque prohibuit hominem: & turmas equitum, quæ cum eo fuerant, ademtis equis, in funditorum alas transſcripſit.

LXIV. Adfuit ergo, ut plerumque, ſeveris imperiis fortuna: multiſque locis bene geſta res, & magno ad Mamertinum oppidum prœlio urbs liberata eſt, fugitivorum ad octo millia cæſi, quodque eorum capi potuerat, crucibus affixum eſt. nam Mamertinos, qui ſoli ſervos ſuos humaniter habitos in officio continuerant, infeſtius oderant Syri; neque ipſis modo, ſed etiam ſervis irati, a quibus ſua cauſa damnabatur, magno exercitu oppidum circumſederant. Tum quoque gravitas conſulis memorabili facto apparuit. cum enim pro concione donaret eos, quorum forti fidelique opera uſus fuerat, & in his filium ſuum, egregiæ virtutis juvenem, præfatus, *non oportere a magiſtratu de publico dari, quod in ipſius domum rediturum eſſet, titulum coronæ aureæ trium librarum filio* dedit, *tantumque ponderis ſe teſtamento legaturum ei* dixit, *ut honorem a duce, pretium a parente haberet.* Hæc atque talia ob facta Frugi appellatus a populo, cum pulcherrimo cognomine memoriam virtutis & integritatis ſuæ poſteris tranſmiſit.

§ XLIII. Oroſ. Diodor. ap. Valeſ. Val. Max. 2, 8. Front. Strat. 4, 1. § LXIV. Val. Max. 3, 10. Oroſ. 5, 6. Plin. 33, 2. Cic. pro Font. c. 13.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIV.

IN LOCUM LIB. LIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI QUINQUAGESIMI NONI.

Numantini, fame coacti, ipsi se per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, & de ea triumphavit, quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Rupilius consul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit; cum, testamento Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus consul, cum idem pontifex maximus esset, (quod nunquam antea factum erat) extra Italiam profectus, prælio victus & occisus est. M. Perperna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompejus & Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta tredecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum creandorum causa. exstat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tri-

bunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici jussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eundem tribunum plebis, quoties vellet, creare liceret: rogationem ejus P. Africanus gravissima oratione dissuasit; in qua dixit, Ti. Gracchum jure cæsum videri. *Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ, & Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus, Evergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia, clam Cypron profugit. &, cum sorori ejus Cleopatræ, quam (filia ejus virgine per vim compressa, atque in matrimonium ducta) repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, Cypri occidit, caputque ejus & manus, & pedes matri misit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco, & C. Graccho, & C. Papirio Carbone, agro dividendo creatis, excitatæ: quibus cum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus de die domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen ejus nulla quæstio acta. Eo defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Iapydas primo rem male gessit: mox victoria cladem acceptam emendavit virtute D. Junii Bruti, ejus, qui Lusitaniam subegerat.*

I. PREMEBANTUR inter hæc a P. Scipione magis fame, quam armis Numantini, orantesque *aut pugnam & viris dignum exitum*, *aut tolerabiles libero populo conditiones*, neutrum impetraverant: neque donare certam victoriam volente Africano, neque sanguine suorum emere. Igitur cum ex oppido quinque principes ad eum missi essent, Abarusque legationis caput, non pro fortuna præsente, sed ex instituto veteri gentis magnifice locutus, petivisset, *ut Scipio, vir fortissimus, ejusdem indolis laudisque viros confer-*

varet; atque in ejus jam esse potestate dixisset, *ut vel deditione acciperet populum Numantinum, vel pugnando videret morientem:* nihil a Scipione responsum est, nisi *urbem gentemque cum armis dedi oportere.*

II. Quo enim in statu res Numantinorum essent, non ratione tantum & conjectura, sed etiam indiciis captivorum cognoverat. Hoc ubi Numantiæ auditum, homines jam ante præ magnitudine calamitatum Diis hominibusque infensi, tum vero ad ultimam desperationis rabiem versi, cum non amplius incolumitatem, sed ex vindicta mortis solatium quærerent, legatos per iram, & quia forte de sua salute privatim pactos credebant, interficiunt: erumpendi consilium, licet aliquoties infeliciter experti, resumunt, si nihil aliud, maturiorem vitæ exitum, unicum malorum finem reperturi.

III. Erat adhuc aliquantum in urbe factitii vini: *celiam* vocari diximus. eo diviso, cum paulum renovassent vires, duabus portis erumpunt. Concurritur subito ab omni parte, quemadmodum imperator diu ante providerat, & vim ad opera facientibus strenue resistitur. Sed illi cum audacissime prœliarentur, utpote qui non timerent mortem, sed quærerent; difficilem Romano, licet rebus omnibus tanto superiori, victoriam effecerunt. Tandem in urbem, servatis ordinibus, nec fugientium in speciem, redeunt: fortissimis suorum atque plurimis desideratis. quorum corpora, cum ad sepulturam offerrentur, accipere noluerunt: nulla jam cura aut religione tumulorum, quos & ipsos paulo post cernebant in arbitrio hostium fore. neque in urbe defuncti humabantur vulgo; sed consumtis omnibus, quibus ali humana corpora solent, ut non pomum, non pecus, non herbam ullam reperire esset, carnes humanæ minutatim concisæ in cibum vertebantur. unde tanta vultuum morumque feritas facta, ut non modo aspectu diro, situque corporum, squalore & pilis horrentium, belluas

§ I. Liv. Epit. Oros. 5, 7. Flor. 2, 18. Appian. Hisp. § II. Flor. Oros.

referrent, sed etiam alios alii devorandos occiderent. neque jam ægros tantum, quod fiebat vulgo, verum etiam fastidio morbidæ carnis sani appetebantur, & infirmiorem quemque, qui plus viribus poterat, tanquam pecudem mactabat.

IV. Quin & urbe capta visas esse matres, quæ semesa liberorum corpora tenerent in sinu, proditum est. Non deerant tamen, qui adhuc de vita cum libertate servanda cogitarent: adeo ne in ipsa quidem desperatione humanum ingenium se deserit. porro id quoque vanum ipsis consilium fuit. Placuerat tentare fugam, ut pro se quisque perrumpendi locum quæreret. Sed uxoribus eorum intellectum ruptumque propositum est, quæ, nolentes relinqui, cingula equorum sciderunt. Tum demum permisere se victori: a quo *arma certum in locum comportare*, *ipsi postridie convenire*, *ubi esset imperatum*, jussi, *prorogari diem* petierunt, *intra quam*, *qui superstites esse libertati nollent*, *arbitrio suo morerentur.*

V. Neque enim idem mortis genus omnes optaverunt: sed erant, qui, præfixis ædium suarum foribus, fame, qua cœperant, mori mallent. Rhetogenes, de cujus virtute supra diximus, vicum suum, qui erat tota urbe pulcherrimus, incendit, gladioque in medio posito dimicare jussit binos. victus, incisa cervice, conjiciebatur in flammam. sic absumtis omnibus, ipse postremus ultro se immisit incendio. Biduum pereuntibus datum. tertio die convenerunt prædicto loco, qui supererant, fœdum spectaculum, monstris, quam hominibus, similiores formæ, tætri, horridi, olentes, quippe qui a longo tempore corporis omni cultu caruerant. Sævumque & horribile intuebantur, animos ira, malisque, & inhumani alimenti conscientia efferatos ipso aspectu prodente.

VI. Quinquaginta sunt delecti, ut in triumpho ducerentur, ceteri sub corona venditi. urbs imperatoris jussu

§ III. Flor. Oros. Appian. § IV. Petron. Flor. Appian. § V. Front. Strat. 4, 5. Appian.

deleta. Hæc tradentibus, quod similiora vero videbantur, credendum existimavi: licet nonnulli scriptores, quibus Hispaniensis origo est, rem per se atrocem magis etiam exaggerando, negent, *unum virum Numantinum devenisse in potestatem victoris: sed, omnibus voluntaria morte consumtis, urbe ab ipsis incensa, neque duci in triumphum, neque ferri quidquam potuisse.* Ceterum ubi Romam hæc victoria nuntiata est, decretis, quæ secundis rebus solent, etiam legati decem lecti, quorum de sententia P. Scipio & D. Brutus, hic ulteriorem Hispaniam, ille citeriorem, ordinarent.

VII. Eo tempore, cum Celtiberiam obiens Scipio, quendam ex principibus Tiresum nomine interrogasset, *quibus maxime causis factum esse putaret, ut & tamdiu resisteret Numantia, & postremo victa succumberet?* responsum ab illo ferunt, *concordiam saluti, discordiam exitio fuisse.* eoque dicto magnopere & Scipionis & legatorum fuisse commotos animos, velut ad omen domesticæ calamitatis horrentium: quia tum recens ingenti seditione Roma laboraverat. Eam seditionem adeo aversatus Africanus erat, ut, accepto Tiberianæ necis nuntio, nihil motus, quod sororis suæ filium, eundemque uxoris fratrem amiserat, Græci poetæ versu, cuilibet talia moventi similem exitum imprecaretur.

VIII. Interea consularibus comitiis, cum Ap. Claudius hoc rerum statu parum validus esset, P. Popillius C. F. P. N. Lænas consul factus est. datus ei collega P. Rupilius P. F. P. N. magnis Africani studiis productus. His datum ab senatu negotium est, in seditionis Gracchanæ satellites more majorum animadvertendi. In ea cognitione acerbior, pro familiæ suæ vehementia, fuisse P. Popillius fertur, qui, collega ad expeditionem Siculam se parante, deinde profecto, quæstionem ferme solus exercuit. Ergo quibusdam amicorum Gracchi inauditis indefensisque exsilium esse jussum tradunt: alios a carnifice necatos. In-

§ VI. Liv. Epit. Flor. Oros. Appian. § VII. Plut. in Gracch. c. 30.

ter quos C. Villii ſupplicium inſigni fœditate fuit: quem in vas quoddam, ſerpentibus atque viperis repletum, conjecerunt.

IX. Sed non minus miraculo hominibus, quam indignationi, C. Bloſii pertinacia fuit, qui ad Lælium (nam & hic conſulibus in conſilio aderat) deprecatum cum veniſſet, *amicitiæque* afferret excuſationem, *per quam nihil negare Tiberio potuiſſet*: quærenti Lælio, *quid ſi Capitolium juſſiſſet incendere, paruiſſes?* reſpondit, *hoc quidem Gracchum imperaturum non fuiſſe.* Urgenti autem, dicentique, *at ſi imperaſſet? feciſſem*, inquit.

X. Sed ille quidem ad hoſtes fuga elapſus, & crimen ſuum & dictum in præſentia impunitum habuit. Sed ut triſtitia temporum aliquo opportuno remedio leniretur, legem agrariam ratam ſenatus habuit: auctorque populo factus eſt, alterius in Gracchi locum triumviri creandi. creatus eſt P. Craſſus, cujus filiam Liciniam in matrimonio C. Gracchi fuiſſe multi tradiderunt: cum Cornelius Nepos Bruti Callaici generum eum faciat. Neque tamen in patres mitigata hominum ira eſt, præcipuo Naſicæ odio, quod tribunum plebis, delicias populi, juvenem egregium, eundemque affinem ſuum interemiſſet. nam in connubio Naſicæ Gracchorum matertera egerat.

XI. Cum appareret, vindictæ tempus & occaſionem quæri, non aliter ſervari poſſe viſus eſt, quam ſi per ſpeciem legationis aliquo emitteretur. Commodum Aſiæ res poſtulare magna auctoritate virum videbantur, quas, poſt Philometoris Attali mortem, audacia cujuſdam Ariſtonici turbaverat. Sed ejus negotii cauſas originemque plenius exponi res deſiderat: quia tum Pergamenorum in Aſia regum opes exſtinctæ, regnumque eorum Romana provincia facta.

XII. Eumenes, Attalo conditore regni genitus, multiplicatam a ſe potentiam Attalo fratri reliquerat, tute-

§ VIII. Cic. in Læl. c. 11 & 20. Val. Max. 4, 7. Plut. § X. Val. Max. 7, 2. Plut. Polyb. ap. Valeſ. Cic. in Læl. c. 12. Auctor de Vir. ill.

lamque filii, cui & ipſi nomen Attalus fuit. Sub hoc quoque non conſervatum modo egregie regnum eſt, verum etiam opibus & gloria crevit. Sed junior Attalus, qui poſt annos viginti regiam poteſtatem adhuc penes patruum eſſe dolebat, ad jus ſuum ſcelere patefecit aditum, veneno ſenem interemiſſe creditus. Neque juſtior in adminiſtrando regno fuit, quam in quærendo fuerat.

XIII. Unde ſicuti majorum ſuorum mores minime imitabatur, ita neque felicitatem illorum, neque ætatem conſequi potuit. Nam illis eximia humanitas, mirus populi amor, etiam apud externos pace belloque plurimum auctoritatis, præterea diuturnum regnandi tempus contigerat. Hunc ſævientem in amicos, quorum etiam conjuges & genus totum ſolebat tollere, non ſuorum modo, ſed etiam vicinorum, ingens odium excepit. Cujus dolore magis etiam efferatus, poſtremo in eam intemperiem incidit, ut vix compos mentis haberetur.

XIV. Hic igitur, poſt quintum regni annum, dum matris ſepulcrum ſuarum manuum operibus ornat, morbo ex fervore ſolis contracto, ſeptimum intra diem obierat, teſtamento condito, quo populum Romanum heredem faciebat. Id ab Eudemo Pergameno cum perlatum in urbem eſſet, *adiri hereditatem oportere* ſenatus cenſuit: miſſique haud cunctanter, qui populi nomine poſſiderent. Omnis, ut opinor, publici ſtatus mutatio periculi plena eſt: & ubi res ad externos deferuntur, magis. quorum odio aut comtemtu popularium animos haud difficulter implent, quicunque quamlibet ob cauſam recentibus dominis iniquiores ſunt.

XV. Igitur licet ad comparanda civitatum ſtudia, nomen oſtentatum libertatis eſſet; deleri tamen invidia non potuit, quod nullo ad eam diem exemplo, ignotus heres præſcriptione teſtamenti regnum alienum occuparet. Hæc haudquaquam ſegnis obſervabat Ariſtonicus, quem mater

§ XII. Polyb. Strab. l. 15. § XIII. Diodor. ap. Valeſ. § XIV. Juſtin. 36, 4. Strab. Euſeb. Plut. in Ti. Gracch. c. 20 Flor. 2, 20.

Ephesia, citharœdi cujusdam filia, *susceptum ex Eumene rege* dictitabat. is igitur, cum *se verum regni heredem*, *& contra prædones vindicem* ferret, urbes imperio regum assuetas sollicitare aggressus, principium spei conatuumque Leucas habuit: quod oppidum situ, quam magnitudine aut potentia robustius, Tachos Persa, Phocæam inter Smyrnamque in rupe mari imminente posuerat, quo tempore regis Artaxerxis obsequio projecto, proprias in Asia opes stabilire satagebat.

XVI. Occupatione Leucarum cum patefacta Aristonici consilia essent, varie commotis animis, tamen apud plerosque Romani nominis timor, regiique testamenti auctoritas valebat: etiam multi, qui Romanos gravabantur dominos, Aristonicum nolebant, aut mentientem regium genus, aut maternæ originis fœdantem sordibus. Igitur passim in conciliis fremebant principes, *quid sibi cum hoc juvene esset, quem ne ii quidem, a quibus se diceret ortum, agnovissent? Nam ab Eumene fuisse præteritum, & duos deinceps Attalos nullam ejus rationem habuisse: postremum etiam, velut haud dubie exstincta regia domo, populum Romanum heredem instituisse.*

XVII. *Tantis præjudiciis prementibus, ne quidem si potentiam tantis cogitationibus parem habuisset, regem asciscendum honesta & justa sequentibus. multo minus habendum cum periculo, qui, etiamsi tutos præstare omnes posset, non sine pudore haberetur. Eam esse conditionem Asiæ, ut ubertate soli & humanitate incolentium plus aliquanto divitiis, & pacis artibus, quam armorum studio valeat. Vicinos autem habere feroces, & ad bella prædamque semper paratos. Hinc Gallogræcos accolere, a prima statim origine transmissa disciplina prædones. inde Bithynos & Cappadoces esse reges, nunquam non limis contuentes Asiam, & invasuros, quamprimum occasio placuisset.*

XVIII. *Quid si jam Romanos sibi hostes Aristonicus conciliet, jure potiores, armis intolerandos? quis enim credat, Asiam*

ᶜ XV. Liv. Epit. Acron ad Hor. Carm. 2, 18. Flor. Strab. l. 14. Diodor. 15, 18.

neglecturos, pulcherrimam partem terrarum, & præcipuæ opulentiæ; cum præsertim Macedoniæ regnum teneant, in Græciam mittant prætores, pro cujus libertate arma se adversus Philippum, arma adversus Antiochum sumsisse, erant gloriati. Jam Eumene vivo, sæpe in senatu jactatum, quid ita florentissimas provincias unius hominis modico ante regno adjecissent.

XIX. *Pudor tamen, &, regnante mox Attalo, amicitiæ, quas potentes multasque habebat, continuere cupidas manus: sed obsequio, sumtibusque immensis, & summa contumeliarum patientia fuit emenda securitas. Nunc autem, ubi notæ hominum avaritiæ & ambitioni testamentum novissimi regis obtentui, & immensa potentia ad manus est, ecquis ambigat, parvo post tempore pedestres equestresque Romanorum copias, validamque præterea classem in media Asia fore? Meminerint igitur, quicunque de jure Aristonici disceptant, se eadem opera de bello Romano decernere.*

XX. *Illud sane sumerent, quos neque maximi olim reges, Philippus Antiochusque domiti, neque tot a Romanis subactæ gentes, ne recentia quidem exempla moveant; notis Hasdrubalis, notis Critolai, Diæique nuper eventibus, qui istud incendium belli Romani suæ quisque domi excitasset, donec Punicum imperium, & Achaica libertas concideret, pulcherrimæque & maximæ urbium Corinthus & Carthago delerentur.* Hi multorum ubique sermones erant: sed Ephesii, primaria Asiæ civitas, vires etiam ad verba afferebant. horum præcipue opibus educta classis Aristonicum, occurrere haud procul Cumis ausum, navali pugna profligavit, Leucasque recepit.

XXI. At ille in mediterranea delatus, cum rebus semel motis, nullum nisi in audacia præsidium esset, egenis servisque concitatis, majores, quam amiserat, copias brevi contraxit. Nam & iis locis dominorum asperitas tædium servitutis, & finiendæ quovis modo cupiditatem, injecerat. His quoque novum nomen impositum. *Heliopolitæ* appellati. Cum his Aristonicus multa adversus civitates secunda prœlia fecit, occupatisque fraude Thyatiris, mox Apol-

§ XX. Strab. l. 13.

lonidem Pergamo proximam, cum aliis aliquot oppidis in potestatem redegit. tantumque fortunæ favorem expertus est, ut, quanquam civitatibus Bithyniæ & Cappadociæ reges suppetias mitterent, nobilissimis urbibus Myndo, Samo, Colophone vi receptis, justus jam Asiæ rex esse videretur.

XXII. Quapropter & præsenti successu elatus, & Romanos internis discordiis laborantes contemnens, (nam & Blosius Cumanus ex urbe profugus spes ejus exaggeraverat) magna cum fiducia non occupata modo retinebat, sed & plura quotidie adjiciebat ante partis. Placuit ergo legatos quinque mitti, qui res Asiæ, quantum auctoritate consilioque, & sociorum viribus posset, componerent. Princeps legationis ejus P. Scipio Nasica fuit, quo civium invidiæ subduceretur. Etiam in Siciliam decreta est legatio, quod ob tumultum Gracchanum, inspectis Sibyllinis carminibus, *vetustissimam Cererem placandam esse*, decemviri retulerant.

XXIII. Igitur, quanquam in urbe templum ejus Deæ magnificentissimum esset, *Ennam mittendum* censuerunt Patres, *ubi & nata esse, frugesque primum reperisse* credebatur. Sed hactenus eo per fugitivorum arma penetrari nequiverat: tum, ut posset, victoria P. Rupilii consulis erat effectum. Nam ille magna cura complexus bellum, facile præclaram spem sociis, terroremque fugitivis injecit: cum & in reliqua omni administratione severum intentumque ducem ageret; generum quoque suum Q. Fabium, quod ejus negligentia Tauromenitanam arcem amissam cognoverat, provincia decedere coegisset.

XXIV. Erant multa fugitivorum præsidia, sed omnis eorum potentia maxime constabat duarum urbium viribus, Ennæ & Tauromenii: quas si recipere potuisset, pro confecto sibi bellum futurum imperator haud injuria exi-

§ XXI. Diodor. ap. Valef. Strab. l. 13 & 14. Justin. § XXII. Flor. 2, 20. Justin. Plut. in Gracch. c. 28. Strab. Auctor de Vir. ill. Val. Max. 1, 1. Cic. in Verr. 4 & 9. Liv. Epit. § XXIII. Val. Max. 2, 7.

ſtimabat. Prior obſidio Tauromenitana fuit: quam urbem, acerrime oppugnatam, ante tamen capere non potuit, quam diram ad famem obſeſſos adegiſſet. Neque erat hoc difficile claſſem habenti, qua mercatores, aut etiam prædones, lucri cauſa frumentum importaturos, ſubmoveret. Igitur obſeſſi, nullam in victoris clementia ſibi ſpem eſſe reponendam certi, neceſſitatem præſentem, uti poterant, ſuſtinebant, non liberorum corporibus, non uxorum abſtinente famis rabie; poſtremo ſe quoque invicem lacerantes.

XXV. Cleonis ibi frater, nomine Comanus, præerat. qui fugam ex urbe circumſeſſa molitus, incidit in vigilum manus, & in cuſtodiam traditus eſt: donec proditione Sarapionis cujuſdam arce capta, fugitivos, quotquot reperti ſunt, excruciatos conſul in præceps jaci juſſit. Tauromenio recepto, Ennam proceſſit: parique conatu obſidionem urgens, ibi quoque rerum ad vitam neceſſariarum ingentem penuriam brevi effecit.

XXVI. Magnæ enim fugitivorum copiæ inerant: adeoque hic & Tauromenii ad viginti eorum millia eſſe interfecta produntur. Ad Ennam ſemel eruptione magnis viribus certatum eſt, Cleone cum delectis ſuorum urbe egreſſo: qui etiam fortiſſime prœliatus, tamen in poteſtatem hoſtium venit. neque multo poſt ex vulneribus obiit. Hoc quoque ſpectaculum, nam cognoſcendum obſeſſis corpus conſul objecerat, animos eorum fregit: & reperti ſunt, qui privatæ ſalutis pactione traderent urbem, natura atque opere ita permunitam, ut armis inexpugnabilis haberetur.

XXVII. Eunus præſtigiator, idemque rex imaginarius, dum urbs capitur, cum ſexcentis ferme ſtipatoribus in loca prærupta effugit. ceteri comprehenſi cateniſque religati ſunt, ut ſervili ſupplicio crucis conſumerentur. His Romæ auditis, delecti ex collegio decemvirorum in Siciliam venerunt, ſacriſque Ennenſi Cereri factis, cujus ſi-

§ XXIV. Diodor. Val. Max. 6, 9. § XXV. Oroſ. 5, 9. Diodor. Flor. 3, 19. § XXVI. Flor. Cic. in Verr. 4, 49 & 50.

mulacrum antiquissimum ne fugitivi quidem & barbari violaverant, universam deinde insulam obiverunt, ut aras Ætnæo Jovi dicatas, postquam ad eas sacrificassent, circumdatis maceriis clauderent, interdicto aditu, nisi quibus ad eas aras publica & solemnia sacra essent. Hoc anno duo triumphi celebres ex Hispania ducti. de Gallæcis & Lusitanis D. Brutus, de Numantinis P. Scipio Africanus triumpharunt.

XXVIII. Utrique imperatori a devictis gentibus vocabulum inditum: Brutus *Callaici* cognomentum retinuit; in Scipione majoris gloriæ appellatio, *Numantini* nomen, quanquam usurpari cœptum, obsolefecit. De manubiis templum Brutus Callaicus struxit, aditum L. Accii poetæ familiaris sui carminibus exornavit. Scipionis triumphus priori quidem, quem annos ante quatuordecim egerat, uti haud multo inferior gloria, ita specie ornamentisque minime comparandus fuit. Pauci ante currum Numantini ducti: militibus argenti septemdecim millia pondo distributa: iique tam exiguo fuere contenti.

XXIX. Hispania Siciliaque fere perpacatis, nulla de rebus externis magna senatui cura, præterquam de Asia, & bello Aristonici fuit. Nam & P. Nasica, cum aliquamdiu per Asiæ civitates oberrasset, fato functus Pergami fuerat. Igitur cum de provinciis novi consules, P. Licinius P. F. P. N. Crassus, L. Valerius C. F. P. N. Flaccus retulissent, atque uterque habere Asiam vellent, magna contentione res acta est. Pontifex maximus Crassus erat, nuper in P. Nasicæ locum factus: ideo collegæ mulctam dixit, si a sacris discessisset: erat enim flaminio Martiali præditus. Neque finis certaminum factus, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere juberet.

XXX. Nam & de Crasso dubitabatur, ne pontificem

§ XXVII. Diodor. ap. Valef. Eutrop. l. 4. Plut. in Ti. Gracch. c. 29. Vellej. 2, 5. Ovid. Fast. § XXVIII. Val. Max. 8, 14. Cic. in Brut. c. 28. & pro Archia. Idem in Somn. Scip. § XXIX. Appian. Hisp. Plin. 33, 11. Plut. in Ti. Gracch. c. 20. Cic. p. Flacco & in Philip. Val. Max. 5, 3.

maximum abire ex Italia contra religiones foret: dictæque sententiæ erant, *ut potius proconsule aliquis mitteretur, cum præsertim nuper clarissimi essent imperatores ex provinciis reversi.* Populus, remissa flamini mulcta, *dicto* tamen *audientem pontifici esse* jussit: privatum ei bello præfici non placuit, duasque tantum tribus cum Africanus tulisset, consuli P. Licinio provincia decreta est.

XXXI. Magna enim ejus viri auctoritas, magnaque in vulgus veneratio fuit: quod opes ac genus eloquentiæ jurisque studio perornasset. Profectus igitur cum instructissimo exercitu, quia sibi magno usui futuram esse sociorum benevolentiam cernebat, neque gratius quidquam vulgo, quam suo quemque sermone compellari, Græcæ linguæ tantum impendit operæ, ut quinque illa genera, in quæ distinguitur, penitus perdisceret, proque tribunali, qua quisque dialecto postulasset, eadem decreta redderet. idque ei plurimum ad sociorum amorem profuit. Maximis igitur adjutus auxiliis (nam & a vicinis regibus, Mithridate Pontico, Ariarathe Cappadoce, Nicomede Bithyno, itemque Paphlagone Pylæmene missæ copiæ fuerant) bellum impigre orsus est: nec minori in eo severitate usus, quam aliis in negotiis lenitatem prætulerat.

XXXII. Unum ejus factum memorabo, unde, qualis in cetero imperio fuerit, promtum sit cognoscere. Leucas (id enim oppidum Aristonicus, prosperiore fortuna usus, receperat) cum oppugnare pararet, scripsit ad magistrum architectum Eleatensium, qui eo bello socii amicique populi Romani erant, *ut ex malis duobus, quos apud eos vidisset, majorem mitteret.* Magister, cognito, arietem ex eo malo fieri oportere, minorem, quem ei instituto commodiorem judicabat, misit.

XXXIII. Vocatum igitur, frustraque excusantem, quod *obsequium ab ipso, non consilium petitum fuisse,* consul diceret, nudari, virgisque multum cædi jussit. Ceterum nulla

§ XXXI. Asell. ap. Agell. 1, 13. Oros. 5, 10. Val. Max. 8, 7. Hist. Miscel. 4, 25. Justin. 38, 1. Eutrop.

ad memoriam satis insigni re, pro tanta exspectatione, gesta, annus ille præteriit. Nam & Aristonici magnæ vires erant, non ex Asia tantum; sed etiam Thracum & Achajæ studiis auxiliisque utebatur. In urbe Q. Cæcilius Macedonicus, Q. Pompejus A. F. censores creati: tum primum exemplo dato, censorem utrumque de plebe creandi, cum a C. Marcio, qui primus e plebe fuit, per annos ducentos viginti, semper patricius alter creatus esset.

XXXIV. Negligentia prisci moris id factum, an ut hoc quoque modo populi nondum placatos ob interitum Gracchi animos nobilitas mitigaret, non traditur. Suspiciones certe eo anno, & tantum non motus atroces fuerunt; incitantibus maxime plebem triumviris agro dividundo, & C. Papirio Carbone tribuno plebis, qui sæpe Ti. Gracchi mortem deplorando, semel etiam, cum de reficiendis tribunis ferret, P. Africanum in concionem productum interrogavit, *quid de nece Tiberii sentiret?* ejus enim viri vocem, quæ proposito suo plurimum additura momenti esset, exspectabat: quia ob affinitatem, & populi præsens studium, putabat pro Gracchi causa locuturum esse.

XXXV. At Scipio, nihil a solita magnitudine animi deflectens, *jure cæsum videri* respondit. Tum primum obstrepere & acclamare populus cœpit, qui summo hactenus opere virum coluerat. Nec ipse cessit, rerum gestarum conscientia præfidens, quin silentium indignanti imponeret populo: convicium quoque præcepto addens, *Taceant*, inquit, *quorum noverca est Italia.* Orto deinde murmure, *Non efficietis*, ait, *ut solutos timeam, quos vinctos adduxi.* tantusque omnium mentes aspectu ac oratione gravissimi viri stupor invasit, ut omnis concio repente conticeret.

XXXVI. Ab eo tamen tempore relanguit, quam ante

§ XXXIII. Augustin. de civ. Dei. 3, 10. Liv. Epit. § XXXIV. Cic. de Orat. 2, 20 & 40. & pro Milone c. 36. Liv. Epit. Val. Max. 6, 2. § XXXV. Liv. Epit. Plut. in Ti. Gracch. c. 29. & Apoph. Rom. c. 26. Auctor de Vir. ill. Vellej. 2, 4. Val. Max.

obtinuerat, populi benevolentia; remque potius eam ſalutarem L. Aurelio Cottæ fuiſſe putem, ut accuſante P. Africano abſolveretur, quam quod dictitaſſe quoſdam ſupra tradidimus, eximiam accuſatoris dignitatem reo profuiſſe. Turbulentum hoc tribunitiis actionibus tempus fuit. Q. Carbo, perlata lege, qua *tabellam ad jubendas vetandaſve leges* populo dabat, majora orſus, rogationem *de iiſdem tribunis plebis, quoties populo videretur, reficiendis*, promulgavit.

XXXVII. Non erat obſcurum, quibus conſiliis via hoc principio muniretur: igitur principes civitatis diſſuaſerunt legem, C. Lælius, & graviſſima oratione P. Africanus. Itaque lex tam popularis, ſuffragiis populi repudiata eſt, licet diſertiſſimi gratioſiſſimique homines in diverſum niterentur. nam & ipſius tribuni blanda cum re, tum facundiæ viribus, erat oratio; & C. Gracchus, temporum eorum uberrimus orator, plebique longe acceptiſſimus, legem diligenter magnaque animi atque etiam doloris contentione ſuadebat, his ferme verbis uſus:

XXXVIII. *Si fieri poſſet, Quirites, ut majores veſtri, qui tam neceſſariam libertati poteſtatem, veluti per manus ad hæc tempora tranſmiſerunt; præſentibus comitiis intereſſent, ante omnia, credo, mirarentur, ecquid opus eſſet ferri, ut populo faciundi, quod vellet, jus eſſet: cum omnia civilia jura non aliunde, quam a voluntate popul., proficiſcantur, cujus ſummum in civitate jus eſt. Deinde ſi quis doceret, hoc ideo agi, quod legibus aut moribus aliis uteremur, tamen vix intelligerent, quemadmodum aut plebiſcito populi jus abrogari, aut obliterari conſuetudine poſſet. Quin, remotis his ludibriis, agi de utilitate publica juberent, ut tandem exploſa iniqua & contumelioſa inquiſitione, quantum decerni a populo poſſet, id potius requireretur, quantum oporteret.*

§ XXXVI. Cic. Div. & p. Muren. c. 28. § XXXVII. Val. Max. 8, 1. Cic. de legg. 3, 16. & in Læl. c. 25. Liv. Epit. Macrob. Saturnal. 3, 14. § XXXVIII. Cic. in Brut. c. 27 & 33. Plut. in Gracch. c. 1. Liv. Epit. Diodor.

XXXIX. *In hac autem consultatione, utrumne potius ad illos respicietis, Quirites, quibus vestras miserias lætitiæ, & libertatem dolori esse cognovistis; an vero, valere jussis invidis, vestra commoda ponetis ob oculos, vobisque consuletis? Totum hoc, quod in præsentia agimus, populare est. Tribunorum enim plebis creandorum quod jus, quemque morem esse oporteat, quæritur. quam potestatem non utique senatus introduxit in rempublicam: res cum per se æquissima, tum ad tuendam vestram libertatem pernecessaria, secessione plebis & contentione summa extorqueri debuit. Eam igitur nos & retinere & ornare ex vestra potius voluntate æquum est, quam eorum, qui hanc aut nunquam natam, aut certe quantocius abolitam, cum omnibus, qui hanc defendant, cupiunt.*

XL. *Quid vero ad hos attinet, quos vobis tribunos, cum vestra sint comitia, & quoties præficiatis? Sed præclari illi, si Diis placet, juris publici custodes, eundem tribunum plebis refici, fas esse negant: & C. Papirio rogationem eam ferenti obstrigillant. An igitur rem novam fert Papirius, an quod antiquitus observatum, semper licitum fuit, temporibus reipublicæ sic exigentibus, refert? Hodiene primum, an vero post annos quadringentos, potestatis hanc vestræ partem usurpabitis? Quod pati iis temporibus Cincinnati, & Cossi, & Camilli potuerunt, id nimirum præsens ætas ferre non poterit?*

XLI. *An forte illo quidem ævo necessaria hæc plebi cautio fuit, hodie servari nihil attinet? Immo vero, si ulla unquam fuere tempora, quæ libertatis vestræ bonos fidosque desiderarent propugnatores & constantes, hoc illud est, Quirites. Cum inter maximarum rerum disceptationes, iidem perpetuo homines concilii publici auctoritatem habeant, vestris patronis annuo spatio satagunt finire libere pro vobis, & aliquanto efficacius, quam fieri a privato possit, agendi potestatem. Hunc deinde annum, ad magna negotia breve & velox tempus, variis artibus coarctant: nonnunquam, ubi acres sibi viros opponi sentiunt, differentes impetum: sæpe per aliquem ex collegio, quod plerumque non est difficile, præsertim enise dantibus operam, ut in tanto numero unum aliquod mancipium suum habeant, optimas leges*

impediunt : interdum vi & armis, cum aliæ artes infeliciter tentatæ fuerunt, jure nostro depellimur.

XLII. *Adversus hos tam infensos & perpetuos & instantes adversarios, strenuis vos opus habere defensoribus, rebus ipsis admonemini. quos si tanto numero vobis præsto futuros putatis, ut quotannis alios aliosque possitis deligere, vereor, ne valde fallamini, Quirites. Multa sunt atque magna, quæ pro populi jure propugnaturum habere necessum est, Quirites. Jam primum ingenium tantarum rerum capax, notitia reipublicæ, tolerantia laboris, contemtus periculorum. Atque hæc omnia frustra inerunt, si desit animus, omnia pro vobis paratus pati, blanditiis minisque juxta inexpugnabilis, avaritia & ambitione vacuus.*

XLIII. *Hic quoque, sine facultate aliqua dicendi, sæpe fructu contentionis suæ frustrabitur. Tales equidem perpauci sunt in civitate, & pars eorum aliis causis a commodorum vestrorum cura abstrahuntur. Cum igitur aliquem quandoque nacti ex voto fueritis, non fruemini hujus opera, non tenebitis atque amplectemini, donec aliquod operæ pretium efficiatis? An vero nequidquam apud vos hæc jacimus, fatali hac populi Romani simplicitate, ut illudi sibi facile ferat, nec pro magnitudine rei ad sua pericula moveatur. Atque eam vel maximam causam esse reor, cur prodi libertatem vestram necessum sit, quia neque inimicorum conatibus mature itis obviam, neque defenditis, a quibus defendimini.*

XLIV. *Iam pridem me revolvi ad domesticas lacrimas, intelligitis: neque mehercule mirandum est, in tanto & reipublicæ, & nostræ domus vulnere, me non posse querimoniarum & doloris oblivisci. Te, te, optime animoque meo carissime frater, desidero, quem illi, cum jure essent impares, per seditionem crudeliter occiderunt, mitissimum virum, & ne quidem in ultimo periculo ad civile certamen adduci gnarum. Igitur ille, ne cujus alterius sanguinem funderet, suum dedit. aliis reliquit exemplum, ut easdem actiones aggressi, sibi non alium exitum destinatum esse meminerint, donec & vobis hæc socordia manebit, & illis hæc tam impunita superbia.*

XLV. Multis deinde tum in auctores Tiberianæ cædis acerbe & vehementer invectus est, tum in Africanum, qui

non timuerat dicere, *Tiberium jure cæsum videri.* Dum in his rebus ſpes animique diffidentium Romæ jactantur, P. Rupilius, proconſulari imperio Siciliam obtinens, cum nihil ad pacandam omnino provinciam, præter ipſius falſi regis captivitatem, ſupereſſet, ad comprehendendum eum expedito cum milite proceſſit. Tum vero, deſperata penitus ſalute, qui cum Euno fugerant, mutuis vulneribus ſuppliciorum crudelitati ſe exemerunt.

XLVI. Eunus, homo timidus & ſocors, cum in ſpeluncis aliquamdiu latuiſſet, repertus extractuſque eſt, cum comitibus omnino quatuor: ex quibus ipſis æſtimari ſtoliditas ac mollities veſani præſtigiatoris poterat; coquus enim, piſtorque, ac balneator, cum ſcurra, qui potantem exhilarare ſueverat, extremi ſolique miniſtrorum ei ſuperfuere. Conjectus ipſe in Morgantinum carcerem, fœdo morbo, cum ex corrupto corpore pediculorum vis immenſa pullularet, periit. Proconſul, ne quid reliquiarum uſquam ſe conderet, totam inſulam cum expeditis percucurrit, penituſque repurgatam ab omni non modo materia, ſed etiam ſuſpicione belli, ordinavit, legibus de ſententia decem legatorum datis.

XLVII. *Rupiliæ* ab auctore vocatæ: diuque deinceps in uſu atque honore apud Siculos fuere. Præcipue de judiciis cavebatur: *ut qui ejuſdem civitatis eſſent Siculi, domi certarent ſuis legibus; qui diverſarum, inter eos prætor Romanus judicaret.* Admirationi res ea haud immerito Siculis fuit, quod quem aliquando publicanis opera danda tueri ſe viderant, eundem nunc ſibi leges, inſulæ pacem, fugitivis & prædonibus ſupplicia reddentem viderent. Conſtitutis in Sicilia rebus, exercituque deportato, quanquam res triumpho digniſſimas geſſerat, ovatione contentus fuit, ne ſummum in hac civitate virtutis præmium ſervili videretur inſcriptione fœdaviſſe.

§ XLVI. Plutarch. Diodor. § XLVII. Aſcon. Pedian. Cic. in Verr. 2, 13. Val. Max. Flor. 3, 19.

XLVIII. Cum deinde C. Claudius C. F. Ap. N. Pulcher, M. Perperna M. F. conſules eſſent, C. Claudio de ſeditioſis C. Papirii actionibus referente, cum illius culpa quidquam factum negaretur, ſenatus decrevit, *eo invito, qui cum populo ageret, ſeditionem fieri non poſſe; quippe cui liceat, concionem, ſimul atque turbari cœptum ſit, dimittere.* Idque P. Craſſo abſenti placuerat, qui juris omnis conſultiſſimus habebatur. Sed non uti civilium artium, ita bellicarum proſper ei ſucceſſus manſit. ex provincia decedentem inſidiæ hoſtium circa Leucas oppreſſerunt, non calamitoſo tantum ob cladem exitu, ſed etiam aſperſo avaritiæ labe.

XLIX. Opulentam enim prædam trahens, dum conſervandæ ei ſtudet, minus expeditas ad prœlium copias habuit; aciemque inordinatam tempore & loco alieno objecit hoſtibus. Nam regionem ſitu interruptam & aſperam, tempeſtatibus maxime obnoxia pars anni difficiliorem ſolito fecerat. Collatis igitur ſignis, licet aliquamdiu fortiſſime Romani reſtitiſſent, magna tamen cum clade fuſi fugatique ſunt. Imperator in fuga inter Eleam & Myrinam exceptus a Thracum auxiliis, quæ permagna Ariſtonicus habebat, ne in poteſtatem hominis abjecti proconſul Romanus veniret, in Thracis unius oculum, quam ad equum regendum forte gerebat, virgam direxit.

L. Barbarus cum dolore & ira exarſiſſet, ſica tranſverberatum, cum ulciſci putaret, a captivitate, quam quærebat effugere, liberavit. Caput ad Ariſtonicum relatum eſt, relictum corpus Myrinenſes humaverunt. Harum rerum fama conſulem M. Perpernam, cui Aſiæ ſors evenerat, incitavit, ut contentiore ſtudio in provinciam veniret, ne ſpatium Ariſtonico daret, ad labefactandos ſociorum animos victoria utendi. Multum celeritas illa ad ſummam rei profuit. quippe Ariſtonicus quaſi non prœlio,

§ XLVIII. Cic. de legg. 3, 19. Vellej. 2, 4. Strab. l. 14. § XLIX. Juſtin. 36, 4. Flor. 2, 20. Front. Strat. 4, 5. Val. Max. 3, 2. Oroſ. 5, 10.

ſed bello viciſſet, in ſecuritatem & feſtas epulas reſolutus, faciliorem de ſe, quam ſperare quiſquam potuiſſet, victoriam præbuit.

LI. Nam ex improviſo conſul eum adortus, acie victum, exercituque omni exutum, fuga ſe ab inſtanti exitio eripere coegit. Sic effectum eſt, ut ortum in urbe propter adverſam pugnam luctum, cito fama victoriæ conſolaretur. Utriuſque eventus præſagia divinitus oſtenſa fuiſſe putantur. Lupus & canis cum inter ſe pugnarent Hoſtiæ, fulmine exanimati fuerant. quo ducum utriuſque partis interitus haud obſcure ſignificatus videbatur.

LII. Nam *Cumani Apollinis per quatriduum fletus*, *Aſiæ Græciæque ſuæ timentis eſſe*, vatum interpretata ſollertia eſt: dierum etiam numero reſpondentibus annis, quibus bellum duravit. Terruerat ab initio prodigium hoc haruſpices, eorumque monitu *frangi ſimulacrum*, *& in mare projici*, ſenatus juſſerat. Sed Cumani ſenes docuerunt, *bello Perſico*, *itemque Antiochi*, *proſperum id Romanis oſtentum fuiſſe.* Igitur, re iterum ad haruſpices relata, cum acciti conſultique peritiſſimi quique fuiſſent, reſponſum eſt, *quod Græcorum colonia Cumæ eſſet*, *Apollinem plorantem mala terris*, *unde eſſet advectus*, *portendere. Sacrificiis igitur placari eum oportere*, *donaque in ædem ejus mittenda.*

LIII. Cenſus eodem anno actus eſt, luſtrumque undeſexageſimum conditum. Cenſa ſunt civium capita trecenta tredecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos & viduas. Q. Metellus cenſor cenſuit, *ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum cauſa.* Exſtat oratio ejus, quam Auguſtus Cæſar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora ſcriptam, in ſenatu recitavit, & per edictum notam populo fecit. Senatum quoque cenſores hi legerunt: cumque in legendo ſenatu præteritus a Metello C. Ati-

§ L. Eutrop. l. 4. Oroſ. § LI. Jul. Obſeq. c. 87. § LII. Flor. 2, 8. Jul. Obſeq. Appian. Diodor. ap. Valeſ. Auguſtin. de civ. Dei 2, 11.

nius Labeo fuiſſet, quod tribunus plebis eſſet, maxime ſunt a Labeone turbæ excitatæ.

LIV. Nam & plebiſcitum factum, *uti tribuni plebis ſenatores eſſent:* & cenſorem, e Campo revertentem, cum vacuum, ut meridie ſolet, forum atque Capitolium eſſet, tribunus ad ſaxum Tarpejum obtorto collo rapuit, ut præcipitaretur. Convolaverunt ad periculum tanti civis filii ac propinqui, ſerum pæne auxilium, cum neque vi repellendi ſacroſanctam poteſtatem jus eſſet: neque tribuni, qui intercederent, ob tempus diei præſto erant, multoque labore primum unus repertus inhibuit collegam, ceteri deinde ſupervenientes, Metello, ne quid amplius tum pateretur, auxilio fuerunt.

LV. Tribunus furorem a corpore cenſoris, in bona vertit, eaque, palam inſpectante populo, foculo poſito in roſtris, adhibitoque tibicine, conſecravit. Ea res tamen neque fraudi Metello, & Atinio impunita manſit; cum tot haberet vir ille liberos, ſummis in civitate uſos honoribus. Sed hanc properantis ad finem libertatis intemperantius luxuriantem licentiam, non ita multo poſt Sullæ & Marii, & civilia bella, tribunis ante, mox populo jus, quo uti neſciebat, adimendo, vindicarunt.

LVI. Interea turbulenta in urbe tempora, bello bene geſta reſpublica compenſabat. Nam conſul Perperna, inſiſtendum hoſti jam fracto ratus, Ariſtonicum nuſquam conſiſtere patiebatur, donec mœnibus Stratonicenſium ſe includeret. Ibi circumſeſſus, acriterque armis, ſed magis fame oppugnatus, cum, ſpe omni conſumta, urbem ſeque mox in poteſtate victoris fore videret, extremam neceſſitatem ſpontanea deditione prævenit.

LVII. C. Bloſius, perditis Ariſtonici rebus, ſibi conſcivit necem. Conſul, conjecto in vincula Ariſtonico, deinde Aſiam peragrando, civitatibus jura ſua, ut meritæ vi-

§ LIII. Jul. Obſeq. Faſti Capitol. Liv. Epit. Agell. 1, 6. Sueton. Aug. c. 89. § LIV. Agell. 14, 8. Plin. 7, 44. Liv. Epit. § LV. Liv. Epit. Cic. pro domo c. 47. § LVI. Oroſ. 5, 10. Eutrop.

debantur, minuit, auxitve: provinciamque populo Romano tributariam fecit. Per eadem tempora Syria quoque regem Antiochum amisit, quem Parthicum animo bellum volvere dicebamus. Nam ille, sive Phrahatis prævenire consilia studens, sive fratris repetendi cura, sive, quod magis credas, florentissimis regni rebus, cum præter Syriam Babyloniæ Mediæque imperaret, minime contentus, veteres Macedonum fines, & possessam Arsacidis imperii partem armis repetiturus, ingentem exercitum collegerat.

LVIII. Centum ad summum millia bellatorum fuisse creditur: egregiam juventutem, & multis finitimorum bellis duratam. Judæorum etiam affuerunt auxilia, ipso ducente principe eorum Hyrcano. Sed in Antiocho, ut magna vis animi, multaque ad virtutem eximia, ita non minus luxuriæ temulentiæque inerat: quibus ne bello quidem omissis, vigorem exercitus, & spes ipse suas corrupit. Trahebat enim calonum & lixarum, permixtis etiam scortis atque histrionibus, tantum agmen, ut iste numerus duplo, quam armatorum, major haberetur.

LIX. Sequebatur copiosa conviviorum supellex, non ad usum modo, sed etiam ostentationem luxus, cum culinaria quoque vasa ex argento portarentur. Eadem manipulorum species, tanquam ad pompam exornatis omnibus, adeo ut gregarii quoque milites fibulis aureis caligas stringerent. *Omen expeditionis infaustæ hirundines fuisse* ajunt, *quæ nidum in tabernaculo regio fecerant.* Initia tamen læta & magnifica fuerunt, multis obviam procedentibus regulis, quos Parthicæ superbiæ odium ad alias respicere spes coegerat. Inde viribus animisque auctior, ut primum copia pugnæ data, strenue congressus, magno prœlio victor fuit, Indate Parthorum duce profligato, qui ad transitum Lyci fluminis occurrerat.

§ LVII. Plut. in Gracch. c. 28. Flor. 2, 20. Tacit. 3, 62. Vellej. 2, 38. Justin. 38, 9. Appian. Syriac. Hist. misc. 4, 25. § LVIII. Liv. Epit. Oros. Justin. Joseph. 13, 16. Ælian. var. hist. 2, 14. Possidon. ap. Athen. 12, 9. § LIX. Jul. Obseq. c. 88. Ælian. hist. animal. 10, 34. Justin.

LX. Iterum deinde tertiumque ſimilis fortunæ ſucceſſum expertus, cum paſſim ad eum civitates nationeſque deficerent, omni præter veteres Parthorum fines imperio Phrahatem exuit. Phrahates vi aperta inferior, totus ad alia conſilia ſe convertit: & quia Demetrius, Antiochi frater, non alium forte ad uſum ſervatus, apud ipſum erat, eum addito præſidio ad recuperandum regnum miſit, ut ita hoſtem ſuarum rerum periculo amoliretur.

LXI. Neque hac ſpe contentus, civitates, maxime quas Antiochi præſidia, ob inſolentiam, ut fit, militarem, gravate pati cognoverat, ſpe impunitatis & præmiorum ante ſollicitare non deſtitit, quam communicatis inter ſe conſiliis, ad oppugnanda eodem tempore omnium præſidia induxiſſet. Poſtquam prædicta dies adfuit, paſſimque per civitates turbari nuntiatum Antiocho eſſet, cum ea manu, quæ præſto erat, impigre ad auxilium proximis ferendum accurrit.

LXII. Sed objecit ſe ei magno cum exercitu Parthus. Ibi cum acriter Antiochus pugnaret, metu ſuorum proditus, incertum an ſua manu, periit. Princeps fugientium Athenæus fuerat, ut idem cædis regiæ culpam ſuſtineret, qui rebellandi cauſam civitatibus unus maxime præbuiſſet. Sed utrumque ſcelus matura vindicta punitum. Nam per loca, ubi rapinis injuriiſque notiſſimum ſe effecerat, oberrantem, neque tecto recepit quiſquam, neque cibo impertitus eſt, donec fame ac miſeriis contabeſcens, & ſpoliatis inops, & deſerto derelictus ob omnibus, pœnas daret.

LXIII. Phrahates, magno captivorum numero potitus, quod audita morte Antiochi, diſperſæ paſſim ejus copiæ cupide ſe dediderant; & filia Demetrii, quam Antiochus adduxerat; forma virginis victus, in matrimonium eam accepit, hoſtique cæſo exſequias regio more fecit. Poſidonius Apamenus hiſtoriarum ſcriptor refert, ſuprema per-

§ LX. Nic. Damaſcen. ap. Joſeph. Juſtin. § LXI. Appian. Syriac. Juſtin. Diodor. ap. Valeſ. § LXII. Appian. Diodor. Juſtin. 38, 10. & 41, 1. Athen. l. 10.

ſolventem Antiocho Parthum dixiſſe: *duæ te res fefellerunt, Antioche, audacia, & temulentia. credebas enim, ingentibus iſtis poculis imperium Arſacidarum te exhauſturum eſſe.*

LXIV. Gravis & luctuoſa Syris ea fortuna fuit, qui, licet Demetrium recepiſſent, haud eo minus Antiochum requirebant. Regem enim, ſi ebrietas abfuiſſet, commodum ac benignum, neque ulli temere poſtponendum geſſerat. Non erit alienum, unum ejus dictum ponere, dignum ſane memoratu, & ad æſtimandos ejus mores vehementer pertinens. Inter venandum a ſuis & via cum aberraviſſet, ad ſilveſtre tectum hominesque egenos ignotus venit, ſuperque cœnam de induſtria mentionem regis iutulit, ut quid de eo ſentirent homines, incorrupta fide comperiret. Reſponſum eſt, *principem cetera bonum, nimium amicis, quos haberet non probatiſſimos, credere: ſæpe etiam res neceſſarias negligere præ venandi ſtudio.*

LXV. Immotus ad hæc, ubi cum luce ſatellites adfuerunt, purpura & diademate reſumtis, *ex quo vos primum accepi*, inquit, *veros de me ſermones heri demum audivi.* Cum hæc in Aſia Syriaque fortuna regum eſſet, etiam Ægyptus, haud levioribus concuſſa turbis, ſimiles mutationes pertulit: Ptolemæi maxime furiis, qui neque finem ſceleribus & flagitiis, neque modum faciebat.

LXVI. Ob eas res cum *Evergetes* appellari ipſe vellet, Alexandrini popularibus facetiis *Cacergeten* dictitabant; olimque excuſſerant regno, ni princeps purpuratorum Hierax, inſigni gloria belli & comitate carus omnibus, ruentem ſuſtineret. nam etiam ex ſua pecunia perſolutis militum ſtipendiis, defectionem certiſſimam aliquando prævenerat. Neque tamen moribus ſuis moderari homo profligatæ mentis potuit, donec cum inceſta conjuge, aſſumto etiam, quem ex matre uxoris, eademque ſorore ſua ſuſce-

§ LXIII. Juſtin. 39, 1. § LXIV. Plut. Apoph. c. 5. § LXV. Liv. Epit. Athen. l. 12. Diodor. ap. Valeſ.

perat filio, Cyprum insulam clandestina fuga petere cogeretur.

LXVII. Quippe super alia assiduæ sævitiæ documenta, cum in summo populi odio se esse videret, gymnasium, frequentissima juventute repletum nactus, circumdederat armatis, & igne immisso, qui flammæ vim evasissent, eos ferro conciderat. eamque cladem coorta insano dolore plebes, incensa vicissim regia, vindicarat. Igitur Ptolemæus, contractis mercede copiis, bellum sorori patriæque illaturus, maximum natu filium Cyrenis arcessit, veritus, ne ad eum populus Alexandrinus regnum deferret: juvenemque, patris imperio pie obsecutum, facinorosus & impius tyrannus solita crudelitate & amentia necat.

LXVIII. Hac re cognita, statuæ ipsius & imagines Alexandriæ detrahuntur: regnum Cleopatræ traditur. Ipse uti vicissim illis ægre faciat, horrendum furore & impietate facinus patrat. Cummuni enim filio, *Memphites* vocabatur, qui, etiamsi pater non esset, forma, & ætate, & indole miserabilis esse cuivis potuisset: hoc, inquam, filio, in conspectu suo jugulato, præcidi caput pedesque & manus jubet: deinde in cistam hæc condit, chlamydeque injecta operit. Forte natalis instabat Cleopatræ, pro more regum festis epulis lætitiaque publica celebrandus. Id cum ignotum Physconi non esset, satelliti cuidam suo dedit negotium, ut cistam curaret Alexandriæ in vestibulo regiæ proponendam, ea ipsa nocte, quæ diem reginæ præcederet, quasi natalitium in ea munus mitteretur.

LXIX. Ita factum est, ut cum aliis, quæ oblata reginæ ob celebritatem temporis fuerant, illa etiam cista inter epulas illata aperiretur. Nemo præsentium ignorare, quam belluina feritate Physcon esset, tam multis ab eo jam ante crudelissime designatis, poterat: obstupuerunt tamen ad conspectum hoc nefas, quo non modo omnis ævi sævi-

§ LXVI. Oros. 5, 10. Justin. 38, 8. Liv. Epit. § LXVII. Val. Max. 9, 2. Liv. Epit. Justin. § LXVIII. Diodor. Val. Max. Liv. Epit. Justin.

tiam, sed sua ipse exempla vicerat. Conversi deinde ad questum & iras, *quid aliud igitur restaret, quam ut talia aut vindicarent, aut paterentur?* invicem interrogabant. *cui enim mortalium deinceps caritatem aut misericordiam sperari posse apud eum, qui in puerum innocentem, eundemque filium suum, tot modis scelestus fuisset?* Hic ergo dolor & reginam & populum Alexandrinum justis stimulis adversus Physconem adeo exulceravit, ut nihil ad summam acerbitatem odiorum addi posse videretur.

LXX. At Romæ cum jam C. Sempronius C. F. C. N. Tuditanus, qui prætor P. Popillio, P. Rupillio coss. fuerat, consulatum cum M'. Aquillio M'. F. M'. N. iniisset: Aquillius, cui Asiæ sors evenerat, nondum audita deditione Aristonici, ut illum, quasi suo triumpho debitum, Perpernæ eriperet, magnis itineribus in provinciam festinabat. neque Perperna rem prope confectam videbatur dimissurus; exspectabaturque aliqua inter duces Romanos discordia: sed fortuna composuit litem, alteri gloriæ indebitum fructum, alteri vitam extorquendo. Nam & ad Aristonicum serus consul venit, quem cum Attalicis thesauris Romam Perperna præmiserat; & hic, provincia decedens, cum Pergamum venisset, morbo correptus vivere desiit. maturavitque ejus mors & Aristonici fatum. quod enim alium de eo triumphare iniquum videretur, jussu senatus in carcere strangulatus est.

LXXI. Non desunt tamen, qui triumphasse Perpernam velint: sed quoniam facilius hi errare potuerunt, plus habere fidei accuratiora tradentibus debui. Quod satis constat, reliquias Asiatici belli M'. Aquillius confecit: aliquanto minori laude, quod ad deditionem quarundam civitatum manturandam, fontibus venenum miscuerat. In urbe res adhuc turbulentæ erant, gliscentibus in dies tribunitiæ seditionis fomitibus.

§ LXIX. Diodor. § LXX. Cic. ad Attic. 13, 31. Justin. 36, 4. Eutrop. l. 4. Strab. l. 14. Oros. 5, 10. Val. Max. 3, 4. Vellej. 2, 4. Flor. 2, 20.

LXXII. Cum his C. Gracchus, C. Carbo triumviri dividundis agris consilia communicabant. quibus nuper lectus in locum P. Crassi, M. Fulvius Flaccus accesserat. Hi cum negotium, sua natura difficile ac invidiosum, animis dolore aut novarum rerum studio ardentibus, suscepissent, omnia mox querelis ac contentionibus effervescere cœperunt. Cum enim possessores modum situmque latifundiorum suorum indicare nollent, edicto triumvirali excitati indices, falsis verisque delationibus plurimorum jura convellebant. Nam promotis agri publici terminis, ut quæque vicina erant, turbabantur, incertis jam omnium finibus, & neque contractu privatorum ullo, neque divisione veteri publica obtinente.

LXXIII. Ita fiebat, ut, motis ubique limitibus, transferrentur mutarenturque agri, & sæpe inculta pro cultis, & pro fructuosis uligines aut arentia redderentur. eratque plerumque cæca in distinguendis publicis privatisque agris æstimatio; cum etiam antiquitus haud accurata captorum ab hostibus facta distributio esset, permissumque fuisset, indivisa cuilibet volenti, sub certo vectigali colere. sic enim vicinam suis prædiis partem arantes, omne discrimen confuderant. & hæc longo tempore factitata, locupletum injuriam, licet magnam esse constaret, obscuram tamen efficiebant, tegebantque intricato, & ad arguendum haud facili errore.

LXXIV. Jamque nihil propemodum tota Italia satis certum tutumque cuiquam habebatur, cum socii præsentem rerum statum moleste ferentes ad Scipionem Africanum confugerunt, adversus iniqua triumvirorum judicia fidem ejus invocantes. Ille cum æquitate causæ, tum gratia orantium permotus, (erant enim magnæ auctoritatis virtutisque homines, strenuamque ei superioribus bellis operam navaverant) defensionem eorum non recusavit. multaque in senatu, non contra legem Gracchanam, ne populum irritaret, sed *de incommodis exercendæ* locutus, impulit Pa-

§ LXXII. Plut. in Ti. Gracch. c. 28. Appian. civil. l. 1.

tres conſcriptos, *ut cauſam agrorum judicandam a triumviris, quos ut ſuſpectos plerique gravarentur, ad quoſcunque videretur, transferrent.*

LXXV. Nec iniqua Patribus, neque tempori parum conveniens oratio viſa; *conſulque C. Sempronius cognoſcere cauſas poſſeſſorum* juſſus eſt. Sed imbecillum hoc remedium, & minime diuturni uſus, tergiverſatio conſulis fecit. qui primis ſtatim experimentis intellecta difficultate rei, prætextu Illyrici belli, quod ſibi decretum ab ſenatu fuerat, paludatus ab urbe profectus eſt. Cum ita tota res agraria refrixiſſe videretur, quia triumviri foro ſe abſtinebant, conſul, cujus ea cognitio eſſe debebat, aberat: murmurare contra Scipionem plebs cœpit, *quod a ſe ornatus, bis oblato contra leges conſulatu, magis tamen ſociorum, quam civium utilitati ſtuderet.*

LXXVI. Non omiſerunt eam turbandi occaſionem triumviri, quin nunc ſpargendis in vulgum rumoribus, *hoc agi, ut armis atque vi lex abrogetur,* nunc contentionibus in ſenatu, in foro, Scipioni, quantam poſſent, invidiam odiumque conflarent: eo acerbitatis provecto certamine, ut palam exclamarit Gracchus, *tolli tyrannum oportere.* cum Scipio, *Recte hoc quidem*, inquit. *nam hoſtes patriæ optare mortem meam debent, quia ſciunt, neque me vivere, niſi republica incolumi, poſſe, neque me vivo rempublicam defenſore carituram.* Quod non magnificentius ab eo, quam verius dictum putant; cum tantus ejus viri & vigor eſſet, & moderatio ac lenitas, ut illo ſoſpite neque ſociale bellum, neque civile, timendum fuiſſe exiſtimetur.

LXXVII. At quo magis furor inimicorum inflammabatur, eo validior fiebat acriorque apud reliquos favor: neque dubium habebatur, quin dictator conſtituendæ reipublicæ cauſa creandus Scipio foret. Sed his conſiliis no-

§ LXXIV. Liv. Epit. Appian. § LXXV. Plut. in Gracch. c. 1. Appian. § LXXVI. Plut. Apoph. Rom. c. 26. Oroſ. 5, 10. Cic. pro Muren. c. 31. & in Somn. Scip. Idem ad Q. 3, 5. & de nat. Deor. 2, 5. Diodor. ap. Valeſ.

vemdiale facrum intervenit, quia multis locis lapidatum de cœlo fuerat, templaque percuffa Deorum, & homines quidam exanimati. Soles etiam gemini fimul vifi prodigio acceflerant.

LXXVIII. Peractis feriis, certamina refumta: non jam occulte vitæ Scipionis infidias ftruentibus trivumviris, perisſe confilia fua, nifi hic periret, ratis. Neque ignarus ipfe periculi, cum pridie mortis fuæ a M. Fulvio multis conviciis petitus effet, *malam fibi rependi gratiam laborum, pro republica fufceptorum, ab improbis & ingratis civibus* queftus eft: non diffimulato, *quanta in follicitudine verfaretur.* Quo majore ftudio hominum, dimiffo fub vefperam fenatu, domum reductus eft, plerifque Patrum, & fociorum Latinorumque maximo agmine profequentibus. Ita cum fe domum fortis atque validus recepiffet, poftridie in cubiculo fuo exanimis eft repertus.

LXXIX. Creditum eft, *fraude proximorum illatam ei mortem: &* fufpecta vehementer uxor Sempronia fuit, *quæ deformis & fterilis, cum nec amaret maritum, nec ab eo amaretur, facile paruerit Corneliæ & triumviris, ut five venenum viro propinaret, five* (nam & iftud traditur) *noctu apertis foribus intromitteret homines, virum elifis faucibus oppreffuros. idque fervos in tormentis effe confeffos*, ferunt: *at qui hoc refciverint, efferre non aufos, propterea quod, infenfum populum Scipioni gaudere interitu ejus, viderent. Repertæ quidem* feruntur *in cervice ejus notæ; neque aliam ob caufam capite velato elatum, quam ut illæ tegerentur.* At inimici *fponte fumtum exitum* vulgabant, *quod quæ pollicitus Agrariis fuerat, præftare poffe diffideret.* quo minus credas auctoribus, qui *fato functum* tradiderunt.

LXXX. Ita fextus & quinquagefimus ætatis annus vivendi finem attulit viro feculi fui longe principi, de quo veriffime pronuntiare vifus eft, cum mortuum laudaret, Q. Fabius Maximus, fratris ejus filius. *gratias* namque

§ LXXVIII. Plut. in Gracch. c. 13. Cic. in Læl. c. 3. & Somn. Scip. Orof. Liv. Epit. Appian. civil. l. 1.

Diis immortalibus egit, *quod ille vir in hac republica potissimum natus esset. necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset.* Atque hæc ipsi quoque ejus inimici æquis accipiebant auribus. Neminem enim temere nisi pro republica offenderat, & quia de cetero nihil sibi tribuebat immodice, his quoque non poterat esse supra modum exosus. Ergo licet superstitem in multis experti gravem adversarium fuerant, exstinctum tamen desiderabant, ut publice utilissimum, sibi non ultra, quam ratio pateretur, infestum. Die funeris ejus, Q. Metellus Macedonicus, cui simultas cum Scipione magna intercesserat, liberis suis dixit: *Ite, filii, exsequias. nunquam civis majoris funus videbitis.* Ita, quanquam publico funere privassent eum offensiones, efficere tamen, quin omnium ordinum de eo judicium admiratioque multitudine prosequentium testata fieret, non potuerunt.

LXXXI. Iidemque motus animorum intellecti postea sunt, cum Africani nomine epulum populo Q. Maximus filius in Capitolio daret. ab eo enim Q. Tubero, quod esset ejusdem Africani sororis filius, triclinium sternere rogatus, quia lectis ligneis pelliculas hœdinas pro stragulis injecerat, & fictilia Samia pro vasis argenteis exposuerat, intempestiva frugalitate adeo hominibus displicuit, ut præturam deinde petens, vir alias integerrimus, civis optimus, ad hæc Æmiliorum & Africanorum decora præferens, non alia de causa repulsam ferret. Quæstio tamen de morte tam insignis viri non est habita: non sine rubore bonorum, quibus apparebat, cum maximum dedecus civitatis interfectus Africanus videri posset, majus multo fore, non vindicatum.

LXXXII. *Populi studiis factum id* putant, *C. Graccho metuentis, ne ille affinis culpæ reperiretur: eaque de causa etiam*

§ LXXX. Vellej. 2, 4. Auctor de Vir. ill. c. 58. Appian. Cic. in Somn. Scip. & pro Muren. c. 6. Idem in Læl. c. 19. Diodor. ap. Vales. Plin. 7, 44. § LXXXI. Appian. Cic. in Læl. c. 3. & pro Muren. Senec. ep. 98. Val. Max. 5, 3 & 7, 5. Liv. Epit.

suppressa, quæ diximus, servorum indicia. nam collegas ejus in triumviratu Fulvium quidem magna suspicio, Carbonem opinio pæne certa onerabat. Nec prætermiserim, in bonis Africani haud amplius triginta duas libras argenti, duas & selibram auri fuisse: hodiernos mores evidenter arguente testimonio, posse viros, ex se magnos, altissimum civitatis gradum, etiam sine opum lenocinio parare & obtinere. Ceterum remoto a rebus humanis Scipione, tanquam vinculis exsoluta triumvirorum temeritas exsultare ferocius cœpit: non sine maximo detrimento, & tantum non vastatione totius propemodum Italiæ.

LXXXIII. Modicum inter has molestias gaudium C. Sempronius, quem profectum in Illyricum diximus, cum Japodum gentem debellasset, a. d. Kal. Octobres triumphans in urbem invectus est. Mixta ex Illyriis Gallisque Japodum natio, inter Istrum & Adriam incolit. quæ omnis ora stadiorum mille navigatione circumitur. caput gentis Metulum vocatur, urbs Cæsaris Augusti bello nobilitata. Cum his commisso certamine, quod & locorum, & hominum magna asperitas erat, nonnihil offendit consul, detrimento haud levi accepto. Sed emendavit hanc fortunam D. Bruti virtus, ejus, qui Lusitaniam subegerat. Victi igitur magna pugna Japodes, pacem ac fœdus impetraverunt, *ne quis suæ gentis in civitatem Romanam reciperetur* pacti. C. Sempronius, erecta iis in locis statua, quæ victoriæ suæ monumentum esset, in eadem situm quoque gentium & intervalla locorum adscripsit.

§ LXXXII. Plut. in C. Gracch. c. 13. Appian. Cic. ad Q. frat. 2, 3. Plin. 33, 1. Auctor de Vir. ill. c. 58. Diodor. § LXXXIII. Diodor. Marmor. Capitol. Strab. l. 4 & 7. Appian. Illyr. Flor. 4, 12. Liv. Epit. Cic. pro Balb. c. 14. Plin. 3, 19.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXV.

IN LOCUM LIB. LX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI.

L. Aurelius conſul rebellantes Sardos ſubegit. M. Fulvius Flaccus primus Tranſalpinos Ligures bello domuit, miſſus in auxilium Maſſilienſibus adverſus Salvios Gallos, qui fines Maſſilienſium populabantur. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit. Peſtilentia in Africa ab ingenti locuſtarum multitudine, & deinde necatarum ſtrage, fuiſſe traditur. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta nonaginta millia ſeptingenta triginta ſex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis, eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, ut ſemiſſe & triente frumentum plebi daretur: *alteram legem agrariam, quam & frater ejus tulerat: tertiam, qua equeſtrem ordinem, tunc cum ſenatu conſentientem, corrumperet:* ut ſexcenti ex equitibus in curiam ſublegerentur: & quia illis temporibus trecenti tantum ſenatores erant, ſexcenti equites trecentis ſenatoribus admiſcerentur: *id eſt, ut equeſter ordo his tantum virium in*

ſenatu haberet. &, continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in ſolo dirutæ Carthaginis; quo, ipſe triumvir creatus, coloniam deduxit. Præterea res a Q. Metello conſule adverſus Baleares geſtas continet: quas Græci Gymneſias appellant, quia æſtatem nudi exigant: Baleares a teli miſſu appellati, aut a Baleo, Herculis comite, ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum ſuum & Seleucum filium, indignata, quod, occiſo patre ejus a ſe, injuſſu ſuo diadema ſumſiſſet, interemit.

I. Cum Africano juniore, tanquam non rei modo, ſed etiam hiſtoriæ Romanæ exſtinctum lumen eſſet, ita proximorum aliquot conſulum neque multa admodum, neque illuſtria geſta conſpiciuntur. Cn. Octavii Cn. F. Cn. N. T. Annii Luſci conſulatus nihil ferme inſigne habet, præter incrementum luxuriæ, quia tum ex Attalica hereditate regium inſtrumentum haſtæ auctionum ſubjectum eſt; nulla jam verecundia emendi habendique, quod populus ipſe divenderet.

II. A Maſſilienſibus legati venerunt, pro Phocæenſium populo deprecatum, quorum urbs, propinqua Leucis, in partibus Ariſtonici fuerat. id cum ex odio populi Romani feciſſe viderentur, (nam & Antiochi bello pertinaces hoſtes egerant) ſenatus *urbem nomenque omne Phocæenſium deleri* jubebat. Maſſilienſes igitur, quod inde profecti conditores ſuæ urbis eſſent, haud ſecus quam pro parentibus ſolliciti, accuratiſſimis precibus impetraverunt, út in gratiam amiciſſimæ fidiſſimæque civitatis, ſæpius hoſtili, ſemper infidæ parceretur. Regibus deinde amicis, qui auxilia noſtris imperatoribus tulerant, quæ præmia perſolverentur, cum mature deliberatum eſſet, annitente M'. Aquillio proconſule, quem Mithridates Ponticus muneribus ſuum fecerat,

§ I. Cic. de nat. Deor. 2, 5. Plin. 33, 11.

illi Phrygia major, filiis Ariathis, qui eodem bello occiderat, Lycaonia & Cilicia concessæ.

III. Hæc partim eum in annum inciderunt, qui L. Cassium Q. F. L. N. Longinum, L. Cornelium L. F. Cinnam consules habuit. Tum quoque sollicita civitas agrariis actionibus erat; & aliorum metu, aliorum exspectatione, quorsum C. Gracchi multis bonis artibus efflorescens adolescentia eruptura esset. Cum enim impigrum sese incorruptumque supra ætatem ostenderet, ac magno populi favore uteretur, qui pro Vectio disertissime dicentem incredibili alacritate, multisque summæ benevolentiæ testimoniis exceperat; inimicos Tiberii invasit timor, ne hic multo acerbior ipsis adversarius atque formidabilior excresceret, quam quem sustulissent.

IV. Nec enim obscurum erat, quieturum sperari non posse: idque jam satis patefactum nonnullis ejus actionibus contentionibusque fuerat. Quare hæc consilia tum sua optimates conferebant, ne acerrimi juvenis vigorem armari tribunitio jure paterentur. Nihil igitur evenire, ut putabant, felicius potuit, quam quod designatus quæstor dimitti aliquo posse videbatur, donec ipsi res urbanas per commodum ordinarent.

V. Sors etiam favere huic proposito visa, quæ M. Æmilio M. F. M. N. Lepido, L. Aurelio L. F. L. N. Oreste consulibus, provinciam ei Sardiniam dedit. Sardi enim, cum sub hæc tempora rebellassent, causam dederunt Patribus alterum eo consulum cum exercitu mittendi. missus est L. Aurelius: quæstor additus C. Gracchus. Ajunt, negotium istud haudquaquam ingratum adolescenti fuisse, quod bellicæ laudis haud minus, quam togatæ, studiosus, neque militiæ detrectaret labores, & solvi se civilium certaminum necessitate lætus lubensque pateretur. plerique contra credunt, ingenio turbidum, ac factionum appeten-

§ II. Justin. 37, 1 & 7. & 43, 3. Strab. l. 14. Liv. 21, 20 & 37, 32. § III. Appian. Justin. 37, 1 & 38, 5. Plut. in C. Gracch. c. 1.

tem fuisse. In confesso tamen est, quæcunque ab initio illi ratio mensque fuerit, alias etiam causas, & nescio quam vim occultam, sive renitentis traxisse animum, sive ultro mentem magis etiam validiusque impulisse.

VI. Sane Cælius Antipater, qui temporibus illis vixit, *C. Gracchum*, scribit, *priusquam tribunus plebis fieret, multis narrare solitum, sibi, quo tempore quæsturam petebat, Tiberium fratrem per quietem esse visum hæc verba dicere: Nihil agis, Cai; quantumlibet cunctantem, idem mecum exitus manet.* Hoc anno seculares ludos quartos celebratos esse quidam voluerunt: nam, quod mireris, in re tam illustri, & quæ nota temporum insignis esse debuerat, multum opinionibus diffidetur. Neque certior est de censura suspicio: quanquam hoc quidem anno Q. Fabius Maximus Servilianus, L. Cæcilius Metellus gerere potuerunt. quos quia censores fuisse certum est, neque magistratus illorum tempus aliud reperitur, hoc anno creatos putare possis; &, quoniam censores alios sequens annus habuit, ob vitium aliquod abdicasse: tanto proclivioribus ad religionem animis, quanto plura & fœdiora nuntiata tum prodigia fuerunt.

VII. Ex quibus terræ motus, & fulmina, quanquam illo templa aliquot in Capitolio tremuerant, his Romæ & circa percussa disjectaque passim multa erant: tamen, quia frequentior horum auditio est, haud ita commovit homines: atrocius visum, quod circa solstitium æstivum, non solum Ætna mons ingentibus flammis colluxit, sed etiam mare ad insulas Liparæorum sic efferbuit, ut, quibusdam ambustis navibus, socii navales exanimarentur.

VIII. Multis postea diebus, intermicantibus sæpe flammis, limum ebulliit mare: qui postremo speciem molarium lapidum concretus prætulit. Hæc cum ex Sicilia T. Quinctius Flamininus prætor ad senatum perscripsisset, consulti haruspices, *seditiones portendi*, dixerunt. iis avertendis lega-

§ V. Liv. Epit. Plut. in C. Gracch. c. 11. Diodor. ap. Valef. § VI. Cic. de divin. 1, 26. Val. Max. 1, 7. 6, 1. & 8, 5. Plut. Censorin. de die natal. § VII. Jul. Obseq. c. 89. Possidon. ap. Strab. l. 6. Oros. 5, 10.

ti missi, qui & Liparæ, & in parva insula, quam *Hieram Vulcani* vocant, Diis manibus atque marinis sacra facerent. Nec ideo mitior circum eas insulas grassata mox pestilentia est, contracto, ut creditur, morbo per corruptos afflatu mortifero pisces, quia magnam eorum vim quaquaversum ardens mare tostam expulerat, & multitudo incauta & avida, tanquam munere Deorum oblatam, in cibum verterat.

IX. Interim lex de peregrinis urbe pellendis a M. Junio Penno tribuno plebis, cujus pater cum Q. Ælio consul fuit, perlata est, quanquam eam C. Gracchus, priusquam ex urbe proficisceretur, dissuaserat. Humanissimus adolescens, *urbis usu prohiberi peregrinos, durum profecto & immane* arbitrabatur. *Ideo quo minus quorundam pro civibus se gerentium audacia prohiberetur, non repugnabat: temperamentum requirebat, quo nec malis impunita delicta essent, nec boni læderentur. Esse ex dignitate urbis Romanæ, ut quæ caput orbis terrarum esset, eadem gentium omnium velut communis patria haberetur. Sic etiam Jovem Deorum principem, eundem & regem omnium & patrem celebrari.*

X. *Neque enim alienum est*, inquit, *imitari numina, quæ colimus, &, quorum beneficio ad summum in terris imperium pervenimus, etiam benignitatem exprimere. Ipsa quoque natura sic conjunctum est universum genus hominum, ut in illius leges peccare videantur, qui ullam ejus partem tam superbe fastidiunt. Corpora similia omnibus, animos quoque virtutis atque rationis capaces dedit; cælum, terram, maria publicavit. quæ igitur tanta voluit omnibus esse communia, noluit profecto, noluit, quosdam, non ob aliud, quam quod certis locis non sint nati, pro impuris atque contaminatis ab attactu nostro conspectuque submoveri.*

XI. *Atque hæc ita honesta sunt, ut nulla tanta esse utilitas queat, propter quam tolli debeant aut abrogari. Ego vero legem tuam, M. Penne, haud minus damnosam reipublicæ, quam indecoram esse judico. Næ si tu illis temporibus vixisses, cum con-*

§ VIII. Jul. Obseq. Possidon. Oros. § IX. Cic. de Offic. 3, 11. Idem in Brut. c. 28. & de nat. Deor. 2, 25.

ditor urbis Romulus tanti mox futuri imperii valida fundamenta jecit, peregrinos exesse juberes, suasque res sibi habere. At ille longe sapientior non in urbem modo, sed etiam in civitatem, atque adeo societatem regni, peregrinos accepit. quod ita probatum usu atque auctoritate exemplum est, ut nunquam a majoribus ea deinde sit intermissa largitio.

XII. *Ex quo igitur hominum genere illi ad tot gravia bella fortium fideliumque virorum infinita millia paraverunt, (quod nisi factum esset, veteres Romani vix libertatem tueri, nedum quaerere imperium potuissent) id tu universum una rogatione ex oculis nostris, & paene ex animis atque memoria removere conabere? ut quemadmodum ea humanitate populorum omnium amorem olim conciliavimus, ita his novis consiliis acerbissima commoveamus odia, quae summo studio vitanda essent quantumvis potentibus. Semel iterumque factum est, ut exire urbe socii juberentur. neque temere quidquam unquam aegrius sunt passi, cum tamen ob maximas suspiciones, nec in perpetuum emitterentur.*

XIII. *At nobis egregius orator peregrina exempla commendas, qui homines indidem negas admitti oportere. Quasi vero nobis, aut cuiquam sani capitis sit necessum, alia quam majorum facta consultaque sequi, quorum virtute atque sapientia tantas opes adepti sumus. At illi maluerunt in consortium cujuslibet fortunae vocare quoslibet idoneos, quam ut vecordi cupiditate, quae nunc magna ratio multitudinem imperitam stimulat, plura se habituros commoda putarent, si qui in urbe essent, soli haberent, neque partem ullam decerpi a peregrinis paterentur. Quasi vero illi hac conditione nobiscum degant, ut plus percipiant utilitatis, quam afferant.*

XIV. *Sed ea in pari stoliditate, aliorum invidia, aliorum libido est, ut quia coenaturos minoris, & habitaturos largius putent, aequum judicent, quidlibet contra decus imperii & humanae societatis jura delinqui. Sed qui praecipui rerum harum machinatores sunt, magnam sibi paratam esse praedam intelligunt, si commotis tot millium fortunis, in se suaque auctoritate vel le-*

§ XI. Tacit. 11, 24. § XII. Cic. pro Corn. Balb. c. 13. Diodor. ap. Vales.

vamentum trepidantibus, vel novum injuriæ auctarium esse positum ostenderint. Quibus enim harum rerum committetur curatio, quanti vendent unam forte dieculam, ut in urbe maneant diutius, quam permissum lege sit, quibus vel parva mora magnam allatura utilitatem videbitur.

XV. *Nam aut negotiis, aut quia morbo gravatis incommoda migratio erit, aut caritate urbis, in qua nati quidam sunt, alii lubenter & diu vixerunt, ne festinare cogantur, magna pars pecunia volet depacisci. Neque deerunt, qui neque dictam intra diem exportare res suas queant, neque apud hospites, a quibus tractati tam hostiliter fuerint, ausint relinquere. Quid autem de iis loquar, si a lege nominatim excipientur, ut audio? quos utique neque pauperrimos omnium, neque parcissimos esse necessum est. Tales potius homines, qui hujusmodi ob causas pudendis rogationibus hanc urbem infament, cum sint ab honestate, & fide, & amore civitatis alieni, quam qui apud nos non censentur, exigendi erant. quibus ego similes omnino fuisse puto multos in iis nationibus, quæ, cum aliis rebus florerent, per avaritiam atque stultitiam respublicas suas amiserunt.*

XVI. Hæc & alia cum dixisset Gracchus, nihilo secius legem populus scivit. Credo ad seditiones minuendas pertinere visum, turba hominum ignotorum atque alienorum civitatem exonerari. Nam ut quisque horum improbissimus erat, turbulentæ plebi tribuumque sæpe comitiis gaudebat immisceri: & hoc genus hominum plus etiam, quam ingenui cives, tumultuabatur. Hac lege patrem M. Perpernæ, ejus, qui Aristonicum ceperat, in peregrinitatem esse redactum, non futilis conjectura est: is enim post filii mortem, repetentibus eum Sabellis, civitate Romana, tanquam nihil ad se pertinente, caruit: memorabili casu, ut qui consul populi Romani fuisset, civis Romanus non fuisse judicaretur.

XVII. Eodem anno triumphatum ex Asia reperio. M'. Aquillius a. d. III Idus Novembr. triumphavit. Ductum

§ XVI. Fest. v. Ref. Val. Max. 3, 4.

ab hoc triumpho Ariſtonicum, ſunt qui putent: mihi verior ea opinio viſa eſt, quam ſuperiore libro retuli. Honorem iſtum haudquaquam ſine multorum indignatione decretum ei fuiſſe, argumento eſt, quod paulo poſt a P. Lentulo principe ſenatus, ſubſcriptore C. Rutilio Rufo, repetundarum poſtulatus fuit; & abſolutus magna cum infamia judicum, ſic quoque manifeſtum fecit, quibus artibus, qualiumque hominum ſtudiis triumphum eſſet adeptus.

XVIII. Proximus deinde annus M. Plautium L. F. Hupſæum, M. Fulvium M. F. Q. N. Flaccum conſules vidit. Tum quoque non leviora prioribus prodigia nuntiata. *fruges in arboribus natæ: lactis & olei pluviæ in Vejenti agro, lapidum Arpis. bubo etiam in Capitolio viſus: & ambigui ſexus homo repertus Romæ. ob quod decemviri libros adire* juſſi, *magna imperio pericula, & incertos bellorum motus inſtare* retulerunt. Africæ quoque vaſtatio horribilis ad inſtar prodigii accepta eſt: cujus omnes in agris fruges herbaſque, cum ipſis arborum foliis, poſtquam immenſa locuſtarum nubes exederat, deinde vento depulſa in pelagus fuerat, duplicata calamitas eſt; iiſdem beſtiolis, quæ vivendo famem fecerant, morte ſua peſtilentiam atrocem excitantibus.

XIX. Stabant immenſi in litoribus acervi, undis eo propellentibus, mortiferamque tabem cum teterrimo fœtore exhalabant, donec vulgato per omne genus animalium morbo, cadaveribus paſſim omnia complerentur. Nam & in Micipſæ regno ad octingenta millia hominum tum interiiſſe, & in provincia Carthaginienſi ſupra ducenta millia, traditur. Etiam Uticæ, ubi circiter triginta millia militum caſtra habebant, ad totius Africæ præſidium, eadem die per unam portam mille quingenta elata funera ſunt; non remittente malo, donec totus ille exercitus tanquam internecione deleretur.

XX. Hæc tam triſtia non majore tamen cura ſenatum,

§ XVII. Plut. Frag. Capitol. Vellej. 2, 7. Appian. civ. l. 1. Jul. Obſeq. § XVIII. Oroſ. 5, 11. Liv. Epit. Jul. Obſeq.

quam propior in urbe timor, affecerunt, M. Fulvio triumviralem licentiam in consulatu impotentius exercente. Vir enim inquieti præfractique spiritus, legibus perniciosis tranquillitatem pacemque publicam sollicitare videbatur. *Sociis* enim, qui *se pelli agro* querebantur, *civitatem Romanam* solatii causa dabat; ipsis quoque hanc mercedem, ut ampliorem amissis, cupide amplectentibus. Ferebat præterea, *ut provocare liceret ad populum, iis, qui lege Penni postulati civitatem mutare gravarentur.* tantaque hæc contumacia agebat, ut multis Patrum precibus minisque venire in curiam vix compulsus, partim monenti, partim oranti senatui, *desisteret incepto*, responsum non dederit.

XXI. Neque tamen perlatæ leges sunt, bona quadam fortuna Massiliensium interjiciente necessitatem, qui ab accolentibus Gallis pressi, ad auxilium populi Romani denuo confugerant. Neque consuli res illa, neque senatui ingrata accidit: illo triumphi spem agitante animo; Patribus importunum consulem probabili aliquo prætextu extrudere cupientibus.

XXII. Quare non difficulter obtinuit, *ut ipse sociis auxilio mitteretur.* Censores his consulibus Cn. Servilius Cn. F. Cn. N. Cæpio, L. Cassius Q. F. L. N. Longinus produntur. Hi aquam, *Tepula* vocatur, Romam & in Capitolium adducendam curaverunt: legibus veteribus censoriis quædam addiderunt: Æmilium Lepidum augurem, *quod sex millibus ædes conduxisset, quodque villam in Alsiensi agro nimis sublime exstructam haberet,* adesse jusserunt. adeo tum adhuc luxus hic videbatur censoria animadversione coercendus: quod si quis non multis post annis fecisset, *eum sordidius, quam senatorem deceret, habitare*, dicturi homines erant.

XXIII. Princeps senatus ab iisdem censoribus lectus est P. Lentulus. Iisdem temporibus diu jam quasi sub cine-

[r] § XX. Augustin. de civ. Dei 3, 31. Plut. in Gracch. c. 12. Appian. civ. l. 1. Val. Max. 9, 5. § XXI. Liv. Epit. Front. de aquæduct. § XXII. Cic. Verr. 1, 55. Vellej. 2, 10. Val. Max. 1, 8.

ribus glifcens ignis, conjuratione Fregellana emicuit, aliquanto immaturius, eoque reprimentibus facilior. Nec dubitabatur, fi diutius tegi confilia defectorum potuiffent, quin bellum fociale, quod poft aliquot annos violentiffimum exarfit, eo potius tempore fuerit erupturum. Nunc priufquam latius contagio ferperet, Fregellanam urbem L. Opimius prætor obfidione cinctam, cum ad bellum tolerandum nullis rebus fatis inftructa effet, haud difficulter in poteftatem redegit; prodente infuper patriam Q. Numitorio Pullo. Captam urbem dirui oportere non dubitatum. de principum pœna cum in confilio deliberaretur, plerorumque haud ambigua condemnatione. diu agitata Numitorii caufa eft, cum recens meritum, prioribus quibufdam dictis ejus factifque, quibus averfum a populo Romano animum aperuerat, levius videretur. ad extremum tamen deprecanti venia data; plufque valuit, quod rei Romanæ profuerat, quam quod nocere voluiffe arguebatur.

XXIV. Ita bello feliciter gefto, maximifque periculis liberata republica, quoniam hoc terrore compreffa inhibitaque fociorum Latini nominis confpiratio fuerat, L. Opimius triumphum petiit, nec impetravit. non quin res triumpho dignæ viderentur, fed quia *de receptis populis triumphari folere* fenatus negabat; *augentibus imperium, non recuperantibus amiffa, honorem iftum antiquitus decretum*, dictitando.

XXV. Ceterum ille tumultus (tumultus enim verius, quam bellum, fuerat) ægros multorum animos magis etiam fufpicionibus & cura maceravit; non fine invidia M. Fulvii confulis, Cajique Gracchi, *quo præcipuo incentore focii ad res novas confurrexiffe* dicebantur. Igitur neque tum æquis auribus fenatus accepit, quod urbes Sardiniæ, cum in prætura & infalubri hieme *tunicas ad exercitum mitti* L.

§ XXIII. Jul. Obfeq. c. 90. Vellej. 2, 6. Cic. Rhet. ad Herenn. 4, 9. Phil. 3, 6. de Invent. 2, 3. & de fin. 5, 22. Liv. Epit. LX. LIV. Cic. in Pifon. c. 39. Val. Max. 2, 8. Marcellin. 25, 31.

Aurelius juſſiſſet, detrectaverant imperium, & Romæ, per legatos, gratiam mittendi obtinuerant: deinde C. Graccho quæſtore circumeunte rogan teque, alacriter & promte præbuerant. unde *pluris apud Sardos auctoritatem adoleſcentuli, quam imperium conſulis, quam nomen populi Romani fuiſſe*, obtrectatores ejus fremebant.

XXVI. Ab eodem deinde animo, cum prorogata L. Aurelio provincia fuiſſet, legatique regis Micipſæ Romam veniſſent, nuntiantes, *regem C. Gracchi honoris cauſa frumentum in Sardiniam imperatori miſiſſe*, magna Patrum coorta indignatione, legatio rejecta eſt. Quibus rebus, ſicut ira ſenatus, ita populi favor in Gracchum in dies augebatur. cui ut ſe præberet, quamprimum in urbem reverti deſiderabat. Contra moliebantur civitatis principes, ut eum, quam poſſent diutiſſime in externis nationibus detinerent: donec providere, quæ in uſum erant, aut avertere ab eo populi amorem, ſeneſcentibus, ut fit, per abſentiam ſtudiis potuiſſent.

XXVII. Igitur C. Caſſio Longino, C. Sextio Calvino conſulibus, cum de provinciis ornandis ageretur, M. Fulvio in Gallia, L. Aurelio in Sardinia prorogatum imperium eſt, haud minus, ut proquæſtorem Gracchum retineret, quam quia bellum graviter adminiſtraverat. Nam & M. Fulvium abeſſe potiſſimum ſimili de cauſa voluerunt. Et hic quidem rebus gerendis gaudens, prorogatam ſibi provinciam æquiore animo tulit. Cajus, intellecto Patrum conſilio, tanto minus utilem ſibi moram in Sardinia ratus, quanto diligentius optimates eam procurabant, confeſtim ex provincia abnavigavit; & cum famam prævenisſet, non modo magnis inimicorum querelis, ſed etiam non ſine plebis ipſius admiratione ac ſermonibus, ſubito Romæ conſpectus eſt.

XXVIII. Ceterum cum adeſſe juſſus apud cenſores, cauſam ſuam ingenti facundia, magniſque rationum pon-

§ XXV. Auctor de Vir. ill. c. 63. Plut. in Gracch. c. 11. § XXVII. Plut. in Gracch. c. 3.

ſteribus egiſſet, ſtatim ei non reſtitutam modo populi voluntatem, ſed etiam auctam eſſe apparuit, cum injuria facta innocenti videretur. *Stipendia* enim *ſe feciſſe duodecim*, oſtenderat, *cum a ceteris haud amplius dena poſcerentur: in tertium uſque annum in provincia fuiſſe, cum alios exactus quæſturæ annus in urbem remitteret.*

XXIX. Alia deinde de moribus abſtinentiaque ſua locutus, addidit, *ſe loculos pecunia onuſtos portaſſe in Sardiniam, vacuos reportaſſe: alios amphoras, quas onuſtas vino detuliſſent, auro atque argento refertas domum remiſiſſe.* Neque infelicius deinde ſuſpicionem Fregellanæ rebellionis, ſociorumque in prava conſilia clam impulſorum diluit. Quibus actionibus tum apud omnes clarior, tum incitatior ipſe (nam frequenti contentione animus incaluerat) tribunatum plebis, matre plurimum dehortante, inſtituit petere. Hoc aliud maximi motus initium fuit, toto virium ſuarum pondere reſiſtentibus, quotquot vel Tiberio fuerunt inimici, vel illius legibus ſimiles alias metuebant. Sed horum pugnacitas incitamento plebi fuit, quo cupidius contenderet. tantuſque die comitiorum confluxus ex univerſa Italia, tantum hominum ſtudium fuit, ut infinitam multitudinem non capiente campo, magna pars ex tectis & faſtigiis ædificiorum acclamaret.

XXX. Spem enim agrorum varie partim ipſius rei difficultatibus impeditam, partim locupletum artibus extractam iniquiſſimo animo ferentes, hunc ſibi virum divinitus miſſum credebant, qui fraternarum legum, ſuarumque ipſe in triumviratu actionum acerrimus vindex, & quod intricatum eſſet, explicare ingenio, & quod convulſum reſtituere animo ac auctoritate poſſet. Igitur quin tribunus fieret, haud magna dubitatio fuit. in hoc tantum feliciter obniſi Patres ſunt, uti non pro exſpectatione ſua primus, ſed omnino quartus renuntiaretur. ipſe tamen paulo poſt vigore actionum & eloquentia conſtituit ſe omnium facile principem.

XXVIII. Chariſ. l. 1. Plut. § XXIX. Agell. 15, 18. Plut. § XXX. Appian. civil. l. 1. Plut.

XXXI. Interim colonia deducta eſt, in Volſcis Fabrateria: luſtrumque in urbe ſexageſimum Cn. Servilio, L. Caſſio cenſoribus conditum. civium Romanorum capita trecenta nonaginta millia ſeptingenta triginta ſex cenſa fuerunt. Sequens annus Q. Cæcilio Metello, T. Quinctio Flaminino conſulibus, & bella foris, & plus ex urbanis contentionibus terroris domi habuit. Baleares, ignobilis antea natio, nec temere niſi inter Punicos auxiliares cognita, tum conſularis provincia facti, Q. Metello obvenerunt.

XXXII. Piraticam faciebant audacius jam crebriuſque; ut ſolet, ubi primi conatus impune, & cum præmio fuerunt. Hominum ad tringinta millia inſulas incolunt duas potiſſimum (nam Ebuſus, quanquam vicina, perperam a quibuſdam adjicitur) quarum quæ Major vocatur, & eſt, ab Hiſpaniæ Tarraconenſis litore, ubi Dianium eſt, ſpatio mille quadringentorum ſtadiorum disjungitur. centum millia paſſuum longitudine, trecentorum octoginta millium ambitu patens. Huic deinde intervallo ſtadiorum ſeptuaginta Minor adjacet, quæ ſexaginta millia paſſuum longa, centum quinquaginta in circuitu numerat.

XXXIII. Græci *Gymneſias* vocaverunt, quia per æſtatem præter ſiſynnam nullis veſtibus operiuntur. Nobis *Balearium* recepta eſt appellatio; ſive & ipſa Græcæ originis, ad jactum fundarum, quibus præcipue valent, reſpicit; ſive antiquis fabulis credendum eſt, nomen a *Baleo* quodam arceſſentibus, *quem Herculis Thebani comitem, & ab eo relictum iis locis narrant*, *quo tempore ad Geryonis abigendi armenta heros ille properabat.* Utraque inſula dives habet ſolum, omniumque rerum, præterquam vini & olei, ferax: portus ſunt commodi, niſi quod, ſaxoſo plerumque ore, curam atque peritiam gubernatorum introitus deſiderat.

XXXIV. Abſurda quædam, ut barbaris, inſtituta ſunt,

§ XXXI. Vellej. 1, 15. Liv. Epit. § XXXII. Strab. l. 3. Flor. 3, 8. Diodor. 5, 17. Zonar. Plin. 3, 5. Pomp. Mela. § XXXIII. Strab. Plin. Liv. Epit. Marcellin. 15, 26.

quæ referri non attinet: illud etiam ſapientibus haud ſpernendum crediderim, quod aurum & argentum neque ſignant, neque alibi ſignatum importari ſinunt: *edocti*, ut ajunt, *Geryonis calamitate, cui propter magnitudinem pecuniæ bellum illatum ab Hercule fuerit.* Ergo qui mercede apud Carthaginienſes militabant, pecuniam non reportabant domum; ſed vinum emebant, cujus cupidiſſimi ſunt, & mulieres, in hanc quoque voluptatem adeo projectum genus, ut cum piratis unam mulierem quatuor permutare viris conſueverint.

XXXV. Diſcincti in bellum eunt, ſcutum ex corio manu geſtantes, & jaculum præuſta plerumque cuſpide, non ſæpe ferro, eoque exiguo, præfixum. Maxima vis in fundis eſt, quas ex melancranide (junci genus eſt) ſcite confectas, in prœliis ternas ferunt, una caput vincientes, altera ventrem, dum tertia in manu eſt. nec ad idem ſpatium omnibus promiſcue utuntur. aliæ enim ad longiores jactus ſunt commodiores; aliæ propiore meta certius validiuſque feriunt. Hoc ſolo genere armorum metuendi ſunt, tribuente illis vigorem ac peritiam uſu, quem a teneris adhibent: neque matres panem ante dare dicuntur infantibus, quam ſcopi vicem propoſitum funda dejecerint.

XXXVI. Pacificum alias hominum genus, cum ſtudio pecuniæ pleraſque bellorum cauſas abjecerant, paucorum temeritas in calumniam, & ex calumnia in calamitatem traxit. nec enim publico conſilio mare infeſtum habuerunt, ſed cupidus triumphi conſul, noxiam videri gentem, quam ipſe eſſe innocens maluerat. Hoc ita traditum a ratione non abhorret: nec enim duas iſtas inſulas conſentaneum eſt, arma Romana, quorum non ignorabant potentiam, in ſe concitare voluiſſe. Illud etiam incredibilius, venienti ab alto Romanæ claſſi, quod prædam putarent, ultro occurriſſe.

§ XXXIV. Diodor. § XXXV. Strab. Diodor. § XXXVI. Flor. 3, 8. Strab.

XXXVII. Quod ſatis certum eſt, vim propulſare conati, prœlium acre fecerunt, terrore tamen majore, quam damno; quia Metellus ſuper tabulata navium pelles extenderat, quibus excepta hoſtium miſſilia innoxia caderent. Igitur ſimul cominus ventum, & adverſus nudos pila conjici cœpere, pecudum in morem ſublato clamore dilapſi, ſparſique in proximos tumulos, majore deinde labore inveniendi, quam vincendi fuerunt. unde infeſtior miles, plurimum ubique ſanguinis fudit.

XXXVIII. Conſul, facile pacatis Balearibus, reliquum imperii tempus urbibus condendis conſumſit. Palma orientem verſus, in occidua parte inſulæ Pollentia eſt poſita. In has ex coloniis civium Romanorum, quæ in Hiſpania erant, tria virorum millia ſcripta. Romæ triumphum hoc anno M. Fulvius proconſule duxit, quem Maſſilienſibus ſociis adverſum infeſtos & præpotentes accolas auxilio profectum fuiſſe in conſulatu diximus. Salluvii præcipue Maſſiliam urgebant, quorum in agro condita, nunc invidia finitimorum, nunc metu, nunquam non odio premebatur. Fulvius tamen res haud ſane magnas ibi geſſerat, magiſque ominis cauſa triumphus ei datus videri poteſt, quod ea prima trans Alpes expeditio Romana fuit.

XXXIX. Adjuverunt haud dubie ſpes plebis, erectæ jam C. Gracchi tribunatu, patroniſque ſuis hanc dare gratiam ſtudentis, non magis præmium prioribus actionibus, quam incitamentum futuris. & ſenatus, quem adimi poſſe honorem deſperabat, per ſe potius tribuere maluit. Triumphavit non de Salluviis modo, ſed etiam de Liguribus atque Vocontiis, qui forte per agrum ſuum ducenti occurrerant. Secundæ M. Fulvii res, momentum C. Graccho cum ad voluntatem ferendi leges, tum ad fiduciam pertendendi attulerunt.

XL. Ergo omnia ſubito novis contentionibus fervere

§ XXXVII. Flor. Strab. § XXXVIII. Oroſ. 5, 13. Strab. Pomp. Mela. Appian. civ. l. 1. Liv. Epit. Liv. 5, 34. Marcellin. 15, 29. Flor. 3, 2. § XXXIX. Columη. Triumphal.

cœperunt, graviter accusante potentes Cajo, paratamque & popularem ex nece fratris materiam miris artibus ad inflammandos hominum animos versante. Præcipuum ad hæc telum habebat, violatæ sacrosanctæ potestatis invidiam, quam ita miscebat omnibus actionibus suis, ut non magis interitum Tiberii, quam populo factam injuriam, deplorare videretur. *At vero majores nostri*, inquiebat, *Faliscis bellum intulerunt, quia tribunum plebis Genucium contumeliose habuerant. C. Veturium damnaverunt capitis, quod incedenti per forum tribuno unus via non decessisset.*

XLI. *At, vobis inspectantibus, Ti. Gracchum isti fragmentis subselliorum occiderunt: vobis inspectantibus mediam per urbem traxerunt, ne quis locus crudelitatis eorum nota vacaret, & cujus in Capitolio erepta vita fuerat, ejus exanime cadaver in amnem projiceretur. Quid jam de amicis ejus querar, qui indefensi indemnatique supplicio affecti sunt? idque in ea civitate factitatum est, in qua capitalis noxæ reos, si forte lateant, ante suarum ædium fores occinente tubicine vocari in judicium mos est, neque prius in suffragia judices mitti. Tam illi religiose, tamque circumspecte, ubi de capite civis quæstio esset, agendum esse censuerunt.*

XLII. Hæc atque talia, cum præter proprii doloris stimulos, etiam oratoris arte, eoque vocis sono dicerentur, qui rebus ipsis mire congruebat, totius populi Romani lacrimæ concitabantur. Ergo Cajus, ubi satis accensos multitudinis animos vidit, leges initio duas promulgat, quarum altera vetabat *honores petere eum, cui a populo abrogatus magistratus esset*: altera *dicere causam in judicio populi* jubebat *eum, qui indemnatum in magistratu suo civitate expulisset.*

XLIII. Hæ leges aperte M. Octavium & P. Popillium petebant: quorum ille tribunatu se coactus abdicaverat, Popillius amicos Tiberii quosdam in exsilium ejecisse di-

§ XL. Plut. in Gracch. § XLII. Quinctilian. 11, 3. Plut.

cebatur. Ex his Popillius, non exſpectato populi judicio, ſolum vertit: Octavium Cornelia ſervavit, Cajuſque, *matris ſe dare hoc precibus* dicens, ipſe antiquavit legem ſuam; non renitente populo, qui & pietatem filii laudabat, & mulierem non ob liberos modo, ſed etiam patrem Africanum, magnopere ſuſpiciebat. cujus rei indicium ſtatua quoque præfert ei nomine populi poſita, cum hoc titulo: *Cornelia mater Gracchorum.* Sed & Cajus, minime ignarus, quanti eam cives facerent, ejus mentione nonnunquam ad exagitandos adverſarios abuſus eſt: ut cum, conviciatorem quendam increpans, *Tune Corneliæ*, inquit, *auſis maledicere, quæ Tiberium peperit? qua porro fronte Corneliæ te comparas, quæ ſe diutius mulier, quam tu vir, a viro abſtinuiſti?*

XLIV. Atque hujuſmodi dictorum frequens amarulentia nunc etiam in orationibus ejus comparet. Ceterum modis omnibus & plebis extollere potentiam, & ſenatus auctoritatem deprimere cupiens, plura majoraque, quam frater Tiberius, audebat. Principium ab agraria lege fuit, qua acrius atque plenius cavit, *ne quis contra legem Liciniam plus quingentis jugeribus haberet: utque ager publicus pauperibus divideretur.* Triumviros agris dividundis ſeque & M. Fulvium denuo creavit, C. etiam Craſſo in ſocietatem curæ aſſumto.

XLV. Portoria quoque & vectigalia nova conſtituit ex Aſia & Attali regis hereditate, quo reſpublica tantis largitionibus ſufficeret. Nam & militari lege, qua *minorem annis ſeptemdecim rogari ſacramento* vetuit, *veſtem gratuitam militi* dabat; & annonaria *pauperibus frumentum menſtruum dividere ſemiſſe & triente inſtituerat.* quæ largitio cum eſſet nimia, exhauriretque ærarium, & plebem ad deſidiam avocaret, boni repugnabant; ſed a pluribus vincebantur. Sumtum præterea incredibilem munitio viarum ſuſcepta

§ XLIII. Agell. 11, 13. Plut. Cic. in Brut. c. 34. & poſt redit. in ſenat. c. ult. § XLIV. Vellej. 2, 6. Plut. Flor. 3, 15. Auctor de Vir. ill. c. 65.

abſorbebat, non ad utilitatem magis, quam gratiam & decorem, omnibus exacte diſpoſitis.

XLVI. Ducebantur rectiſſimæ per agros viæ, partim ſaxo quadrato, alibi glarea ſtratæ. ubi torrens aut caverna ruperat iter, pontes imponebantur, aut complebantur depreſſa, donec totum opus æqualem ubivis faciem præferret. Id deinde milliaribus diſtinguebatur: quarum notas & numerum juſtis intervallis poſitæ ex lapide columnæ indicabant. paulo minus octo ſtadiis in ſingula milliaria tribuebatur. Ad hoc frequentes ſecundum viam erectæ erant pilæ, quarum ope, qui iter facerent, commodius inſcendere in equos, uſu ita ferente, poſſent.

XLVII. Hæc aliaque per ſe curabat, mire ſufficiente vigore corporis ad omnia, quæ animus imperaſſet. mirabanturque eum homines, cum legatorum, magiſtratuum, eruditorum, militum, opificum caterva incedentem, ſufficientemque unum omnibus, & amorem univerſorum ita tuentem humanitate, ut tamen gravitatem ejus cuncti revererentur. Sed iſta majorem juveni invidiam excitabant, cum nihil intactum intentatumque relinquere videretur, quo ſibi magnas opes, regiæque parem potentiam, auxilio plebis, rogationum talium inefcatæ dulcedine, compararet.

XLVIII. Idque atrocius metui cœptum, ubi, tempore magiſtratus ejus ferme conſumto, M. Fulvius haud obſcure diſſerebat, *altero ei tribunatu ad perferenda, quæ inſtituiſſet, opus eſſe.* neque dubius erat populi favor; & ne prohiberi omnino poſſet, lege juvabatur, per quam tribuniciis comitiis, ſi ad numerum tribuni non eſſent, jus erat populo ex omnibus, quem vellet, allegendi. Jam ergo minus de tribunatu, ſed aliquid novum atroxque timebatur: & erant, qui ſuſpicarentur, ſimplici poteſtate non contentum, tri-

§ XLV. Agell. 11, 10. Plut. Vellej. Liv. Epit. Cic. de Off. 2, 2. & pro Sext. 1. Appian. civ. l. 1. § XLVII. Vellej. Appian. civ. l. 1.

buni simul consulisque nomen ac imperium invadere statuisse.

XLIX. Terruerat eos vox, quam inter applausum populi & flagrantium studiorum testificationem jecerat, *se aliquid in beneficii loco a plebe petiturum: quod si adeptus foret, habere instar omnium; sin vero, nihil tamen queri decrevisset.* Comitiorum tamen consularium adveniens tempus ostendit, frustra eum suspectum hoc nomine fuisse; quippe cum amicis C. Fannium C. F. deduxit in campum, petentique suffragator gratiosus & efficax exstitit. ipse autem tribunus plebis, quanquam id quidem non peteret, refectus est.

L. Dum ita Romæ dissidetur, etiam Orientis regna multas calamitates discordiis mutationibusque regum pertulerunt. Demetrius iterum rex Syriæ, pravitate morum populi & militum odium meruerat, uxoremque Cleopatram, ob superinductam apud Parthos Rhodogunen, infensam habebat. His, quasi parum negotii haberet, bellum Ægyptium adjunxit, socru Cleopatra auxilium adversus fratrem Phisconem orante, & auxilii pretium ostentante Ptolemæorum opes. Acciderat enim, ut Hegelochus Ptolemæi dux, exercitu Alexandrinorum internecione deleto, & prætore Marsya capto, Cleopatram rerum suarum desperatione confugere in Syriam cum thesauris regiis compelleret: a filio generoque subsidium fortunæ præsentis petituram.

LI. Sed Demetrium, aliena sollicitantem regna, defectio Antiochensium, qui duce Tryphone rebellabant, de suo coegit dimicare. Mox enim Apameni, ceteræque nonnullæ civitates, per absentiam regis, qui jam ad Pelusium admoverat copias, exemplum Antiochensium secutæ sunt: & a Ptolemæo, tanquam adversus communem hostem auxilia, Seleucidarumque aliquem, quem sibi regem constituerent, petierunt. Ptolemæus juvenem quendam Ægyptium cum ingentibus auxiliis misit, ut, tanquam Antiochi fami-

§ XLVIII. Plut. § XLIX. Appian. Vellej. § L. Joseph. 13, 17. Appian. Syriac. Justin. 39, 11. Diodor. ap. Vales.

liæ per adoptionem infertus, dejecto Demetrio, Syriam fibi quafi jure vindicaret.

LII. Neque Syri afpernati funt, quemlibet potius habituri regem, quam prioris ultra pafluri fuperbiam, quæ, Parthicæ arrogantiæ converfatione, facta prorfus intolerabilis fuerat. *Alexandri* nomen impofitum eft novo regi, quibufdam *Alexandri regis filium* dicentibus; cum Protarchus ei pater effet, mercibus permutandis tolerare fe folitus, unde *Zabinæ* cognomentum Alexandro a Syris eft inditum. Forte fub idem tempus a rege Parthorum in argenteo loculo remiffum Antiochi corpus, magni favoris occafionem novo regi attulit, cum reliquias non ineptus hiftrio maxima cum reverentia, lacrimifque ubertim manantibus excipiendo, ftultæ plebeculæ pietatis opinionem, tanquam domeftici funeris dolorem non ferens, injeciffet.

LIII. His auditis, Demetrius a Pelufio cum exercitu redit: nec fegnius ab Alexandro occurritur. haud procul Damafco cum figna contuliffent, vincitur Demetrius. Tum vero concepta olim odia, poftquam ex rebus adverfis contemtus acceflerat, nemine diffimulante, cum ad Cleopatram, quæ tum Ptolemaide cum liberis communibus degebat, ex fuga fe reciperet, claufæ advenienti portæ funt. Sic ab uxore filiifque defertum fe videns, Tyrum navigio petiit, ut faltem fanctitate veteris templi fe defenderet. Sed ibi quoque eum inimica fors, & infeftæ conjugis fraude comparatum exitium exfpectabat.

LIV. Ita rex paulo ante potentiffimus, nunc famulorum fuorum fupplex, dum exfcenfionem facit, præfecti juffu corripitur, & paulo poft non fine cruciatu & contumelia occiditur. Nec mora, quemadmodum in fceleribus facile proficitur, & primum quodque facinus ad majora fere & caufam, & audaciam præftat, viri necem Cleopatra majoris filii morte cumulat. Seleuco nomen erat: qui, audita morte patris, de jure fuo nihil dubitans cum

§ LI. Porphyr. ap. Eufeb. Jofeph. Zonar. Juftin. § LII. Porphyr. ap. Eufeb. Juft. § LIII. Porphyr. Jofeph. Juftin.

diadema fumfiffet; Cleopatra mater, injuffu id fuo factum frendens, arrepto arcu juvenem fagitta transfixit, jam non modo voluntate & voce ad jubendum parricidium, fed etiam ad patrandum manu certa.

LV. Sic amoto Seleuco, frater ejus Antiochus, cui a nafi magnitudine cognomen *Grypo* fuit, hactenus a matre rex conftituitur, ut ille quidem nomen principis, ipfa poteftatem obtineret. Inter hos Syriæ motus, cum nec tum fatis quieta Ægyptus foret, cetera quoque regna multis calamitatibus vexata funt. Cappadociam morte regis deftitutam Nicomedes Bithynus affectabat: Ariarathis domum affinitatis jure Mithridates Ponticus tuebatur. Neque magis inter hos apud Cappadociam bello, quam Romæ largitione certabatúr: legatis regum, quia lex Aufeja de rebus iftis promulgata erat (ut in oratione C. Gracchi, qui legem diffuafit, fcriptum eft) aliorum vocem, aliorum etiam filentium impenfo pretio redimentibus.

LVI. Babylonios & Seleucenfes vicaria poteftate quidam Himerus obtinebat, a Phrahate impofitus, cujus gratiam per turpia obfequia promeruerat. Is cum ad fuum patriæque genium (Hyrcanus enim erat natione) Parthicæ etiam educationis vitia adjunxiffet, tantæ crudelitatis fuit, ut omnium, qui ufquam fuerunt, tyrannorum fupergredi feritatem videretur. neque enim aut occafionem, aut genus ullum fævitiæ prætermittebat. multofque Babyloniorum ob leves plerumque caufas, cum omni familia in fervitutem redegit, mifitque in Mediam, ut pro mancipiis venirent.

LVII. Ne monumentis quidem ædificiifque vel facris, vel profanis pepercit: forum Babylonis & templa quædam incendit: pulcherrimam partem urbis perdidit. His ejus fceleribus licentiam & impunitatem dabat, implicitus bello Scytharum, deinde a fuis militibus interfectus Phrahates. Utriufque initium ei victoria de Antiocho dedit. adeo ple-

§ LIV. Liv. Epit. Appian. Syriac. Juftin. Jofeph. Porphyr. § LV. Appian. Mithrid. Agell. 11, 10. § LVI. Trog. Ptol. 42. Athen. L. 10. Juftin. 42, 1. Diodor. ap. Valef.

rumque nesciunt homines, quid aut quorsum cupiant, sæpiusque, sub alia specie ac nomine, malorum suorum origine caussisque delectantur. Scythas Phrahates, cum Antiocho bellans, exciverat: & post victoriam venientibus mercedem pernegabat.

LVIII. Igitur illorum legatus, pro more gentis horrida & truci oratione, *Venimus ad te*, inquit, *rex Phrahates, tuis promissis exciti, pactoque stipendio, quod negari conditionem, quantum in nobis est, implentibus, non debet. Si citius, quam speraveras, bellum confecisti; non ideo minus delectum habuerunt Scythæ, suisque finibus, ut tibi militarent, sunt egressi. Tanta juventus neque cogi sine spe præmiorum, neque contineri sine præstatione potest. Nihil præter arma, quæ nunquam nobis deerunt, attulimus, quo pecuniam, quæ deerat, reportaremus. Non ita facilis auctoranti exauctorantique turba sumus, ut quoties alicujus necessitas & negotia poscant, accurramus acciti, & cum illa præterierit, remittamur inanes.*

LIX. *Plus daturus Antiochus erat, sed Parthicum nomen, & cognatio gentis effecerunt, ut tuam causam præferremus. Ne igitur injuria dignos existimes, qui tam impigre accurrerunt, ut te ab injuriis hostium vindicarent. At sero venistis, inquies. an igitur postulandum erat, ut alas aptaremus pedibus, aut currum Solis conscenderemus? si citius existimatione tua vicisti, fortunæ tuæ age gratias, & tanto liberaliorem te exhibe, quanto factus es potentior. Nec in uno Antiocho cecidisse omnes Parthorum hostes credas. magna imperia non patitur Deus diu sine æmulo consistere. Segniores ad stipendia tua venient, qui meminerint nulla mercede venisse: ac semel elusi, semper eandem fraudem timebunt.*

LX. *Sicut operam a nobis, sic a te præstari stipendia oportuit. ne illa navaretur, per nos non stetit: per te stare non debet, ne stipendia repræsententur. Si corporibus non pugnavimus, quid refert? si tantundem fama Scythicorum armorum effecit, quantum vix aliorum arma potuissent. Non ante defecerunt ab An-*

§ LVII. Justin.

tiocho civitates, quam de Scythicis auxiliis auditum est. nec ille tam festinanter commisisset pugnam, nisi occupare adventum nostrum studuisset. Denique ne quid postulare indebitum videamur, da alium hostem, & videbis, non accipere Scythas stipendia cupidius, quam mereri.

LXI. *Si vero nulla te ad æquitatem ratio flectit, hoc a nobis non ferociter, sed libere dictum accipe. pauci, ut de jure ageremus, missi sumus. si non erit impetratum, jam omnes illi ad exigendum stipendium aderunt, qui ad merendum venerunt.* Nec dictis defuit fides, versisque in eos armis, pro quibus illa domo extulerant, vastare Parthorum agros Scythæ cœperunt. Occurrit cum suis Phrahates, Græcosque milites Antiochi bello captos, quanquam ea cum ipsis ratio & causa non erat, ut magnopere deberet atrociter habitis confidere, tamen adversum hostes secum rapit.

LXII. At illi tum pristinorum odiorum, tum recentis injuriæ memores, postquam prœlio commisso laborare senserunt Parthos, translatis ad hostem signis, internecione copiarum Parthicarum ipsiusque regis cæde captivitatis suæ mala vindicarunt. Scythæ, depopulata Parthia, nec ultra fortunæ insistentes, ad sua reversi sunt. Neque multo post Laudice, quæ Cappadociam post mortem mariti cum liberis sex virilis sexus acceperat, avida regnandi, cum, reliquis veneno interceptis, numerum ad unum parvulum, cui & ipsi nomen Ariarathes fuit, deduxisset, vicissim a populo occisa est.

LXIII. Mithridates quoque cognomento *Evergetes*, qui primus Ponticorum regum amicus populi Romani appellatus fuerat, eumque bello Punico prius, deinde Asiatico navibus & copiis juverat, regnum uxori liberisque infantibus reliquit, insidiis amicorum interfectus. Sed me tot regum uno tempore flebiles exitus, tam fœde & quæsita, & amissa regna, scelerumque ac pœnarum multiplices vices reputantem, generis humani miseret pudetque. Quæ

§ LXII. Justin. 37, 1.

enim, malum, amentia eſt, vel opibus injuſte partis ſecuram poſſeſſionem, vel in ea inquietudine animi, felicitatis partem ullam quærere?

LXIV. Niſi forte ſe quiſque nequiſſimum mortalium credit: ceteris neque cupiditatem eandem, neque malitiam fore arbitratur. quaſi vero maxima maleficia plurimo ingenio egeant; aut fidum ſibi quemquam ſperare poſſit, qui perfidus in conjunctiſſimos ipſe exſtitiſſet! Verum enimvero malis libidinibus excæcatæ mentes, inemendabili pervicacia in exitium præcipitant: non ſapientiæ monitis, non experientiæ documentis coercita temeritate: ſed argumentis uſuque rerum nequidquam circumſtrepentibus, rationi non relinquunt locum, exempla horrent & imitantur. Neque enim ceſſatum ab his artibus poſtea eſt: donec pleræque omnes illæ regum familiæ ſtirpitus cum regnis ipſis interirent.

LXV. Sed ab externorum contemplatione malorum ad res urbanas reflectendus eſt animus, quæ & ipſæ C. Gracchi altero jam tribunatu majorem in modum turbabantur. Sic enim jam declaraverat animum ſuum Cajus, ut certum adverſarium ſenatum ei fore dubitare nemo poſſet. Ergo ad hujus infringendam auctoritatem, conferre conſilia ſua opeſque omnes inſtituit. & quia honeſtiſſimus quiſque de populo atque locupletiſſimus partes ſenatus tuebatur, ipſe quoque ſibi diſplicebat, nullam actionibus ſuis dignitatem ab infimæ tantum plebis aſſenſu conſtare arbitratus.

LXVI. Quo igitur ſenatum illa parte virium privaret, & conſentientes hactenus cum illo populi primores avelleret, veſtigia fratris ſecutus, quod ille concupiverat, perfecit, ut appellatione judicum equites a reliquis civibus ſepararentur. Prius tamen majus adhuc auſum tentaverat, *ut trecentis ſenatoribus equites ſexcenti adderentur*, ferendo: quo illi pacto duplicem in ſenatu partem virium erant

§ LXIII. Strab. l. 10. Appian. Mithrid.

habituri. Deinde, cum hoc atrocius, quam ut obtineri posset, videretur; id omnino, contra Patrum obnisam dimicationem tenuit, *ut non ex senatu, sicut factum antiquitus fuerat, sed ex solis decuriis equitum sorte judices ducerentur.*

LXVII. Orationem tribuni, reliquis etiam rebus omnibus popularem, allata postremorum aliquot judiciorum exempla juverunt, cum *dedecus ac periculum civitatis* invidiose deploraret, *in qua nemo tam esset nocens, quin absolvi pecunia data posset: sic enim Aurelium Cottam ac Salinatorem nuper, sic modo Man. Aquillium vindictam legum effugisse.* Accendebatur populus re nota ac recenti, cum adhuc in urbe legati sociorum essent, de suis injuriis & absolutione reorum multa passim quiritantes. Hic maxime pudor cohibuit senatum, ne ad extremum obniteretur.

LXVIII. Perlata lege Gracchus exsultans, *nunc vero se dominationem senatus a culmine subruisse* jactavit. Atque hæc actio cum ad contumeliam Patrum tota pertineret, addidit ei quoque ex re non ita magna magnum sane momentum. Nam ad ea usque tempora, qui cum populo agebant, ad comitium curiamque respicere erant soliti: Cajus ad forum obvertit sese, posteaque morem illum tenuit, quod verbis non audebat dicere, facto significans, in iis, quæ ad rempublicam pertinerent, plebem potius, quam senatum intuendum, atque illius, quam hujus ad voluntatum componendum sermonem esse.

LXIX. Hac judiciaria lege Cajus multum & senatui ademit roboris, & sibi adjecit: præsertim, quia populus ei decurias instituendi describendique in eas ad numerum equites potestatem permiserat. Sed ipse quidem haud diuturnum victoriæ suæ fructum percipere potuit: senatui quantum inflictum vulnus esset, paucis deinde annis apparuit, cum equites Romani, quibus subnisis judiciorum potestate, vexare quemlibet ex principibus facillimum erat,

§ LXVI. Liv. Epit. Plin. 33, 1. Plut. in Gracch. c. 7. Ruald. in Plut. animadvers. v. 26. Appian. civ. l. 3. § LXVIII. Plut.

occasione abutentes, quandoque accusatores subornarent inimicis, ipsi vero rempublicam impune pecularentur; quod neque in provinciis prætores obviam audebant ire, nec in urbe leges poterant; quorum alteros terror judiciorum cohibebat, alteras judicantium circumveniebat improbitas.

LXX. Sed hæc deinceps acciderunt: tum autem perurgens cœpta Gracchus legem *de coloniis* ferebat, nominatim *Tarento & Capua.* eodemque tempore, sociorum etiam benevolentiam captans, pæne ad Alpes usque populis Italicis, sub nomine Latinorum, *civitatem Romanam cum suffragii jure* permittebat; quo paratam ad omnia, quæ cuperet, sciscenda concionem haberet. Senatus propemodum regali licentia, cuncta, quæ collibita animo forent, Gracchum facere facturumque esse prospiciens, neque sese jus suum obtinere posse, donec tribuno studia plebis integra & illibata manerent; adversarium illi collegam ejus M. Livium Drusum nova ratione comparat, non qui leges ejus intercedendo moraretur, sed qui senatus nomine majoribus largitionibus antiquaret, ut, quibus artibus invaluerat Gracchus, iisdem subverteretur.

LXXI. Non ingenium ad hæc Druso, non facundia deerat. auctoritatis vero, quantum aliis vix provecta ætas conciliat, severitate morum & incorrupta juventa quæsiverat. Hoc igitur leges promulgare aggresso, statim patuit, non tam actionibus Gracchi, quam opibus infensos Patres esse. nam qui, *duas ab illo colonias constitui, non ferendum* conclamaverant, iidem nunc ferri a Druso *de duodecim, & in eas terna hominum millia scribi*, facile patiebantur. quique pauperibus agrum tributo imposito diviserat, Latinis civitatem cum suffragio dare studebat, *eum largitionibus plebem sociosque corrumpere* criminabantur: hunc summa ope adjuvabant, tributum remittentem plebi, & socios, militiæ quoque, virgis cædi vetantem.

§ LXIX. Appian. Flor. 3, 13 & 17. Diodor. 34, 2. Vellej. 2, 6. Auctor de Vir. ill. Plut. § LXXI. Tacit. 3, 27. Diodor. ap. Valef.

LXXII. Igitur in legibus reipublicæ perniciosis, hæc tamen non contemnenda utilitas inerat, quod populus senatui, quo auctore hæc se facere Drusus dictitabat, conciliatus, Caji conata sensim destituebat. Multum ad hæc modestia Drusi justitiaque valebat, dissimilis superioribus fere latoribus legum. Nam & Cajus pleraque rogationibus suis jussa per se exsequebatur, pecuniasque maximas tractabat: ea res tametsi animum ejus non corrumperet, suspicionem tamen aliquam afferebat. Drusus, ab omni calumnia liber, alios creavit coloniis deducendis triumviros, pecuniamque populi jussit ab aliis administrari.

LXXIII. Deductæ sunt eodem anno Scylacium, Minervium, Tarcutum, Neptunia. Interea Cajus sive sponte sua, sive quod minui sibi vires sentiebat, senatum lege de provinciis lata delinire studuit: quas per illum constitui decernique jubebat, in consularibus etiam intercedendi jure tribunis negato. Dum hæc aguntur, Q. Rubrius tribunus plebis, ne inter illustres collegarum actiones ipse inglorius otiosum magistratum ageret, legem tulerat, ut in solum Carthaginis, a Scipione dirutæ, colonia deduceretur. Accepta lege, non ægre repertum, quibus cærimoniis devotum ab Africano solum religione liberaretur.

LXXIV. Triumviros deducendæ coloniæ C. Gracchum apud omnes, M. Fulvium apud quosdam invenio: tertium ipsum legis auctorem Q. Rubrium fuisse credibile est. Prima coloniarum Romanarum extra Italiam hæc fuit: multisque res exempli formidabilis videbatur, complures colonias opportunis locis positas intuentibus, quæ progressu temporis, originum suarum splendorem, nonnullæ & imperium, subitis potentiæ incrementis exstinxerunt. Parum prospera hæc curatio Cajo fuit. quippe domi M. Drusus contra absentem invalescebat, maxime M. Fulvii temeritatem in odium adducendo, cujus verba factaque ob con-

§ LXXII. Fragm. leg. ap. Pig. Plut. § LXXIII. Cic. de prov. consf. c. 7 & 11. Plut.

filiorum communicationem etiam Graccho imputabantur.

LXXV. In ipſa Africa cœptum opus prodigia turbabant. Nam & valido ſpirante vento, cum ſignifer ſumma ope ſignum retineret, confractum eſt: & victimæ, quæ aris impoſitæ erant, eodem turbine raptæ. Sed & in urbe dimetienda defixos ſtipites, qui terminorum indices eſſent, lupi noctu evulſerunt, corroſoſque longe a locis, ubi poſiti fuerant, tranſtulerunt. Quæ nuntiata Romam, cum auguribus haud obſcura vetantium numinum ſigna viderentur, moverunt Patres, ut *ea de colonia iterum referrendum eſſe* arbitrarentur. Et erant ob alia quoque nuntiata prodigia trepidi. Vitulus bipes natus fuerat: & in Gallia tres ſoles, totidemque lunæ viſi. androgynus etiam ex haruſpicum reſponſo in mare deportatus eſt.

LXXVI. At triumviri nihilo ſegnius perfecto negotio, coloniaque *Junonia* appellata, quod in ejus Divæ tutela antiquitus Carthago fuerat, intra diem ſeptuageſimum conſtitutis, quæ uſus poſtulaverat, Romam recurrerunt. In Carthaginienſem coloniam ſex millia civium Romanorum ſcripta; quanquam pauciores comprehenſi lege fuerant: ſed ſenatus ipſe inquietum egenæ plebis numerum lubens exhauriebat.

LXXVII. Feſtinare cogebant Cajum tum cetera, tum ex L. Opimio metus, qui ſe in prætura adverſarium ei intenderat, Fregellanæ rebellionis culpa involvere juvenem conatus. Hunc proximis comitiis, commendato C. Fannio, depulerat: nunc iterum petentem aut ſubmovendum ſibi aliqua ratione videbat, aut graviorem in conſulatu inimicum ſuſtinendum. Sentiebat & vetuſteſcere potentiam ſuam, populumque, eadem jam & aliis, ſenatuque adeo ipſo largientibus, delinitum præſentium fructu, ad reliqua actionum relenteſcere.

§ LXXIV. Cic. contra Rull. Appian. Vellej. 1, 15 & 2, 15. § LXXV. Tertull. de pall. c. 1. Plut. Oroſ. 5, 12. Jul. Obſeq. Appian. § LXXVI. Plut. Virg. Æn. 1. Appian. § LXXVII. Auct. de Vir. ill. Plut. Appian. Agell. 2, 13.

LXXVIII. Hortatus igitur ad constantiam, *ignominiosum fore, & indignum populo Romano*, dixit, *si quæ per illos annos cupide appetissent, eadem magno labore parata nunc temere repudiarent.* & ne ullum prætermitteret lenocinii genus, ex Palatio demigravit in forum: magis hanc popularem habitationem fore ratus, quia frequentes inopes humilesque ea parte urbis incolebant. Exhinc reliquas promulgavit leges, tribusque de iis ostendit missurum in suffragia. Cum maximus in urbem concursus hominum fieret, senatusconsulto jussi consules edicere, *ne quis, præter cives Romanos, qui suffragii jus haberent, per eos dies Romæ, aut intra quintum ab urbe lapidem esse vellet.*

LXXIX. Hoc edicto a Fannio consule proposito, (C. enim Fannio, Cn. Domitio Ahenobarbo consulibus ista gesta sunt) tanto impatientior Gracchus, quod, quem ipse consulem fecisset, is suis consiliis tantopere noceret, contrarium consulis edicto edictum proposuit: *si qui sociorum manere Romæ vellent, iis auxilio se futurum.* Neque tamen stetit promissis: sed cum unum notorum atque familiarium præter ora sua trahi videret a Fannii lictoribus, tacitus tulit: sive vim suam flaccescentem impari contentione prodere veritus; sive, ut dicebat ipse, *non præbiturus ansam certaminis, quærentibus inimicis.*

LXXX. Sed & cum suis ipse collegis per eos dies offensione quadam & discordia commissus ex tali causa est. Dabantur in foro gladiatores, & plerique magistratuum cuneos in orbem ad spectandum instruxerant, quos pecunia locarent. Jussit eos tolli Cajus, quo spectare pauperes iisdem ex locis sine mercede possent. Id cum a nemine fieret, exspectans noctem, quæ munus anteibat, assumtis, quotquot habebat conductos, fabris, omnem illum apparatum amolitus, in spectaculi diem populo locum vacuum exhibuit.

LXXXI. Hoc facto sicut apud multitudinem magni & constantis viri laudem meruit; ita tanquam nimius & præ-

§ LXXIX. Plut.

ferocis animi collegarum commovit odia. Erat enim in eo mirus ad res, quas animo propoſuiſſet, obtinendas ardor, quem etiam in dicendo cum temperandum eſſe ſciret, temperare ipſe non poſſet, novo invento ſervum muſicum cum eburnea fiſtula poſt ſe collocavit in roſtris, quoties verba ad populum faceret, ut qui modus vocis ubique tenendus eſſet, levi indicio ſubmoneret.

LXXXII. Ab eodem ardore fuiſſe obſervant, quod præter morem omnium ad eam ætatem oratorum, inter concionandum nudato brachio ambulavit. Cum iſta tamen violentia multas ab eo reipublicæ partes egregie conſtitutas fatendum eſt: eoque auctore ſubinde quædam ſenatus, majeſtate ampliſſimi ordinis digna, decrevit. Inter quæ, cum a proprætore Q. Fabio miſſum Romam frumentum ex Hiſpania eſſet, frumento vendito, civitatibus, unde ſumtum fuerat, reſtituta pecunia eſt: proprætor increpitus, *qui provinciis imperium Romani populi durum ingratumque efficere inſtituiſſet.*

LXXXIII. Ipſe legem *de horreis ædificandis tulit, in quibus ad uſum urbis recondi annona poſſet.* Sed & in ſenatores atque magiſtratus pœnam ſanxit, *ſi quis eorum conveniſſet, coiſſetque, quo quis judicio publico condemnaretur. & de capite civis Romani injuſſu populi judicari vetuit.* Sed me jam urbanis turbis tradendis fatigatum, ipſa temporum ſeries ad alia vocans, grato munere afficit, ut aliarum commemoratione rerum tam ſævæ diſcordiæ faſtidium interpoletur.

§ LXXXI. Val. Max. 8, 10. Diodor. ap. Valeſ. Plut. § LXXXII. Cic. de Orat. 3, 60. contra Rull. 2, 5. pro Cluent. c. 55. & pro C. Rabir. c. 4. Diodor. ap. Valeſ. Quinctilian. 2, 3. Plut.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXVI.

IN LOCUM LIB. LXI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI PRIMI.

C. Sextius proconsul, victa Salluviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ab aquarum copia, & calidis frigidisque fontibus, atque a nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul adversus Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium, Salluviorum regem, fugientem recepissent, & omni ope juvissent; quodque Æduorum agros, sociorum populi Romani, vastassent. C. Gracchus, seditioso tribunatu acto, cum Aventinum quoque armata multitudine occupasset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus & occisus est; & cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius ejusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Paulli nepos, adversus Allobrogas & Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. Ipse, cum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quo-

que est, ut Congentiatus, filius ejus, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, absolutus est.

I. CUM Italiam C. Fannius consul provinciam haberet, collega ejus Cn. Domitius in Galliam (Gallia enim huic evenerat) profectus est. Magni jam tum in ea motus erant, & majores quotidie sperabantur. Salluviorum potens & bellicosa natio, tentata magis a M. Fulvio, quam victa, suis & accolarum copiis exercitum haud ægre reparaverat. Non igitur levius C. Sextio, qui proconsule provinciam acceperat, quam adversus integros bellum fuit. Præter immanitatem gentium, locorum obstabat asperitas, eoque multis, sed minutis prœliis pulsi, ex facili instaurabant bellum, donec virtute simul & humanitate ducis Romani mitigata nonnihil agrestium hominum feritas cessit.

II. Locus erat calidis & frigidis fontibus irriguus, ubi collato pede dimicatum, & major, quam antea, Salluviorum strages fuit. Usus fortuna Romanus, ad oppidum hostium duxit, quod frequens propugnatoribus, cum in potestatem redactum esset, & captivi sub corona venderentur; unus eorum, Crantor nomine, proconsulem edocet, *semper se partium Romanarum fuisse, eaque causa multas a civibus suis contumelias, & detrimenta magna passum*, & constabat veram allegationem esse. Tum proconsul alliciendos magnis præmiis duros animos ratus, non modo Crantorem cum propinquis omnibus libertati restitui, bonaque iis reddi jubet; sed insuper potestatem homini facit, ex omni numero captivorum capita nongenta liberandi.

III. Hiberna deinde in loco, ubi pugnaverat, habuit, & quia otium ab hoste erat, mœnibus excitatis urbem instituit condere, vocavitque *Aquas Sextias*: quæ hodie ma-

§ I. Flor. 3, 2. Marcellin. 15, 29. Liv. Epit. Vellej. 1, 15. Diodor. ap. Valesf.

nent, quanquam minore fontium fama, quorum magna pars, calidas olim aquas fundere ſolita, refrixit. Valido deinde præſidio novæ urbi impoſito, cum litus a Maſſilia Italiam verſus, remotis ad paſſus mille quingentos, ubi iniquiora loca erant, ad mille paſſus barbaris, agrum illum Maſſilienſium civitati dono dedit, Romamque profectus, de Liguribus, Vocontiis, Salluviiſque impetravit triumphum.

IV. Neque multo poſt L. Aurelius Oreſtes triumphavit ex Sardinia, cum eam provinciam quintum in annum obtinuiſſet, evidenti argumento, haud parvum ibi laborem fuiſſe, cui conficiundo quinquennium neceſſarium fuerit, & confecto præmium triumphus. Splendidiores in Gallia Cn. Domitii, qui conſul provinciam a C. Sextio acceperat, res geſtæ fuerunt, quanto cum fortioribus populis, & in nobiliore ſolo bellatum eſt. Salluviorum mala, gentes aſperrimas Allobrogum Arvernorumque conciverant.

V. Allobroges Salluviorum regem Teutomalium patria profugum benigne exceperant, omnique ope juvabant. Miſcuerunt cum his Arverni cauſam, quorum rex Bituitus, miſſa legatione veniam Salluviorum regulis poſtulans, nihil a Domitio impetraverat. Legationis nova forma fuit, quod hominem præclare veſtitum, non modo ſatellitum, ſed etiam canum cuſtodia ſequebatur. Aderat & barbarus vates, *bardos* patria lingua vocant, quo genere magnopere delectantur, qui gentili carmine regem, gentemque & legatum celebraret.

VI. Cum ab his cauſis omnia jam ſatis ad bellum ſpectarent, etiam Æduorum querelæ Domitium attraxerunt, quæ prima trans Alpes natio ſocietatem, & amicitiam Romanam concupivit: avide & noſtris anſam diſtinendi Gallias arripientibus, quarum concordiam, experti ferociam ſingularum nationum, haud injuria metuebant. Cum igi-

§ III. Liv. Epit. Strab. l. 4. Tab. Triumph. § V. Liv. Epit. Appian. ap. Fulv. Urſin. Poſſidon. ap. Athen. 4, 13.

tur summa in hoc populo auctoritas esset, præ ceteris gentibus omnibus honorifice ab Romanis habiti, multisque senatusconsultis *fratres ac consanguinei populi Romani* sunt appellati.

VII. Quo infestius a gentibus, quæ nihil æque ac Romanum nomen oderant, premebantur; Arvernis etiam æmulatione principatus studiosius in id bellum incumbentibus. Quorum tantæ per id tempus opes fuerunt, ut supra ducenta armatorum millia in aciem possent educere: pecuniæ ita copiosi, ut Luerius rex per campos patentes carpento invectus, nummos aureos & argenteos, colligendos popularibus, per luxum & ostentationem opulentiæ sparserit: septo deinde quadrato effecto, quod omnem in partem spatii passus mille quingentos amplecteretur, lacus in eo pretiosa potione repletos dederit, cum tanta esculentorum abundantia, ut unicuique volenti per multos dies comessandi copia fieret, adstantibus perpetuo qui ministrarent.

VIII. Hujus filius Bituitus tum Arvernis imperabat, patre suo non opibus, non animo minor. Ita cum hinc Allobroges, inde Arverni crebras & validas in agrum Æduorum incursiones facerent, villas vastarent, oppida expugnarent, excitatus sociorum precibus Domitius exercitum finibus Allobrogum admovet. Inter hæc L. Opimius, Q. Fabius Maximus Æmiliani filius, consulatum inierunt. quo anno circa solem arcus apparuit: maximo optimi vini proventu, quod Opimiani nomine nobilitatum, in multos deinceps annos incorrupta bonitate duravit.

IX. Consulibus provinciæ Italia & Gallia decretæ. hæc obvenit Q. Fabio: Italiam obtinuit L. Opimius, *Cn. Domitius exercitum suum proconsulari imperio retinere* jubetur: nec enim avocari eum a legionibus ratio belli sinebat, cum instare conflictus videretur, priusquam successor pro-

§ VI. Cæsar. de bell. Gallic. § VII. Cæsar de bell. Gall. Cic. pro Mil. Scholiast. Lucan. Strab. Possidon. § VIII. Liv. Epit. Cic. pro Fontej. c. 12. Vellej. 2. 7 & 10. Plin. 2, 29 & 14, 4.

ficifci in provinciam poffet; & effe duos in Gallia duces, totidemque exercitus, ex ufu & neceffitate temporum videbatur. Neque falfi opinione fua Patres funt. Domitio cum hoftes occurriffent, neutra parte pugnam detrectante, quia Romanus viribus ac difciplina valebat, Allobrogum ingentes copiæ maximis Arvernorum auxiliis auctæ erant, ad confluentes Sulgæ fluminis & Rhodani, juxta Vindalium (id oppido nomen traditur) acri prœlio concurfum eft.

X. Ibi victoriæ magnum momentum elephanti attulerunt, rarum in Romana acie præfidium. horum infolita forma ac ftridore hoftium agmen exterritum, jumentis maxime per confternationem & tumultum folventibus ordines, fufum fugatumque eft. captivorum millia tria fuerunt. cæforum major numerus. *ad viginti millia cecidiffe* referuntur. Dum hæc trans Alpes geruntur, fœdius in urbe certamen inter cives, &, occifis infignibus viris, funefta victoria fuit. jam enim Gracchanorum motuum eventus exfequi tempus monet. Profeffas invicem inimicitias L. Opimius & C. Gracchus proximis aliquot annis aluerunt, non fine mutuis contumeliis ac periculis, utrifque, ut fit, adverfarium quovis modo deprimere ftudentibus.

XI. Opimius, per factionem Caji ferius confulatum adeptus, vicem ei reddiderat, curato, ne tribuniciis comitiis fuffragia, quæ plurima tulerat, ex fide renuntiarentur. id, quanquam controverfia non caret, probabilius effecit inimicorum infultatio, qua & ipfe commotior, *rifum eos ridere Sardonium* dixit, *ignaros, quantum ipfis tenebrarum actionibus fuis offudiffet.* At L. Opimius omnia fibi confuli contra privatum proniora videns, nullum non lapidem movebat, ut contumeliis injuriifque irritatum juvenem ad violentius aliquod factum impelleret, quo fratris exemplo perderetur.

XII. Igitur dum ille cum M. Fulvio Flacco, conqui-

§ X. Strab. I. 4. Vellej. 2, 10. Liv. Epit. Flor. 3, 2. Orof. 5, 13. § XI. Plut. in Gracch. c. 16. Appian. civ. l. 10.

rendis per Italiam colonis occupatur, qui Carthaginem deveherentur, consul omnes suas artes viresque ad subvertendas ejus leges, tollenda acta explicat. Præcipue *terminorum a lupis motorum prodigium* celebratur: *tantum non voce missa monere Martium animal, non esse Diis cordi eam instaurari urbem, quæ de imperio terrarum orbis cum populo Romano dimicasset. eo jam progressos amentiæ homines, ut non solum consulta Patrum pro nihilo ducerent, sed neque Deorum cærimoniis, & formidabili religione moverentur.*

XIII. *Plane de ruinis Carthaginis ædificandis cogitationem ullam suscipiendam non fuisse: nunc autem, quia, quod factum esset, mutari nequiret, providendum, ne in pernicioso incepto pergeretur; orandosque Deos, ut, quidquid his ausis contractum piaculi esset, id omne salva republica suis periculis auctores luerent.* His sermonibus cum accessissent augurum responsa, motus est senatus, ut *cum populo ea de re agi* juberet. Promulgavit legem ex senatusconsulto M. Minucius Rufus tribunus plebis. Id quidem haud citra magnum dolorem, sed tamen civiliter laturus Cajus videbatur, sive magnitudine periculi appropinquantis segnior; sive damnata spe curandi civitatem, tot vitiis ægram, & aliorum improbitate, aliorum stultitia, quotidie in majora mala præcipitem.

XIV. Sed desidentem ejus impetum amici, & princeps omnium M. Fulvius exstimulavit, provecta jam ætate, sed juvenili temeritati propior. Surgit de integro acerbior, quam antea unquam, contentio. Triumviri furentibus similes in forum provolant: senatui convicium ingens faciunt: *nihil in Africa triste visum: artes has locupletium esse, qui defensores plebis, actaque reipublicæ salutaria ut evertant, consumtis frustra machinationibus aliis, ad ficta prodigia se receperint.* levissimus quisque de plebe criminationibus eorum facile credit, magna hominum multitudo agglomerata impellit ultro ruentes, societatemque laborum ac periculorum pollicetur.

§ XIII. Flor. 3, 15. Auctor de Vir. ill. c. 65. Plut. § XIV. Appianus.

XV. Ajunt, & matrem Caji Corneliam conductos clam mercenarios, specie messorum, a Miseno in urbem misisse: idque ex epistolis ejus intelligi posse, quibus per verborum ambages consilium suum filio significasset. Sed incerta ea fama est, & ex diverso asseritur, invitissima matre postremas actiones Cajum suscepisse. Die comitiorum cum populus prima luce Capitolium implevisset, jamque M. Flaccus cum eo agere exorsus esset, magno stipatus agmine Cajus eodem contendit: sed impeditus inimicorum occursu, declinato comitio, in porticum secessit, donec, quid agendum pro tempore esset, consideraret.

XVI. Interim Q. Antyllius Opimii præco, cum a sacrificio consulis exta deportaret, turbam triumviralem findens, *date locum*, exclamat, *bonis civibus improbi!* Simul nudatum brachium turpiter commotum exporrigit. in contumeliam id acceptum, stilisque longioribus, qui de industria præparati cædis causa dicebantur, confestim homo confossus est. Qui Graccho iniquiores sunt, *nihil contumeliose dictum factumque ab Antyllio* tradiderunt, *sed hunc in porticu sacrificantem, cum præteriret Gracchus, injecta manu rogavisse, patriæ parceret.*

XVII. *Tum Graccho, tanquam ad cogitati sceleris exprobrationem, torvum intuente, clientium aliquem, nec voce ulla, nec signo exspectato, sed ex vultu mentem perspexisse ratum, districto pugione cædem patravisse.* Utcunque res gesta est, ægerrimo animo tulit eam Cajus: cumque se purgaturus in forum descendisset, nec audire quisquam sustineret (cæde enim cognita, nescii ubi constitutum id exemplum esset, templo diffugerant, & tentantem dicere, tanquam civili sanguine pollutum, aversabantur;) magno dolore correptus, turbam suam increpuit, *quod inimicis jam pridem hoc quærentibus, colorem adversus sese præbuissent.*

XVIII. Neque defuit consul occasioni, quin magnam Cajo invidiam conflaret, quasi cive interfecto, concionem

§ XV. Plut. Oros. 5, 12. § XVI. Appian. Auctor de Vir. ill. Plut. § XVII. Plut. Appian. Auctor de Vir. ill.

etiam a tribuno plebis avocare ausus esset. Dato deinde certis hominibus negotio, ut ante lucem armatos in Capitolium adducerent, dimissis præconibus senatum indicit. Ipse, æde Castorum occupata, occasionem suam operitur. Irritatis omnium animis, non tamen ulterius ea die processum: & imbre coorto Cajus atque Fulvius, rebus præsentibus mœsti, sua quemque manu comitante, domos discesserunt. cetera plebs, ut in magno discrimine civitatis, forum de media nocte occupavit.

XIX. Ubi diluxit, & senatus convenerat, nudum Antyllii corpus, cum gemitibus & ploratu portantium, per forum defertur ad curiam; conscio omnium consule, sed per dissimulationem mirabundo, quæ causa luctum istum excitaret. procurrentibus ad visendum senatoribus, cum depositus in foro lectus esset, varii animorum motus fuerunt. Patres, velut sævum ac triste facinus, impense miserabantur: vulgus ira & indignatione fremebat, *quænam illa pravitas animorum esset, ut, qui Ti. Gracchum tribunum plebis in Capitolio interfecissent, insepultumque abjecissent, iidem nunc apparitoris Antyllii non justissimam forte necem, sed cujus ipse causam præbuisset, tanta cum doloris demonstratione deplorarent.*

XX. *Propositum in foro cadaver esse mercenarii hominis, circumstare senatum, tanquam in magna reipublicæ calamitate tristem: at hos tam bonos ac misericordes animos, eo ipso tempore nihil aliud agitare, quam quibus modis unum reliquum Romanæ plebis assertorem circumveniant.* Non obstiterunt hæ quærelæ, quo minus in curiam regressi Patres, M. Æmilii Scauri sententiam secuti, senatusconsultum, quale in extremo metu solet, facerent: *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt, uti L. Opimius consul rempublicam defenderet.*

XXI. Hoc accepto senatusconsulto, L. Opimius, *senatu in armis adesse, equitibus præterea binos servos armatos adducere* jussis, Cajum & Flaccum ad rationem actorum red-

§ XX. Auctor de Vir. ill. c. 76. Cic. Philip. Plut. Appian.

dendam in curiam arcessit. Vicissim & Flaccus præsidium, quantum potest, cogit, certus vitam atque dignitatem, si jure non liceat, armis defendere. Longe alia Graccho mens erat. solus & inermis perire malebat, quam cum periculo & clade civium vincere. Sed foro digrediens cum forte præter statuam patris via duceret, diutule ad eam substitit; nullaque voce edita, tantum lacrimis & gemitu prorumpentibus, discessit.

XXII. Id conspectum incitamento multis fuit, ut, *sine summo suo scelere deseri posse* negantes, domum ejus contenderent, eumque actis tota nocte excubiis custodirent. Et hi quidem ceteroquin quieti, suum ac reipublicæ tempus mente sollicita metiebantur: ad Flaccianas ædes non eadem modestia erat, cum ipse inter primos multo mero inebriatus, pleraque præter ætatem indecore jactaret ageretque, & ducis exemplo factio ex fæce plebis collecta, cum multis in primores Patrum liberis dictis, usque ad diluculum vino ac clamoribus omnia replerent.

XXIII. Luce orta M. Fulvius ægre a somno excitatus, spoliis Gallicis, quæ domi a triumpho habebat, armat suos, & ad collem Aventinum occupandum proficiscitur. Armavit & Cajus familiam, ipse brevem pugionem sumsit, inermis cetera, togatusque tanquam ad forensem actionem exivit domo. Ibi conjux occurrit Licinia, unaque manu filium communem, altera virum tenens, *quo ruis*, inquit, *Cai? non ad rostra te, ut olim, dimitto legislatorem sacrosancta potestate præditum, quanquam & hæc in fratre tuo violata est. ne adversus hostem quidem dimicaturus egrederis, ut si quid humanitus contigisset, luctum liceat consolari.*

XXIV. *Acerbissimis inimicis Semproniæ domus, Tiberii Gracchi interfectoribus temet objicis, nudum quidem recte, nam in civilibus discordiis perire, quam perdere, viro bono convenientius: sed in nullum patriæ usum debitam illi vitam profusum ire, cum nulla officii laude, crimen habet temeritatis. Non es nescius re-*

§ XXI. Auctor de Vir. ill. Appian. Plut. § XXIII. Appian. Auctor de Vir. ill. Plut.

gnare vim in foro & comitiis: ferro, non jure, controverſias tranſigi: etiam ultra mortem extendi odia, &, amiſſo ſpiritu, corpus exanime ludibrio & pœnis deſtinari. ſi ad Carthaginem aut Numantiam Tiberius cecidiſſet, induciis factis ad ſepulturam repeti cadaver potuit: nec enim vel infenſiſſimi hoſtes funeribus occiſorum invident.

XXV. *Sed in hac urbe quo evaſerit improbitas, vides. me miſeram! quid ego ſcio, ſi non flumini aut mari mox ſupplicandum erit, ut corpus contumulandum reſtituant! nam quid uſquam ſanctum intemeratumque eſſe queat, ubi Tiberius occidi potuit? quid vero poſthac aut legibus credas, aut quam ultra ſpem habeas in tutela Deorum?* Inter hæc lamenta Gracchus clementer laxatis mulieris amplexibus, tacitus cum amicis digredi cœpit. mulier, togam abeuntis prehendere conata, procidit humi: cumque diu ſine voce jacuiſſet, tollitur a ſervis, & in ædes fratris Craſſi deportatur. Cajus atque Fulvius, ſociatis in Aventino conſiliis, ædem Dianæ muniunt: *etiam ſervos ad pileum vocatos, quanquam ſine ſucceſſu*, quidam auctores prodiderunt: quod placidis Caji moribus parum congruit, niſi forte in extremo periculo nullum eſſe contemnendum auxilium exiſtimavit.

XXVI. Ne tamen quidquam retinendæ concordiæ intentatum relinqueret, Fulvio perſuaſit, ut Quintum filium minorem cum infulis mitteret in forum, exiſtimans, ob innocentiam adoleſcentiæ, gratioſum hunc & utilem impetrandæ paci legatum fore. namque annum duodeviceſimum necdum tranſgreſſus, ingenua formæ pulchritudine excellebat. Atque hic ubi vultum verecundia & lacrimis perfuſus, mandata modeſte ac decenter expoſuit, haud pauci præſentium ad conditiones inclinabant, cum Opimius conſul, *Ipſos*, inquit, *venire poſitis armis oportuit, ſeque ſenatus arbitrio permittere. tu igitur hæc nuntiaturus abito, &, niſi acceptæ conditiones erunt, ne revertitor.*

XXVII. Ajunt, his renuntiatis paratum fuiſſe Gracchum deſcendere, & reliquis omnibus reclamitantibus retentum.

§ XXV. Appian. Plut. § XXVI. Vellej. 2, 6. Plut. Appian.

Ita remittitur cum prioribus mandatis adolefcens, & a cupido pugnandi confule in vincula conjicitur. continuo valida manus cum juftis armis, & Cretenfes fagittarii multi in Aventinum mittuntur. Hos D. Brutus vir confularis, qui focer Caji fuerat, per clivum publicum ductos, adoriri judicatos hoftes jubet. Fit acris pugna, ferociter dimicante Flacco. P. Lentulus princeps fenatus grave vulnus accipit, donec amiffis hominibus ferme ducentis quinquaginta, qui maxime fagittis eminus confixi fuerant, & diffugientibus reliquis, M. Fulvius una cum majore filio, per ædem Lunæ, in cujufdam noti domum perfugit.

XXVIII. Ibi cum in balneum quoddam neglectum olim fe abdidiffet, & inimici, latebras ejus ignorantes, toti vico incendium minitarentur; territus qui receperat, cum indicium facere verecundaretur, fubornavit proditorem. ita reperti, tamen objectis foribus fe defendebant, donec refciffo cratitio pariete jugulati funt. Cajum, manus conferere cum civibus nolentem, in Dianæ fanum abftulit prima fuga. Ubi præ dolore manus fibi inferre parantem fidiffimi amicorum Pomponius & P. Lætorius attinuerunt: quanquam alii pro Lætorio Licinium nomen ponunt.

XXIX. Sic extortus juveni pugio, ac ipfe in fugam abreptus eft. ibi genu pofito tetendiffe ad fimulacrum Deæ manus dicitur, cum imprecatione in Romanam plebem, *faceret Dea, ut ingratus & defertor fuorum populus, perpetuam nobilitati ferviret fervitutem.* Subito enim, cum promiffa voce præconis impunitas arma ponentibus effet, ab univerfis fe relictum animadverterat. Familiares tamen aliquot amicique pro eo adhuc propugnabant: quorum ope vix ad portam Trigeminam & fublicium pontem pervenire potuit. ibi Pomponius eques Romanus & Licinius (five is Lætorius fuit) more Coclitis pontem objectu corporum fuorum clauferunt irruentibus. poftremo his quoque, du-

§ XXVII. Appian. Plut. Orof. 5, 12. L. Ampel. Cic. Philip. & in Catilin. 4, 6. Val. Max. 5, 3. § XXVIII. Diodor. ap. Valef. Orof. Plut. Auctor de Vir. ill. c. 65.

bium suo, an hostili ferro, interemtis, parum, ne comprehenderetur Gracchus, aberat.

XXX. Plurimi enim eum, nec ab odio magis, quam avaritia, persequebantur; quia consul *caput ejus auro pensaturum* edixerat. Igitur perterrita multitudine, cui eousque carissimus fuerat, nemo aut defensor capitis ejus, aut adjutor fugæ exstitit: tantum, velut ludicri certaminis spectatores, properare eum hortabantur; adeo non ferentes opem, ut equum petenti nemo sustinuerit adducere: (nam a templo Dianæ desiliens talum intorserat:) hactenus omnium animi perculsi victoria senatus erant.

XXXI. Jam in lucum Furinæ, qui trans Tiberim est, pervenerat; cum propinquis admodum Opimii satellitibus, occupandum fati arbitrium ratus, jugulum servo præbuit, qui dominum, & mox semet ipsum, super domini corpus interfecit. manavit tamen & hæc fama, *vivum utrumque deprehensum a percussoribus esse: atque ab his servum primo, qui Gracchum suo corpore tegebat, deinde Cajum obtruncatum esse.* De fide hominis consentitur: auctor mortis & nomen in incerto est. quidam *Philocratem*, plures *Euporum* prodiderunt.

XXXII. Capita Flaccorum & Gracchi relata sunt ad consulem; haud pari crudelitatis præmio. nam tenuiorum gratuita opera fuit: L. Septimulejo Anagnino, qui lancea præfixum Caji caput attulerat, æquale auri pondus persolutum est. eademque res & consulis capita civium licitantis, & Septimuleji multa sugillatione non caruit: qui cum inter familiares Gracchi fuisset, non modo casum amici non est miseratus, sed etiam *caput sua manu præcisum, aut obscuro cuidam homini, qui amputaverat, quæstus causa ereptum, in ædes suas detulisse* dicitur, *ibique cervice perforata, cerebroque exemto, plumbum infudisse.* certe, cum appen-

§ XXIX. Oros. Auctor de Vir. ill. Plut. Vellej. 2, 6. Diodor. ap. Vales. § XXX. Plut. Vellej. § XXXI. Diodor. Oros. Plut. Val. Max. 6, 8. Appian. Cic. de Orat. 2, 67. Flor. 3, 15. Plin. 33, 3. Auctor de Vir. ill.

ſum caput fuiſſet, pondo ſeptemdecim cum beſſe pependiſſe, annotatum eſt. Atque hic merito deinceps in odio & contemtu omnium exegit vitam, etiam prætoris Q. Mucii faceto dicto notatus. nam peteriti, *ut ſe præfectum in Aſiam duceret*, *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? tanta malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum.*

XXXIII. Hunc ad modum peremtis ducibus, conſul in ceteros tam acerbe quæſtionem ejus criminis exercuit, ut *ſupra tria millia hominum, plerumque indicta cauſa, in carcere triumvirali ſupplicio necata* referantur, *bonis publicatis, corporibus in profluentem abjectis*. Gracchi tamen truncus, miſericordia quorundam, an ſpe præmiorum, (nec enim memoriæ proditum eſt) extractus aquis, & Miſenum ad matrem Corneliam deportatus. Flaccus adoleſcens, quod accepto mortis arbitrio non uteretur, in robore necatus eſt.

XXXIV. Huic etiam, quemadmodum C. Graccho, fides amicorum, cum ſalutem dare non poſſet, ſocietatem mortis præſtitit. haruſpex Tuſcus, flentem in vincula publica duci videns, *Quin tu hoc potius*, inquit, *facis*: & cum dicto caput illiſit in poſtem lapideum januæ carceris, effuſoque cerebro exanimis corruit. Memoria quoque occiſorum damnata, viduis luctu interdictum: Licinia Caji dote inſuper ſpoliata eſt: M. Fulvii diruta domus, *area Flacciana* appellatur. Omnis iſta ſeveritas, cum a privato magis odio, quam publici boni cogitatione, profecta videretur, magis ad invidiam conſulis, quam ad auctoritatem, valuit.

XXXV. Utique poſtquam, urbe luſtrata, Concordiæ fanum ex ſenatuſconſulto L. Opimius in foro poſuit. tanquam enim de civibus interfectis tropæum frementes intuebantur, noctuque titulis dedicatæ ædis interpoſitum

§ XXXIII. Salluſt. Jugurth. 31. Oroſ. Plut. Appian. Vellej. 2, 7. § XXXIV. Plut. Vellej.

carmen eſt, quo *templum iſtud Concordiæ opus eſſe vecordiæ* ſignificaretur. Hunc curſum exitumque vitæ nobile par fratrum habuit: quaſi, quibus natura & educatio ingenium & alia præclara ſimiliter contulerant, eos etiam germanis, ut ita dicam, caſibus ſatorum induſtria damnaviſſet.

XXXVI. Uterque inſignis animo, & par cuilibet ducum futurus, tum abſtinentia & facundia inter præcipuos fuit. uterque amore reipublicæ, quam, oppreſſa plebe ingenua, ſenſim robore virorum ſubducto, labefactari per avaritiam principum intelligebant, arduum opus, & ad extremum infelix moliti, quorum conſulere commodis ſtuduerant, eorum metu proditi, haudquaquam dignam ſanctiſſimi propoſiti mercedem retulerunt. Poſtea tamen, ut vera rerum pretia mortales ſero intelligunt, revixit ipſorum in mentibus civium amor, ut & effigies haberent propatulo, & primitias fructuum locis, ubi interfecti illi fuerant, libarent: quibuſdam etiam quotidiana ibi ſacra facientibus, adorantibuſque tanquam ad pulvinaria Deorum.

XXXVII. Paulatim enim, quidquid actionibus Gracchorum partum fuerat, cum plebi detraheretur; tum demum vidit, cum his fratribus libertatem ſuam interiiſſe. Neque multo poſt lege lata permiſſum, litigioſos agros poſſeſſoribus accepta pecunia relinqui, quod ſuperior Gracchus vetuerat. patefactaque divitibus via eſt, partim pretio, partim calumniis, aut vi extruſis pauperibus, fundos ſuos in immenſum amplificandi. Quod ubi continuis querelis moleſtum & infame fuit, Sp. Thorius in totum abrogavit agrarias leges, inſtituto, *ut, agris penes priſtinos poſſeſſores manentibus, vectigal divideretur plebi.*

XXXVIII. Sic egeſtati civium nonnihil conſultum, frequentiæ detractum eſt: & circumſcriptis ſemel hac aſtutia legibus, ut nihil improbæ cupiditati ſatis eſt, divites haud ægre tribunum alium repererunt, qui etiam vectigal tolleret. ita ſervilem in modum oppreſſa plebe, rata Caji mo-

§ XXXV. Appian. Auguſtin. de civ. Dei 3, 25. Plut. Vellej. § XXXVI. Plut. § XXXVII. Cic. in Brut. c. 36. Appian.

rientis imprecatio fuit. Quin & publicæ mox calamitates ab hoc initio prodierunt. civium ac militum infrequentia orta. ærarium populi Romani defraudatum. legum etiam Gracchanarum velut oblivio & interitus fecutus, cum per annos ferme quindecim ex iis judicia nulla, aut rara agerentur.

XXXIX. Non omittenda mihi videtur hoc loco Corneliæ conftantia, quæ vitam ultra hæc tempora produxit in Mifeno, quo poft Tiberii necem, urbem perofa, fecefferat. Magnifica mulier & erudita, doctorum hominum, etiam e Græcia, converfatione dolorem animi leniebat: fociorum regum omnium amicitias retinens, muneribufque colere ac coli folita. Frequentes igitur domi illius hofpitum adventus erant, quoties acta dictaque, & interiorem vitam patris Africani referret, cum voluptate aufcultantium: iidem ftupebant, cum audirent fata filiorum eo vultu ac voce narrantem, tanquam aliena ac vetera mala exponeret.

XL. Nam & ad cetera omnia nullum mœroris fignum edebat, & cum *in locis facris occifos diceret*, amabat addere, *dignos effe illos ejufmodi defunctis tumulos.* Unde quidam fenio & calamitate emotam ipfi mentem judicarunt: amentes ipfi, quos falleret, quantum etiam in muliebribus animis, ad humana bene ferenda valeat recta indoles, cum bona educatione, & iis ftudiis, quæ omnia mortalium caduca & fluxa effe docent, neque fecundis rebus abuti ad fuperbiam, neque ad vilitatem adverfis compelli patiuntur.

XLI. Sub idem tempus, quod interfectis inimicis res matura videbatur, *de P. Popillii reditu*, quem priore tribunatu fuo C. Gracchus expulerat, L. Calpurnius Beftia tribunus plebis ad populum tulit. multifque, ut pro nobiliffimo homine, cognatis affinibufque, fed maxime filiis adolefcentibus deprecantibus, populus reditum juffit. Idem

§ XXXIX. Salluft. Jugurth. c. 31. Vellej. Orof. 5, 12. Plut.

annus ſicuti Romam urbem diſcordia, ita Siciliæ partem incendiis & ruinis laceravit. auditaque Catanenſium legatio eſt, *ſibi Ætnæ montis viciniam, ſæpe & antea gravem, tum propemodum exitioſam fuiſſe.*

XLII. *Nam ab eo monte torrentibus ignium profuſis, fines ſuos omni hoſtili impreſſione fœdius vaſtatos. urbis quoque tecta mole cinerum oppreſſa, ardore exuſta paſſim concidiſſe.* Senatus levamen malorum, immunitatem tributorum atque vectigalium omnium in annos decem dedit. Dum iſta Romæ geruntur, Q. Fabius conſul, cum in provinciam veniſſet, adverſus Bituitum Arvernorum regem, qui a priori clade, ex Allobrogibus, Rhutenisque, & ſua civitate, haud minorem priſtino exercitum conflaverat, verſus Iſaram flumen, haud procul Rhodani confluentibus progreditur.

XLIII. Hoſtes, etiam paucitate Romanorum animoſi, quam *vix canibus, quos haberet in agmine, ſuffecturam* Bituitus jactitabat, primo quoque tempore cupiebant confligere: nihil aliud metuentes, quam ne paratam e manibus elabi victoriam ſinerent, quod intra hominum millia triginta conſul adduxiſſet. Ab hac fiducia cum multa negligenter & temere fierent, ea conſuli patefacta occaſio eſt, ut quanquam febri quartana, ſeu, quemadmodum alii ſcripſerunt, recenti vulnere debilis, ſuo tempore locoque utendum judicaret. Namque Bituitus, licet Rhodanum ponte junxiſſet, transferendis celerius copiis tumultuarium alterum ex lintribus ſtruxit, quos, impoſito ex aſſeribus tabulato, catenis ferreis revinxerat.

XLIV. Regio ob viciniam montium, partim aſpera collibus, partim aquis interrupta, mediocribus, quam magnis exercitibus inſtruendis habilior erat. accedebat tempus anni, magnis caloribus, quorum impatientes Galli ſunt, momentum allaturis victoriæ. nam a. d. VI. Id. Auguſt. di-

§ XLI. Cic. poſt redit. in Senat. c. ult. Brut. c. 4. & poſt redit. ad Quirites c. 3. Oroſ. 5, 13. §. XLII. Oroſ. 5, 14. Cæſar de B. G. 1, 45. Strab. l. 4. § XLIII. Strab. Plin. 7, 50. Appian. Oroſ.

micatum eſt. Igitur curru circumvectus agmen, aut, ſi in pedes ſe demiſiſſet, proximis ægrum ſuſtentantibus, ordinabat aciem, milites cohortabatur, quid fieri in pugna vellet, edocebat. Diligentiam conſiliumque conſulis ingens victoria, & quanta ex eo hoſte parta nunquam fuerat, approbavit. Ad ducenta millia Gallorum fuiſſe referuntur.

XLV. Ex his, qui minimum, *centum viginti millia cæſa*, qui plurimum, *centum quinquaginta interemta armis, aut aquis ſuffocata*, prodiderunt. nec inſignior victoria clade hoſtium, quam victoris exercitus incolumitate fuit: *ex quo milites omnino quindecim amiſſi* referuntur. Satis apparet, ſubito invadentium impetu perterrefactum hoſtem, cum & multitudine ſua, & tranſeundi ſtudio præpediretur; neque explicatam aciem, neque omnino proviſi parative quidquam ad prœlium habuiſſe. Igitur pugna cadentium magis numero, quam pugnantium robore, ſatis diu ſuſtentata, poſtquam perditas eſſe res apparuit, ad pontem confuſis ordinibus multitudo ingens properavit. qui mole preſſus, diſſolutis vinculis, multa hominum millia mediis in fluctibus rapidiſſimi amnis expoſuit.

XLVI. Conſul rebus ex animi ſententia procedentibus, etiam corporis ſanitatem ex iſta acie retulit; ſive animi intentio & labor hortantis ſuos diſpulit febrim, ſive lætitia victoriæ excuſſit. Res enim ſane magna geſta erat: potentiſſimæque civitates, non tentandam ultra fortunam belli ratæ, bonis conditionibus in fidem acceptæ. ex unius nomine Fabius *Allobrogicus* appellatus. Populos iſtos reperio, cum duplici clade perculſi, non tam de pace petenda, quam ab utro imperatore peteretur, agitarent (nam adhuc proconſule imperium in eadem provincia Cn. Domitius obtinebat) tandem ob majoris poteſtatis nomen, & quod verum rebantur, ei ſe finiti belli gloriam dare, cui illuſtriorem de ſe victoriam Dii dediſſent, ad conſulis dextram confugiſſe.

§ XLIV. Plin. Appian. § XLV. Strab. Liv. Epit. Oroſ. Appian. § XLVI. Plin. Marcellin. 15, 20. Vellej. 2, 10. Val. Max. 9, 6.

XLVII. Quod quia Bituiti regis auctoritate factum dicebatur, Cn. Domitius, qui pacatæ Galliæ titulum ardenter concupiverat, ulcisci dolorem suum minime commendabili arte statuit. Quippe Bituitum, quasi de maximis rebus colloqui cum eo cuperet, in sua præsidia evocavit. qui ubi, positis jam armis, nihil ultra metuens, Gallica simplicitate venisset, hospitio exceptum hortari cœpit, *ut ad satisfaciendum senatui Romam proficisceretur* : deinde recusantem in vinculis imposuit navi, deportandumque in urbem curavit.

XLVIII. Senatus, quamquam Domitii factum probare non posset, quieti tamen pacique dandum putavit, ne hac injuria exacerbatum in patriam remitteret. Sed & *filium ejus Congentiatum comprehendi, Romamque mitti ; ipsum Albæ in custodia haberi*, placuit. Adolescens Romæ liberaliter educatus, cum beneficio senatus in regnum postea revertisset, amicitiam Romanam constanter retinuit. Allobroges senatusconsulto in deditionem accepti sunt; Arvernis etiam & Ruthenis pax data : stipendium neutris impositum. Interea Q. Cæcilius Metellus Balearicus, pacatis insulis istis, coloniisque tanquam freno impositis, urbem triumphans ingressus est.

XLIX. Magistratum deinde novi consules inierunt P. Manilius, C. Papirius Carbo. His consulibus L. Calpurnius Piso, Q. Cæcilius Metellus, qui paulo ante triumphaverat, senatu recensito principem legerunt Q. Metellum Macedonicum, censoris patrem. Magna tum omnium exspectatione judicium L. Opimii agitatum est, quem, simul abiisset magistratu, P. Decius tribunus plebis, die ad populum dicta, corripuerat. *Violatas ab eo leges* objectabat, *quæ civem Romanum indemnatum necari vetuissent.* at reus auctoritate senatusconsulti se defendebat. Id ipsum arguebat accusator, simul senatui creans invidiam.

§ XLVIII. Val. Max. Liv. Epit. Eutrop. Diodor. ap. Vales.
§ XLIX. Liv. Epit. Cæsar de B. G. Pighii Annal. Vellej. 1, 15. Cic. de Orat. 3, 31. & Part. Orat. c. 30.

L. *Quid enim posthac*, inquit, *certi vobis fidique juris erit*, *Quirites*, *si leges pro salute vestra*, & ; *quod saluti anteponitis*, *pro libertate*, *sanctissimis cærimoniis latas*, *ubi factioni paucorum*, *qui regnum in curia obtinent*, *visum fuerit*, *quolibet senatus nutu tollentur? Ad tria millia*, *horresco referens*, *ad tria millia civium Romanorum in carcere necata sunt : neque miseris aut innocentia sua*, *aut ad populum Romanum respectus*, *ne Porciæ quidem Semproniæque leges profuerunt.*

LI. *Quamquam quid ego Sempronias leges advoco*, *quæ in ipso auctore violatæ sunt? C. Gracchum*, *Ti. Gracchi filium*, *P. Africani nepotem*, *iterum tribunum plebis*, *suæ leges defendere non potuerunt*, *quo minus inauditus*, *indefensus*, *sine judicio*, *sine jure*, *sine more mactaretur. His enim hostiis superbissimorum hominum crudelitas gaudet : neque gratior cadere victima vestræ libertatis hostibus potuit*, *quam qui eam adversus impotentiam illorum constantissime asseruerat. Atque hujus quidem viri vitam defendi omni ope oportuerat : sed id quidem*, *quia fatali quadam consternatione prætermissum est*, *saltem ulcisci*, *non magis ipsius*, *quem qualiscunque exitus semel malis omnibus liberavit*, *quam vestra liberorumque vestrorum interest.*

LII. *Quis enim posthac Deorum hominumve*, *quemquam Quiritium C. Gracchi leges invocantem feret ; nisi C. Gracchum sua lege hoc tempore*, & *in hoc reo vindicatis? Cujus ego rei frontem audaciamque miror*, *qui non*, *ut biennio ante P. Popillius*, *ultro cessit urbe*, *conspectumque vestrum reveritus est*, *quo ille pudore misericordiam vestram recte meruit : sed offert se*, *assistit*, *aspicit*, *aspiciturque*, *vix molliore vultu*, *quam nuper fuit*, *cum juvenem tribunicium*, *cum senem triumphalem*, *cum deinceps ex vestro numero cohortes innocentium interfici juberet. Responde*, *L. Opimi*, *quæ tibi mens eo tempore*, *quod consilium fuit*, *ut inauditi exempli auctor*, *pretium in caput*, *non dicam C. Gracchi*, *sed omnino civis Romani constitueres?*

LIII. *Quid unquam tam nefarie vel acerbitas regum*, *vel libido decemvirorum prodidit? Hoc utique non jussit senatus*, *in*

§ L. Liv. Epit. § LI. Cic. pro Rabir. c. 4. § LII. Flor. 3, 15. Vellej. 2, 6.

quem transferre criminum tuorum invidiam soles: ex senatusconsulto feci. Tune tibi, si maxime senatus auctor fieret, jus & fas omne conculcandum, populi libertatem obterendam, legum reverentiam abjiciendam putes? Miseram vero civium Romanorum conditionem, quorum terga cervicesque non diutius tutæ erunt, quam donec infestus plebi consul, sui similium conspiratione, senatusconsultum ad occidendos sine judicio cives fecerit!

LIV. *Sed alia nunc non exsequar. id Dii ne sirint, ut quod post longum & accuratum examen universus populus Romanus jusserit, hoc pars aliqua, nec maxima, civitatis, possit uno tumultuario decreto tollere! nam hæc quidem si invaluerit consuetudo, actum est, Quirites. quis enim præstabit, ne quotidie deinceps adversus leges senatusconsulta fiant, & facultates nostræ, corpora, liberi, conjuges, quidquid carum unicuique sanctumque est, quotidie ex paucorum dominorum arbitratu pendeat? Quæ enim tam atrox causa extremæ necessitatis senatusconsultum extorsit?*

LV. *An ad portas Hannibal erat, aut Capitolium Herdonius aliquis occupaverat? adversus inermem adolescentem armanda servitia, ducenda peregrina auxilia erant, ut Cretensium sagittis, in ipsa Roma civium Romanorum corpora velut per ludibrium figerentur? At horrenda res inciderat, Q. Antyllius præco interfectus. Fieri id quidem non oportuit: sed quo merito C. Gracchus invidiam facti tulit, quod constat nemini omnium accidisse acerbius? Scilicet hic senatum accendit dolor, & ad ulciscendam civis Romani necem justa indignatione commotus est!*

LVI. *O misericordes Patres! Quis jam nesciat, quanto plebis amore teneamini, qui propter libertinum hominem, Sempronios & Flaccos, propter unum, aliquot millia civium occidistis! An & M. Fulvius Antyllium interfecit? Sed altera scilicet fax seditionis exstinguenda fuit. esto! quid vero filius? pugnavit enim in Aventino. id quoque demus, jure interfectum videri, quia non libenter interfectus est. sed quid filiorum minor? quem pæne puerum, tantummodo quod patris imperio cum*

§ LV. Liv. 3, 15.

precibus & lacrimis pacem ab hoc consule orare sustinuit, in robore necavistis?

LVII. *Quid illa deinde civium Romanorum millia, qui tam cupide sunt interfecti, ut ne spatium quidem cognoscendi causas relictum fuerit, etiamsi propositum adfuisset? Quæ omnia si jussu & voluntate senatus gesta sunt, quid dicam, nescio: sin & a natura hominum, & ab officio civium, & a dignitate amplissimi ordinis vehementer abhorrent, cur ignoscuntur? cur istorum invidiam in se recipere, quam in L. Opimio hærere, civitatis principes malunt? cur tot egregii viri, maximis populi beneficiis usi, adestis huic reo, favetis, studium, gratiam, auctoritatem, vocem, accommodatis? ad vos enim orationem meam converto, teque nominatim, C. Carbo, quem equidem in istis subselliis conspici miror, ut causam populi consul oppugnes, quam tribunus acriter, nec sine gloria, defendisti.*

LVIII. Cum hæc atque talia homo minime infans turbulenta oratione jecisset, C. Carbo consul, optimus illis temporibus patronus, rei defensionem orsus, *Recte*, inquit, *P. Deci, tribunatus me admonuisti. Nam & ego tum annis & judicio infirmior, eodem pæne modo, quo tu nunc facere aggressus es, per causam Gracchanæ necis, multa mihi in civitate turbanda esse existimabam. Sed ubi omnes nostros principes, qui domi forisque præstantissimam reipublicæ operam navaverant, ipsumque adeo P. Scipionem Africanum, in alia sententia esse cognovi; subiit animum meum dubitatio, nunquam profecto ejusmodi viros inultam clarissimi juvenis cædem passuros fuisse, nisi publicæ quietis felicitatisque studium privatis rationibus anteposuissent.*

LIX. *Tum vero refrixit inconsultus ardor, absurdusque mihi videri cœpi, si me aut plus videre crederem, quam isti tot sapientissimi homines vidissent: aut plus amare rempublicam, quam quorum in hanc tanta exstarent merita: aut amicitia Gracchi permoveri, cum sororis suæ filium interfectum esse P. Africanus æquo animo pateretur. Igitur quod ille olim de Tiberii nece,*

§ LVII. Liv. 3, 16. Oros. § LVIII. Cic. in Brut. c. 28. & de Orat. 2, 25.

idem ego de Caji caſu nunc interroganti reſpondeam, jure cæſum videri. Quod enim ſenatu auctore factum ſit, id jure factum eſſe, nemo negaverit, niſi cujus intereſt, hoc præſidio nudari rempublicam, ut in ordinem coacto ſenatu, improbis civibus omnia ſeditionibus miſcendi impunita ſit audacia.

LX. *Neque ſine publico conſilio civitas ſtare poteſt, neque ſine auctoritate conſilii ſua conſtare ſalubritas. Ideo majores noſtri, prudentiſſimi mortales, jus ampliſſimi ordinis ſemper ſartum tectumque habere ſtuduerunt, ut non modo quoties temporibus rectorum conſiliorum maturitas eſſet, ſed etiam dubiis, adverſum ſubita pericula non deeſſet ſalubrium extemporalis copia. Sacroſancta quidem legum poteſtas eſſe debet, neque ab earum voluntate vel latum unguem recedi. ſed ne ipſæ quidem leges velint, hac præſcriptione fraudem fieri reipublicæ: quam fraudem uti caverent, & latæ a magiſtratibus, & a vobis acceptæ juſſæque ſunt.*

LXI. *Pacata tempora, tranquillamque civitatem, exſecutio legum & requirit, & reſpicit. ubi tumultus & ſeditiones celerius minantur periculum, quam in legibus eſſe remedium queat; extra ordinem providendum, ne immedicabile vulnus accipiatur, per quod ne ipſis quidem legibus poſthac in civitate locus eſſe poſſit. Quod ſi hoc animo aut M. Brutus regum tempore, aut in libertate C. Servilius fuiſſet; non eſſet Tarquiniorum tyrannide exonerata reſpublica, aut in fœdiorem Sp. Mælii dominatum recidiſſet: ne recentiora commemorem, quæ multo malim oblivione ſepeliri.*

LXII. *Prohibere ſeditiones ac diſcordias, ſervare patriam, occurrere conatibus impiorum, qui in perniciem ejus conſpirarunt, nulla lege vetitum: neque violatæ dici poſſunt, quidquid in ſpeciem contra ipſas actum fuerit, ſi aliter teneri ſalus publica non potuit, ad quam omnia in civitate, & ante omnia leges ipſæ, referuntur. Quod ſi leges ſemel latas nuſquam interruptis obſequiis ſervari oportet, nullumque ob pretium neceſſitas iſta remittitur; quid ſibi volunt comitia veſtra, Quirites,*

§ LXI. Liv. 1, 59. & 4, 14.

quibus toties ſolam hanc ob cauſam coitis, ut prius conſtituta, propter ſpem aliquam majoris utilitatis nova rogatione rebus præſentibus accommodentur?

LXIII. *Sin vero, temporibus reipublicæ mutantibus, eaſdem perpetuo retinere leges, non ſolum incommodum, ſed etiam inſanum eſt: cur ægre fertis, non paucorum, aut improbórum, aut ſaltem imperitorum hominum arbitratu, ſed conſilio ac prudentia ſenatus, neque levibus de cauſis, ſed ne ſumma rerum in diſcrimen veniat, unam aliquam legem, ne mutare quidem, aut infringere, verum quod illa vetare videatur, id eo tempore ſtatuque civitatis facere, quem, ſi prævidere lex potuiſſet, ipſa haud dubie diſertis verbis fuit acceptura?*

LXIV. *Adeo mentem magis, quam orationem, legum aſpicere prudentium eſt. verba enim infirma ſunt, &, quamlibet diligenter ſcripta lege, nec dubitationibus omnibus occurrere, nec effugere calumnias poſſunt. unum in omni lege certum perpetuo explanatumque eſt, nolle, in verborum ſuorum ſinu periculum reipublicæ & improbitati latebras eſſe. Hæc enim non ſcripta, ſed nata nobiſcum lex eſt, quam non ſolum homines, verum etiam omne animantium genus natura magiſtra tenet, extraordinaria pericula extraordinariis rationibus depellere, neque ſegnia opponere remedia celeribus malis. Scipionum fratrum cladibus amiſeramus Hiſpanias; retinuit L. Marcius: non facturus, ſi leges & comitia magiſtratuum exſpectare voluiſſet.*

LXV. *Eodem bello, cum Hannibal copias admoviſſet urbi, & pavens multitudo pluribus locis tumultuaretur, omnes, qui dictaturam, conſulatumve, aut cenſuram geſſiſſent, donec Pœnus abſcederet, cum imperio eſſe placuit. Qualia commemorare ex omni ætate plurima poſſem: nam ejuſmodi exempla & in noſtra civitate, & in aliis omnibus exigente uſu frequentata ſunt. Si igitur, quod talibus temporibus fieri ſolet, debetque, a L. Opimio factum eſt; cur L. Opimius, tanquam fœdi facinoris auctor, accuſatur? cur invidiæ criminique cedit, quod honori dari oportebat?*

§ LXV. Liv. 2, 7. & 26, 10.

LXVI. *In Thebana civitate aliquando longe principem virtute & moribus Epaminondam fuisse accepimus. Is cum, supra præstitutum legibus tempus continuata prætura, res maximas patriæque utilissimas gessisset, quarum occasio præteritura fuerat, si legitimo tempore imperium deposuisset; pœnam non deprecatus, adscribi petiit decreto*, Epaminondam a civibus morte mulctatum esse, quod eos, superatis apud Leuctra Spartanis, quorum conspectum in acie Bœotii, ante se imperatorem ferre nequivissent, coegerit Thebas ab interitu, Græciam in libertatem vindicare. *Vos damnationi L. Opimii quem titulum præscribere justiorem poteritis, quam, quod impiorum suppliciis servata civitate, hæc omnia, vosque ipsos, quantumlibet invitos atque repugnantes, salvos esse coegerit?*

LXVII. *Cives armati, ducibus viris nobilissimis, Aventinum insederant: non causa, non proposito, ne specie quidem eadem, qua olim nostri milites eundem collem occuparunt. vis illos & libido decemvirorum conciverat; neque ut aliis injuriam facerent, sed ut a se suisque liberis arcerent, satagebant. utque animi civiles, sic etiam arma signaque Romana noscebantur. nunc homines seditiosi, bonis omnibus inimici, triumphata nuper arma & Transalpinum ornatum ostentabant, ut urbs iterum a Gallis capta videretur. Capita factionis, cum in senatum vocarentur, venire detrectabant; quia, quod per vim injuriamque fecerant, non audebant jure defendere. In eo rerum articulo, quid aliud agere consul, quam referre ad senatum poterat? quid aliud senatus, quam mandare consuli tutelam civitatis?*

LXVIII. *Nec ego jam L. Opimium defendo: totius senatus ago causam. Senatus, si vera vultis, hoc judicio reus est. per L. Opimii latus legum violatarum senatus insimulatur. Atque earundem legum assertor & vindex, si Diis placet, P. Decius est, quem ego idoneis, eisque multis testibus, pecuniam contra leges cepisse convincam.*

LXIX. *Atque hic accusare L. Opimium audet, quod in ca-*

§ LXVI. Corn. Nep. Epamin. c. 8. § LXVIII. Cic. de Orat. 2, 32.

put C. Gracchi constituerit præmium. quid enim est simile? tu pecuniam accipis, ut bonis civibus periculum crees; ille dedit, ut improbos tolleret. factum tuum infamiæ plenum, & avaritiæ sordibus inquinatum est; ille suas opes non auxit, publicas non profudit, sed impendit. Atque utinam fas esset, omnium malorum interitu quietem urbis atque securitatem comparare! nullum in usum rectius æraria nostra aperirentur. Neque mihi magistratus ac triumphos, Semproniosque ac Africanos ingesseris. onerant hæc, non excusant, amentiam hominum, qui neque honoribus, quos acceperunt a republica, neque genere, quo procreati sunt, dignos se præstiterunt.

LXX. *Nam quid ego de M. Flacco loquar, cujus arrogantiam contumaciamque nemo unquam probare potuit? de Gracchis tacere malim: quorum ego dilexi Tiberium, Cajum non odi: atque utinam egregius alias juvenis, saltem fraterno casu monitus, ad saniora consilia se retulisset! Nam quod etiam adolescentes Flacci, aliorum aliquis numerus, armis aut suppliciis interiit, habeat sane crimen, si in hostes & proditores patriæ nefas est animadvertere. Sed hoc videlicet, hoc ipsum est, quod jam dudum a perditis hominibus quæritur. impunita scelera sua, atque etiam honorata esse cupiunt, eoque nituntur, ut seditiosorum quidem civium etiam infelicia ausa vindictæ solatium habeant: bonis, si quiescant, a vi improborum, sin restiterint, a judiciis periculum proponatur.*

LXXI. *Quod quia vobis obscurum esse non potest, Quirites, per omnia, quæ cordi curæque sunt, per & communia civitatis jura, & suos quemque liberos oro, ut euntes in suffragia non de L. Opimio quæri hoc judicio, sed de summa reipublicæ, deque urbis & vestra securitate existimetis. Tibi vero, tribune, denuntio, ut pravis actionibus turbare civitatem desinas. quod si ruere perrexeris, quidquid de L. Opimio fiet, neque senatus reipublicæ, neque senatui consul deerit.* Missis in suffragia tribubus, qualem optaverant Patres, eventus fuit; cum hortando docendoque populum, ut quisque gratia facundiaque apud singulos universosve pollebat, evicissent,

§ LXX. Cic. de Orat. 2, 40.

ut contra ſuum ipſe ſtudium plerisque ſuffragiis reum abſolverit.

LXXII. Interea in Galliis res ab imperatoribus noſtris conſtitutæ. Cn. Domitius viam munivit, quæ ab auctore Domitia eſt appellata. Tropæum, rem inuſitatam antea Romanis moribus, ex ſaxo ſtruxit, hoſtiumque ſpoliis exornavit. Et ne uno tantum inſolenti facto morbum impotentis animi proderet, elephanto per provinciam invectus eſt, militibus quaſi triumphantem proſecutis. Q. Fabius ipſe quoque in loco pugnæ tropæum ex lapide albo conſtituit: templaque duo, Marti alterum, alterum Herculi, ædificavit. Notabilis in hoc Fabio morum varietas, & raro alias exemplo, poſt luxurioſam adoleſcentiam, ætate matura in melius profectus fuit: belloque ac pace inſignis, egregiis laudibus, & *Allobrogici* cognomento gentis Fabiæ veterem gloriam auxit, etiam opibus virtute amplificatis, ut primus omnium argenti mille pondo poſſideret.

LXXIII. Ab hoc igitur & Cn. Domitio decedentibus cum provinciam P. Manilius conſul accepiſſet; duo ſplendidi triumphi Romæ ex tranſalpina Gallia ſpectati ſunt. Prior Q. Fabius Maximus de Allobrogibus & rege Arvernorum Bituito triumphavit. Multa ut ex ditiſſimis gentibus tranſvecta ſpolia, ſigna militaria, currus, torques aurei: multi inſignes captivi ante currum ducti. Sed omnium in ſe avertit oculos ipſe Bituitus, præſtantia formæ habituque conſpicuus, cum diſcoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat, tranſduceretur.

LXXIV. P. Manilium, C. Carbonem conſules L. Cæcilius Metellus, L. Aurelius Cotta ſequuntur. Annus ſolito quietior foris fuit, pacata recens Gallia, nec ullo alibi memorabili bello. Tantum Segeſtanos his conſulibus in fi-

§ LXXI. Cic. de Orat. 2, 34. pro Sext. c. 67. & pro Fontej. c. 4. Liv. Epit. Flor. 3, 2. Sueton. in Neron. c. 11. Strab. l. 4. § LXXII. Pedian. in Verr. 2. § LXXIII. 33, 11. Triumph. Capitol. Eutrop.

dem venisse, incertum quibus causis auctoribusve, reperio. Carnorum Segeste est, opportuno contra vicinas gentes situ, ad confluentes multorum amnium navigabilium, quarum nobilissimi Savus & Dravus, qui deinde in Istrum exeunt. Oppidum in planitie jacet, quam Alpes finiunt, ad gentem Japodum longo tractu pertinentes.

LXXV. Sed in urbe nondum satis res consederant, ferventibus judiciis. & sollicitabat homines religio, quod in agro Romano repertus esset octo annorum androgynus, fœdum ac turpe prodigium. Repetitum igitur ex haruspicum responsis est, ut, illo in altum demerso, virgines ter novenæ per urbem euntes solemne carmen canerent. Procuratorum prodigiorum cura levati animi in judicium C. Carbonis se intenderunt: quem consulatu abeuntem L. Crassus perculit, unius & viginti annorum adolescens; sed ab hoc exordio summam forensis eloquentiæ gloriam consecutus.

LXXVI. Exstat ejus oratio, qua inimicum insectatus est, & nunc quoque non minori cum admiratione legitur, quam tum audita est, cum pro tirocinio cœpisset accusationem nobilissimi eloquentissimique hominis, qui modo consul fuisset, & antea gratus plebi, L. Opimii defensione Patres quoque sibi conciliasset. *Id ipsum non ex animi sententia, sed per simulationem factum, aliudque sub ea specie quæsitum,* Crassus arguens, effecit, ut ne reditus quidem ad optimatium causam reo apud ipsos optimates prodesset. Aderat adolescentulo mirificus pudor, & ætate favorabilem etiam commendatione probitatis adjuvabat.

LXXVII. Initio accusationis ita commotus est, ut Q. Maximus, qui judicium exercebat, quod fractum ac debilitatum metu videret, consilium dimiserit. Neque minorem a moribus animoque laudem, quam ab ingenii excellentia, eo judicio meruit. Nam servum inimici, qui

§ LXXIV. Appian. Illyr. Plin. 3, 19. Strab. l. 4 & 7. § LXXV. Cic. de Orat. 1, 10 & 3, 10. § LXXVI. Auctor de caus. corrupt. eloq. c. 34. Cic. de Orat. 2, 40. & de legg. 3, 16.

ſcrinium domini ad ſe detulerat, unde accuſationem multis inſtruere argumentis poſſet, cum ſcrinio, ſicut erat, obſignato, vinctum hero remiſit. Unde majorem reo ſimul metum, ſimul verecundiam injectam eſſe crediderim, qui ab adoleſcentulo non magis cauſa, quam animo, conſilioque, & dicendi arte vinceretur.

LXXVIII. Igitur damnationem timens, ne ſolum verteret, ſumto, ut exiſtimatum eſt, cantharidum veneno, ſeveritatem judicum ſpontaneo exitu prævenit. Hic annus C. Marii Arpinatis nomen, eouſque humile, nobilibus in tribunatu actis extulit. Homo etiam in municipio ſuo excluſus ab honoribus, Romæ petiit: faventibuſque Metellis, tribunatum adeptus eſt. Erant jam tum in juvene ſpiritus, quales rebus gerendis poſtea emicuerunt. igitur judiciorum & campi perfidiam peroſus, quam pluribus in quæſturæ tribunatuſque petitione repulſis, cum induſtria conſideret, adverſam ſenſerat, ambitum coercere lege promulgata inſtituit.

LXXIX. In ea novum hoc & ſingulare fuit, quod *pontes fieri* juſſit *anguſtiores*, ne, cum ad ſuffragia tranſiretur, inſpici tabellæ, rogarive aut appellari homines clanculum poſſent. Id cum ad minuendam principum potentiam pertineret; L. Cotta conſule hortante Patres, & legem impediri placuit, &, ad reddendam incepti rationem, C. Marium in curiam arceſſi. Venit ille, non tanquam ignobilis & adoleſcens ſollicito animo; ſed imperioſus & minax: *conſulemque, ni ſententiam mutaret, in carcerem abduci juſſurum*, denuntiat.

LXXX. Conſul, nihil territus, rogare ſenatum incipit. Metellus, cujus prima ſententia fuerat, *ſenatuſconſulto parendum eſſe* cenſet. tum vero, conſule dimiſſo, hunc prehendi per viatorem Marius jubet: neque prius abſtitit, cum Metello, ceteros tribunos appellante, auxilio nemo

§ LXXVII. Cic. pro Fontej. c. 7. Idem de Orat. 1, 26. & de Offic. 2, 13. Val. Max. 6, 5. § LXXVIII. Val. Max. 3, 7. & 6, 9. Cic. in Brut. 27. & de legg. 3, 17. Plut. in Mar. c. 14.

effet, quam fenatu cedente legem perferret. Inclitus ab hoc facto apud multitudinem Marius effe: quæ oppreffum ab fe Carbonem, dimiffum Opimium mirabatur ac dolebat.

LXXXI. *Patrum nimirum artibus atque clientelis effectum, ut etiam in populi judiciis nomen poteftatis penes ipfum, vis ac robur penes optimates effet. Auctoritate, gratia, pecunia, plurimorum ftudia pervertere facile illis: nifi contra corruptionum fraudes confilio & audacia pugnetur. In hoc, munere Deûm, obtigiffe tribunum unicum, qui & ipfe non animo tantum, fed genere totus plebejus, fatis & ad excogitanda falubria ingenii, & ad perficienda virtutis afferret, blanditiis incorruptus, contra metum imperterritus.* Verumtamen haud diuturnam de fe hanc opinionem effe paffus eft, mutavitque meliore fama, cum collegæ, frumentariam legem ferenti, ad extremum reftitiffet, ut jam neutrarum partium fpectare gratiam, fed quod factu æquum, & ufu falutare effet, intueri putaretur.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXVII.

IN LOCUM LIB. LXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SECUNDI.

Q. Marcius conſul Stœnos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipſa, Numidarum rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempſali, & Jugurthæ, fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas ſubegit. Jugurtha Hiempſalem fratrem bello petiit, quem victum occidit: Adherbalem regno expulit. is a ſenatu reſtitutus eſt. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, cenſores, duos & triginta ſenatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

I. Anno ab urbe condita ſexcenteſimo triceſimo quinto, cum M. Porcius Cato, Q. Marcius Rex conſulatum iniviſſent, tres ſoles conſpecti ſunt. ob hoc, & examen apum in foro viſum, lactiſque pluviam, & quod terra cum mugitu tremuerat, libri Sibyllini aditi, & ex iis ſacrificatum. Cum de provinciis conſularibus ageretur, Galliæ nunquam ſatis quietæ, Africam comparari placuit, in qua novarum rerum initia morte Micipſæ regis erumpe-

bant. Is Masinissa patre genitus, Manastabale & Gulussa fratribus morbo absumtis, regnum per multos annos solus possederat: quietus ingenio, humanitatisque ac sapientiæ studiis deditus.

II. Quanquam autem more Numidarum ex multis mulieribus liberos, sed præcipuæ dignationis Adherbalem & Hiempsalem haberet, Jugurtham, fratris Manastabalis, sed ex concubina, filium adoptavit, & testamento pariter cum suis heredem instituit. Sic enim optime se consulturum familiæ suæ existimabat, si virum acrem, & Numantino bello multas apud Romanos insignes amicitias nactum, quia per insidias tollere non erat ausus, beneficio sibi liberisque suis obstringeret. Haud multis ante mortem diebus, convocatos omnes, cognatis ac amicis adhibitis, gravi oratione admonuit, *concordiam inter se colerent. id si fecissent, invictas eorum opes; sin vero, fluxas & ad interitum pronas fore.* Veriorem fuisse vatem, quam feliciorem consiliarium, sequentia docuerunt.

III. Quamprimum enim justa mortuo exsoluta fuerant, congressi in unum reguli, ut de constituendis rebus deliberarent, illud discordiarum incendium excitaverunt, quo paucis deinde annis Masinissæ domus, regnumque Numidiæ conflagravit. Ambitioso ac perfido Jugurthæ animo stimulum admoverat importuna Hiempsalis ferocia, qui fratrum natu minimus, cum jam Jugurtha & Adherbal consedissent, ad latus Adherbalis cepit locum, ut Jugurtham medio, qui honestissimus apud Numidas est, depulsum, in postremam sedem detruderet: quia non solum, ut consortem regni, oderat; sed etiam, ut materno genere imparem, despiciebat.

IV. Annitente tamen Adherbale fratre, & *ætatis habendam esse rationem* præcipiente, vix in alteram partem concessit. Mox, ubi de negotiis differi cœptum, & Jugurtha forte dixerat, *quinquennii consulta & decreta omnia rescindi*

§ I. Plin. 2, 31. Jul. Obseq. Liv. Epit. Salluſt. Jugurth. c. 5, 6 & 7. Diodor. ap. Valeſ. Croſ. 5, 15.

oportere, quod per ea tempora confectus annis Micipsa parum animo valuisset: id vero magnopere sibi placere, Hiempsal respondit; *nam & Jugurtham proximum intra triennium adoptatum esse.* Satis apparebat, non posse in tam discordibus animis sperari societatem regni, qualem inter Masinissæ totidem numero filios P. Scipio Africanus feliciter instituerat. igitur ad postremum eo deventum est, ut constitui certum diem placeret, quo imperium thesaurique dividerentur.

V. Ex hac dissensione regulorum, quia cura Patribus injecta erat, ne in Africa bellum fieret, alteri consulum provinciam Africam decreverunt. Neutri læta sortitio fuit. M. Cato, cui Africa obvenerat, cum in provinciam pervenisset, fato ibi functus est: Q. Marcius Galliam sortitus, inter adornandam profectionem, domesticum grave vulnus accepit, amisso unico filio, summæ pietatis & magnæ spei juvene. Sed hanc familiæ calamitatem in augmentum laudis convertit, constanter atque fortiter casus acerbitatem ferendo. nam protinus a rogo filii curiam petens, quia senatus ea die legitimum tempus erat, quasi nihil triste passus esset, reipublicæ negotiis animo imperturbato vacavit.

VI. Neque mirari convenit, virum, hoc animi robore præditum, etiam in provincia belloque strenue feliciterque res gessisse; quanquam labore majori, quam gloria, quanto plus illis gentibus ferociæ, quam nobilitatis erat. Cum Stœnis præcipua dimicatio fuit, quæ Ligurum Inalpinarum natio est, fœda feritate, sicut eo bello est cognitum. Cum enim, a Romanis circumventi, timere libertati cœpissent, uxoribus cum prole interfectis, ignibus in ædificia conjectis, perire maluerunt. ne ex iis quidem, qui capti ab Romanis fuerant, servari quisquam potuit: etiam pueris vario mortis genere in corpora sua sævientibus.

VII. Ea cum renuntiata senatui essent, quo adversus

§ V. Val. Max. § VI. Liv. Epit.

tam intractabile hominum genus, quod in Galliis partum fuerat, firmius contineretur, amicisque populi Romani gentibus propior spes, & ambiguis terror esset: novam deduci in ea loca coloniam placuit. Deducti sunt ex senatusconsulto cives Romani. Inter triumviros deducendæ coloniæ L. Crassus adolescens fuit, qui rogationem eam, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, ut se populo nonnihil venditaret, etiam senatus auctoritati detrahendo, acerrime dissuaserat. Colonia deducta est. *Narbo Marcius* a nomine consulis appellatus.

VIII. Interea L. Cæcilius Metellus de Dalmatis triumphum, & *Dalmatici* cognomentum retulit, templumque Castoris de manubiis struxit. Auctores habeo, *neque caussam ejus belli ullam, neque gesta memoratu digna fuisse. tantum improbitate Metelli, qui triumphandi cupiditate gentem quietam bello petere gestiret, senatui decretum extortum. ex quo arma referentem, cum benigne & in speciem pacis a Dalmatis exceptus esset, Salone hiberna tranquilla exegisse, posteaque Romam reversum, nulla majore re gesta triumphasse.*

IX. Neque me fugit, declinantibus sub ea tempora moribus, haud minus nonnunquam ambitioni, quam virtuti dari cœpisse: nondum tamen depuduerat, ut sine maxima contentione, cujus vestigium nusquam ullum deprehendo, triumphus tam nulla, aut levi causa decerneretur. & in melioribus annalibus Dalmatas a L. Cæcilio Metello subactos invenio. Sed in Africa post mortem M. Catonis, tanquam remoto custode, liberior Jugurtha, non amplius distulit; quin animo, cupiditate imperii & accepta contumelia saucio, morem gereret: donec in bellum erupit res, fratrumque alter ferro cæsus occubuit; alter, exactus regno, Romam confugere coactus est.

X. Eo cum venisset, L. Cæcilius Q. F. Metellus, Q. Mucius Scævola consules erant. quo anno Saturniæ androgy-

§ VII. Cic. pro Fontej. c. 1. Pomp. Mela 2, 5. Euseb. Vellej. 1, 14 & 2, 8. § VIII. Cic. in Brut. c. 43. & pro Cluent. c. 51. § IX. Liv. Epit.

nus annorum decem inventus. *Præneste* quoque *lacte pluisse* renuntiatum; *hastamque Martis in regia motam; Priverni terram septem jugerum in cavernam desedisse:* fulmine quoque circa urbem, & in ipsa, pleraque icta sunt. Urbe virginum cantu lustrata, res quietæ manserunt: externorumque regum atque populorum negotiis transactus annus est; inter quæ Numidici motus magnitudine ac periculo eminebant: quos, licet paulo ante indigitatos, operæ pretium est uberius exponere.

XI. Jugurtha fratrem Hiempsalem, seu bello aperto, seu insidiis captum (nam quod mireris in re non admodum antiqua, dissensus est) cum occidisset; vindicem fraternæ cædis & sui periculi Adherbalem armis petiit. Adherbal quamquam, legatis missis, senatus populique Romani, cujus in fide atque clientela regnum erat, opem consiliumque in hac fortuna sua expetisset, tamen quod, magna ad eum confluente hominum multitudine, placere vires cœperant, pugnandi copiam nihil aliud quærenti Jugurthæ facit. Imperitus adolescens ab exercitatissimo & acerrimo viro, qui sicut pauciores numero, ita bello meliores, sub signis habebat, haud ægre victus, ex mala pugna protinus in provinciam, & exinde Romam proficiscitur.

XII. Id ubi Jugurtha cognovit, haud magis prospero prœlio lætus, quod paucis diebus totius Numidiæ dominum effecerat, quam anxius cura, ne miserabilis fortuna regis socii & amici Romana in se arma concitaret, propere legatos Romam cum multa pecunia mittit. Quod enim & potentiam populi Romani, & avaritiam nobilitatis perspectam atque cognitam haberet, nihil in viribus, plurimum in largitione spei ponens, auro quam ferro fortunam experiri malebat. Igitur dat negotium suis, *ne usquam muneribus parcant, sed ubi veteres amicos explevissent, quemcunque possint, concilient: neque, dum causæ suæ defensores acquirant, quidquam nimium ad largiendum putent.*

§ X. Jul. Obseq. § XI. Liv. Epit. Sallust. Jugurth. c. 12. Flor. 3, 1. § XII. Oros. 5, 15. Sallust. Flor.

XIII. Quod ubi ſtrenue per aliquot dies, nec abſque ſucceſſu, a legatis factitatum eſt, ſenatus ipſis & regulo datur. Adherbal, cum ipſo aſpectu per ſquallorem & lacrimas miſericordiam multorum permoviſſet, convenientem his orationem habuit. *Venerabilis iſte conſpectus veſter, Patres conſcripti, atque ipſa loci religio, magnopere me conſolantur, ut in ſimillimo Diis conſeſſu non timeam, quæ homines precaturo ſollicitudinem curamque injeciſſent. Ut enim quiſque alienæ opis maxime indiget, plerumque potitur ægrius: averſante tanquam contagio tranſituras miſerias, qui rogatur; maxime ubi nullo ante officio devinctus, denegare ſine rubore auxilium poteſt.*

XIV. *Sed Dii immortales, quorum vos imitatores eſſe decet, neque beneficia cujuſquam deſiderant, & in maximis calamitatibus gaudent approbare benignitatis ſuæ poteſtatiſque magnitudinem. Ne uſui vobis eſſe poſſem, opum veſtrarum firmitudo, & breve regni mei tempus effecit. ſed pater Micipſa, ſed Maſiniſſa avus, cum adhuc fide & opera ſociorum fortuna imperii veſtri egeret, quidquid a fortiſſimis viris, nominique Romano amiciſſimis, poſtulari debuit, eniſe præſtiterunt. Idem propoſitum in me fratremque non exemplo magis majorum, quam conſilio & inſtitutione patris ita propagatum eſt, ut quemadmodum regnum vitamque, ita veſtram amicitiam ſervandam retinendamque eſſe, ſemper exiſtimaremus.*

XV. *Atque utinam per Jugurtham & fratri meo diuturnior vitæ uſus, & mihi otium manſiſſet; nullam occaſionem præterire paſſi eſſemus, quo fieri quidquam potuiſſet, quod ad cultum veſtrum obſequiumque noſtrum pertinere videretur. Sed ille, fera & inhumana natura præditus, cujus beneficio liberorum in jus receptus eſt, ejus liberos pluſquam hoſtili odio proſequitur: alterum cum diris cruciatibus occidit, me, niſi evaſiſſem, eadem paſſurum, hactenus fuga ſervavit, poſtea quoque aut inopem ſollicitamque ducturum vitam, aut acerbam ſubiturum mortem, niſi veſtra mihi miſericordia ſuccurrerit.*

XVI. *Per igitur veſtram iſtam potentiam atque gloriam, quæ*

§ XIII. Salluſt. § XIV. Salluſt.

consulendo miseris præcipue auxilis, per avi mei memoriam, patrisque Micipsæ nuper amicissimum vobis nomen, oro obtestorque, ut injurias meas meorumque vindicetis. ita perpetuo florentes, æmulam Diis obtineatis magnitudinem, ut semper perfugio inique oppressis esse possitis omnibus, ipsi nullius auxilio egeatis. Ad hæc legati Jugurthæ paucis responderunt: *Hiempsalem injussu ejus, ob sævitiam suam, ab Numidis interfectum; Adherbalem ultro bellum inferentem, bello repulsum esse, quod jure gentium liceat.*

XVII. *Numantino bello cognitam Jugurthæ virtutem ac fidem esse; neque ullum exuendi ea, & mutandi, pretium. petere igitur, eundem adhuc putarent Patres conscripti, neque plus verbis inimici, quam factis suis crederent.* His ultro citroque dictis, cum curia egressi utrique essent, longa in senatu disceptatio tenuit. magna pars senatus palam Jugurthæ erat, & ad eandem causam propinquos amicosque gratia pertrahebat: aliis, nec contemnenda auctoritate, acriter repugnantibus, qui *de vindicanda Hiempsalis nece, reducendo Adherbale, deque pœna Jugurthæ* severas sententias dicebant.

XVIII. Præ ceteris M. Æmilius Scaurus, qui jam tum plurimum in senatu facundia & auctoritate poterat, *Longam nobis*, inquit, *& ambiguam disceptationem non tam difficultas causæ, Jugurthæque facinus, sed nostra vitia faciunt, Patres conscripti. Scelus per se atrox, in nos contumeliosum, socio & amico nostro rege altero pulso, altero etiam occiso, esse non dubitatur; quod neque sine culpa nostra defendi, nec sine turpitudine dissimulari possit: & adhuc consultamus, idne vindicari oporteat? Censeamus ergo jure cæsos, qui non prævenerint inimicum: introducamus hanc in sociorum animos opinionem, ut maximis sceleribus potentissimos in hoc consilio defensores paratos esse putent: nihil amplius in sua probitate, nihil in fide nostra existiment repositum: audacia domi, apud nos pecunia confici omnia posse.*

XIX. *Quæ deinde piacula hujus imperii dedecora satis eluent: aut quis adeo paulo humanior nostram ultra appetendam amicitiam putabit, si, conversis nunc vicibus, pro pristina nostra justitia*

§ XVIII. Cic. in Brut. c. 29.

& æquitate, hunc invaluisse morem crediderint, ut injurias sociorum non jam per oblivionem, aut alia negotia, sed, quod omnium est fœdissimum, prudentes scientesque ob mercedem negligamus? An non venit in mentem aliquando cogitare, quibus artibus ad hanc potentiam & gloriam res Romana ex parva & tenui adoleverit? aliudne a majoribus accepimus, quam cum propter virtutem illorum, multi ad societatem nostram accesserint, propter fidem & hos mansisse in fœdere, & alios, ultro ut reciperentur, ambisse?

XX. *Quos igitur ea ratio nobis adjunxit, quod in fide nostra dubiæ suæ fortunæ firmum crediderant præsidium fore, an non eos inde deducet cognitus error, si semel in hanc opinionem venerint, alium nunc senatum, alium populum Romanum esse, quam quorum illi mores tanti fieri oportere judicassent? Dicant nunc, qui muneribus aut gratia expugnati, contra fas & fidem, contraque dignitatem populi Romani, parricidiale facinus importuni mortales defendunt, quid responsuri sint majoribus suis, si qua possint ab iis rationem novi corruptique moris repetere? quid posteris? quibus nescio an potentiam eandem, famam certe minime relicturi sunt, qualem ipsi a parentibus acceperunt.*

XXI. Multa deinde de Masinissa, multa de Micipsa locutus, acerrime Jugurtham oppugnavit. Neque iis, quos accusabat, melior ille, sed occultior erat: alioquin ex paterna inopia pecuniæ avidus, quia regis largitionem notam vulgo infamemque esse senserat, non amore virtutis, aut sanctitate morum, quamquam egregius simulandi eam artifex, sed invidiæ metu se cohibebat. His nequidquam resistentibus, cum numero vincerent, qui vero vincebantur, senatusconsultum fit, uti decem legati crearentur, qui regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham & Adherbalem dividerent.

XXII. Qui ubi venerunt, iisdem artibus aggressus Jugurtha, pleramque partem magnitudine largitionum promissorumque suam fecit. inter quos & L. Opimius fuit, C. Gracchi

§ XXI. Sallust. Jugurth. c. 15. Auctor de Vir. Ill. c. 76. Cic. pro Muræn. c. 17.

interfector, & tum legationis princeps. Dividitur ex voluntate & usu Jugurthæ Numidia: ipse partem Mauritaniæ finitimam occupat, agro virisque potiorem; alteram, haudquaquam opibus parem, tamen quia portuosior, ædificiisque pulchrioribus erat, Adherbali imputaverunt. Ita compositis utcunque rebus, & auctoritate senatus Adherbale restituto, species, sed infida, quietis per aliquod tempus tenuit: mox reversus ad ingenium Jugurtha, non ante destitit, quam æmulum, seque perderet, ut suo unumquodque loco narrabitur.

XXIII. Non prætermiserim geminam hoc anno C. Marii repulsam in petitione ædilitatis, unde & animus viri, & fortuna plenius cognoscatur. Candidatum comitiis ædilium curulium professus, cum frustra se niti animadvertisset, repente plebejam ædilitatem petere instituit. hic quoque repulsus, eadem die, quod antea acciderat nemini, duplicem campi notam passus est. Cujusvis alterius spem alacritatemque tam gravis ignominia fregisset: C. Marius hoc magis excitavit intenditque animum, ut honores, quos nec omittere per ambitionem, nec obtinere per gratiam poterat, labore & virtute extorqueret.

XXIV. Fine anni Q. Marcius Q. F. Q. N. rex procos. de Liguribus Stœnis triumphavit, III Non. Decemb. Idibus deinde, quia in Liguribus semina bellorum omnia sollicite exstinguenda videbantur, Q. & M. Minucii Rufi, cum in re præsenti fuissent, inter Genuates & Veiturios, qui de finibus diffidebant, Romæ sententiam ex senatusconsulto dixerunt. Anno sequenti C. Licinius Geta, collega Q. Fabio Maximo Eburno, qui contra opinionem plurimorum in petitione M. Scaurum superaverat, consulatum gessit, nulla re memorabili ad famam posteritatis insignem, nisi quod ejus anni prætoria comitia judicium ambitus pepererunt, C. Mario reo, qui, cum vix & ægre postremo loco renuntiatus esset, haud minus nego-

§ XXII. Flor. 3, 1. Sallust. Jugurth. c. 20. Strab. l. 17. Liv. Epit.
§ XXIII. Plut. in Mar. c. 5. Val. Max. 6, 9. Cic. pro Plan. c. 21.

tii in retinenda ſalute habuit, quam in obtinendo magiſtratu habuerat.

XXV. Suſpicionem haud vanam conſpectus intra ſepta Caſſii Sabaconis ſervus, permixtuſque ſuffragia ferentibus fecerat, magnam inter dominum ejus Mariumque neceſſitudinem non ignorantibus. Et acrior invidia cooriebatur, quaſi non veteres modo leges, ſed a ſe quoque nuper latas primus infregiſſet. Ita per aliquot dies periculoſe jactatus, & propemodum damnationis certus, poſtremo pari utrinque ſententiarum numero, vix ambuſtus evaſit. In eo judicio, teſtis in eum citatus C. Herennius, excepit, *patronis teſtimonii dicendi adverſus clientes remiſſam moribus eſſe neceſſitatem, porro C. Marium ejuſque parentes ſemper in Herenniorum clientela fuiſſe.* cum ea excuſatio a judicibus acciperetur, Marius ipſe reclamavit, *magiſtratu capto jus patronorum tolli* teſtificatus.

XXVI. Unde cognoſcere ſpiritus viri licet, etiam ſalubris tum humilitatis ita pertæſi, ut productum ab accuſatoribus, a ſe irritatum teſtem audiri mallet, quam ſe clientem cujuſquam confiteri, cum præſertim ne vera quidem ratione uteretur. nec enim quilibet magiſtratus, ſed curulis tantum, clientela liberat. M. Æmilius Scaurus, M. Cæcilius Metellus conſules ſequuntur. quo anno C. Marius præturam geſſit cum mediocri laude, & ſequentium temporum honoribus fere obliteratam. Collegam ejus in prætura P. Decium, quod ſe tranſeunte ſederet, aſſurgere conſul Scaurus juſſit, eique veſtem ſcidit, ſellam concidit, *ne quis ad eum in jus iret*, edixit.

XXVII. Eadem gravitate ſumtuariam legem tulit; eadem, aliam de libertinorum ſuffragiis. Neque minori ſeveritate cenſuram L. Cæcilius Metellus Dalmaticus, Cn. Domitius Ahenobarbus exercuerunt, duobus & triginta ſe-

§ XXIV. Marm. Capitol. Cic. pro Muræn. c. 17. Plut. in Mar. c. 6. § XXV. Val. Max. Plut. Cato ap. Agell. 1, 13. Cic. de Offic. 3, 24. Salluſt. Jug. c. 63. Auctor de Vir. ill. c. 72. Plin. 8, 57. Liv. Epit.

natu motis: quo in numero & Licinius Geta prioris anni conſul fuit, ipſe poſt aliquot annos cenſoriam poteſtatem adeptus. Nota Caſſii Sabaconis ad C. Marii prætoris infamiam pertinuit. judicio Mariano interrogatus a judicibus, *ecquid ſervus ejus in ſeptis egiſſet? ſitienti ſibi frigidam attuliſſe, deinde, poculo recepto, ſtatim digreſſum* reſpondit. Cenſores, ſive falſa reſpondiſſet, ob mendacium; ſive vera, ob intemperantiam, dignum animadverſione ſua factum habuerunt.

XXVIII. Senatu deinde recenſito, principem legerunt M. Æmilium Scaurum conſulem: quia conſulis alterius pater Q. Metellus Macedonicus, qui ſuperioribus luſtris legi conſueverat, fato erat functus. Raram hujus Metelli felicitatem multi ſcriptores concelebrant, *cujus poſt longam vitam ſplendide peractam, lectum pro roſtris quatuor filii ſuſtulerint, unus conſularis & triumphalis, & cenſorius, alter conſularis, tertius conſul, quartus prætorius, candidatus conſulatus, quem mox aſſecutus eſt.* Aderant & generi, (tres enim filias, & ex omnibus nepotes reliquerat) quorum duo paulo poſt conſules & ipſi facti. Iidem cenſores artem ludicram ex urbe removerunt, præter tibicinem cum cantore, & ludum talorum. Agri quoque publici, de quo tam acriter certatum fuerat, vectigalia fruenda locaverunt.

XXIX. Jam in urbe ſatis omnia pacata erant; regna ſociorum motibus conſuetis quatiebantur; cum non modo inter æmulos reges, ſed etiam in earundem regiarum penetralibus, bella ex bellis, ſcelera ex ſceleribus gignerentur. Syriæ partem potiſſimam, victo Demetrio, Alexander obtinebat: pars filio Demetrii Grypo adhæſerat, & adverſus robuſtiorem & avidum ægre defendebatur: cum utrique ex præſenti ſtatu commutatio fortunæ nata eſt.

XXX. Nam Alexander, ſucceſſu elatus, Ptolemæum

§ XXVII. Val. Max. 2, 9. Cic. pro Cluent. c. 42. Plut. Salluſt. Jug. c. 25. § XXVIII. Vellej. 3, 19. Plut. Plin. 7, 44. Cic. de fin. 5, 27. Auctor de Vir. ill. c. 91. Val. Max. 7, 1. Caſſiodor. Chron. Marian. Scot. § XXIX. Æneæ Tab. ap. Pigh. Liv. Epit.

Ægypti regem, cui fastigium suum debebat, superbia abalienavit: eundem conciliavit sibi Grypus, pro rerum præsentium modulo humilis, & potentiori blandus. & ne deforme obsequium esset, necessitudine sanguinis opportune tegebatur, quod filia Ptolemæi Grypus erat editus. Ex eo tempore rex Ægyptius nihil non meditari ac facere, quod ad destruendas Alexandri opes, augendumque Grypum pertineret. cumque sciret, magni eam rem ad omnia momenti fore, cum ingentibus auxiliis filiam Tryphænam Grypo nupturam mittit; ut omnes intelligerent, non solum amicitia Ptolemæi, sed etiam affinitate hunc validum esse.

XXXI. Nec id consilium sperato exitu caruit: Syris alioquin, haud tenacissimæ fidei populo, postquam instructum Ægypti viribus Grypum viderunt, non gravatim ab Alexandro deficientibus. Ille tamen imperterritus, eductis impigre copiis, Laodiceam oppugnat, ut, priusquam a Grypo venire auxilia possent, recuperaret; simul defectoribus Antipatro, Clonioque & Æropo, (nam urbem hi abalienaverant) in potestatem redactis, majorum motuum materiem præcideret. Cum in oppugnanda urbe singularem animi magnitudinem adhibuisset, non minorem in capta ostendisse dicitur. quippe veniam delicti omnibus dedit: natura mitis ac placidus, & in congressu ac sermonibus comis, eoque multitudini percarus: nisi quod inclinante fortuna, apud leves animos omnia præsenti utilitati postponuntur.

XXXII. Igitur cum aliquanto post, collatis cum Grypo signis, magna pugna victus esset, statim de fuga in Græciam cogitare cœpit, quod imbelli simul infidoque populo salutem suam credere non audebat. Hæc agitanti cum nihil magnopere aliud propositum esset, quam quomodo plurimum pecuniæ deportare secum posset; compilatis regiis thesauris, etiam Deorum donariis adjecit manus. In

§ XXX. Justin. 36, 2. § XXXI. Diodor. ap. Vales.

templo Jovis Antiocheni, quam in urbem ex adverſa pugna ſe receperat, ſignum erat Victoriæ ex auro ſolidum. id per cauſam ſtipendiorum, quæ militibus aliunde perſolvere nequiret, tolli juſſit, *Victoriam ſibi ab Jove commodari* dictitans.

XXXIII. Stabat & ipſe Juppiter aureus, magnitudine cubitorum quindecim; & hinc quoque, ut fit, majore vulgi cultu celebratus. quare metuens, ne Græci milites religione deterrerentur, cum externis quibuſdam (Judæos fuiſſe veroſimile eſt, quorum princeps Alexandro ſocius & amicus erat, contemtu & odio peregrinorum ſacrorum omnium præ ceteris ad ſacrilegii miniſterium idoneos) ſilentio noctis amovere ſimulacrum aggreſſus eſt.

XXXIV. Sed re patefacta, in conatu deprehenſus, concurſu multitudinis fere cum omni exercitu internecione cæſus eſſet. Elapſus tamen cum modica manu, contendit Seleuciam, quo jam fama eorum, quæ erant Antiochiæ geſta, prævenerat. Igitur excluſus a Seleucenſibus, Poſidium petit, nuſquam a maritima ora recedens. Sed infelix miſero fuga fuit: non hominibus modo, verum etiam, ut creditum eſt, Diis adverſantibus. Plane quaſi Jove injurias ſuas perſequente, magna vi tempeſtatis oppreſſus, deinde a ſuis deſertus, dum in locis ſolitariis occurſum hominum vitabundus oberrat, a latronibus capitur: agnituſque, & ad Grypum perductus, interficitur.

XXXV. Hæc mihi verior narratio viſa; quamquam alii auctores ſunt, tædio malæ pugnæ mortem ſibi veneno conſciviſſe. Defunctus ingenti periculo Grypus videbatur, quod æmulo ſublato, ſolus univerſa Syria ſine metu potiretur; cum inter blandientis fortunæ delicias, longe præſentius, unde non timebatur, oblatum periculum eſt. Mater regis Cleopatra, mulier omnes affectus cupiditati dominationis poſthabere ſolita, ubi victoria excitatum adoleſcentem,

§ XXXII. Joſeph. 13, 17. Diodor. Juſtin. § XXXIII. Arnob. l. 6. Clemens Alex. in admon. ad gentil. § XXXIV. Joſeph. Diodor. Juſtin.

non jam nomine tantum, ſed etiam animo regio, capeſſere rempublicam videt, venenatum poculum ab exercitatione ſitienti offert.

XXXVI. Ille, quamquam prodita res a conſcio fuerat, ignorantiam ſimulans, quaſi honoris cauſa, bibere illam priorem jubet. Recuſante muliere, cum hoc ipſum pro manifeſto ſceleris argumento accepiſſet, acrius inſtat: pernegante illa, poſtremo producit indicem, &, *hic me*, inquit, *oblatam a te potionem accipere vetat. nihil malim, quam innocentem te reperiri. neque ambagibus opus. unica eademque æquiſſima defenſio eſt, ſi, quod obtuliſti, bibas. quod ego citra periculum ſumturus eram, etiam tibi non oberit. ſin vero non innocentius poculo, quam arcu uteris; recuſare non potes, quo minus, quod filio miſcuiſti, mater haurias.*

XXXVII. Ita factum vindictæ inſtrumentum eſt, quod facinoris eſſe debuerat; exſtinctaque regina, *Philometoris* agnomen filio, apud dicacis ingenii populum dedit. Poſt hæc per aliquot annos quieta Syria fuit: donec matre regis & patruo genitus Antiochus ſolita illi familiæ certamina inſtauraret. Iiſdem temporibus Mithridates, qui Magni cognomen factorum & imperii amplitudine meruit, poſt necem patris perfidos tutores nactus, eorumque vitandis inſidiis prudentiam ac virtutem coactus intendere, major atque melior evaſit, quam ſi a benevolentiſſimis fuiſſet educatus.

XXXVIII. Quamquam enim honeſtæ blanditiæ, & tempeſtiva hortamenta plurimum apud egregios valent, potentiores tamen ſtimuli a periculis & metu adhibentur. Puerum adhuc (nam patrem natus annos undecim amiſerat) equo fero impoſitum exerceri jaculando coegerunt: ita effectum, ut quamlibet feroces equos viribus & peritia domaret. Veneno aggreſſi ſunt tollere: adegerunt non ad ſumenda tantum, ſed etiam excogitanda remedia, quibus firmatus, tum quoque, cum mori veneno vellet, non po-

§ XXXV. Porphyr. Juſtin. § XXXVI. Appian. Syriac. § XXXVII. Porphyr. Pauſan.

tuit. quæ adhuc ipſius nomine memoriaque celebrantur.

XXXIX. Ferro mandare ſcelus inſtituerunt: neceſſitatem impoſuerunt adoleſcentulo non urbana tantum, ſed etiam ruſtica tecta vitandi. vagatus per ſilvas & montes ſæpe mutabat cubilia, ignaris omnibus ubi pernoctaret. quibus laboribus non modo admirabile corporis animique robur comparavit, quod ne ſenem quidem reliquit; ſed etiam plurimarum linguarum cognitionem, rem minime inutilem imperanti, adeptus eſt: ut ad hæc tempora ſolus mortalium repertus ſit, qui linguas ſupra viginti callens, annis LVI, quibus regnavit, ſubjectarum gentium legatos omnes, nullo adhibito interprete, audiverit.

XL. *Magnitudinem hujus regis cometarum apparitionibus prædictam fuiſſe*, ajunt, *qui per dies ſeptuaginta, & quo natus eſt anno, & quo imperare cœpit, cum ingenti luce deflagrarunt. Solis fulgorem ab iis victum* narrant: *cum cœli partem adeo magnam tegerent, ut, donec toti orirentur, aut occiderent, ſpatio quatuor horarum indigerent.* Ingentis ejuſdemque diuturnæ fortunæ præſagium fuiſſe, poſtquam utrumque evenit, creditum. Minime ab inſtituto alienum reor, & hæc, & aliorum populorum res, quales ea tempeſtate fuerunt, attingere. quia enim opes Romanæ jam eo magnitudinis creverant, ut omnia ferme regna nationeſque cognitas bello aut fœderibus amplecterentur, ad externa nonnunquam deflectendum eſt: ut animadverſo, quæ quoque tempore regna civitateſque, & ſub qualibus fuerint, non ſolum nexus eventuum, ſed etiam cauſarum ſeries, quibus excitatum adjutumque hoc imperium pleraque alia abſorbuit, deprehendatur.

XLI. Igitur tali Syriaci Ponticique regnorum ſtatu, Cappadociam Ariarathes, Bithyniam Nicomedes obtinebat, quieti eo tempore, aut nullo inſigni ad noſtram cognitionem motu. Parthorum opes, maximis deinde bellis cognitæ, nihil tum ad Romanum pertinere putabantur. In Africa ſuſpecta

§ XXXVIII. Strab. l. 10. Juſtin. Plin. 23, 8. & 25, 2.
§ XXXIX. Appian. Plin. Val. Max. 8, 7. Juſtin.

magis inter reges omnia, quam mota erant, nondum audente Jugurtha, senatus auctoritate recens restitutum fratrem aperta vi lacessere. Sed Ægyptum mors Ptolemæi, qui *Physcon* appellatus est, novis tumultibus aperuerat, filiis duobus ex Cleopatra relictis, quorum uterque more gentili Ptolemæus cum vocaretur, cognominibus *Soteris* & *Alexandri* distinguebantur.

XLII. *Imperium uxoris esse*, *& filiorum alterius*, *quem mater elegisset*, moriens Ptolemæus jusserat. ea res jam tum ab initio turbas in regia, & paulo post crudelia fratrum adversus matrem & inter se bella concivit. Ipsa, vivo adhuc marito, ne Soterem regem appellaret, obstiterat: perfeceratque, ut a patre in Cyprum ablegaretur: minoris filii studiosa, quem imperii sui patientiorem fore sperabat. Igitur alteri nedum ut regnum daret, uxorem, eandemque sororem suam, eripuit; compulitque minorem natu Selenen ducere, dimissa, cujus amore flagrabat, Cleopatra: quæ mox Antiocho Cyziceno nupta, cognatum quoque Syriæ regnum magnis calamitatibus involvit.

XLIII. In rege tamen Ægypti constituendo, plus voluntas populi, quam inclinatio matris potuit. quæ cum Alexandrum frustra commendasset, postremo majorem filium regem dixit; Alexandrum Cypro præfecit, ut opulentæ insulæ vires per illum retinens, regi formidolosior esset. Brevi tamen major Ptolemæus obsequiis suis studia benevolentiamque matris promeruit: si, quibus artibus parata erant, tueri voluisset. Tam varia rerum utique facies, tamen in summa fere ad incrementum Romanæ potentiæ spectabat: quæ opportunitate temporum usa, cuncta, quæ modo memoravimus, regna, excepto Parthico, in ditionem potestatemque redegit.

XLIV. Sed ego quidem hactenus, ut licuit, historiæ Livianæ detrimenta, quamquam eloquentia copiaque longe impari, conquisitis undique supplementis, ita resarcire stu-

§ XLI. Ptol. de Canon. Justin. Porphyr. Pausan. l. 5. § XLII. Justin. Pausan. Porphyr.

dui, ut nullum poſterioris ætatis veſtigium notaretur: gratiora ſtudioſis rerum Romanarum, quæ componebam, fore arbitratus, ſi ſub qualicunque colore magni nominis, & tanquam antiquis temporibus ſcripta legerentur. Illud autem propoſitum diutius retinere difficultas tradendarum rerum vetat. nam penuria ſcriptorum plurima ignorare, de pleriſque dubitare cogor, quæ, cum viveret Livius, recentis adhuc memoriæ, publiciſque ac privatis monumentis plurimis & certiſſimis compertiſſima fuerunt.

XLV. Quis enim ferat, quando ad M. Scauri conſulatum, ſeriem annalium ſecuti, pervenimus, de hujus clariſſimis eo tempore geſtis, pauca & incerta ſub ejus præſcriptione Liviani nominis conſarcinare ſatagentem; cum, ut cetera tam multa ſilentio præteream, tres fuiſſe libros ſciamus, quos ipſe Scaurus de vita ſua ad Fuſidium ſcripſerat: qui etiam poſt Livium adhuc in manibus hominum verſarentur? Igitur perſona, quam ſuſtinere nequeo, depoſita, neque meam ætatem ultra, neque *Joannis Freinshemii* nomen diſſimulabo: ſed, Deo bene juvante, quidquid Livianis annalibus tractatum periit, Epitomarum veſtigia legens, ita pertexere conabor, ut opinioni *Chriſtinæ* reginæ, quæ mihi titulum Hiſtoriographi ſui non rogata, ſed tanquam merituro, tribuit, ſi non facundia, diligentia certe & fide reſpondeam.

XLVI. Quod ut pro virili contendam aſſequi, moveor quidem majeſtate florentiſſimum imperium regentis, immo facientis: ſed plus adhuc judicium illius, ut doctiſſimæ Principis, & hæc lecturæ, revereor. Quæ utraque licet clariſſima ubique fama orbi innotuerunt, mihi lubentius credo, qui ſtudiis ejus ſupra triennium quotidianus adminiſter aderam, quo tempore (quamquam graviſſimo bello implicata, nihil negotiis detraheret) incredibili ardore, & felicitate ingenii eruditionem rapuit, Latinoſque & Græcos ſcriptores celebriores, qui noſtram ad ætatem pervenire potuerunt, pleroſque omnes evolvit.

§ XLV. Cic. in Brut. c. 29. Plin. Val. Max. 4. 4.

XLVII. Ceterum, tanquam in principio operis, teſtificari licebit, eo me animo ad hiſtoriam ſcribendam accedere, ut nemini legiſſe eam aliquando fraudi noxæque, ſed utilitati potius atque emolumento fore, confidam. Temporum enim eorum ſcriptores omnes, ceteris fortaſſe rebus quolibet antiquorum inferior, una illa, ſed eadem ſane maximi momenti re, ſuperaturum eſſe ominor, quod Chriſtianæ philoſophiæ præceptis inſtitutus inhærenſque, nullas illorum more, ſub blandæ eloquentiæ involucris, exitioſas moribus inſidias ſtruam.

XLVIII. Mihi enim, Romanam hiſtoriam varie ſparſam, atque ſæpe in minutiſſimas particulas diſſectam, redintegranti, cum Hippolyti & Oſiridis fabulæ obverſentur animo, ſimilitudinem Oſiridis prætulerim. *cujus cum lacerata & disjecta membra colligerentur, pudendas partes nuſquam comparuiſſe*, memorant. Eadem mihi opera ſedulo dabitur, ne quid ſuperſtitione ſpurcum, aut adulatione fœdum, aut qualibet vitiorum labe pudendum, etiamſi ut ab aliis dicta factave referri neceſſum erit, me auctore quiſquam amet probetve.

XLIX. Cum enim hiſtoriarum cognitione, quanto unumquodque ingenium generoſius eſt, tanto vehementius afficiatur: fieri poteſt, ſoletque, ut benevolis magis, quam cautis lectoribus, hic obrepat error, ut judicium ſcriptoris ſequantur, priuſquam ipſi de ſcriptore judicaverint; appetendaque aut evitanda ſingula arbitrentur, prout ab illo laudata, aut reprehenſa eſſe, compererunt. Quem errorem ſæpe magnis ſuppliciis luere cogitur humanum genus. cum enim plerique ſcriptores hiſtoriarum ambitioſa & violenta modeſtiæ rectoque multum anteponant, eaque mirificis præconiis efferant, ad quæ alioquin humanum ingenium, ſi potentiam adjicias, nimis proclive eſt; quid miramur, ſi ea facta cum mercede fiunt, quæ, pœna quoque graviſſima prædicta, vix & ægre omitterentur?

§ XLVIII. Plut. de Iſid. & Oſir. c. 19.

L. Atqui non potior alius hiſtoriæ fructus erat, quam ut, propoſitis bonis maliſque exemplis, homines naturam utrorumque, cauſaſque, & præmia intuendo, non ſolum a confeſſis vitiis, ſed etiam a falſis virtutibus abducerentur. Fieri enim non poteſt, quin qui variarum gentium geſta caſuſque prudenter recogitant, ea, quæ ſæpe a magnis regibus populiſque committuntur, quam inania & incerta ſint, deprehendant, quamque falſo & pernicioſe bona appellentur. Id quoque conſideratu dignum, & adverſus vanam gloriæ cupiditatem efficax eſt, non opera tantummodo hominum, ſed ipſam eorum memoriam, plerumque & cito intercidere, & in ipſa hiſtoria frequentes de hiſtoriarum interitu querelas eſſe.

LI. Quæ omnia qui plane pleneque perſpexerint, abeſſe non poterit, quin, quocunque inter homines in loco ſint, quidquid agant, rectorem omnium Deum cogitent, nihilque ſibi vel ad laudem magnificum, vel ad felicitatem utile ſciant, niſi ad officium, obſequiumque Dei referatur. Sed ego quidem, hæc, ut ſpero, non alieno loco, nec fruſtra interfatus, ad inſtitutum revertor. M. Æmilium M. F. M. N. Scaurum in conſulatu de Gallis Karnis triumphaſſe, Capitolina Marmora, quorum haud levis auctoritas eſt, teſtatum faciunt. neque de rebus eo bello geſtis quidquam præterea invenio, niſi quod Ligurum ignobilem nationem Gantiſcos domuiſſe dicitur: hoc enim credibilius, quam quod, per errorem puto, exaratum eſt, *Ligures & Gantiſcos*, tanquam diverſum genus, *domuiſſe.*

LII. Fuiſſe ſicut fama obſcuram, ſic etiam rebus gerendis haud difficilem expeditionem, opinari licet, quia tempus ei ſuperfuit, a Placentia Parmam uſque foſſas navigabiles ducendi, exſiccandis paludibus, quæ juxta Placentiam Pado incidens Trebia, aliique ſupra eum amnes, incommodas, præſertim cum exercitu tranſeuntibus, efficiebant. quæ res etiam Hannibalem olim, magna cum vexa-

§ LI. Auctor de Vir. ill. c. 72. Pigh. Annal. Strab. l. 5. Liv. 22, 2.

tione copiarum iis locis iter facientem, præter jumenta & milites amissos, alterius oculi damno mulctaverat.

LIII. Prætermissa hactenus illa cura non tam imperatorum ignavia fuerat, quam quia munimentum Italiæ adversus Gallos in difficultate viarum putabatur: tum autem prosperis trans Alpes rebus, cum appareret, duces exercitusque Romanos sæpe ea transituros esse, diligentia Scauri via opportune permunita est. Vir enim impiger, & magna per omnem vitam gravitate, militem optime laboribus contineri sciebat: tam largiter voto potitus, ut ipse disciplinam exercitus sui, certe admiratione dignam, prædicans, memoriæ prodiderit, *pomiferam arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die, abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.*

LIV. M'. Acilio Balbo, C. Porcio Catone consulibus, infamis sævitia prodigiorum annus fuit. Nam & circa solem orbis apparuit: &, *lacte & sanguine pluisse*, in monumenta relatum est. Sed præ ceteris fœdum ac terribile videbatur, quod equitis Romani L. Helvii filia virgo, cum a ludis Romanis in Apuliam cum patre reverteretur, fulmine icta est: non magis morte puellæ miserabili, quam minarum plenis, quæ circa evenerant. Oborta tempestate, cum exanimatam metu pater vidisset, quo citius propioribus tectis succederent, relictis vehiculis conscendit equum; ipsamque, itidem equo impositam, in medium agmen accepit.

LV. Ibi fulmine sic percussa est Helvia, ut equus, freno cingulisque & ornamentis omnibus nudatus, exanimis procumberet; procul inde puella jaceret, partibus, quas tegi pudor jubet, ita retectis, tanquam dedita opera reducta vestimenta fuissent. pectoris etiam ac pedum dissoluta vincula; annulique & capitis redimiculum & monilia hinc inde dispersa sunt: illæso cetera corpore, nisi quod

§ LIII. Sallust. Jugurth. c. 15. Cic. pro Muræn. c. 17. Front. Strat. 4, 3. § LIV. Plin. 2, 29 & 56. Oros. 5, 15. Jul. Obseq. Plut. quæst. Rom. c. 83.

lingua exserta cernebatur. Consulti haruspices, *ingentem infamiam Vestalibus & equestri ordini portendi, quod virginis & equi, discussis ornamentis omnibus, nudata corpora fuerant*, responderunt.

LVI. Huic prædictioni detecta mox Vestalium flagitia fidem fecerunt, magnopere confirmata auctoritate artis, cujus vanitas & alias sæpe, & nuper M. Scauro consule, tacta Junonis æde, deprehensa fuerat. Cum de provinciis ageretur, *alteri consulum decerni Macedoniam* placuit *ob Thracicos tumultus.* C. Marius ex prætura Hispaniam ulteriorem sortitus, provinciam a latrociniis repurgavit, quæ, nondum satis pacata gentium immanitate, extra infamiam, & ultro gloriosa ducebantur.

LVII. Nam Lusitani, quamquam Viriatho interfecto, satis amplos ad cultum agros acceperant; sive aucto numero, quod satis antea fuerat, amplius non sufficiebat, sive quod ex rapto, quam laboribus vivere, præferocibus ingeniis dulcius & honestius videbatur, finitimis molesti erant. Hos igitur in deditionem redegit Marius, cum exiles Romanas copias haberet: Celtiberorum usus opera, qui sponte ad eum ex civitatibus suis confluxerant. quibus deinde in præmium navatæ operæ sedes apud oppidum nomine Colendam attribuit: Romamque reversus, ut ratum senatui haberetur, perfecit; cum rem ita gessisset, ut majoribus etiam honoribus, quam obtinuerat, dignus videretur.

LVIII. Sed postquam ad ea tempora perventum est, quibus in Macedonia Thraciaque, & vicinis gentibus sæpe & acriter pugnatum est: minime ab instituto alienum fuerit, situm illarum, & quemadmodum hodiernis nominibus antiqua respondeant, tanquam in tabella spectanda proponere.

LIX. Macedonia, quam L. Paullus, Perse victo, quatuor in regiones divulserat, a Borea Thraciæ conjungi-

§ LVI. Plin. 2, 54. Vellej. 2, 8. Plut. in Mar. c. 7. Appian. Hisp. Sallust. Jugurth. c. 63.

tur, qua Nessus amnis per Abderitarum fines in Ægeum mare decurrit. Inde jam terrarum amplissima spatia Thraces tenent, quos a meridie mare, quod diximus, claudit, ad Chersonesum usque, cui hodie *Bracchium S. Georgii* nomen ab Italis est impositum. inde ab ortu Propontis est, Byzantium pertinens, diu Romani imperii, nunc Turcici præcipuam sedem: ubi deinceps Pontus Euxinus incipit, ab Oriente is quoque Tharciam alluens. hoc latus Mesembria finit, haud procul jugis, quæ cum Hæmo continuantur, & in Septemtriones vergunt.

LX. Trans Hæmum montem duplex Mœsia est, superior, inferiorque: a præterfluentis Danubii cursu nominantur. illam Servii, hanc Bulgari postea possederunt: quibus adhuc nominibus notæ, Turcarum imperio parent. Tum Triballi intra Danubium & Thraciam colebant: supra Triballos inter idem flumen & Macedoniam, aliæ gentes, sed celebrior ceteris Dardani: quas regiones a Dacis, qui hodie Transilvani sunt, Danubius disterminat: a Dardania per Scordiscos & Dalmatas ad mare Adriaticum & Italiam perveniri poterat: unde facile intellectu est, quam & ob locorum viciniam, & bellicosissimarum gentium multitudinem arma Thracica magnis viribus magnaque cura Romanis sustinenda fuerint.

LXI. Nec sum ignarus, ab aliis omnes istos populos, tractu terrarum amplissimo Thracibus contribui, ut Hæmi montibus mediam dividi Thraciam autument: nec immerito. nam omnes istæ nationes, ut plurimi præstantissimique auctores narrant, unius originis erant, linguaque & moribus iisdem utebantur. Danubius autem Germaniam Hungariamque permeans, qua olim Rhæti ac Vindelici, Noricique & bipartiti Pannones tenuerunt; ubi Savum amnem recipit, mutatoque nomine *Ister* antiquis vocabatur, Taurunum fuit, quo situ hodie Belgradum esse constat.

§ LIX. Liv. 45, 29. Pausan. l. 6. Eustath. in Homer. Iliad. 2, 844. Ptolem. Strab. l. 7. § LX. Cluver. Flor. 3, 4. Liv. 40, 57. § LXI. Plin. 3, 24.

LXII. Ab his confluentibus deinde Scordifci habitabant; poftea Mœfi, de quibus expofuimus. infra Mœfiam & Triballos, ubi nunc Valachi Rafcique nominantur, vetuftis temporibus ad oftia ufque Iftri variæ gentes tenuere: alias Getæ, quos Romani *Dacos* frequentius vocant, mox Sarmatæ, poftea Scythæ. quæ res uti confundit regionum terminos ac vocabula, difficilemque earum defcriptionem efficit: ita haudquaquam ambiguis argumentis docet, non effe quidquam in rebus humanis ftabile; nec fingulos modo brevis ævi, fed etiam populos regnaque ac imperia, mutationibus & interitui obnoxia haberi.

§ LXII. Plin. 4, 12. Æn. Sylv. epift. 233.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXVIII.

IN LOCUM LIB. LXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI TERTII.

Cato Porcius consul in Thracia male adversus Scordiscos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia, trecenta triginta sex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatæ sunt: idque incestum quemadmodum & commissum, & deprehensum, & vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversus Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.

I. SCORDISCORUM hoc tempore terribile nomen vicinis, atque etiam longe dissitis gentibus esse cœpit. Quæ Thraciæ natio, Gallicam originem a tempore Brenni repetebat. nam, *amisso apud Delphos imperatore, reliquas copias, qua poterant, rediisse domum: suos majores duce Bathanato, cujus tum adhuc sub eodem vocabulo manebat gens,*

ad confluentes Danubii & Savi sedibus captis, Scordiscos appellari cœpisse. Ab hoc initio, paulatim submotis accolis, regionem satis amplam occuparunt, ut finitimi Pannoniis, adeoque Pannoniæ pars, a Tauriscis monte Claudio disjuncti, usque Thraciam ditione prolata, illius populis accenserentur: quibus etiam moribus & feritate persimiles evaserant, qua antiquitus infames Thraciæ cultores fuerunt. neque minus avaritiæ dediti, quamquam ob mala, quæ sacri auri causa progenitores ipsorum perpessi fuerant, ejus metalli usum damnavissent, neque inter diripiendum res alienas auro abstinebant: & ob argenti studium haud minus scelesta perpetrabant. nec enim proderat, cum improbitatem animo retinerent, rem externam & innoxiam stolide abjecisse.

II. Præter insitam genti ferociam & cupiditatem prædæ, causam belli Romanos quoque dedisse crediderim: qui proximis annis ad finitimos illis Carnos porrigere manus cœperant. Cum ergo Macedoniam aliasque provincias frequentibus incursionibus vexarent, neque captivos modo abducerent homines, sed plerosque crudelissime excruciatos necarent, graves undique ad senatum querelæ pervenerunt. *Non jam solita bellorum mala, quæ quodam quasi jure gentium tolerentur, incumbere: sed adesse gentem inaudita sævitia, quæ litare Bellonæ Martique sanguinem humanum, bibere in ossibus capitum, igni fumoque perimere captos, gravidarum etiam partus extundere tormentis pro ludo ac joco duceret.*

III. Adversus hos populos cum jussum bellum, & C. Porcius Cato consul, cui Macedonia provincia evenerat, cum exercitu profectus esset; infeliciter & ignominiose pugnatum. Hostis enim callidissimus locorumque peritus, Romanorum copias, in silvarum & montium impedita temere conjectas ita circumvenit, ut universus una cum du-

§ I. Liv. Epit. Justin. 32, 3. Ruald. in Plut. animad. 10. Athen. 6, 3. Strab. l. 7. Phlegon ap. Steph. Plin. 3, 25. Sextus Ruf. c. 9. Marcellin. 27, 7. § II. Athen. Flor. 4, 4. Marcellin. Sext. Ruf. Eutrop. Diodor. ap. Vales.

ce exercitus amitteretur. Hæc victoria Macedoniam Theſſaliamque, & quidquid Danubium & Adriam interjacet, barbarorum populationibus late aperuit: nullis paratis ad prohibendum viribus, & præſidiis Romanorum, vix ad urbes, quas inſederant, tuendas validis.

IV. Quorum quod Heracleæ fuit, arte interceptum eſt; militeſque octingenti cum præfecto Lucullo cæſi. Alam enim equitum, velut ad pecora abigenda, Scordiſci ſuccedere mœnibus juſſerant; quæ erumpentem Lucullum ſimulata fuga in collocatas prius inſidias deduxit. Hinc provinciis Romanis longe lateque pervaſtatis, per Dalmatiam ad mare Adriaticum penetratum eſt: ubi, velut obex a natura poſitus eſſet, barbarorum impetus ſubſtitit; teliſque in ipſas undas conjectis receſſerunt. Hoc anno luſtrum a cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium Romanorum capita trecenta nonaginta quatuor millia, trecenta triginta ſex.

V. Per idem tempus inceſto Veſtalium patefacto, maximus Romanam urbem ex religione terror invaſit. quod enim non modo legum rupta repagula, ſed etiam religionis horrorem, & atrociſſimæ pœnæ metum victa videbant: *jam nihil cogitari poſſe tam flagitioſum aut horrendum* autumabant, *quod a tali temporum corruptela non eſſet pertimeſcendum. Unam quoque virginem damnatam*, *quod tamen raro accidiſſet*, *urbem in luctu atque gemitu ponere. tum obvios quoſque de via mœſtos tacitoſque decedere*, *aut cum ſilentio & gemitu comitari: neque triſtiorem ullum civitati diem agi.*

VI. *Nunc tres ſimul Veſtales, dimidiam totius ſacerdotii partem, ſummo loco natas, præterea equitum Romanorum agmen, eodem furore correptum, pollutis cærimoniis, corruptis ad extremam turpitudinem moribus, omnia ſæva infeſtaque & inferre, & portendere. Non jam eſſe quærendum, cur ab ignobili hoſte tantus exercitus una cum conſule ſit interceptus. Offenſos aver-*

§ IV. Front. 3, 10. Flor. Marian. Scot. Liv. Epit. Jul. Obſeq. Diodor. ap. Valeſ. § V. Plut. in Num. c. 19. Dionyſ. 2, 68. Cic. pro dom. c. 53.

ſosque Deos rem Romanam premere: preſſurosque, ni ſupplicationibus & ſacrificiis, & ante omnia pœnis nocentum placentur. Ceterum ejus incesti indicium servus L. Butetii Barri equitis Romani detulerat.

VII. Barrus, libidinoſæ admodum vitæ homo, cum formæ illecebris multarum matronarum pudicitiam expugnaſſet, noviſſime, ut perditis ingeniis ſeveriſſime vetita maxime expetuntur, Veſtalis virginis conſuetudinem concupivit, Æmilia corrupta. per hanc deinde Licinia atque Marcia, ipſæ quoque Veſtæ ſacerdotes, ſollicitatæ, in conſortium criminis ſuppliciique venerunt. Sed Marcia cum uno tantum equite conſuetudinem ſtupri ſecreto habuerat: Æmilia & Licinia, cum ſubinde eos, a quibus rem detegi poſſe putabant, ſocietate culpæ illigarent, turbam habebant, non recuſantibus primis corruptoribus; quippe rivales ferre, quam indices facere, levius incommodum videbatur. Ita modo cum ſingulis & ſecreto, modo palam cum pluribus volutabantur. in quibus & fratres illarum erant, quorum Licinius cum Æmilia, Æmilius cum Licinia ſolebat.

VIII. Hæc ſacra caſtiſſimum, ut putabatur, Veſtæ numen in penetralibus ſuis diu paſſum eſt; quamquam virorum feminarumque, liberorum & ſervorum magna multitudine conſcia: donec Manius (id ei mancipio nomen fuit) neque libertatem ſibi, neque alia ab hero promiſſa præſtari indignatus, rem omnem aperuit, irrefragabilis index, ut qui totius fabulæ ipſe adminiſter actorque primus fuiſſet. In pari tamen culpa, ſententiis pontificum, ad quod collegium ea cognitio ex lege Numæ pertinebat, Æmilia damnata, Marcia & Licinia abſolutæ ſunt. credo, quia ſecretius peccaverat Marcia: Liciniam gentilis ſui L. Craſſi eloquentia eripuerat, qui tum ſeptimum & viceſimum ætatis annum agens, admirabilem pro ea orationem habuiſſe dicitur. Æmiliam a. d. XV Kalend. Januar.

§ VII. Plut. quæſt. Rom. c. 83. Porphyr. in Hor. Sat. 1, 6. Oroſ. 5, 15. Liv. Epit. Diodor.

dammatam reperio. postero die fuerunt Saturnalia. deinde a. d. XIII Kalend. Januar. Licinia caussam dicere jussa est.

IX. Interea C. Cæcilius Metellus, Cn. Papirius Carbo consules facti. Multa tum prodigia nuntiata. *clarum diei lumen nocte visum: ædiculam & signum de cœlo tacta: aram salutis interruptam: in Lucanis & Privernati agrum late hiasse: montem Albanum, & in Gallia cœlum arsisse.* Quibus in vulgum deditis, cum aucta cœlestis iræ formido esset, judicium Liciniæ multis sermonibus agitari cœpit: *a pontificibus illam, non a Diis absolutam esse. hos, quia negligi se videant, contemtæ majestatis ultionem manifesto sumere decrevisse. id non modo frequentibus & sævis prodigiis minari; sed crudelissimarum gentium bellis atque populationibus ostendere: Scordiscos, Cimbrosque, & inaudita patrum ætate nomina, ne longe quidem abesse: jam in proximis provinciis, in ipsis Italiæ finibus conspici.*

X. *Manentibus malorum caussis, finem frustra exspectari: liberandam ocius religione civitatem, & nocentium supplicio redimendam Deorum pacem esse. Neque referre, quod semel decresse collegium dicatur: etiam in sacris, populi, quam pontificum, majorem potestatem esse: idque pontifices ipsos agnovisse. Sic C. Cassium censorem, signum Concordiæ dedicare cupientem, a collegio ad populi voluntatem rejectum: sic decimo ante anno ædiculam sub saxo sacro, ex pontificum responso sublatam esse, quod eam injussu populi Licinia Vestalis dedicasset.*

XI. Hæc non jam privatim, sed a Sex. Peducejo tribuno plebis pro rostris jactabantur, qui *L. Metellum pontificem maximum, totumque collegium pontificum male judicasse* criminatus, postremo rogationem tulit, *ut extra ordinem populus prætorem faceret, qui de incesto quæstionem exerceret.* Creatus est L. Cassius, qui consul & censor fuerat. tristis enim & incorruptus judex quærebatur, qualem eum fore populus Romanus existimabat. Neque conceptam de

§ VIII. Dionys. 1, 75. Cic. in Brut. c. 63. Fenest. ap. Macrob. Saturnal. 1, 10. § IX. Plin. 2, 33. Jul. Obseq. § X. Cic. pro dom. c. 53.

ſe opinionem fefellit. Non enim duas modo virgines, ſed adeo præterea multos condemnavit, ut tribunal ejus ſcopulus reorum diceretur, ob nimiam, ut plerique exiſtimabant, aſperitatem.

XII. Populus tamen ea ſeveritate gaudebat; volentique erat, ſupplicium non de convictis modo, ſed etiam de nominatis omnibus ſumi. Ego autem L. Caſſium ea gravitate virum, neque miſericordia reorum molliorem, neque in populi gratiam crudelem factum exiſtimo: ſed, condemnatis ſontibus, innoxios abſolviſſe. Nam & M. Antonius, par L. Craſſi eloquentiæ orator habitus, eo judicio evaſit: cum innocentiam ſuam non modo cauſa egregie dicta, ſed etiam hoc ipſo, quod dicere non recuſaverat, approbaſſet.

XIII. Quæſtor, Aſiam ſortitus, jam Brunduſium pervenerat, cum inceſti ſe quoque poſtulatum eſſe cognovit. Licebat differre cauſæ dictionem, & lucri facere tempus, donec, ut aſſolet, tepeſceret quæſtionis fervor, aut ſaltem mitiorem pro Caſſio quæſitorem dies offerret. hoc enim beneficium reipublicæ cauſa abſentibus lex Memmia dabat. Sed ille ſubire formidabilis judicii aleam, quam alere ſuſpicionum ac ſermonum malignitatem maluit. Neque etiam leve periculum ei creatum ab accuſatoribus eſt: cum præter alia *ſervum, a quo prælatam ad ſtuprum eunti laternam* contendebant, *ad tormenta* poſcerent. Perturbatum vehementer Antonium, (neque enim ſciebat, quantum vel patientiæ ſervi, vel etiam ætati, quod imberbis adhuc erat, confidere poſſet) ipſe, cujus ad cruciatum res pertinebat, hortatus eſſe dicitur, *ne dubitaret ſe ad quæſtionem tradere. nullum tam acerbum dolorem fore, qui ex ore ſuo verbum heri cauſam læſurum poſſet extorquere.* & præſtitit promiſſa: dominoque celerem abſolutionem, & honeſtiorem in provinciam profectionem comparavit.

§ XI. Cic. de nat. Deor. 3, 30. & pro Sex. Roſc. c. 30. Aſcon. in Milon. Val. Max. 3, 7. § XII. Val. Max. Aſcon. Diodor. ap. Valeſ. § XIII. Val. Max. 6, 8.

XIV. Cum igitur eodem tempore duo nobilissimi oratores, M. Antonius pro se, L. Crassus pro Licinia dixerit; commemorare paucis lubet, quæ tum eloquentiæ ratio præmiumque Romæ, quique habiti oratores fuerint: quando iidem principes plerumque civitatis exstiterunt. neque minus facundia, quam eorundem temporum imperatores armis, aut compositam turbaverunt, aut turbatam composuere. Sicut enim armorum, sic orationis anceps usus est: qui cum virtute publice privatimque celeberrimus, quoties in pravum corruptumque ingenium incidit, quanto potior cujusque facultas est, tanto vehementius nocet. neque deerunt clara utriusque eventus exempla, postquam paucorum adhuc annorum gesta emensi erimus.

XV. Sed in eo tractu temporum, in quo adhuc versamur, princeps senatus M. Scaurus magna gravitate tum defendendis quibusdam reis, tum maxime dicundis in senatu sententiis valuit: quam laudem secutis quoque temporibus retinuit, cum partam sua ætate ab eloquentia gloriam, magnitudine recentiorum præumbrante perdidisset. Etiam familiaris Scauri L. Fufidius in aliquo patronorum numero fuit: & inimicus P. Rutilius, qui plus assequi potuisset, nisi Stoicæ sapientiæ addictus, lenocinia verborum etiam in periculo suo repudiasset. & ejusdem sectæ C. Fannius, Q. Tubero, mediocres in dicendo fuerunt.

XVI. C. Scribonius Curio, qui velut hereditariam eloquentiæ possessionem in filium ac nepotem transmisit, de incestu pro Ser. Fulvio dixit: quæ oratio temporibus illis omnium optima est habita. Sed horum gloriam C. Gracchus, quamquam in flore juventæ peremtus, vicit: plenior prioribus & uberior, quem passim ut egregium oratorem Cicero nominat, Romani eloquii parens. Etiam C. Sulpicius Galba, & L. Calpurnius Bestia, lege Mamilia damnati, non indiserti fuerunt: Bestiæque in consulatu

§ XIV. Vellej. 2, 9. Plut. Auctor de caus. corrupt. eloq. c. 36. Cic. de Invent. 1, 1. § XV. Cic. in Brut. c. 29 sqq. Auctor de Vir. ill. c. 72. Val. Max. 6, 4.

collega P. Scipio, & Ser. Galbæ M. Scaurus. Sed & Q. Metellum Numidicum, A. Albinum, C. Carbonem, idem temporum tractus habuit: Quintumque Cæpionem, & Memmios.

XVII. Horum ferme ingeniis vocibusque illo tractu temporum curia & forum fervebant. Inter quæ senatus ob incestum Vestalium libros Sibyllinos inspici cum censuisset: *prædicta in illis, quæ evenissent*, decemviri retulerunt: *magnasque secuturas clades, nisi his averruncandis, geniisque, nescio quibus, placandis, in foro boario Gallus & Galla, itemque Græcus & Græca, vivi defoderentur.* factum est. adeo nimirum fraudes malorum dæmonum animos superstitione captos omni & ratione, & humanitate spoliant; ut peccata majoribus maleficiis deleri posse putantes, immanissima quæque facta pro piis exerceant, ipsique ea committant, quæ, ubi ad se redierunt, in aliis indubitanter damnant & ulciscuntur.

XVIII. Nam & idem ille senatus, qui hæc jusserat, paucos post annos barbaræ cujusdam civitatis principes evocavit, pœnas daturos, quod humanas victimas Diis immolassent. quod, ubi ex lege factum esse apparuit, missos quidem fecerunt homines, sed edixerunt, *ne posthac ita sacrificarent.* Nisi forte, quod parum pro philosopho Plutarchus judicabat, homines immolari geniis fas est, Diis nefas. Ex iisdem libris etiam Veneris templa in urbe numero aucta sunt, non alio tum reperto numine, quod melius mulierum virginumque mentes ad pudicitiam a libidine converteret. ab hoc officio *Verticordiam* appellarunt. Ejus simulacrum, cum a castissima muliere dedicari vellent, ex omnibus matronis centum, deinde ex his decem sorte ductæ sunt, quarum judicio crederetur. eæ Sulpiciam legerunt, Paterculi filiam, Q. Fulvio Flacco nuptam.

§ XVI. Auctor de caus. corrupt. eloq. c. 18. Plin. 7, 30. Cic. in Brut. c. 33 & 38. Vellej. 2, 9. Val. Max. 8, 5. Ovid. Fast. 4, 155. Plut. quæst. Rom. c. 83. § XVIII. Ovid. Fast. 4, 158. Val. Max. Jul. Obseq. Plin. 7, 35.

XIX. His ita procuratis, non ideo minus Cimbri Teutonique, gentes Germanicæ, fœdam ſociorum primo, mox civium Romanorum ſtragem ediderunt: tum primum auditis illarum gentium armis. Quæ quia deinceps tantis Romanum imperium cladibus concuſſerunt, ut omnino everſuri viderentur, unde, & quibus cauſis hoc ad bellum profecti ſint, operæ pretium eſt cognoſcere. Cimmeriorum antiquiſſima mentio temporibus Crœſi ſuperior eſt: nam apud Homerum reperitur, cujus ætate, aut paulo ſupra, uſque in Joniam populabundi venerunt. Longa poſt ætate, Scytharum Nomadum armis in Aſiam pulſi, ab Alyatte canum auxilio Aſia ejecti, cum diu incertis ſedibus vagarentur, poſtremo in extremis Germaniæ finibus, qua Oceanum reſpicit, conſtitiſſe exiſtimantur, ubi nunc Cimbrica Cherſoneſus eſt, vocabulo gentis leviter immutato.

XX. Quod etiamſi refellere non eſt animus, (quis enim de rebus tam vetuſtis compertum afferre queat?) magis tamen adducor, ut non unius gentis, ſed ex variis nationibus collectæ multitudinis eam appellationem fuiſſe putem: quales iiſdem poſtea locis Vitaliani, & in Gallia aliquando Bagaudæ fuerunt. Nam & mores hominum, (vagabundi enim & prædones erant) & nominis ſignificatio congruit: quo lingua Celtica latrones appellatos fuiſſe, bonis auctoribus credendum eſt. Præterea majores illorum exercitus fuiſſe traduntur, quam ut ab illa Cherſoneſo educi potuerint. Sed ex Dania Sueciaque, & finitimis late gentibus, quæ tum perpetuum inter ſe, & contra vicinos bellis agitabantur, magnum affluxiſſe numerum ſimile vero eſt.

XXI. Immo Poſidonius, non contemnendus auctor, qui tractu illo temporum vixit, non a Cimmeriis, Cimbros vocatos, ſed hos prædabundos ad Mœotin penetraſſe, nomenque locis iſtis impoſuiſſe, credit. Nec ab alia cauſa, quam prædandi conſuetudine & ſtudio vagatos eſſe, ſcri-

§ XIX. Val. Max. Solin. c. 7. Jul. Obſeq. Vellej. 2, 12. Tacit. Germ. c. 37. Plut. in Mar. c. 14 & 15. Diodor. 5, 32. Herodot. 1, 6 & 15. Strab. l. 1. Euſeb. Polyæn. Strat.

ptor quantivis pretii Strabo suspicatur, ultro deridens eos, qui, *Oceani æstibus ad novas sedes quærendas compulsos*, tradiderunt. Teutonorum porro antiquas sedes cognitu faciles Pytheas Massiliensis efficit, qui *Guttonibus proximos esse* ait, *æstuarium maris, ubi succinum colligitur, accolentibus*: & Pomponius Mela, cujus ævo Codanoniam insulam, magnitudine & fœcunditate aliis circa potiorem obtinebant. Horum deinde nomen toti Germaniæ commune factum manet: Borealium forte regnorum incolis, proximæ sibi civitatis nomen, ut solet, genti universæ imponentibus.

XXII. Ex iis igitur terris quomodocunque in unum contractæ copiæ, cum in Hercynia silva sedes figere conarentur, a Bojis, qui ea loca incolebant (unde *Bojohemum* appellatum, quasi Bojorum patria) pulsæ, ad Istrum & Scordiscos Gallos descenderunt. inde ad Teuristas Tauriscosque, quæ & ipsæ Gallicæ originis nationes, vicinam Danubio Illyrici partem tenent. trajectoque flumine, prædas ex agro Norico agebant. Quod ubi Cn. Papirius Carbo consul accepit, Italiæ timens, a qua haud procul aberant, Alpes, ubi maxime trajectui opportunas cognorat, cum exercitu insedit. deinde postquam illos alia omnia cogitare videt, ultro procedit obviam, minitabundus, *quod amicos & hospites populi Romani Noricos popularentur*: quamlibet jus hospitii, quale populo Romano cum gentibus quibusdam erat, armis eos defendendi necessitatem non imponebat.

XXIII. Illi, fama adventantis exercitus Romani audita, missis legatis excusare, *quod ignari, quidquam illis gentibus cum populo Romano esse, molesti Norico fuissent. Ignoscere consulem debere, si homines, ab ultimo Aquilone profecti, quo jure regiones ad Danubium essent, parum calleant. Unam se naturæ, comprobatam omnium gentium consensu legem scire, ut potentiorum sint omnia: neque suum quis esse putet, quod ne-*

§ XXI. Posidon. ap. Strab. l. 7. Plut. in Mar. c. 14. Flor. 3, 31. Plin. 37, 2. Pomp. Mel. 3, 6. § XXII. Posidon. Tacit. Jul. Obseq. Appian. ap. Fulv. Ursin.

ſciat armis defendere. Neque aliter exiſtimare populum Romanum ad tantam perveniſſe amplitudinem, quam quod iis, quibuſcum negotium habuiſſet, armis fuiſſet præſtantior. Inde nimirum factum, ut clariſſima ejus imperii fama, cum terrarum orbem pervaſerit, nemini poſſit eſſe ignota.

XXIV. *Se quoque, auditis, quæ de illius potentia & pugnacitate ubique prædicentur, Romani nominis reverentiam, admiratione virtutis ejus, olim induiſſe. Æquum enim exiſtimare, ut, quod ſummum in humanis rebus eſſe cenſeant, id in illis, qui maxime compotes ejus facti videantur, honorent colantque. Idcirco neque antea invaſuros fuiſſe Noricum, ſi ſciviſſent, ejus tuitionem ad populi Romani curam pertinere, & nunc quoque illius honoris cauſa facturos, ut quamprimum ex iis regionibus diſcedant.*

XXV. *Nullius quidem ſe vim ac arma pertimeſcere: ſed amicitiam fortiſſimi potentiſſimique populi longe pluris, quam totum agrum Noricum facere. Late patere terrarum orbem: neque ſibi moleſtam peregrinationem eſſe, vagari a pueritia aſſuetis; & ſedes conſidere paraturos, ubicunque libuiſſet. Quod tamen in præſentia facerent, idem inſtitutum poſtea ſervaturos, ut temperarent a populis, qui in fide aut amicitia Romanorum eſſent. Pro ea ſua voluntate ſperare bona gratia populi Romani facturos, ut, cum quibus aliis populis vellent, cum iis bellum pacemve ſuo arbitratu habeant.*

XXVI. *In præſentia redituros ad Tauriſcorum fines, unde nuper exiſſent. Ulterius multas colere nationes, quæ neque ſocietate junctæ Romanis, & ultro ob ferociam inviſæ eſſent. his ſe non modo ſine injuria populi Romani, ſed etiam in gratiam illius arma illaturos.* Conſul aſtuto conſilio, quod ipſi poſtea in malum vertit, laudata Teutonorum voluntate, benigne reſpondet. ceterum ducibus itineris, quos addiderat, clam imperat, *circumitu eos ducerent, quo ſibi ad ea, quæ meditabatur, plus ſpatii foret.* Ipſe vero, cum expeditis copiis breviore itinere legatos antegreſſus, Teutonis improviſus ſupervenit: qui jam, uti facturos legati receperant, Norico decedentes, ad Norejam oppidum caſtra poſuerant.

XXVII. Taurifcorum antiquitus Noreja fuit, ubi nunc Goricia Carinthiorum eft, quod navigatio ad Aquilejam fecundo Natifone, & diftantia locorum oftendit. Teutoni, licet in re fubita, nam fomno adhuc quiefcentes Romanus invafcrat; tamen animi magnitudine & rei militaris peritia freti, celeriter arma capiunt: confulemque magna cum clade rejiciunt funduntque. & nifi ingens vis imbrium coorta, duos exercitus, tanquam cœlo fe interponente, diremiffet, occidione cæfæ Romanorum copiæ forent. Tantus enim terror fuit, ut paffim per filvas palantes, quo quemque fuga abripuerat, vix tertio poft die colligerentur.

XXVIII. Teutonis quoque perfequendi victos voluntas abfuit; &, quibus caufis incertum, in Galliam & Helvetios deflexerunt. Idque Romæ cum effet nuntiatum, vehementi metu levavit civitatem: penfato etiam dolore cladis & damno, confulis alterius rebus, quæ Macedoniam provinciam habenti fatis feliciter fuccedebant. quibus & in Thracia nomen imperatorium, & mox domi triumphum meruit: fingulari domus Cæciliæ lætitia gloriaque, quod eodem die frater ejus germanus, M. Cæcilius Q. F. Q. N. Metellus, ex Sardinia triumphavit, cum etiam Corfos rebellantes viciffet.

XXIX. Plane iis temporibus hæc familia magiftratibus & honoribus incredibiliter effloruit, cum intra annos XII totidem aut ultra confulatus, triumphofque aut cenfuras, numeraret: ut jam ignofcere Nævio poetæ Metelli debuerint, fi *fato eos Romæ fieri confules* exiftimavit. Ex eadem deinde Thracia, & T. Didius T. F. proprætore triumphavit, quia Scordifcos, victo Catone, incautius exfultantes, & libera populatione diffufos, intra Thraciam fuam repulerat. Quo notabilius C. Catonis dedecus fuit: quem, nefcio quo pacto, Romam reverfum duo ex iifdem genti-

§ XXVII. Strab. l. 5. Plin. 3, 19. Appian. Liv. Epit. Plut. in Mar. c. 24. § XXVIII. Vellej. 2, 9 & 11. Eutrop. Tab. Triumph. Sex. Ruf. c. 4.

bus triumphi arguebant, ſua magis culpa, quam hoſtium virtute, exercitum perdidiſſe.

XXX. Unde hanc quoque cauſam haud leviſſimam damnationis ejus fuiſſe putem: quamquam judicio repetundarum ex Macedonia cecidiſſet. Neque enim alias cauſa ſatis gravis videbatur, cur homo conſularis, L. Paulli & M. Catonis nepos, & P. Africani ſororis filius, propter octodecim millia (hæc enim litis æſtimatio fuit) tantam ignominiam pateretur. Sed hæc in eum annum egreſſa videntur, qui M. Livium Druſum, L. Calpurnium Piſonem, conſules habuit. Horum Druſo Macedoniam provinciam eveniſſe conſtat: alteram conſularem ſortem Italiam fuiſſe ut credam, clades recens Carbonis, & periculum, ne victores ad priora conſilia redirent, facit: etiamſi profecto, Cimbris atque Teutonis alio vertentibus, plus timoris eo anno, quam periculi fuit.

XXXI. In Macedoniam Thraciamque converſa hominum cura eſt, lætis ſubinde nuntiis levior, quia M. Druſus conſul in Thracia contra Scordiſcos proſpere pugnaverat; hoſtemque ſubmotum in ulteriorem Danubii ripam, ſuos intra fines continebat. Hæc ſua ſponte ſatis glorioſa ac ſplendida, in majus etiam Catonianæ cladis comparatione faventes interpretabantur: & quia moderato imperio exercitum habuerat, uberiorem, quam pro geſtorum portione, gloriam tulit. Dum hæc in provinciis & urbe Romana geruntur, iterum concuſſa fratrum armis Syria eſt. Antiochus uterque vocabatur: de Grypo ſupra memoravimus: juniori cognomentum Cyzicus dedit, nobiliſſimum Propontidis oppidum, ubi apud Craterum eunuchum, metu patrui, ejuſdemque vitrici, educatus fuerat.

XXXII. At cum ſe nihilominus dolo fratris veneno appetitum cognoviſſet, comparato exercitu in Syriam venit,

§ XXIX. Aſcon. in Cic. divin. Cic. in Piſon. c. 25. Flor. 3, 4. Sex. Ruf. c. 9. § XXX. Vellej. 2, 8. Cic. Verr. 3, 80 & 4, 10. Caſſiodor. Chron. § XXXI. Liv. Epit. Flor. Marcellin. 27, 8. Dioder. ap. Valeſ.

pœnas exacturus a Grypo, aut, si fortuna contra daret, honestius bello, quam insidiis casurus. Neque defuit ei Syriacæ gentis mobilitas, qua multis ad eum deficientibus, etiam capite regni Antiochia potiretur. Commodum sub eadem tempora soror Ægyptii regis Cleopatra, fratris pulsa matrimonio, in Syriam se contulerat.

XXXIII. Ea res causam sermonibus præbuit, *non sine numine Divûm ista fieri, sed plane mirifica opportunitate temporum atque rerum dignam offerri novo regi conditionem. Genus utriusque, ætatem, formam congruere: fortunam quoque haud multo disparem, sive calamitatem amborum respicias, sive initium & spem resurgendi. Antiocho patrem fuisse Syriæ regem: sed tantam natalium claritudinem diu nihil ei præcipuum, nisi pericula, tulisse. Educatum peregre ne exsilium quidem tutum habuisse, quo minus in caput ejus insidiæ ab impio fratre struerentur. Nunc eundem hactenus usum rebus prosperis, ut magnam regni partem, caputque omnium Antiochiam, voluntate popularium receperit. Sed æque celeriter hanc felicitatem dilabi posse, quam acciderit; ni validiore aliquo firmamento muniatur. neque commodius aliud, quam decorum matrimonium esse. mansura melius hominum studia, cum suscipiendis liberis etiam post se relicturus videatur suis partibus maximum sacramentum servandæ fidei, & remunerandæ pignus.*

XXXIV. *Vicissim Cleopatram, paulo ante fraterno matrimonio florentem, tot regum sobolem, reginam amplissimi regni, præter originis splendorem, quem unum eripere fortuna nequivisset, cetera perdidisse: reginam primum, nunc omni regno extorrem. Igitur nihil ei optabilius fore, quam si cum hoc juvene juncta, pari dignitate matrimonium, præterea non spernendas in præsentia opes, cum magna exspectatione ampliorum, recuperasset. Neque tamen indotatam venire, quæ maximis ubique amicitiis atque clientelis polleat. Nam in Cypro quidem qui sit exercitus, eum ab his hominibus regi, qui acceptis ab ea beneficiis quoquo modo relaturi videantur gratiam: præsertim ubi eo in*

§ XXXIII. Flor. 3, 5. Porphyr. in Euseb. Appian. Syriac. Justin. 39, 2. Joseph. 13, 17.

loco illam viderint, unde exſpectari poſſit novorum beneficiorum occaſio.

XXXV. *Neque regem Ægypti moleſte laturum, ſi tale quid accidiſſet. Conſtare enim, non lubenter, ſed quia matrem ſit veritus, divortium feciſſe: ceterum bene illi cupere, & haud dubie, quibus poſſit modis, ſublevatam adjutamque velle. Sed & cum Alexandro fratre æmulationem accedere. per quam utique potius cuilibet illa arma ſit paſſurus accedere, quam ut in fratris poteſtate ſint, cui mater Cleopatra, cum regnum Ægypti non potuerit, Cyprum dederit, haud dubie majori Ptolemæo hoſtem inſtructura.*

XXXVI. Cum hæc, populari ſermone agitata, ne ipſis quidem diſplicuiſſent, coeunt nuptiæ; & ne nudum uxoris nomen afferre viro Cleopatra videretur, ſollicitatum, qui in Cypro alebatur, exercitum mariti partibus adjungit. Cyzicenus, auctis hoc modo copiis, pugnam auſus, vincitur a fratre Grypo fugaturque. Protinus ad Antiochiam victor exercitus ducitur, quo Cyzicenus poſt infelicem pugnam conceſſerat. Sed ille quidem deprehendi non potuit: uxor Cleopatra, cum capi urbem videret, ad ſanctiſſimum ibi templum confugit. Quod ubi Tryphænæ propere nuntiatum, (nam ante omnia ſororem intentiſſima cura perveſtigari juſſerat;) ſumma ope contendit a viro, *ut ne dubitet tollere Ægypti exſulem, Syriæ peſtem: nec niſi utriuſque regiæ malo victuram. ab hac immiſſum regno æmulum, ab hac armatum eſſe. nihil æquius, quam ut in ſororis & affinis capita comparatum exitium, in ipſam turbarum auctorem recidat.*

XXXVII. Lento ad hæc marito, qui *pudendum id facinus, neque inter tot domus ſuæ diſcordias ab ullo majorum uſurpatum; præterea ſororis conſobrinæque, & alia neceſſitudinum nomina, quibus ſibi, uxorique & liberis toties innexa Cleopatra eſſet*, ingeminabat; mulieris ſævitia ſupra conſuetam pertinaciam etiam ſuſpicionibus accenditur, ne amantis po-

§ XXXVI. Joſeph. Juſtin.

tius ista verba, quam misericordia commoti, forent. Neque satis efficax ad persuadendum auctor cognatione parci jubebat; qui, matre interfecta, fratrem veneno necare studuisset.

XXXVIII. Igitur nihil morata cunctationem viri, vocatos ad se milites *ire in templum, &, ubicunque reperissent, occidere Cleopatram* jubet. Atque illi simulacrum Deæ complexu tenentem cum avellere non potuissent, magna crudelitate miserrimæ mulieris manus amputarunt. ita extremis vocibus *ultrices parricidis diras ab eo, quod violassent, numine* imprecata, moritur. Neque diu teterrimæ belluæ impunita immanitas fuit. Vulgato Cleopatræ casu, inflammatus ad vindictam Cyzicenus, eo plures reperit, qui crudelissimi facti odio, illi se adjungerent.

XXXIX. Fuit & fortuna in partibus: magnoque prœlio superior, & universo regno Grypum expulit, & Tryphænam redegit in potestatem. neque dubitatum diu est, quin ejus supplicio manibus interfectæ sororis parentaretur. Exhinc quia Grypus ad Aspendios se contulerat, pro eo regnum in Syria Cyzicenus obtinuit: incipiente apud Græcos Olympiade centesima septuagesima septima, cum Romæ M. Livius Drusus, L. Calpurnius Piso consulatu fungerentur. Ceterum rex novus, cum longe alia instituta tempus posceret, luxui vinoque deditus, inter mimos & præstigiatores, & earum sordium artificia degebat, dictataque ab his excepta contento studio meditabatur. sed & animalium formas fabricabat, quæ in morem viventium moverentur, interdum quinque cubitorum magnitudine, quas aureis argenteisve laminis operiebat.

XL. Præter hæc insano venandi studio sæpe cum binis ternisve servulis noctu clam amicis exibat. eratque projectæ in eam rem audaciæ, ut cum leonibus, apris, pardis congrederetur, neque raro vitam suam in gravissima discrimina conjiceret. Interea belli apparatus jacebant, quos

§ XXXIX. Zonar. Porphyr. in Euseb. Justin. 39, 4. Appian. Diodor. ap. Vales.

hic, tam in ludicris machinationibus diligens, nulli curæ habebat. Hæc audita fratrem Grypum ad ſpem repetendi regni excitarunt, ſtatim altero, quam inde pulſus erat, anno. Igitur adjutus ab Aſpendiis, Pamphyliæ urbe ſatis populoſa, unde & cognomen ei poſtea novum fuit, cum in Syriam veniſſet; aliis ob veterem amicitiam, aliis, quod novi regis mores non probabant, ſtudia ſua certatim offerentibus, denuo par æmulo fuit: multiſque deinde annis certatum inter fratres eſt, tranſmiſſis etiam in filios odiis, donec & regnum Syriæ, & Seleucidarum genus, funditus interiret.

XLI. Sed aliam quidem Syriam Grypus; eam, quæ *Cæle* vocatur, Cyzicenus obtinebat. Sic diviſa inter duos potentia cum minus a vicinis timeretur, Judæorum reſpublica, Joanne principe, magnis incrementis ad priſtinarum opum ſpeciem refloruit. Huic Joanni cognomentum *Hyrcano* fuit, etiam ante populis illis non incognitum: ne quis a gente victa vocabulum inditum inepte affirmantibus credat. Ipſi quidem Judæi, quamquam gloriæ gentilis impotenter ſtudioſi, *fraternum id nomen fuiſſe* referunt, *& poſt mortem illius ab affine proditorie interfecti, decreto ſeniorum in hunc collatum, ut clariſſimi juvenis, quia vita ſalva eſſe nequiverat, ſaltem ſuperſtes & honoratum nomen foret.*

XLII. Hic igitur, cum Syriaci regni formidabilem antea potentiam perpetua regum inter ſe bella debilitaſſent, jam a morte Antiochi, quo natus eſt Cyzicenus, abjecit jugum; neque poſtea quidquam pro obnoxio aut cliente facere voluit. Sed maximis pecuniis ex quieta fertiliſſimæ regionis poſſeſſione, maxime ex opobalſami vectigalibus, paucos intra annos collectis, cum Romano populo ſocio & amico uteretur, & amiſſas Antiochi bello urbes recuperavit, & ultro plures alias expugnavit armis: Quin & Idumæos bello fatigatos in deditionem accepit, Judaicoque populo circumciſionis & ſacrorum communio-

§ XL. Euſeb. Chron. Porphyr. Strab. l. 14. Joſeph. 13, 17.
§ XLI. Porphyr. Zonar. Scalig. in Euſeb. Sulp. Sever.

ne accenſuit, veſtigiis tamen ſervitutis in juris inæqualitate exſtantibus.

XLIII. Mox & Samariam, alteram olim gentis Judaicæ regiam, ſed tum Syris parentem, foſſa & duplici muro circumdatam, ad inſolitos cibos adegit. Qua neceſſitate cum Cyzicenum Antiochum ad opem ſibi ferendam permoviſſent, a filiis Hyrcani Ariſtobulo & Antigono ſuperatus fugit: Scythopolin uſque perſequentibus eum Judæis. Perferre tamen omnia prius Samaritæ maluerunt, quam infeſtiſſimis hoſtibus ſe dederent. Igitur quamquam quotidie gravius urgebat fames, & vix ſperari poterat, regem Antiochum rem ſemel infeliciter tentatam, præſertim qui minime copiis abundaret, iterum aggreſſurum: tamen oratores per cuſtodias hoſtium emiſerunt, qui *bene meritæ civitatis extrema pericula*, *& unam in ipſo reſiduam ſpem*, nuntiarent.

XLIV. Antiochus, precibus illorum, & ſuarum rerum damnis excitus, ſex millia militum a Ptolemæo Lathuro impetrat: quæ res nec ipſi magnæ utilitati, & amico propemodum exitio fuit. Nam mater Ptolemæi Cleopatra, quod ſe invita traditi Antiocho milites erant, rem ita tulit indigne, ut vix mitigari poſſet, quo minus, quod poſtea fecit, filium regno depelleret. Antiochus autem, accepta Ægyptiorum manu, cum ne ſic quidem par Judæis eſſet, in morem latrocinii magis, quam belli, agros hoſtium vaſtabat: ad iſta prohibenda maleficia abſtracturum Judæos ab obſidione Samariæ ratus.

XLV. Sed ubi rem parum procedere, ſuos paſſim exceptos inſidiis multos interfici, nec ideo Judæos ab incepto deterreri poſſe videt, Callimandro & Epicrati bellum Judaicum mandat, ipſe Tripolim proficiſcitur. Ex his ducibus Callimander, audacius quam perſeverantius cum hoſtibus inito prœlio, victus fugatuſque a perſequentibus occiditur. Epicrates neque obſidionem ſolvere Samariæ qui-

§ XLII. Joſeph. Juſtin. 36, 1 & 31, Euſeb. § XLIII. Appian. Syriac. c. 51, Joſeph.

vit: &, accepta pecunia, palam Judæis Scythopolim tradidit, cum finitimis oppidis vicisque. ita Samaria in potestatem Hyrcani venit, annum integrum obsidione tolerata. isque finis antiquo oppido fuit: nam ab Hyrcano non diruta modo, sed, suffossis ædificiis in torrentes præcipitata, veluti diluvio ita interiit, ut vix vestigia urbis relinquerentur. Augusti demum ætate ab Herode magno condita, honoris Cæsaris causa *Sebaste* nomen accepit.

XLVI. Dum in Syria hunc in modum sceleribus & armis certatur, etiam Ponti regia tragicis exemplis non caruit, cum parricidia parricidiis punirentur. Qui Mithridatem cognomento *Evergeten* dolo interfecerant, a filio Mithridate, cui jam ætas sua roburque ad capessendam administrationem regni satis placebant, cum & se insidiis eorundem varie petitum meminisset, vicissim sunt interemti: etiam matre veneno necata, quod in suam patrisque perniciem cum ceteris conspirasset.

XLVII. Ab his auspiciis sævitia ejus, cui ex silvestri vita, perpetuisque venationibus a puero assueverat, ad cetera deinceps crudelitatis opera processit, quibus atrociora nemo unus edidisse legitur; non alia parte morum deformior. De cetero ingentis animi adolescens, & inusitatæ amplitudinis potentiam a principio statim animo complexus, seque & copias, etiam cum procul hostis esset, indesinentur exercebat. Spem ejus inflabant veterum atque novorum prodigiorum observatio, vatumque vanitas, regibus utique haud facile alia, quam ipsos velle intelligunt, promittentium. Hi *per sagittarios & levem armaturam mirabilia ei portendi* responderant: quod fulmen, cum in casam, ubi somnum forte capiebat, incidisset, tacta, quæ juxta suspensa erat, pharetra, sagittas ambusserat. sed & prima ætate tam prope fulmen ceciderat, ut fascias, quibus erat involutus, accenderet, & cæsariem infantis lamberet, in-

§ XLV. Euseb. Joseph. § XLVI. Strab. l. 16. Justin. 37, 3. Sallust. ap. Serv. Appian. Mithrid.

tacto alias corpore, nisi quod frons leviter obusta vestigium casus ejus indiciumque retinebat.

XLVIII. Hinc ei *Bacchi cognomen inditum esse* quidam crediderunt, *quod illius quoque infantia tacta fulminibus, neque læsa esse ferebatur.* nam alii *ex bibacitate quæsitum* ferunt, *& quod, edendi bibendique proposito certamine, haud dubiam victoriam obtinuisset.* sane multi eum cibi vinique fuisse constat: sed magnitudini corporis atque virium congruebat, frequentibusque exercitationibus, quibus totum se dediderat, conviviis atque luxui minimum tribuens. Neque sane tam vasta cogitanti remissiore cura opus erat, quod accolas omnium pugnacissimos habebat.

XLIX. Quippe supra pontum Euxinum Scythicæ Sarmaticæque gentes late incolebant, quibus ad bella nihil unquam fuit promtius. Hos tamen partim ductu suo, partim auspiciis per Diophantum maxime & Neoptolemum præfectos, ita perdomuit, ut ad Mæotidem & Colchos usque, immenso terrarum sinu, imperium extenderet. Adjuvit eum, quæ nunquam potentiori deest, occasio. semper enim reperies, qui, aliorum injuriis exagitati, ultionem vel cum libertatis suæ periculo meditentur. Tum Cherronesus urbs libera, ne Scytharum in manus incideret, itemque Bospori tyrannus Parisades, majus solito tributum ab his exigi indignatus, Mithridati se dediderunt: frustra prohibentibus Sciluri filiis, quos, numero & paternis monitis notos, frequentibus prœliis subegit. *Quinquaginta fratres fuisse* Posidonius, *octoginta* Apollonides memoriæ tradiderunt.

L. His successibus animosior, totius orbis imperium improba spe sibi destinans, Asiam & Romanos æmulos cogitare cœpit: subactis usque ad mare Adriaticum populis, illa parte irrupturus Italiam, unde maximum & longissimum postea bellum erupit, ut suo loco memorabitur.

§ XLVII. Memn. ap. Phot. Justin. 37, 2, 3, 4. Plut. Symp. 1, 6. § XLVIII. Justin. Appian. § XLIX. Strab. l. 7. Plut. Apoph. c. 19. & de garrul. c. 29.

nunc regni exordia ſignaſſe ſuffecerit, quæ in M. Livium Druſum, L. Calpurnium Piſonem conſules, aut proximum ante, vel poſt eos, annum inciderunt. ſiquidem ſex aut ſeptem & quinquaginta imperii annis exactis, C. Antonio, M. Cicerone conſulibus deceſſit. Et hæc quidem atque talia, latentibus inter primordia rerum Pontici regis conſiliis, ſenatus negligebat: in Syriacum regnum intentior, cujus opes defectione civitatum, aliiſque damnis, quæ bella civilia ſequi ſolent, quotidie minui, non invitus accipiebat. ne Africanas res eodem animo ferret, pudore & ira vetabatur: cum neque regum amiciſſimorum progeniem indefenſam relinqui decorum, neque ſuam a Jugurtha majeſtatem contemni tolerabile judicaret.

LI. Majore igitur cura ac ſeveritate coercere impotentem hominis audaciam cœpit: tardius tamen, quam populi Romani dignitas, & ſalus Adherbalis requireret. Quippe Jugurtha, fratris modeſtiam injuriæ opportunam videns, ſumma ope cauſam belli quærebat, etiam fines ejus cum magna manu hoſtiliter populatus, ut hoc dolore commotum, ad arma contra ſe capienda compelleret, eaque res ſibi deinceps ad ea, quæ animo deſtinaverat, peragenda obtentui eſſet. Adherbal, neque armis confiſus, quorum expertus infirmitatem fuerat, & populi Romani proniorem voluntatem ſibi pollicitus, ſi ejus reverentia bello abſtinuiſſe videretur, legatos ad Jugurtham de injuriis queſtum mittit. ab hoc cum multa contumelia verborum remittuntur.

LII. Ne ſic quidem moto ad bellandum Adherbale, qui prius omnia pati decreverat, ipſe impatiens moræ, juſtum exercitum in fines Adherbalis inducit: & palam totius Numidiæ imperium ſibi aſſerens, quacunque incederet, imperata facere recuſantium urbes agroſque vaſtat. Tum demum neceſſitas expreſſit Adherbali, ut regnum, niſi re-

§ L. Appian. Plin. 23, 8. Cic. de prov. conſ. c. 11. § LI. Salluſt. Jugurth. c. 20.

linquere mallet, armis tueri ſtatueret. Igitur collecta, quanta potuerat, manu, prope Cirtam oppidum, quæ Numidiæ antiqua regia fuit, haud procul Jugurthæ caſtris cum exercitu conſedit: miſſiſque Romam legatis, *quo fortunæ ſuæ loco eſſent, edoceri ſenatum* juſſit.

§ LII. Liv. 30, 12. Salluſt.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXIX.

IN LOCUM LIB. LXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI QUARTI.

Adherbal, bello petitus a Jugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Jugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Bestia consul gerere jussus, pacem cum Jugurtha injussu populi & senatus fecit. Jugurtha, fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: &, propter cædem, admissam in regulum quendam, nomine Massivam, qui regnum ejus populo Romano invisi affectabat, Romæ interfectum, cum periclitaretur, causam capitis dicere jussus, clam profugit, &, cedens urbe, fertur dixisse: O urbem venalem, & cito perituram, si emtorem invenerit! *A. Postumius legatus infeliciter prœlio adversus Jugurtham gesto pacem quoque adjecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.*

I. Cognitis per legatos Numidiæ rebus, cum in senatu vehementes & inimicos & propugnatores Jugurtha habèret; tandem eo perventum, ut *tres legati in Africam* decernerentur, *verbis senatus populique Romani regulis denuntiaturi, absisterent bello; & si quid controversiæ incidisset, id jure potius, quam armis disceptarent: ita maxime ex senatus populique Romani & sua dignitate facturos videri.* Cum legatio amplius impediri non posset, operam tamen amici Jurgurthæ dederunt, ne insigni aliqua auctoritate præditi legarentur.

II. Ita tres adolescentes nominati, dum itineri se parant, in Africa propemodum de regno & vita Adherbalis transactum est. Eodem enim tempore, quo legati Numidæ ab illo missi discesserant, cum, jam præcipiti in noctem die, prœlium amplius non speraretur; Adherbalis copiæ quieti se tradiderunt. At Jugurthini milites, ante lucem signo dato, irrumpunt hostium castra, imparatosque, & ex somno trepide arma corripientes, trucidant. multis interfectis, ceteris fuga palantibus, Adherbal cum parva manu equitum Cirtam profugit.

III. Cirtam urbem, situ loci munitissimam, etiam Græcis inquilinis allectis plurimis, in tantum Micipsa frequentaverat, ut decem equitum millia, duplicem peditum numerum emitteret: sed tum, interfectis, aut fuga dilapsis plerisque, quos Adherbal eduxerat, ceteris metu exanimatis, peregrinæ virtutis indigebat. Multitudo Italicorum Cirtæ negotiabatur: ea Jugurtham, cum fugientem Adherbalem studio capiendi æmuli inflammatus insequeretur, non sine spe urbem eodem victoriæ impetu in deditionem venturam, a mœnibus repulit. quod nisi esset factum, una dies initium bellandi duobus regibus, finemque attulisset.

IV. Jugurtha, ubi primus conatus frustra fuit, obsidione Cirtam claudit, operibusque excitatis, summa vi expugna-

§ I. Sallust. Jugurth. c. 21. § III. Diodor. ap. Vales. Strab. l. 7. Sallust.

re contendit, priusquam Roma venire legati possent. nam ad sollicitandum senatum missos ab Adherbale certos homines esse cognoverat. Eo magis maturandam profectionem suam Romana legatio censuit. nam de prœlio & oppugnatione Cirtæ, dum iter adornant, quamquam molliora vero, rumor attulerat. Neque tamen hæc diligentia quidquam ad liberandum Adherbalem valuit. cujus ne appellandi quidem potestate facta, responsum tale ab Jugurtha tulerunt:

V. *Sibi senatus auctoritatem semper sanctam inviolabilemque fuisse: neque aliud ab adolescentia studium, quam ut optimo cuique maxime probaretur. His artibus & P. Africano summo viro placuisse, & Micipsæ, a quo, licet ex se genitos haberet, ob virtutem & merita fuerit adoptatus. Sed ejuscemodi rerum conscios animos plerumque injuriarum impatientes fieri. Adherbalem vitæ suæ struxisse insidias: id scelus armis ulcisci certum sibi decertumque esse. orare, ne populus Romanus se interponat justissimæ ultioni; neve id vetet, quod jure gentium permissum sit regibus.* postremo, *de rebus omnibus propediem se legatos Romam missurum esse*, confirmat.

VI. Sic irrita & inanis ista legatio fuit. Qua digressa, cum oppidum, natura loci validum, vi expugnari non posset, vallo atque fossa circumdatur; turribusque in circuitu exstructis præsidia imponuntur: nihil reliquum Jugurtha facit, quo minus confirmando suos, terrendo aut sollicitando hostes, vi, dolo, diurnis nocturnisque conatibus, finis negotio imponatur. Tanto vehementiori metu perculsus Adherbal, postquam inopia rerum necessariarum fatiscere obsessos animadvertit, ex iis, qui una Cirtam profugerant, duos maxime impigros promissis & miseratione sortis suæ permovet, ut per munitiones hostium ad mare, quod nec longe aberat, deinde Romam pergant.

VII. Ab his miserabiles literæ senatui redduntur, in hæc verba scriptæ: *Non mea culpa sæpe ad vos oratum mitto*,

§ IV. Liv. Epit. Diodor. Sallust. § VI. Diodor. Sallust. Jugurth. c. 5 & 21.

Patres conscripti: sed vis Jugurthæ subigit, quem tanta libido exstinguendi me invasit, ut neque vos, neque Deos immortales in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. Itaque quintum jam mensem socius & amicus populi Romani armis obsessus teneor: neque mihi Micipsæ patris beneficia, neque vestra decreta auxiliantur: ferro, an fame acrius urgear, incertus sum. Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea: etiam ante expertus sum, parum fidei miseris esse. nisi tamen intelligo, illum, supra quam ego sum, petere; neque simul amicitiam vestram, & regnum meum sperare: utrum gravius existimet, nemini occultum est. nam initio occidit Hiemspalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. quæ sane fuerint nostræ injuriæ, nihil ad vos. verum nunc regnum vestrum armis tenet: me, quem vos imperatorem Numidiæ posuistis, clausum obsidet: legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. quid est reliquum, nisi vis vestra, qua moveri possit? nam ego quidem vellem, & hæc, quæ scribo, & illa, quæ antea in senatu questus sum, vana forent potius, quam miseria mea fidem verbis faceret.

VIII. *Sed quoniam eo natus sum, ut Jugurthæ scelerum ostentui essem; non jam mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod vestrum est, uti libet, consulite: me ex manibus impiis eripite, per majestatem imperii, per amicitiæ fidem, si ulla apud vos memoria remanet avi mei Masinissæ.* His auditis, pars senatus incorrupta non dubitabat, quin *ante omnia subveniendum Adherbali* foret, *exercitu in Africam misso: de Jugurtha, quod ille verbis legatorum non paruisset, per otium statui posse.* ceterum fautores regis acerrime pugnarunt, ne tale quid decerneretur. *sæpe multis magnisque injuriis acceptis, populum Romanum omnia tamen prius tentasse, quam bellum decerneret.*

IX. *Multa ab Hannibale, multa a Philippo passum, donec arma Pœnis, aut Macedoniæ inferret. Nec enim pio justoque bello certaturos putasse, nisi liqueret, aliter tueri jus suum nequivisse. Inter socios deinde reges, quamquam illa & patrum ætate, in Ægypto, in Syria, & apud cetera Asiæ regna multæ*

turbæ exſtitiſſent, auctoritatem ſuam promte, arma raro & cunctanter interpoſuiſſe: ſic aſſequutos, ut, ſociis integram permittere libertatem viſi, laudibus ac favore omnium celebrarentur: & inter externa populorum bella, mutuiſque cladibus debilitatos reges, imperium firmius retinerent.

X. *Nihil accidiſſe, quo minus eodem inſtituto uti pergerent. nullas adverſus Jugurtham bellandi proprias Romano cauſas eſſe: fratrum inter ſe certamina nullo rei Romanæ damno exarſiſſe. non utilitate ulla, non jure cogi ſenatum, ut bello minime neceſſario implicet rempublicam. Queri quidem invidioſe Adherbalem, ſed prius etiam haud minus atrocia falſo queſtum. atque ita judicaſſe Patres, cum, Hiempſale cæſo, regnum inter fratrem ejus & Jugurtham diviſiſſent. non enim profecto parricidæ præmium dediſſe ſceleris, ſed non ideo damnandum putaviſſe, quod in depellendis inſidiis ille felicior, quam in ponendis Hiempſal fuiſſet.*

XI. *Fruſtra Maſiniſſam advocari, non minus Jugurthæ, quam Adherbalis avum. & ſimiliorem quidem ei Jugurtham eſſe animo ingenioque, & declaratis in populum Romanum ſtudiis. Illum acerrimo Hiſpanienſi bello, cum Romanorum plerique metu ſegniores ad militiæ munia eſſent, P. Africano præſtantiſſimo imperatori præ ceteris omnibus induſtriam ſuam fidemque probaviſſe. Ab Adherbale nihil ultra verba profectum: quæ cum factis alterius conferri non oporteat. Sane, ne cui jus ſuum præter mentem, voluntatemque ſenatus eripiatur, neve præcipitanter aliquid durius decernendo ſociorum alienentur animi, legatos in Africam mitti poſſe, qui res inſpiciant, & ſenatus verbis denuntient, amiciſſimi regis nepotes armis potius, quam jure contendere, ſenatui non placere: eumque, per quem ſtetiſſet, ne arma ponerentur, ſenatum pro hoſte habiturum.*

XII. Hæc a Jugurthæ patronis cum magis ob pecunias, quas acceperant, aut ſperabant, quam ulla alia idonea cauſa, dicerentur; factum eſt, quod ſæpe evenit, ut privatis rationibus egregium publicum cederet. Leguntur tamen in Africam ſenes, ſummo loco nati, ampliſque honoribus uſi: quorum & M. Æmilius Scaurus fuit, de quo

ſupra memoravimus. Hi precibus Numidarum, & populi ſermonibus moti, proximum intra triduum navem conſcenderunt; paucisque diebus tranſvecti Uticam, literas miſerunt ad Jugurtham, petentes, *uti quam celerrime in provinciam accederet: ſe ad eum a ſenatu miſſos eſſe.*

XIII. Jugurtham pugnantes invicem affectus, timor & cupiditas, incertum conſilii faciebant. vim Romanam metuebat, niſi legatis paruiſſet: viciſſim inflammatus cupidine, cuncta, dum animo obſequeretur, leviora ducebat. Igitur ſi Adherbalem interfeciſſet, priuſquam mandata ſenatus exponerentur, veniam admiſſorum pecunia redimi poſſe ſperans, corona urbem circumdatam ſummis viribus oppugnat. ſed virtute Italicorum rejectus, cum trahere tempus non auderet, ne moram legati, & quem præ omnibus metuebat, Scaurus, pro contumacia interpretarentur, cum paucis equitibus in provinciam venit.

XIV. Poſt acrem contentionem verborum, quamquam graves minæ ſenatus nomine, *ni omitteret Adherbalem*, denuntiabantur; hæc quoque legatio ſine effectu digreſſa eſt. Sed ubi Cirtæ de iterata legatione auditum, & inde ſenatui populoque Romano res Numidicas curæ cordique eſſe creditum eſt; Italici generis homines, quorum virtute defenſum adhuc oppidum fuerat, confiſi, Romanum ſibi nomen præſidio adverſus injuriam fore, Adherbalem *ad deditionem* cohortantur. *neque aliud paciſci, quam vitam incolumem* jubent: *cetera ſenatus auctoritate facile recuperaturum.*

XV. Non erat ignarus Adherbal, quam parum fidei in pactionibus Jugurthæ eſſet: ſed quia videbat, in illorum manu ſitum, ut ſe invito urbem hoſti tradant, cum inſulis ad Jugurtham egreſſus, *permittere ſe regnum meliori* ait: *tantum orare, ut privato vivere beneficio fratris liceat.* Ille, ut qui nunquam vivo Adherbale firmam ſibi Numidiæ poſſeſſionem fore olim judicaviſſet, neque preces ipſius, fraternumque nomen, neque ſenatus populique Romani

§ XII. Diodor. Salluſt. § XIV. Diodor. Salluſt.

denuntiationem reveritus, excruciatum occidit: deinde puberes omnes Numidas interficit: ne Italicis quidem iram & crudelitatem abstinens, quo minus, quotquot comperti erant arma pro Adherbale tulisse, torti necarentur.

XVI. Hæc Romæ cognita clarissimo documento patefecerunt, quem ad finem lapsi mores, & ab innocentia & gravitate veterum recessum esset. Tam atrocibus enim rebus in senatu agitari cœptis, per multos dies extracta disceptatio est: mancipiis illis auri regii nunc gratia, nunc de jure differendo, interdum & jurgiis, quod adversus Jugurtham severius decretum fieret, intercedentibus. Putantque, prolatandis consultationibus futurum fuisse, ut eluso primæ iræ impetu, vindictæ a sceleratissimo mortalium expetendæ studium evanesceret: nisi C. Memmius, qui tribunus plebis designatus erat, vir acer, & nimiam principum potentiam speculari & carpere solitus, populum Romanum edocuisset, *id agi, ut per paucos factiosos scelus Jugurthæ condonaretur.*

XVII. Hæc invidia demum senatui, ex delicti conscientia populum timenti, expressit, *ut Jugurthæ bellum indiceretur: lege Sempronia futuris consulibus Numidia atque Italia provinciæ decernerentur.* P. Scipio Nasica, L. Calpurnius Bestia consules facti. Hi, postquam majoribus hostiis procuratum prodigium fuit, quod lactis pluviæ per triduum ceciderant, provincias sortiti, L. Calpurnius Numidiam, P. Scipio Italiam obtinuerunt. Delectus deinde a consulibus habiti. quorum causa cum indictum justitium esset, populi Romani sensum præco Granius expressit, homo liberis, neque vernilibus, facetiis notus: qui roganti Nasicæ consuli, *ecquid tristis esset, quod auctiones cessent: Minime*, inquit, *sed quod leges.*

XVIII. Sed nondum eo perventum erat, ut vel avaritiæ suæ puderet rempublicam quæstui habentes principes, vel satis virium ad hos reprimendos in publicis judiciis esset.

§ XV. Diodor. Liv. Epit. Strab. l. 17. Salluft. § XVII. Salluft. Jul. Obseq. Cic. pro Planc. c. 14.

oportebatque multa præterea, & a magnis viris peccari, donec, Patribus pudore aut conſcientia victis, ad vindicanda legibus ſcelera populi conſenſus evigilaret. Erant in conſule Calpurnio multæ magnæque corporis & animi dotes, niſi avaritia corrumperentur. cetera patiens laborum, providus, impiger, bellum acriter parabat. jam ne ſenatu quidem cunctante, exercitus, qui in Africam portaretur, ſcribitur; ſtipendium, & alia, quæ bello uſui forent, decernuntur.

XIX. Hæc ubi Jugurthæ longe alia, quam ſperaverat, allata ſunt, (nam cuncta Romæ venalia eſſe pro comperto habuerat;) majori metu correptus, filium, & præterea duos amicorum ad ſenatum mittit. His quoque præcepta eadem data, quæ antea iis, quos Hiempſale interfecto legaverat, *ut quibuſcunque volentibus accipere pecuniam largirentur.* ſed irritas Jugurthæ inſidias diligentia Calpurnii conſulis effecit: qui, legatorum audito adventu, conſuluit ſenatum, *recipine mœnibus legatos Jugurthæ placeret?* Senatus decrevit, *niſi regnum ipſumque deditum veniſſent*, *uti in diebus proximis decem Italia decederent.*

XX. Sic illi, rebus infectis, domum revertuntur. Conſul, exercitu commeatibuſque paratis, legat ſibi homines nobiles, principes factionum, magna in ſenatu auctoritate, quorum opibus, quæ deliquiſſet, defendi poſſe arbitrabatur. in his & M. Æmilius Scaurus fuit, vir eo ingenio, iiſque moribus, qualem ſupra deſcripſimus. Ita legionibus per Italiam Rhegium deductis, inde in Siciliam, atque ex Sicilia in Africam tranſpoſitis, acriter Numidiam ingreſſus eſt, multoſque captivos, atque etiam urbes aliquot in poteſtatem redegit.

XXI. Jugurtha, ubi præter exſpectationem arma Romana in regno, & ſerio bellum geri videt, ad ſolitas artes converſus, legatos ad conſulem mittit, *difficultatem ſuſcepti belli oſtendi*, *pecunias offerri* jubet. Quibus pro animi ſui

§ XVIII. Salluſt. Cic. in Brut. c. 4.

vitio facile expugnatus conſul, in ſocietatem conſiliorum Scaurum aſciſcit: atque is, licet acerrimus antea regis oppugnator fuiſſet, magnitudine mercedis ad oblivionem priſtinæ gravitatis adductus eſt. Nulla res majores Numidæ animos facere potuiſſet, neminem jam Romanum auro inexpugnabilem eſſe rato, poſtquam ille victus eſſet, cujus tum probatiſſimi mores habebantur.

XXII. Igitur qui antea pro magno ducturus fuerat, ſi tantummodo tempus redimere potuiſſet, quo interim Romæ gratia aut pretio res ſuas meliorem in locum reponeret: nunc, quia Scaurus in partibus eſſet, maxima pacis impetrandæ ſpe concepta, conſuli ſignificandum curat, *ſi tuto venire in caſtra poſſet, coram de conditionibus acturum.* Ita mittitur a conſule Sextius quæſtor in oppidum Jugurthæ Vaccam, ſpecie frumenti accipiendi, quod palam imperatum regiis legatis fuerat: revera, ut pro corpore Jugurthæ obſes eſſet.

XXIII. Rex, in conſilio pauca de rebus ſuis locutus, *ſe ſuaque in fidem populi Romani dedere paratum* fingit: cetera cum Scauro & Beſtia ſecreto tranſiguntur: poſtero die quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis, rex pro conſilio in deditionem accipitur: elephanti triginta, pecus, atque equi multi, cum parvo argenti pondere, uti erat imperatum, quæſtori traduntur: denique injuſſu populi & ſenatus pax Numidæ pudendis nomini Romano conditionibus datur. His ita conſtitutis, L. Calpurnius ad comitia conſulum habenda Romam proficiſcitur: quia P. Naſica conſul diem ſuum obierat, vir per omnia pravis collegæ moribus diſſimilis, tota vita firmus contra largitiones munerum, ſapientiæque deditus, quam non ſermonibus tantum, ſed magis vita exprimebat: de cetero non infacundus, hilaris, comis, & tamen auctoritatis ſuæ retinens: omnino dignus proavo, qui vir optimus judicatus fuerat, & patre Naſica, domoque Cornelia, quæ ſummorum virorum ferax, & pa-

§ XXI. Flor. 3, 1. Salluſt.

cis ornamenta multa tulit, & ex tribus orbis partibus partis virtute bellica cognomentis illustrata est.

XXIV. Eodem anno incendium ingens Romæ fuit; magnaque pars urbis deflagravit. Eo cum ædes Matris Deûm in colle Palatino consumta fuisset, inviolata Claudiæ statua, quæ in vestibulo stabat, tum quoque admirationi hominibus fuit: sed maxime postquam Augusti principatu, M. Servilio, L. Lamia consulibus, alio incendio iterum intacta flammis stetit. Hæc illa Claudia Quinta est, sive Vestalis virgo, ut multi putaverunt, sive matrona, ut Livius memoriæ prodidit, quæ adhærentem in vado Tiberis navem, qua mater Idæa vehebatur, cum nulla juvenum vi moveri posset, in patrocinium suspectæ pudicitiæ cingulo traxisse dicitur; quo merito haud dubie statua illi apud eandem Deam, cujus suffragio casta judicata fuerat, collocata est.

XXV. His cladibus mœstam civitatem acrius irritavit pactum cum Jugurtha fœdus, & dubitatio senatus, qui neque probare fœdi & perniciosi exempli rem poterat, neque rescindere, magno ad potentiam Scauri respectu, audebat. Sed C. Memmius tribunus plebis, frequentibus ad populum concionibus, *Romani nominis ignominiam, facinora nobilium, audacia avaritiaque nihil non patrantium, senatum conscientia cunctantem*, arguens, acta consulis, quique in eadem causa essent, vehementer impugnabat, ingenio & exercitatione acer & acerbus accusator.

XXVI. Cujus rei fidem facit vel una ex quam multis oratio, cujus ipsa verba quia se referre Crispus Sallustius ait, ex eo Sallustio referemus, quem non tantum ut optimum Jugurthini belli scriptorem, sed etiam ut unum de compluribus reliquum, sequimur. Sed ille C. Memmium hunc in modum facientem verba inducit: *Multa me dehor-*

§ XXIII. Liv. Epit. Oros. 5, 15. Eutrop. Sallust. Jugurth. c. 30. Cic. in Brut. c. 34 & de Offic. 1, 30. Diodor. ap. Valef. Jul. Obseq. Liv. 29, 37. Val. Max. 1, 8. S. Hieron. advers. Jovin. l. 1. Sueton. Tib. c. 11.

tantur a vobis, Quirites, ni ſtudium reipublicæ omnia ſuperet: opes factionis, veſtra patientia, jus nullum; ac maxime, quod innocentiæ plus periculi, quam honoris eſt. nam illa quidem piget dicere, his annis quindecim quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum; quam fœde, quamque inulti perierint veſtri defenſores; ut vobis animus ab ignavia, atque ſocordia corruptus ſit: qui ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exſurgitis; atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori eſſe.

XXVII. *Sed quamquam hæc talia ſunt: tamen, obviam ire factionis potentiæ, animus ſubigit. certe ego libertatem, quæ mihi à parente meo tradita eſt, experiar: verum id fruſtra, an ob rem faciam, in veſtra manu ſitum eſt, Quirites. Neque ego vos hortor, quod ſæpe majores veſtri fecere, uti contra injurias armati eatis. nihil vi, nihil ſeceſſione opus eſt: neceſſe eſt, ſuomet ipſi more præcipites eant. Occiſo Ti. Graccho, quem regnum parare ajebant, in plebem Romanam quæſtiones habitæ ſunt.*

XXVIII. *Poſt C. Gracchi, & M. Fulvii cædem, veſtri item ordinis multi mortales in carcere necati ſunt. utriuſque cladis non lex, verum libido eorum finem fecit. Sed ſane fuerit regni paratio, plebi ſua reſtituere: quidquid ſine ſanguine civium ulciſci nequitur, jure factum ſit. Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari; reges & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; penes eoſdem & ſummam gloriam, & maximas divitias eſſe. tamen hæc talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere: itaque poſtremo leges, majeſtas veſtra, divina & humana omnia hoſtibus tradita ſunt. neque eos, qui ea fecere, pudet, aut pœnitet: ſed incedunt per ora veſtra magnifici; ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos ſuos oſtentantes: perinde quaſi ea honori, non prædæ, habeant. ſervi, ære parati, injuſta imperia dominorum non perferunt: vos, Quirites, imperio nati, æquo animo ſervitutem toleratis?*

XXIX. *At qui ſunt hi, qui rempublicam occupavere? homines ſceleratiſſimi, cruentis manibus, immani avaritia, nocentiſſimi, iidemque ſuperbiſſimi; quibus fides, decus, pietas, poſtremo honeſta, atque inhoneſta omnia quæſtui ſunt. Pars eorum,*

§ XXVI. Salluſt. Jugurth. c. 31. Appian. civil. l. 1.

occidisse tribunos plebis, alii quæstiones injustas, plerique cædem in vos fecisse, pro munimento habent. ita, quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est: metum a scelere suo ad ignaviam vestram transtulere; quos omnes, eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, in unum coegit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est.

XXX. *Quod si tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt; profecto neque respublica, sicuti nunc, vastaretur; & beneficia vestra penes optimos, non audacissimos, forent. Majores vestri parandi juris, & majestatis constituendæ gratia, bis, per secessionem, armati Aventinum occupavere: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini? atque eo vehementius, quo majus dedecus est, parta amittere, quam omnino non paravisse?*

XXXI. *Dicet aliquis, Quid igitur censes? Vindicandum in eos, qui hosti prodidere rempublicam, non manu, neque vi; (quod magis, vos fecisse, quam illis accidisse, indignum est;) verum quæstionibus, & indicio ipsius Jugurthæ: qui si dedititius est, profecto jussis vestris obediens erit. sin ea contemnit, scilicet æstimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit, ex qua ad Jugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentes maximæ divitiæ, in rempublicam damna atque dedecora pervenerint.*

XXXII. *Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet: & illa, quam hæc tempora, magis placent, cum regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella, atque paces, postremo divina atque humana omnia penes paucos erant: vos autem, hoc est, populus Romanus, invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere. nam servitutem quidem quis vestrûm recusare audebat? Atque ego tametsi viro flagitiosissimum existimo impune injuriam accepisse; tamen, vos hominibus sceleratissimis ignoscere, quoniam cives sunt, æquo animo paterer, nisi misericordia in perniciem casura esset. nam & illis, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, si deinde faciundi licentia eripitur: & vobis æterna sollicitudo remanebit, cum intelligetis, aut serviendum esse, aut per manus libertatem retinendam.*

XXXIII. *Nam fidei quidem, aut concordiæ quæ ſpes eſt? Dominari illi volunt; vos liberi eſſe: facere illi injurias; vos prohibere: poſtremo ſociis veſtris veluti hoſtibus, hoſtibus pro ſociis utuntur. Poteſtne in tam diverſis mentibus pax, aut amicitia eſſe? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum ſcelus impunitum dimittatis. Non peculatus ærarii factus eſt; neque per vim ſociis ereptæ pecuniæ: quæ quamquam gravia ſunt, tamen conſuetudine jam pro nihilo habentur. hoſti acerrimo prodita ſenatus auctoritas, proditum imperium veſtrum: domi militiæque reſpublica venalis fuit. quæ niſi quæſita erunt, niſi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, niſi ut illis, qui ea fecere, obedientes vivamus? nam impune quælibet facere, id eſt regem eſſe.*

XXXIV. *Neque ego vos, Quirites, hortor, ut malitis cives veſtros perperam, quam recte, feciſſe; ſed ne, ignoſcendo malis, bonos perditum eatis. ad hoc in republica multo præſtat, beneficii, quam maleficii, immemorem eſſe. bonus tantummodo ſegnior fit, ubi negligas; at malus improbior. ad hoc, ſi injuriæ non ſint, haud ſæpe auxilii egeas.* Hæc atque talia ſæpe ingerendo, diligentia Memmii pervicit, ut L. Caſſius prætor ad Jugurtham mitteretur, eumque fide publica interpoſita Romam adduceret; quo regis ipſius indubitabili indicio Scaurus, & ceteri, quos pecunia corruptos autumabant, convincerentur. quorum invidiam relictus in Numidia exercitus aggravabat, plurimis & flagitioſiſſimis factis.

XXXV. Nam fuerunt, qui pecunia accepta elephantos a Jugurtha traditos, itemque perfugas ad ſupplicium reſtituerent: alii ex pacatis agris prædas agebant: ea tum avaritia, velut rabies, animos hominum invaſerat. Igitur Caſſius prætor ex rogatione C. Memmii ad Jugurtham proficiſcitur, eique, *ni pareat, extrema pericula* demonſtrando, perſuadet, *ut ſemel in fidem populi Romani regno ſeque dedito, miſericordiam ejus, quam iram, provocare malit.* tandem *futurum ſe in poteſtate* Numida reſpondet: cum præter publicam fidem Caſſius ſua quoque privatim ſpopondiſſet,

§ XXXIV. Salluſt. Jugurth. c. 32. Liv. Epit.

quam Jugurtha non minoris faciebat. tanta temporibus illis de sanctitate justitiaque Cassii fama erat.

XXXVI. Quibus rebus adducor, ut hunc tam celebrati nominis Cassium, non eum esse opiner, qui paucis post annis in prœlio adversus Cimbros occisus est; sed censorium illum, quem quæstionis incesti causa prætorem creatum, refectum deinde puto, quamdiu id judicium duravit: aut ab initio hac lege factum, ut, donec ea peracta quæstio esset, præturam obtineret. Interea consules Romæ M. Minucius Rufus, Sp. Postumius Albinus facti. Jugurtha humilî cultu Romam adductus, cum factorum conscientia trepidaret, confirmatus ab his, quos consiliorum suorum auctores habuerat, C. Bæbium tribunum plebis magna mercede emit, cujus impudentia tutus contra jus pariter injuriamque foret.

XXXVII. Sic omnia iterum Romæ, secus atque existimatum fuerat, seditionibus discordiisque permisceri cœpere. Cum enim C. Memmius productum ad rostra Jugurtham *indicare* juberet, *cujus ope consilioque tam scelesta patravisset*, jamque nemini dubium esset, quin multi senatores nominarentur: C. Bæbius *tacere Jugurtham* jussit, &, populo nequidquam tumultante, intercessio valuit. Tum vero confirmatus animi Numida, quod nihil non pecuniæ cedere videret, adeo priorum facinorum pœnam non timuit, ut in ipsa urbe novum parricidium committere non dubitaret, Massiva patruele tollendo.

XXXVIII. Hunc Gulussa Masinissæ filio procreatum (quippe dedita Cirta, cum in partibus Adherbalis fuisset, Romam profugerat) Sp. Albinus consul instigabat, *ut, inviso ac jacente Jugurtha, regnum Numidiæ ab senatu peteret*; non tam regulo consulens, quam cupiditate belli concitandi, quod, Jugurtha minime cessuro, futurum, & se duce gerendum videbat. nam M. Minucio Macedonia, Sp. Albino Numidia provincia evenerat. Jugurtha, postquam

§ XXXVI. Cassiodor. Chron. Sallust. Jugurth. Oros. 5, 15.
§ XXXVII. Liv. Epit. Sallust. Flor. 3, 1.

quid ageretur, animadvertit, haud cunctanter immiſſo percuſſore conficit æmulum. deprehenſus, qui cædem fecerat, multis hortantibus indicium profitetur. *Bomilcarem Jugurthæ familiarem facinus mandaſſe*, oſtendit. nomen Bomilcaris, quamquam comes ejus eſſet, qui Romam fide publica venerat, magis ex æquo & bono, quam ex jure gentium, recipitur. vades ex amicis regiis quinquaginta dantur.

XXXIX. Fervente judicio, Jurgurtha in maximis anguſtiis conſtitutus, quod omnia expertus, gratiam atque pecuniam ſuam inferiorem invidia facti ſentiebat; cum diu agitaſſet, utrumne vades prodi, an vero Bomilcarem deſeri ſatius foret, poſtremo Bomilcarem clam in Numidiam dimittit, neminem poſthac juſſis ſuis obtemperaturum ratus, ſi hic hujuſmodi ex cauſa plecteretur. Ne ſic quidem ſatis extricatus (habent enim hoc ſcelera, ut facinoroſos magis magiſque terrore & incommodis implicent) cum, ablegato Bomilcare, in ſe recidiſſe periculum animadverteret, (capitis enim anquiri cœperat) ex urbe fuga ſibi conſulere coactus eſt.

XL. Fertur, cum egreſſus Roma eſſet, ſæpe eo reſpectaſſe tacitum; poſtremo hæc ipſa verba protuliſſe: *O urbem venalem! & cito perituram, ſi emtorem invenerit!* Senatus, comperto regis abitu, *Italia eum decedere* juſſit. Hæc altera bellandi cauſa cum exſtitiſſet, fœdus Calpurnianum reſcinditur: Sp. Albinus, paratis omnibus, curſum adornat in Africam, eo diligentius, quod comitiorum tempus haud longe aberat, ad quæ redeundum ipſi Romam erat. Sed huic uti maturare bellum, ita Jugurthæ trahere conſilium erat, omnique modo properantiam conſulis remorari. quapropter modo legatos *de deditione* mittebat: modo negabat, *infeſtis ſibi Romanis ſalutem ſuam credere poſſe:* interdum cedebat, cum hoſtis inſtaret, ducendi temporis gratia: mox ut ſuorum animos confirmaret, ultro inſtabat.

XLI. Inter hæc ludibria cum dies comitiorum adventarent, Albinus, nulla re geſta, exercitum Aulo fratri, quem

§ XL. Liv. Epit. Salluſt. Flor. 3, 1 & 18. Oroſ. Eutrop.

ſibi legaverat, tradit: deinde Romam proficiſcitur, non intactus ſuſpicionibus, quaſi & ipſe pecunia magis, quam alia arte regis, otioſum imperium exegiſſet. Comitiorum tamen tribuniciis ſeditionibus prolatum tempus eſt: quia P. Lucullo & L. Annio tribunis plebis, continuare magiſtratum cupientibus, collegæ acriter reſiſtebant. Hanc inter moram A. Albinus, qui exercitui Numidico præerat, cum, quadraginta millibus armatorum inſtructus, rei alicujus ad gloriam aut opes inſignis patrandæ occaſionem ſibi a fortuna patefactam arbitraretur, menſe Januario ex hibernis milites evocat, magniſque itineribus ad oppidum Suthul, in quo theſauri regis aſſervabantur, ducit.

XLII. Quod licet loco atque tempore anni tutum oppidum erat (nam in prærupti montis extremo ſitum limoſa planities, hiemantibus aquis effecta, palude clauſerat) tamen operibus circumdare Aulus inſtituit: ſive formidinem injecturus regi; ſive, quod theſauros ibi conditos ſciret, cupidine obcæcatus, oppidi potiturum ſperabat. Hæc ubi Numidæ intellecta temeritatem imperitiamque hominis detexerunt; quo magis vanitatem aleret, mittit alios ſuper alios cum mandatis humilibus legatos: ipſe, tanquam congreſſum metuens, per impedita loca cum exercitu incedebat. poſtremo ſpe quæſtuoſiſſimæ pactionis Aulum inducit, *ut*, *relicto Suthule*, *ſe veluti per formidinem in interiora regni cedentem inſequatur: ita minus emanatura conſilia ſua & ſimulationem eſſe.*

XLIII. Interea per homines talium artifices, non die, non noctu intermiſſis ſollicitationibus, magnam exercitus Romani partem ad proditionem emercatur: denique paratis, ut optaverat, omnibus, obſcura nocte caſtris legati multitudinem Numidarum ſubito circumfundit. Percellit inſolita res & inexſpectata animos omnium: diſcurritur, trepidatur; neque manere præſens periculum, neque fugere alterius periculi metus ſinit. Inter hæc ex iis, quos

§ XLI. Oroſ. Salluſt. Senec. epiſt.

donis ac promissis Jugurthæ fidem mutasse diximus, cohors una Ligurum, turmæ duæ Thracum palam ad regem signa transferunt: & a centurione primi pili tertiæ legionis per munitionem, quam tuendam acceperat, locus introeundi hostibus datur.

XLIV. Ita captis castris, Romani milites, plerique abjectis armis, alii præ metu, nonnulli voluntaria fuga, proximum collem petunt: eo paucioribus desideratis, quod inter tenebras tutius evadebant, Numidæque prædæ castrorum intenti erant. Infelici prœlio postridie turpior pax adjicitur. In colloquio Jugurtha, cum *in sua manu esse* dixisset, *omnes ferro & fame conficere*, adjecit, *casuum humanorum memorem sub jugum eos mittere velle, cetera incolumes, sed hac lege, ut intra dies decem Numidia decedant.*

XLV. Quæ tametsi turpitudinis & ignominiæ plena erant, ab hominibus, nihil ante vitam ponentibus, accepta sunt. Hæc Romam perlata, civitatem in mœrore atque metu posuerunt; aliis dedecore imperii, plerisque periculo anxiis. *Quid enim non ausurum Jugurtham, tanto animo virum, tanta militiæ & hostis peritia? nihil illi occultum esse, nihil impervium. aurum habere & artem utendi: neque nescire, cognitis & principum & populi Romani moribus ingeniisque, adversus quos ferro melius, adversus quos pecunia pugnet.*

XLVI. Crescebatque in dies sollicitudo, quod incrementa ejus frequentibus nuntiis, & ferme, ut mos e longinquo, in majus audiebantur: *neque unam aut alteram gentem, sed universam pæne Africam a Romanis deficientem regno suo junxisse.* Ideo querelæ & convicia omnium in A. Albinum ferebantur; præcipue frementibus, qui bello res præclare gesserant, *quod contra decus patrium, cum arma haberet, ignominiosis conditionibus quærendam salutem existimasset.* His rebus impulsus Sp. Albinus, quo magis ab invidia fraternæ culpæ se abjungeret, senatum *de fœdere Numidico* consulit: ipse intentissima cura supplementum exercitui

§ XLIII. Flor. 3, 19. Sallust. Liv. Epit. § XLIV. Eutrop. Sallust. Oros. § XLV. Oros. Sallust.

parat: ab sociis & nomine Latino auxilia evocat, in Africam secum portaturus.

XLVII. Ab senatu, quemadmodum sæpe alias, & nuper factum fuerat, decernitur, *suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Spurius in Africam paucis diebus reversus, quamquam arderet cupiditate fraterna delicta per virtutem emendandi, tamen quia veteres copias non fuga tantum, sed etiam corrupta disciplina enervaverat, nuper paratas tribuni plebis deportari vetabant, nihil moliri ausus, in provincia, quo ex fœdere Auli deductus exercitus fuerat, hibernavit.

XLVIII. Interea Romæ a C. Mamilio Limetano tribuno rogatio promulgatur, *uti quæratur in eos, quorum consilio Jugurtha senatus decreta neglexisset, quique ab eo legationibus aut imperiis pecunias accepissent, quique elephantos, quique transfugas tradidissent: postremo, qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent.* Magnum ea promulgatio terrorem Patribus objecit, quorum multi affines illi culpæ erant; alii, ne, quamquam innocentes, invidia opprimeret, metuebant.

XLIX. Igitur summo omnium conatu præsidia contra parabantur: non palam, ne fœdissima delicta defendere viderentur, sed dissimulanter per homines maxime Latini nominis, & socios Italicos impedimenta struendo legi, *quam* coram populo *placere sibi* dictitabant. Sed incredibili studio plebis perlata rogatio est: tres quæsitores constituti. neque M. Scaurus, (qui, ut inter illos crearetur, effecerat, licet eodem crimine contactus) obstare potuit, quo minus aspere violenterque ea quæstio exerceretur. quin & ipse, quamvis periculum effugerit, probra tamen audiit, ab inimicis contumeliose exagitatus.

L. Certe, cum sub idem tempus nonnullam haberet invidiam ex eo quoque, quod bona Pompeji Phrygionis, hominis locupletis, sine testamento possederat, in judicio

§ XLVII. Liv. Epit. Marcellin. 25, 35. Sallust. Cic. de nat. Deor. 3, 30. & Brut. c. 33.

L. Calpurnii Beſtiæ, cum inter advocatos ejus ſederet, & forte mortuus efferretur, accuſator Beſtiæ C. Memmius, *quid ſedes*, inquit, *Scaure? mortuus rapitur. vide, ſi poſſis eſſe poſſeſſor.* Ceterum & L. Beſtia, & eodem crimine multi præterea clariſſimi viri ceciderunt. Judices enim Gracchani erant: & inſtabat urgebatque populus, lætus occaſionem ſibi premendæ nobilitatis præbitam: nam eo velut partium odia proceſſerant, ut major ad illa plerumque, quam ad utilitatem reipublicæ, reſpectus haberetur.

LI. Primus poſt Romam conditam eorum, qui in collegio ſacerdotum eſſent, C. Sulpicius Ser. F. Galba, cum pro ſe ipſo dixiſſet, publico judicio damnatus eſt. præterea conſulares quatuor eadem tempeſtas oppreſſit. L. Calpurnius, Sp. Albinus, ex cauſis, quas ante memoravimus, damnati ſunt. C. Catonem cum L. Opimio in legatione fuiſſe putem, tantoque cupidius condemnatum, quo ne L. Opimius, ſuper omnes ob C. Gracchi necem plebi inviſus, elaberetur. Neque dubitabatur, quin pecuniam a rege Jugurtha, ad quem legatus iverat, accepiſſet. ceterorum quoque talia delicta erant, ut, ſi juſtitia magis, quam odio, commodata tanta ſeveritas foret, ne ipſi quidem queri potuerint, quod bonis & civitate pellerentur.

LII. Opimius poſt ſenectam, in contumeliis odioque hominum exactam, in Dyrrhachino litore ſepulcrum deſertiſſimum nactus: Cato, cum ſolum vertiſſet, Tarracone conſedit, ejuſque civitatis civis effectus eſt. magnum enim ibi Catonum nomen, jam a cenſorii Catonis Hiſpanienſi imperio, magnæque clientelæ erant. Cum tot nobilium hominum clades profectæ ab aviditate opum eſſent, cujus utique rei minor fit æſtimatio, ſi luxus, cui potiſſimum opes inſerviunt, recidatur: motum ſub eadem tempora P. Licinium Craſſum, cognomento Divitem, apparet, de cœnis & ſumtibus legem promulgaſſe. ea tanto optimatium applauſu excepta eſt, ut, licet nondum ex more confirma-

§ L. Cic. de Orat. 2, 70. & Brut. c. 33 ſq. Salluſt. § LI. Vellej. 2, 7. Cic. pro Sext. c. 67. Plut. in Gracch. c. 25.

ta trinundino erat, senatusconsulto *ab omnibus juberetur haud secus observari, quam si a populo jam probata jussaque esset,*

LIII. Eadem propemodum, quæ antiquiore, sed desueta, lege Fannia continebantur, cujus pleraque capita per omnes deinde leges ambularunt: *ne quid volucrum poneretur, præter unam gallinam, quæ non esset altilis. Kalendis, Nonis, nundinis Romanis, cuique in dies singulos triginta dumtaxat asses edundi causa consumere liceret. ceteris vero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo libra, & quod ex terra, vite, arboreve natum esset.*

LIV. *Ludis Romanis, item ludis plebejis, & Saturnalibus, & aliis quibusdam diebus, centenos asses* Fannia lex indulserat. id a Licinio servatum: additumque, *ut nuptiis ducenos liceret impendere.* Non diuturnior huic, quam prioribus aliquot legibus, observantia constitit. jam enim adolescebat Rullus, qui non jam gallinas, & ejusmodi nugas, sed solidos apros in epulis apponere doceret: jam Lucullus, qui pro centussibus cum paucis convivis, subito se offerentibus, ducenis sestertiis cœnaret. quæ si ad nostræ pecuniæ nomen & æstimationem redigantur, thalerorum imperialium millia amplius quinque conficiunt. sed & intra decennium jussu populi, agente tribuno plebis Duronio, lex abrogata est.

LV. Consules interea Q. Cæcilius Metellus, M. Junius Silanus, cum de provinciis retulissent, Metello Numidia & Jugurthinum bellum obvenit: Silanus accepit Galliam, quia *M. Minucio proconsuli, prospere contra Thracicos populos rem gerenti, prorogari in Macedonia imperium placuerat.* Neque nulla causa erat, cur Narbonensem Galliam senatus provinciam consularem decerneret, quod in eam remigrasse Cimbri ferebantur, qui post Carbonis consulis cladem, cum ex Noricis in Italiam irrupturi timerentur, alio aver-

§ LII. Cic. in Pison. c. 39. pro Sext. & pro Balbo. c. 11. Plut. Macrob. Saturnal. 2, 17. Agell. 20, 1. Plin. 8, 50 & 14, 50.

terant impetum, in Gallia, deinde Hiſpania, quærendis ſedibus intenti.

LVI. *Sed iſtis populis, ut quiſque poſſidebat, acriter fines ſuos tutantibus, excluſos, petere Romanam provinciam* fama nuntiabat. Cum igitur duo gravia bella, alterum in manibus, alterum in exſpectatione eſſent; intentiore cura conſules agebant: etiam ſenatu populoque ad cenſenda, quæ tempus poſtularet, pariter promtis. Igitur, cum de republica graviter accurateque verba feciſſent, milites, commeatus, cetera, quæ militiæ uſus deſiderat, liberaliter decernuntur. &, ne quid uſquam rebus gerundis impedimento eſſet, leges aliquot, quæ de ſtipendio militum æra minuebant, aliove quo modo adverſæ delectibus erant, auctore ſenatu abrogantur.

LVII. Etiam ſocii ſenatus populique Romani juſſa non exſequuntur tantum alacriter, ſed ſæpe antevertunt, cum & nomen omne Latinum, Italicique ſocii, præſto eſſent ad imperia, & ab regibus auxilia ultro mitterentur. Ita Q. Metellus, delectu diligenter habito, cum legatos ex uſu magis, quam ambitioſe legiſſet, C. Marium, P. Rutilium, quorum cognita virtus & abſtinentia erat, in Africam navigavit: magna omnium ſpe, quod belli artibus egregius, & adverſus avaritiam firmus erat, ad quam præcipuam aut ſolam cauſam, omne, quod in Numidia acceptum dedecus detrimentumque fuerat, referebatur.

§ LV. Val. Max. 2, 9. § LVI. Flor. 3, 3. Salluſt. Jugurth. c. 43 & 50. Cic. in Brut. c. 35. & de Orat. 2, 68.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXX.

IN LOCUM LIB. LXV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI QUINTI.

Q. Cæcilius Metellus consul duobus prœliis Jugurtham fudit, totamque Numidiam vastavit. M. Junius Silanus consul adversus Cimbros infeliciter pugnavit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negavit. M. Minucius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit. L. Cassius consul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites, qui ex ea clade superaverunt, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

I. Q. Metellus, cum in provincia Sp. Albini proconsulis corruptissimas ignavissimasque copias accepisset, prius contra vitia militum, quam arma hostium, certandum sibi statuit: Scipionis imitatione, cui ad Carthaginem, deinde iterum ad Numantiam, eadem ratio fuerat. Idcirco, licet

mora comitiorum imminutum imperii sui tempus, & civitatem, quid acturus contra Jugurtham esset, impatienter exspectare sciret, nihil antiquius habuit, quam ut ab otio & mollitie exercitum ad patientiam laboris & operum, & disciplinam majorum revocaret.

II. Quod sane difficile inceptum, neque minus arduum, quam si validissimos hostes vi fregisset, eo temperamento comitatis & rigoris ad exitum perduxit, ut hinc quoque virum se magnum, nullique seculi sui secundum, approbaret. Ante omnia edixit, *ne quisquam in castris panem, aut quem alium cibum venderet; neve alio cibo, quam carne assa elixave, miles uteretur.* lixas etiam expulit castris, gregariisque militibus, ne quis jumentum servumque in agmine aut castris haberet, interdixit. cetera deinde arte magis, quam vi correcta. frequentibus itineribus, & stativorum accurata munitione, desidiam expugnavit: signa sequi, ordines servare, cibum & arma ferre, quod ipse locis omnibus sedulus & frequens custos adesset, pudore coegit; & ut omnes intelligerent, non plus a militibus exigere imperatorem, quam in se suosque statueret, adolescentem filium, cum secundum leges in contubernio suo habere posset, in ordine mereri maluit.

III. His rationibus effectum est, ut neque cruentum aliquid in milites faceret, & tamen exercitum, tanquam miraculo immutatis moribus & animis, brevi confirmaret. Jugurtha, rebus his auditis, in magno terrore erat; verumque aliquando ducem, ferro pariter ac auro invictum, venisse intelligebat. nam de disciplina viri frequentes accipiebat nuntios: integritatem ipse, cum Romæ fuisset, cognoverat. Igitur non jam per simulationem legatos *de deditione* mittit: *si vita sibi liberisque detur, cetera in potestatem populi Romani tradere paratum.*

IV. Non erat ignota Metello Numidicorum ingeniorum

§ I. Val. Max. 2, 7. Front. Strat. Salluft. § II. Eutrop. Vellej. 2, 11. Salluft. Val. Max. Frontin. § III. Front. Strat. 1, 8. & 4, 1. Salluft. Jugurth. c. 64. Eutrop. Orof. 3, 15. Flor. 3, 1.

mobilitas. igitur adverſus hominem doloſum dolis uti non dedecorum exiſtimans, legatos alium alio loco ac tempore tentat. ubi patefacere corruptioni animos videt, promiſſis onerat: & *ut regem vivum maxime*, *aut ſaltem mortuum*, *tradant*, paciſcitur. alia deinde pro conſilio nuntianda regi cum mandaſſet, homines dimittit: paucis poſt diebus ipſe cum exercitu inſequitur. In Numidiam cum eſſet ventum, omnia in pacis faciem compoſita apparuerunt. prodibant obviam præfecti regii, frumentum advehebant atque commeatum, *omnia*, *quæ imperaſſet*, *facturos eſſe* confirmabant.

V. Tanto providentius incedendum ſibi conſul rebatur: nec enim, quam cum acri & callido hoſte negotium eſſet, neſciebat. Igitur cum expeditis cohortibus, funditorumque & ſagittariorum delectis ipſe ducebat agmen; C. Marius cum equitatu claudebat: latera tribuni legionum & præfecti cohortium, cum auxiliariis equitibus, intermixtoque velitum numero, tutabantur, ut adverſus Numidas equites, velox ad invadendum refugiendumque genus, undecunque apparuiſſent, parata ac diſpoſita manus eſſet.

VI. Interea Vaccam, opulentam foro rerum venalium urbem, præſidio occupat: ſimul patientiam gentis explorans, ſimul opportunitate loci invitante. multi enim ibi etiam Italici generis homines & mercabantur, & colebant: quorum frequentiam commeatui, & jam pacatis munimento, fore confidebat. Ibi dum frumentum, & alia, quæ bello uſui ſunt, imperantur, novi ab Jugurtha cum iiſdem mandatis legati veniunt: eademque conſulis arte corrupti ad regem remittuntur. Jugurtha poſtquam ſibi neque dari pacem, neque negari, bellum tamen re ipſa geri videt: amiſſa maxima urbe, regni parte non contemnenda hoſtibus quaſi per otium explorata, ſollicitatos Numidarum animos: ſalutem armis defendere ſtatuit, non ſine magna ſpe victoriæ, quod, per loca difficilia Metellum incedere, per ſpeculatores cognoverat.

§ VI. Front. Salluſt.

VII. Pergenti ad ulteriora necessario transeundus collis erat, oleastro myrtisque, & quæ alia arido solo gignuntur, consitus. hunc Jurgurtha, cum per occultos calles Metellum anteveniſset, cum suis insidet, late diductis ordinibus, ne species exercitus venienti objiceretur. Nec tamen ita tegi humilitate stirpium poterat, quin Romani, ab edito monte descendentes, quid rei esset, agnoscerent. Sistit agmen Metellus: & dextro latere, quod objectum hostibus erat, triplicibus subsidiis firmato, funditores & sagittarios gravis armaturæ manipulis permiscet: equitatus in cornibus locatur. sic instructa acie, milites pro tempore breviter cohortatus, in planitiem, quæ a monte ad fluvium Muthul, per millia ferme passuum viginti protenditur, descendit.

VIII. Cum ad hæc Numidæ nondum moverentur, Metellus lassitudinem sitimque militum exspectari sentiens, P. Rutilium legatum cum expeditis cohortibus & parte equitum præmittit ad flumen, ut castris locum caperet: ipse cum sinistræ alæ equitibus agmen suorum antecedit; reliquæ copiæ cum legato Mario subsequuntur. Jugurtha, qui suos, donec totus Romanorum prætergressus exercitus esset, quietos continuerat, bis mille peditibus ad montem, unde Romani venerant, occupandum missis, ne hostes eo se recipere possent; ubi adesse tempus incipiendæ pugnæ putat, signo celeriter dato, quam maximum potest terrorem locis omnibus infert.

IX. Numidæ, jam ante a rege docti, alii terga hostium cædunt, alii lateribus circumfunduntur. missilibus maxime rem gerunt: quoties impressionem Romanus eques faceret, solutis ordinibus in diversam fugam effusi, deinde recedentibus iterum instantes. Quod si pertinacius insequebantur, eos longius a suis avulsos, facile circumveniebant, multitudine superiores, & eo, quod assueti Numidarum equi per plana, per aspera, pariter usui erant; Romanos asperitas & insolentia locorum morabatur.

X. Hæc facies pugnæ cum magna parte diei tenuisset,

omnibus æſtu & labore defeſſis, velut tacitæ induciæ eſſe cœperunt: ſpatiumque Metello fuit, vario prœlii genere diſtractos ordines componendi. Quod ubi factum, multiſque ſuis cohortationibus redintegratos militum animos videt; quatuor cohortes legionarias adverſus Numidicum peditatum conſtituit, cujus pars magna pugnando defatigata ſuperioribus locis conſederat. Neque Jugurtha ullum boni ducis aut militis officium prætermiſit, artibus belli par Metello, natura loci ſuperior: ſed virtute militum vincebatur.

XI. Veſperaſcente jam die, Romani, quibus una hæc ſalutis via ſupererat, ne ab hoſtibus velut obſeſſi rerum omnium, & præſertim aquæ penuria fatiſcerent, vi magna conniſi, ſuperioribus locis hoſtem expulere. Hic finis prœlio fuit, majori exercitus ob victam moleſtiam gaudio, quam jactura Jugurthini militis, qui levis & expeditus, per notas regiones, labore pugnæ languidos, & locorum imperitos, facillime evadebat. Interea Bomilcar, ex præcepto regis, cum elephantis & parte peditatus, Rutilium lento gradu aſſecutus, caſtra communientem aggreditur.

XII. Jam & Rutilius aciem ſtruxerat, pulvere, quem adveniens hoſtis excitabat, præmonitus: idcirco pugnandi mora nulla fuit. ſed elephanti ramis arborum, quæ propinquis flumini locis frequentes enatæ fuerant, impediti disjectique, facilem Romanis victoriam præbuerunt. capti quatuor, reliqui omnes, haud pauciores triginta, occiſi. Numidæ, qui ſpem omnem non in ſua virtute, ſed ferocia & robore belluarum habebant, iis circumventis, in pedes ſe conjecerunt. Rutilius, fugatis hoſtibus, de imperatore, & qui apud eum remanſerant, anxius, quamquam feſſos opere caſtrorum & prœlio milites, eadem, qua venerat via, reduxit.

XIII. Res optime cogitata propemodum triſtem eventum habuit. occurrente Metello, cum per obſcuram noctem utrinque Jugurtha adeſſe crederetur, pernicioſo errore ad manus eſſet ventum, ni præmiſſi equites explorata cognitaque omnia retuliſſent. Ita majus ex vana ſollicitu-

dine gaudium fuit. Metellus, duobus prœliis eadem die victor, donatis laudatisque militibus, cum minime fractum animo regem, in locis saltuosis atque munitis novas cogere copias cognovisset: de ratione belli consilio habito, ab acie ac prœliis, unde sibi pæne plus incommodi, si vinceret, quam Jugurthæ, si vinceretur, foret, ad populationem agrorum se rationesque suas transfert, non alio, atque speraverat, eventu.

XIV. Quippe Numidæ, postquam late omnia vastari, vicos, castella, oppida infirmiora capi incendique, puberes interfici, cetera prædæ militum cedere, eaque tantum non præsente & inspectante Jugurtha fieri vident: Metello se suaque omnia dedere, frumentum, obsides, alia, quæ imperasset, dare, præsidia locis, quibus illi placuisset, accipere, passim cœperunt. Id acerbius Jugurthæ, quam prœlium male pugnatum, accidebat, reputanti, *opes suas & famam, in qua plurimum esse sciebat, sibi quotidie minui, Metello augescere: si cessaret, brevi omnes & omnia victoris fore; sin prohiberet, ire se cogi, qua Metellus præcederet, & quem fuga elusurus fuerat, insequi: quam deinde spem haberet, cum incondita multitudine, ubi Romanus optasset, certaturus, qui loco sibi opportunissimo florentes & veteranas copias amisisset.*

XV. Etenim post adversam pugnam Numidæ ad sua quisque dilapsi erant: quod moribus gentis licitum; delecti tantum equites regem in fuga comitantur. Igitur, quod ex præsentibus optimum videbatur, exercitum plerumque aliis locis habebat: ipse cum lectis equitibus Romanum agmen sequebatur, carpebatque, multis hostium, ut forte palantes adipisci poterat, interfectis. Homines enim & equi velocissimi, etiam cum longe abesse crederentur, nocturnis itineribus per avia plerumque loca, securis & animo vacuis superveniebant.

XVI. Adversus hæc incommoda Metellus providentia

§ XIII. Liv. Epit. Sallust. § XIV. Flor. 3, 1. Sallust. Liv. Epit.

& disciplina pugnabat, vetito vagari milite; & sive lignatum aquatumve, sive ad alios usus proficiscendum esset, provisis armatorum præsidiis. Quæ ubi Romæ sunt audita, senatus supplicationes ob res a Metello gestas decrevit; læta civitate, quod labantem priorum ducum vecordia disciplinam famamque vir egregius restituisset. Dum hæc ad meridiem geruntur, gravioribus Cimbrorum armis septemtrio inhorruit, haudquaquam pari consulis alterius fortuna. Quippe M. Junius Silanus, cum ad eum in Galliis castra habentem legati Cimbrorum venissent, *si agri darentur, manus & arma sua Romanis auspiciis offerentes: neque agros dare populum Romanum, neque illis auxiliis indigere* responderat.

XVII. Illi vi tentantes, quod impetrare precibus nequiverant, egredientem contra consulem, signis collatis fundunt fugantque: deinde, cum ab hoc successu majorem cupitis potiundi spem concepissent, ad senatum quosdam ex principibus legant, qui, *pacatis animis venientes a consule coactos ad prœlium*, dicerent: *postquam certiora, quam vellent adversus Romanos, experimenta virtutis dedissent, non ignavos aut inutiles futuros socios: sedes tantum & agros, unde se suosque alerent, velut stipendium poscere.* Senatus, sive avaritia principum, sive prœlio victi, quod dedissent, potius necessitatis, quam beneficii, specimen prælaturum arbitrati, legationem irritam dimiserunt.

XVIII. Cimbricum bellum infelicius gestum, bonæ sub idem tempus M. Minucii res consolabantur. In Thracia enim ad Hebrum flumen Scordiscorum & Triballorum ingentes copias fuderat, cum victoriam arte adjuvisset. Numero enim suorum diffisus, (nam & Daci hostibus auxilio venerant) sub tempus prœlii fratrem cum æneatoribus & parva equitum manu per occultos tramites circummisit, ut, pugna cœpta, concinentibus æneatoribus, a tergo Thracum se ostenderet. id ex composito factum, cum, jugis mon-

§ XVI. Liv. Epit. Vellej. 2, 12. Flor. 3, 3.

tium resonantibus, simul conspectus pulvis terrorem magni adventantis exercitus inferret, hostes in fugam compulit.

XIX. Sed tamen paulo post, nulla vi hominum, ceterum natura cœli & locorum, mediocris accepta clades est, dum, victoriæ fructum avidius prosequente proconsule, ne hiberna quidem expeditione abstinetur. Nam post prosperam dimicationem omnia, quæ in citeriore Hebri ripa erant, depopulatus, ipsum quoque flumen jam gelu constrictum, transire cum exercitu ausus est. ibi, glacie rupta, haud contemnenda manus militum interiit. Eodem anno contra Lusitanos a Servilio Cæpione prospere dimicatum; sed in Hispania citeriore L. Calpurnius Piso interfectus est.

XX. Ejus Pisonis laudata continentia est, tam religiose diligentis, ut, annulo inter exercendum fracto, artifici sellam Cordubæ in foro poni, auroque palam appenso, præsentibus omnibus annulum fieri jusserit. Scilicet cum L. Pisonis filius esset, qui primus legem de repetundis tulit, non modo crimen a sese, verum etiam suspicionem omnem amoliri debere existimabat. Cum ita foris temperati lætorum tristiumque eventus essent, ut plura tamen prospera nuntiarentur (nam & in ulteriore Hispania Lusitanos Servilius Cæpio vicerat) Romæ censoris atque tribunorum plebis contentionibus inquieta pars anni fuit.

XXI. M. Æmilius Scaurus, cum mortuus in magistratu collega M. Livius Drusus abdicandi necessitatem imponeret, contra mores magistratum retinebat. sed ad extremum tribunis carcerem minitantibus cessit. Æmilia tamen via censuræ ejus monumentum est, & pons Mulvius. Pontem Mulvium, quod antiquior ejus memoria est, refectum a Scauro, quam factum, verius apparet. viam primus stravit: eamque per Pisas & Lunam, & Sabbatia vada Derthonam perduxit. nam, quæ Flaminiæ committitur Æmilia via, eam M. Lepidus consul a Placentia Ariminum

§ XVIII. Liv. Epit. Eutrop. Front. Strat. 2, 4. § XIX. Flor. 3, 4. § XX. Cic. in Verr. 4, 25. Appian. Hisp. Eutrop. Plut. quæst. Rom. c. 50.

fecit: cum in Flaminia munienda, C. Flaminius, collega Lepidi, occupatus esset. Sed & Mentis ædem ab hoc Æmilio Scauro dedicatam, inter censoria ejus opera retulerim.

XXII. Q. interea Metellus in Numidia rebus prosperis, & cognito, quæ de se fama in urbe esset, alacer, divisis cum Mario copiis, ita incedebat, ut utri hostes supervenissent, promte succurri ab altero posset. ita vastabatur late Numidia, neque Romanos invadendi hostibus opportunitas dabatur, licet impigre quidlibet tentante Jugurtha. Ille, quacunque iturum Romanum senserat, pabulum & fontes aquarum corrumpere: sæpe Metello, sæpe Mario se objectare: deinde post levem impressionem in colles recedere. ita prœlii copiam impar viribus non faciebat: tantummodo hostem, quibus poterat modis, ab incepto remorabatur.

XXIII. Metellus, arte Jugurthæ fatigatus, ad obsidionem validæ cujusdam urbis animum applicat: quo vel defensa a rege, occasio pugnandi; vel relicta, pretium operæ victoribus foret. Ideo Zamam versus, quæ caput circa regionis erat, cum exercitu proficiscitur. Id ubi Jugurthæ perfugarum indicio patefactum est, magnis itineribus prægressus, oppidanos confirmat, & ad virtutem cohortatur: *se, ubi res poposcisset, in tempore affuturum. interim præsidio relinquere transfugas. hos, certo apud Romanos exitio proposito, seque & urbem pertinacissime defensuros.*

XXIV. Ipse in loca quam maxime occulta digressus, cum Marium ex itinere frumentatum mitti cum paucis cohortibus cognovisset, per noctem Siccam advolat, quæ prima post adversam pugnam a se defecerat: & egredientes jam porta Romanos nactus, cum delectis equitibus incursat. simul magna voce Siccenses hortatur, *ut a tergo Romanos aggrediantur; veniam præteritorum, & insuper præ-*

§ XXI. Plut. Auctor de Vir. ill. c. 22. Ammian. 27. 6. Liv. 27, 53 & 39, 1. Strab. l. 5. Sallust. Jug. c. 55. § XXIII. Flor. 3, 1. Sallust.

mia abunde pollicitus: non vano apud leviſſimam gentem conſilio, ni Marius educere ſuos properaſſet, prœlioque cœpto, Numidæ, fruſtra retinente Jugurtha, poſtquam aliquos videbant cadere, profugiſſent.

XXV. Jam ad Zamam caſtra Metellus poſuerat, adventuque Marii acriter cœpta oppugnatio. neque ſegnius obſeſſi certabant: tamen, quia ſagittis & fundis maxime res gerebatur, quibus validior, cum ſurſum mittuntur, impetus, prono jactu languet, pro meliore Romanis pugna erat: quorum & pauciores vulnerabantur, &, quod maxime opus erat, hoſtes a pinnis haud difficulter defendebant. Dum ita ad muros certatur, intentique eventui, qui ad tuenda caſtra relicti fuerant, cuſtodiam negligunt: Jugurtha ex improviſo cum magnis copiis irrumpit. vulnerantur cæduntur que complures: cetera turba ad urbem, ubi Metellus pugnabat, fugam intendit. nec amplius homines quadraginta reſtiterunt, Romanæque virtutis memores, cum editiorem paulo locum occupaſſent, non potuerunt expugnari. propere miſſum a Metello, quod aderat equitum, & ſtatim C. Mario duce ſociorum cohortes, Numidam exturbarunt caſtris. ibique, quia vallum & anguſtiæ portarum morabantur fugam, non exigua Jugurthæ militum cædes fuit.

XXVI. Ita neutri imperatorum ea die, quod conatus fuerat, perficere conceſſum: urbemque Jugurtha, Metellus caſtra tenuit. Poſtero, diſpoſitis diligenter omnibus, & equitatu pro caſtris locato, Romanus ad oppugnationem redit. Quam ubi commiſſam eſſe ex clamore & tumultu rex cognovit; ſubita iterum impreſſione primos quoſque turbat. ſubveniunt alii, neque procul muris equeſtre prœlium conferitur, ancipiti Marte, quia Numidas, ne ſuo more ſtatim terga darent, peditibus intermixtis rex firmaverat. Hæc omnia cum in conſpectu oppidanorum fierent,

§ XXV. Agell. 9, 1. Salluſt.

eveniebat, ut ubicunque vacuum a periculo tempus nacti essent, eam in partem omnes se converterent.

XXVII. C. Marius, postquam ex vocibus, & nutu, & agitatione corporum, toto animo in id spectaculum intentos esse apparebat, consulto remisit pugnam, quasi difficultate incepti deterritus: deinde illis studio spectandi, & cura popularium pugnantium, sui periculi oblitis, subito magna vi suggreditur; neque multum abfuit, quin, scalis admotis, priusquam animadverterent obsessi, miles in murum eniteretur. repulsus tamen est, & quia nox iam aderat, quies pugnandi locis omnibus facta. Consul, intellecto, frustra se hoc consilium volvere, quod neque capi oppidum, neque Jugurtham, nisi ex suo commodo, cogi ad pugnandum videbat, exacta jam æstate obsidionem solvit: præsidiisque circum urbes, quæ ad se defecerant, missis, ceterum exercitum in provinciam, qua Numidiæ proxima est, in hibernis collocavit.

XXVIII. Ipse nihilo remissior, quam si propinquus hostis esset, tempus, quod rebus gerundis incommodum erat, consiliis impendit: eaque haud minus ipsi prospera, quam inter bellandum arma, fuerunt. Quippe Bomilcar, spe impunitatis, & sua omnia retinendi, ad proditionem illectus, persuadet regi, *ut, missis denuo legatis, se suaque omnia in fidem Metelli sine exceptione dedat.* Romanus callido consilio non simul, sed per vices, *argentum, obsides, arma, elephantos tradi, captivos reddi*, postremo *perfugas adduci*, jubet. Omnia obedienter facta: nisi quod perfugarum pauci, simul dedi Jugurtham audivissent, in Mauritaniam ad Bocchum regem transierant. in ceteros (tria amplius millia erant, Ligures & Thraces plerique) acerbe sævitum: quibusdam manus præcisæ: pars umbilico tenus in terram defossa, jaculis appetita, deinde igne admoto exusta est.

XXIX. His ita peractis, *regem ad se Tysdrum venire* impe-

§ XXVII. Flor. 3, 1. Salluſt. Appian. & Diodor. ap. Valeſ.
§ XXVIII. Oroſ. 5, 15. Appian. Salluſt. Jugurth. c. 39 & 62. Tab. Capitol. Jul. Obſeq.

rator jubet, *uti cetera mandentur.* ille conſcientia & metu anxius, quem etiam ex Romanis Metelli gloriæ infenſi quidam acuebant, præcipua C. Marii malignitate, quamquam omnibus ferme inſtrumentis belli ſpoliatus, obſides præterea trecentos dederat, arma, quam ullam aliam ſpem, tentare maluit. Cum his rebus gerundis circumactus annus eſſet, Romæ Ser. Sulpicius Galba, M. Aurelius Scaurus conſulatum auſpicantur. Scaurus in Hortenſii locum factus erat, qui deſignatus, morte, an alio quo caſu præpeditus, magiſtratum non iniit.

XXX. Multa deinde nuntiata prodigia. avis incendiaria viſa in urbe, buboque conſpectus fuerat: & in latomiis homo ab homine adeſus. Ob hoc prodigium per triginta ingenuos patrimos & matrimos, totidemque virgines, in inſula Cimolia ſacrificatum. Nurſiæ geminos mulier ingenua pepererat, puellam membris omnibus integris, puerum alvo patente, ut inteſtinum conſpiceretur, poſteriore parte ſolida: qui voce miſſa exſpiravit. lacte quoque bis eo anno pluit; & inundationes magnæ fuerunt: & intumeſcente Pado, & Aretino ſtagno, multa hominum millia aquis ſunt obruta.

XXXI. Cum deinde conſules de provinciis ſenatum conſuluiſſent, quæ decretæ ipſis fuerint, in obſcuro; Q. Metello imperium in Numidia prorogatum eſſe, certum eſt. Quia tamen interfecto in Hiſpania Piſoni ſucceſſiſſe Galbam lego, conſulem Galbam, ob gravioris forte belli minas exortas, eo miſſum inclinat animus ut credam. neque levis eſt ſuſpicio ex rebus poſtea ſecutis, Scauro conſuli provinciam Galliam eveniſſe. Luſtrum tertium & ſexageſimum his conſulibus conditum eſſe, Capitolina marmora demonſtrant: cenſorum nomina ignorantur, niſi quod Q. Fabium Allobrogicum, C. Licinium Getam fuiſſe conſentaneum eſt. Getam enim poſt cenſoriam notam ad cenſuram perveniſſe ſupra relatum eſt: & Fornix Fabianus,

§ XXX. Appian. Hiſp.

juxta regiam in Sacra via conſtructus arcus, Fabianæ cenſuræ monumentum eſt, etiam ſtatua Allobrogici juxta poſita.

XXXII. Ceterum hæc & alia ejus anni obſcura ſunt; Metelli geſta Salluſtius in luce collocavit, quem niſi haberemus, neque plura, neque certiora, quam de reliquis, afferre poſſemus. Igitur Jugurtha, renovato bello, cum vi, fraude, pecunia, omnes atque omnia verſaret atque volveret, tandem Vaccenſium principes ad occidendum Metelli præſidium impulit. Certo die, qui feſtus per omnem Africam laſcivia & conviviis duci conſueverat, eoque tegendis inſidiis aptior habebatur, centuriones, tribunos, ipſumque T. Turpilium Silanum, quem præfectum fabrum ſecum duxerat Metellus, & præſidio Vaccenſi præfecerat, diverſi ab oppidanis invitantur: deinde ſuper menſas ad unum omnes, præter Turpilium, interficiuntur.

XXXIII. Sublato inde clamore, cum milites inopinato terrore perculſos, præterea inermes, & ſine imperio palantes invaſiſſent, plebs Numidarum, pro levitate gentis rebus novis læta, momento ſe aggregat. Romani plerique inulti cadunt, quia neque arma ſuppetebant, nec effugium uſquam erat; quod Vaccenſes, miſſo ſub tempus cædis præſidio, arcem, ubi ſigna ſcutaque Romanorum erant, præoccupaverant, oppidumque undique clauſerant. Harum rerum nuntio præter modum affectus imperator, aliquantiſper conſpectu hominum caruit: mox omnia experiri certus, dum ne peſſimi exempli defectio impunita Vaccenſibus eſſet, cum legione, quæ in iiſdem hibernis erat, & quod equitum Numidarum colligi ſubito poterat, pariter cum occaſu ſolis egreſſus, poſtridie in planitiem quandam collibus cinctam pervenit: militeſque animo fatiſcentes, (multum enim itineris raptim ducti confecerant) *Vaccam oppidum non ultra mille paſſuum abeſſe* demonſtrans,

§ XXXI. Marmor. Capitol. Pedian. in Verr. 2. § XXXII. Salluſt. Jugurth. c. 66. Plut. in Mar. c. 9.

*prædam*que benigne pollicitus, ad reliquum laborem confirmat.

XXXIV. Vaccenſes, exercitum ad ſe venire conſpicati, primo portas clauſerunt: mox, quia nec agri vaſtabantur, & Numidicum equitatum eſſe apparebat, (hic enim aſtu imperatoris in primo agmine ibat) Jugurtham rati, geſtientibus gaudio animis obviam effunduntur. Metellus, ſupra votum omnia ſuccedere videns, ſigno repente dato, equitem peditemque partim ad portas occupandas, alios ad cædem palantium dimittit. Hoc maxime modo Vaccenſes, non ultra biduum ſua perfidia lætati, pœnas dederunt. oppidum direptum eſt: ſenatores omnes ſupplicio conſumti. De Turpilio præfecto deinde agitatum. quod enim unus omnium oppido clauſo intactus profugerat, proditionis accuſabatur.

XXXV. Intercedebat huic cum Metello amicitia, & hoſpitii neceſſitudo: neque manifeſtus criminis, ſed potius miſericordia oppidanorum, quos humaniter & benigne tractaverat, credebatur emiſſus. Tamen de conſilii ſententia, urgente, & alios inflammante Mario, proconſul invitus ſupplicium de eo ſumſit, verberato prius more majorum; nec enim civis Romanus, ſed e Latio erat. Neque multo poſt patuit, falſo de proditione ſuſpectum fuiſſe. ubi cum ceteri, Metello ægerrime rem ferente, condolerent, exſultaſſe Marius fertur, & palam in circulis *ſuum hoc opus* jactaviſſe: *a ſe hoſpitis interfectori Metello diras ultrices comparatas.*

XXXVI. Jam enim profeſſas cum imperatore inimicitias gerebat, inevitabili apud ſuperbos offenſione, dum alter ex infimo loco ad ſummos honores nititur; alter idem eſſe æquari, quod deprimi, putat. Quippe Marius, cum legatus a Metello ductus in Africam eſſet, ſtatim a principio, non ut alii, ad imperatorem, ſed ad ſe conſulta factaque ſua omnia referebat: & cum ob ignobilitatem contemtui Metello eſſet, eaque ſibi videret imponi,

§ XXXV. Appian. ap. Valeſ. Salluſt. Plut.

quæ plurimum laboris ac periculi, gloriæ haud æquam partem haberent, in ſpeciem de injuria querebatur; ceterum præberi virtutis exercendæ, vulguſque militum conciliandi occaſionem penitus gaudebat. Quod enim animo atque corpore firmus quamlibet duros labores facile perferret; nihil tam aut magnum, aut parvum erat, quod non ſuſciperet: ſemper ita re geſta, ut cum incremento laudis benevolentiæque manipularium reverteretur.

XXXVII. Nam in imperiis benigne & comiter ſe gerebat: neque temere jubebat quidquam, quod inter primos ipſe non exſequeretur. præterea voluptatum divitiarumque victor, eodem fere victu cultuque, quo gregarii milites, agebat; non in pugnando, non in opere manibus parcens. Unde magna in illum toto exercitu caritas: nec alio duce promtius pugnabatur: ceterorum ferme legatorum tribunorumque, militibus maligne parentibus, minus proſperæ expeditiones erant; Marium eniſa omnium ſtudia, & in juſſis obeundis alacritas, aliis ſuper alia bene gerendis rebus, ad gloriam extollebat. Neque deerat ille per occaſiones indigna de imperatore loqui: *hominem tyrannici ſpiritus, quo diutius cum imperio eſſet, bellum trahere: ſic dimiſſum ex manibus Jugurtham: ſic, cum finis imponi bello poſſet, fugæ ſimili profectione exercitum ex Numidia in provinciam per cauſam hiemis raptum.* neque *de ſævitie ejus, quod in militaribus delictis ſeverior juſto vindex eſſet, virgis & ſecuri in hoſpitem ſtricta*, reticebat.

XXXVIII. Erat enim Marius ingenio turbulento ac ſeditioſo, ambitioſus, aſtutus, calumniator. Atque is, cum a prætura ſeptimum jam annum jacuiſſet, neque petere conſulatum auſus eſſet, ad quem longo jam tempore novus homo nemo aſpiraverat, rebus proſperis elatus, adjicere ad altiſſima quæque animum cœperat, & quod a Metello impediebatur, ejus criminationibus gratiam ſibi & ſuffragationem, quorum poterat, comparabat. Metellus

§ XXXVI. Diodor. ap. Valeſ. Salluſt. Plut. § XXXVII. Salluſt. Plut. Diodor. Appian.

enim, cetera vir egregius, ſed communi vitio nobilitatis ſuperbus, & humilium natalium contemtor, Marium, *ad petitionem dimitti* poſtulantem, quaſi per amicitiam monuerat, *ne tam prava inciperet*, *neve peteret a populo Romano*, *quod jure negaretur.* deinde ſæpius inſtantem obtentu publicorum negotiorum moratus eſt. cum ne ſic quidem flagitandi finem faceret Marius, animo commotiorem dixiſſe ferunt, *ſatis tibi matura petitio erit*, *ſi cum hoc petas*, oſtenſo filio, qui tum quaſi viginti annorum adoleſcens aderat.

XXXIX. Sed hoc ipſum, cum perſcriptum in urbem, atque pervulgatum ſermonibus eſſet, magnopere Mario profuit: quod in illo ſe deſpectum, ſuamque humilitatem ludibrio habitam credens populus, intentiore ſtudio contemtum nobilitatis ultum ibat. Per hæc atque talia conciliata in exercitu & Romæ voluntate vulgi, etiam aliorum hominum quibuslibet rationibus attrahere favorem non omittebat: apud publicanos, itemque negotiatores, quorum magna erat Uticæ multitudo, *Metelli cunctationem* incuſans, *ſi dimidiatum ipſe exercitum haberet*, *paucis diebus Jugurtham vinctum viſuros* dictitabat, promte illis & cum aſſenſu auſcultantibus; quia bellum privatis eorum rationibus adverſum damnoſumque erat.

XL. Sed neque Numidarum ſuffragationem parare neglexit: quorum princeps in partibus Romanis Gauda erat, Manaſtabilis filius, ejus, qui & Jugurtham, ſed ex alia muliere, procreaverat. Hujus amicitiam captare Marius, adire, donec, opportunum ſibi ratus, poſt alios ſermones, & affectatam officiorum pollicitationem, quæ ferme nulli promittunt accuratius, quam qui minime præſtaturi ſunt, ita cœpit: *Nunc illud in propinquo tempus eſt*, *quo maxime perſpici*, *quo quiſque in alios ſit animo*, *poterit. Non es neſcius*, *quam contumelioſe mihi reſponderit Metellus*, *commeatum petenti*, *quod comitiorum dies appropinquat: neque mihi tam in-*

§ XXXVIII. Diodor. ap. Valeſ. Cic. de Offic. 3, 20. Salluſt.
§ XXXIX. Plut. Salluſt. Diodor. Vellej. 2, 11.

feliciter gestus tribunatus plebis, deinde prætura est, neque tam angustus animus, ut his honoribus contentus vivam, donec aliquis erit in civitate nostra superior.

XLI. *Ea res quamquam pro amicitia nostra tibi dolori est, non tamen peterem, ut ad tuam ultionem pertinere crederes, nisi ejusdem hominis superbia in te, quam in me fuit, intolerabilior exstitisset. Nam quod meus tamen imperator est, & nobilitate generis anteit, non quidem idoneam, sed tamen aliquam ei excusationem præstat: sed quodnam in te illius imperium est? aut qua ratione tibi se anteponit, cum sis vetustis Africæ regibus editus, vir apud populares & in urbe nostra honoratissimus, Masinissæ amicissimi clarissimique regis nepos, unicus Numidici regni verus heres, postquam iisdem facinoribus & alios sustulit Jugurtha, & sibi jus, quod habebat, liberis opem successionis ademit? Scilicet immanis arrogantia in furorem egit hominem, ut neque se ulterius respicere justa æstimatione, neque alios possit.*

XLII. *Idcirco, quod res ipsa cogit, adversus communem inimicum, communibus auxiliis opus est. tam facile juncti illum despexerimus, quam ipse seorsim utrumque contemsit. neque difficilis aut invidiosa res est. Ad consulatus petitionem his diebus decedam: parata mihi populi voluntas est. commendor a militibus, a provincialibus, a civibus Romanis, qui his in locis negotiantur. iis cum tua commendatio accesserit, cum apud amicos hospitesque tuos gratia, apud omnes testimonio me adjuveris, non erit dubium, quin magistratum, &, hoc inito, provinciam Numidiam adipiscar.*

XLIII. *Id cum erit factum, non poterit deesse referendæ gratiæ locus: & quæ Metellus superbe negavit, statim repræsentabo, & properum bello finem faciam. nec enim, quod nunc fit, ambitioni meæ potius, quam populi Romani gloriæ utilitatique deserviam: & hæ res sunt nostræ & hostium, ut, si accedat imperator idoneus, diuturnum esse bellum non possit. Demoto autem Jugurtha, quis ambigat, quin te certum regem populus simul Romanus atque Numidæ facturi habiturique sint?* Facile persuadetur homini ex morbo non satis compoti mentis, præterea spe regnandi delinito, & alioquin graves causas

offensionis adversus Metellum habere putanti. neque enim transfugas suos, aut præsidium equitum Romanorum impetrabat; neque etiam sella ei juxta proconsulem ponebatur: quæ Metellus omnia petenti negaverat.

XLIV. *Nempe transfugarum causam ad se totius belli imperatorem pertinere; equites Romanos Numidæ satellites haberi, contumeliosum Romano nomini; sellam iis demum deberi* autumabat, *quos reges populus Romanus appellasset*. Ceterum hæc omnia Marii proposito serviebant: cujus victoriæ Jugurtha debebatur, ne aut caperetur a Metello, aut conjuratione amicorum interiret. Sub idem enim tempus Bomilcar, cujus impulsu deditionem Jugurtha fecerat, post pœnitentiam ejus rei, suspectum se regi, nec falso arbitratus, occupare statuit insidiarum fraudes, assumto in societatem facinoris Nabdalsa, qui plurimum inter Numidas nobilitatis & virtutis opinione præstabat.

XLV. Cum hoc, ubi data fuit occasio, ita instituit agere: *Si ullum tempus in terris fuit, quo regibus amicorum consilia ex usu potius, quam affectu suo, metiri consuetum; amicis sola regum commoda spectare opus fuit: id profecto huic, in quo vivimus, perquam dissimile fuisse necessum est, Nabdalsa. Quod enim si quisquam alius, tu certe clarissime atque apertissime perspicis, hodie res ita se habent, ut pessima consilia, cum animum impotentem repererunt, perplaceant; bona & salubria non ipsa modo spernantur, sed ultro periculo suo sint auctoribus suis, quibus, si melior humana sors respiceret, honori emolumentoque esse debuerant. Fortuna Jugurthæ talis his temporibus fuit, ut, nisi reconciliatum Romanis, servare ne salus quidem ipsa posset. Suasi, uti scis, in gratiam cum his ut rediret: vidit non esse rem a præsenti statu temporum alienam, deliberavit, assensus est.*

XLVI. *Deinde, nescio quam ob causam, immutatus, cum idem consilium ambo probassemus, se incusat, me odit: neque sermonibus abstinet, qui homini aulæ non imperito satis magnæ certæque significationes sunt eorum, quæ postmodum mihi sunt exspectanda, nisi præveniam insidias. sane si talis causa esset,*

§ XLIV. Diodor. Sallust.

ut ad me unum pertineret, te ceterosque proceres neque re, neque exemplo contingeret: tacerem potius, & vel silentio perferrem, quidquid ingrato regi suggereret crudelis & fallax animus; vel fuga ad Romanos, cujus nondum ablata est copia, securitati meæ consulerem: sed quia, quod mihi accidit, jam & evenit aliis, & evenire omnibus potest, & illustrissimo cuique facillime, neque te dignitate quisquam antecedit; malui te socio fortius ulcisci commune discrimen, & hoc agere, quando cum hoc nulla nobis ulterius amicitiæ fides esse potest, ut novis sociis utilitati simul & admirationi simus. Id adeo consequi non erit difficile, si meis consiliis conatibusque, tuum præsidium, audaciam, opes conjunxeris.

XLVII. *Nam capere aut obtruncare regem haud maximo negotio poterimus: & Metellum nulla æque res, atque traditus seu vivus, seu mortuus Jugurtha conciliabit. Cum autem Metellum dico, minime dubitari poterit, per hunc a senatu populoque Romano impetraturos, quidquid voluerimus. Eam spem mihi certissimam, omnium prope gentium exempla faciunt: & si cetera omittimus, in hac ipsa Africa nuper bello Punico tertio Phameas, & superiore Mutines, ac præ ceteris magnum & illustre monumentum Masinissa, docuerunt.* Cum hæc atque similia Bomilcar haud aliena præsentibus commemorare videretur; motus Nabdalsa, venit in societatem consiliorum, &, compositis cum Bomilcare rebus, digreditur.

XLVIII. Summa pactorum hæc erat, *ut Nabdalsa proficisci ad exercitum, quem plerumque seorsim ab rege ductitabat, & rebus ibi ex commodo conjuratorum constitutis, ad patrandum scelus die dicta adesse deberet.* Sed ubi ad constitutum ille non occurrit, Bomilcar, metu hominis rem prodi ratus, literas ad eum scribit, *segnitiem* accusans, *qua neque Jugurthæ nihilominus perituro prodesset, & spem præmiorum a Metello corrumperet.* Eas literas Nabdalsa, ut ab exercitatione fessus in lectum se conjecerat, accepit, perlectasque cum supra caput reposuisset, obrepente, ut solet inter fatigationem & curas, sopore, in pulvino reliquit. Erat ei

fidus ad hæc tempora negotiorum curator Numida, ſecretorumque, præterquam hujus noviſſimi, particeps.

XLIX. Is cum, audito literas veniſſe, pro more & jure ſuo tabernaculum ingreſſus eſſet, repertaſque non excitato Nabdalſa legiſſet; cognitis, quæ regi ſtruebantur, inſidiis, protinus ad ipſum cum iiſdem literis contendit. Nabdalſa expergefactus cum ablatas literas videret, & rem omnem, uti erat acta, ex perfugis, quod genus hominum cuſtodiæ cauſa circum ſe habebat, cognoviſſet; ante omnia indicem ex itinere reprehendere conatus eſt. deinde, ubi illum aſſequi non potuit, ipſe quoque ad Jugurtham proficiſcitur, *raptaſque a perfido cliente, quas ad regem ipſe portare decreviſſet, literas*, queſtus, orat, *ne ſibi hoc in animo regis fraudi ſit, neve alium ſe credat, quam qualem perpetuis obſequiis & incorrupta fide probaviſſet. id quoque certum & efficax innocentiæ ſuæ teſtimonium acciperet, quod, tam atroci caſu perculſus, nulli alii aut homini, aut loco ſalutem debiturus, ad regem ſuum properaſſet.*

L. Jugurtha, licet alia volvens animo, tamen placide in præſentia reſpondit, ne qua forte ſeditio apud armatos & Nabdalſæ beneficiis uſos oriretur: & jam Bomilcaris aliorumque conſciorum ſupplicio iram leniverat. Sed non perinde abducere animum ab ſollicitudine potuit, quin, tot egregiis viris interfectis, omnia deinceps infeſta intutaque occurrerent; cum tanti periculi memoriam, metumque, ne qui alii eadem auderent, excutere nequiret. unde ne ſomni quidem ſatis quieta copia erat, & ſæpe ſubito excitus arreptis armis tumultum faciebat: ſero agnita ſtultitia, quæ nec potentiæ, nec laudis egentem, dum per ſcelera & perjuria eniti ad majoris fortunæ faſtigium jubet, alio ſuper aliud delicto delictorumque ſupplicio, infra miſerrimi cujuſque ſortem detrudebat.

LI. Exitu Bomilcaris comperto, Metellus, qui ſedente ſe bellum illius proditione tranſactum iri ſperaverat, hac exſpectatione depulſus, iterum, quaſi ad integrum bellum apparare omnia cœpit. quam ad rem quia Marii præſen-

tiam majori de cetero moleſtiæ, quam uſui, fore judicabat, ne offenſum invitumque retineret, ante duodecimum omnino diem, quam erant futura Romæ comitia, commeatum homini dedit. Atque is rapido curſu ab exercitu profectus Uticam, cum in itinere duos omnino dies cum intermedia nocte conſumſiſſet, priuſquam navigium aſcenderet, ſacrificavit. quo tempore cum *admirabilem ei, & omni ſpe majorem felicitatem exta portendere* haruſpex dixiſſet; magis etiam confirmatus animo, quem deinde mira curſus proſperitas, tranſmiſſo intra quatriduum mari, auxit, Romam ad comitia tempori venit.

LII. Salluſtius, magnus auctor, & in his rebus unicus, hoc Marii Uticenſe ſacrum prioribus aliquanto temporibus adſcribit: a cujus ſententia non oblivione, aut neglectu, ſed judicio diſceſſi. Quod ſemel monitum, ubicunque ſimile aliquid obſervatum fuerit, occurrere legentis animo velim. Nam in hac infirmitate humanorum operum non debemus admirari, ſi deteriores interdum ſcriptores veriora quædam afferunt: præſertim in levibus rebus, quas magni illi, dum in iis ipſis, ob quæ magni videntur, occupati ſunt, incurioſe habuerunt. Ceterum C. Marius, ubi Romam venit, eadem omnia, quæ in exercitu fecerat dixeratque, tanto impenſius agere: *dedecus publicum, detrimenta negotiatorum, fatigationem exercitus*, miſerari; & ante omnia criminari *Metelli tarditatem, quæ tot incommodorum una origo eſſet: ſi ſe conſulem feciſſent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Jugurtham in poteſtate populi Romani fore.*

LIII. Læti hæc & faventis populi auribus accipiebantur, quia cujuſque generis mortales, literas ex Africa ad ſuos miſſitando, calumnianti Metellum, & ſe extollenti Mario fidem honeſtiſſima ſuffragatione faciebant. & Metellus ob claritudinem generis inviſus plebi, Marius ipſa humilitate

§ LI. Plut. in Mar. c. 10. Vellej. 2, 11. § LII. Salluſt. Jugurth. c. 63. Cic. de Offic. 3, 20. Vellej. Diodor. ap. Valeſ. Agell. 6, 11. Plut.

gratiosus erat: gaudensque premenda nobilitate populus; tenebat occasionem, dum, Mamilia rogatione damnatis optimatium plurimis, auctoritas & potentia Patrum langueret. ad hæc omnia, cum Cn. Manlius Mancinus, aliique tribuni plebis, omnibus concionibus Metellum petulantibus dictis proscinderent; magno favore renuntiatus consul C. Marius, collegam L. Cassium Longinum accepit.

LIV. His magistratum gerentibus, urbs lustrata est, ob avem incendiariam, itemque bubonem, Romæ visos. Quod genus illud avium fuerit, quas vocarent *incendiarias*, etiam iis temporibus, quibus adhuc regnabat vetus superstitio, librique augurales in manibus erant, dubitatum video. quidam *spinturnicem* vocant, turpem figuram tribuentes, cum, qualis esset, non possent dicere. Nihil similius vero, quam quod ajunt, *quæcunque apparuerit carbonem ferens ex aris, vel altaribus, incendiariam esse.* idem credo judicatum esse, si carbonem tulisset ex busto. Ea res cum forte nido inflammato incendium aliquando excitasset, inter præsagia cladis, cujus esse causa poterat, haberi cœpta. Sed his præter institutum ex occasione quæsitis veniam, uti spero, non ineptum scrutandæ vetustatis studium conficiet, ne quid eorum, quæ sunt in annalibus scripta, nesciatur.

LV. Ceterum C. Marius, consulatu non contentus, etiam provinciam Numidiam senatui extorsit, qui Metello eam decreverat. id ob tribunitiam rogationem Cn. Mancini irritum fuit, qui cum tulisset ad populum, *quem cum Jugurtha bellum gerere vellent, juberent?* populus *C. Marium* frequens jussit. Tum vero ille, rebus ita procedentibus exsultans & ferox, sese magnificum inferre nobilibus, instare, lacessere; denique, dum esset unde illi dolerent, neque facto ulli, neque dicto parcere. Sed alter consul L. Cassius, cui Gallia Transalpina provincia erat, (cum Tigurinos, nobilem Helvetiæ pagum, relicta civitate sua, per Allobrogum fines transitum moliri cognovisset, ut occurre-

§ LIV. Plin. 10, 5. Festus.

ret illis, eosque, priusquam in provincias Romanas effunderentur, includeret, magnis itineribus eo contendit.

LVI. Tigurinos Cimbri exciverant. gens vaga & errabunda, plerisque Europæ regionibus populatis, cum ad Helvetios pervenisset, quietos ad id temporum homines, aurique divites; quia tamen plus opum parasse Cimbros ex rapinis cernebant, ad similis quæstus cupidinem moti sunt. Tigurini ante omnes: quos deinde Tugeni quoque secuti, postquam illis prima prospere evenerant. Quippe Tigurini suis & Germanorum validis copiis, occurrentem in finibus Allobrogum consulem, ad Oceanum usque cedendo, pertraxerunt ad insidias, circumventumque ipsum & L. Pisonem legatum, qui ante quinquennium consul cum M. Livio fuerat, occiderunt.

LVII. Ita majore parte copiarum amissa, cum reliquiæ in castra confugissent, ibique rerum omnium inopes, & exitii certi obsiderentur, auctore C. Popillio legato, cum hostium ducibus in collocutionem venerunt. Cum nihil æqui a superbis victoribus impetrari posset; neque tantum simul civium sociorumque numerum fame aut ferro perire pati C. Popillius satis e fide sua reque publica duceret; annuit eorum desiderio, ut ab hostibus permissa conditione uterentur. Ita, datis obsidibus, & rerum omnium dimidia parte, sub jugum missi, damno impedimentorum & famæ salutem redemerunt. Ob eam rem deinde dies a C. Cœlio tribuno plebis dicta Popillio est: & quia res ad causam perduellionis pertinebat, in qua L. Cassius tabellariæ legis auctor suffragium vocis reliquerat; Cœlius rogatione perlata huic quoque judicio tabellam dedit, quo certius C. Popillius opprimeretur.

LVIII. Huc enim intemperiei ventum in republica erat, ut leges jam non ex usu civitatis in commune, sed

§ LV. Sallust. Liv. Epit. Vellej. 2, 12. Strab. l. 7. Tacit. Germ. c. 37. Oros. 5, 15. Cæs. de B. G. Rhetor. ad Herenn. 1, 15 & 4, 24. § LVII. Liv. Epit. Cæs. de B. G. 1, 7. Oros. Cic. de legg. 3, 16. Idem in Brut. c. 65, & Verr. 5, 70. Tacit.

ex favore aut odio ſingulorum, ferrentur. Ipſumque poſtea Cœlium, virum cetera egregium, cum per inimicitias laboreſque haud mediocres ad ſummos honores homo novus contendiſſet, tota vita doluiſſe ferunt, quod nimio Popillium damnandi ſtudio reipublicæ nocuiſſet. Etenim ſe imprudentem calumniæ ac improbitati tabellam, quaſi ſicam, porrexiſſe videbat, quæ in multorum clarorum & inſontium caput atque fortunas injiceretur. Sed ſera nimirum pœnitentia in iſtis eſt, quæ ſemel facta non revocantur. Ceterum perlatam legem tabellariam C. Popillius haud dubium damnationis omen accipiens, die judicii non exſpectata, ſolum exſilii cauſa vertit: eum imitatus Popillium, qui, C. Gracchi lege petitus, urbe ceſſerat.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXI.

IN LOCUM LIB. LXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SEXTI.

Jugurtha, pulſus a C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus eſt: &, cæſis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter ſuſceptum diutius ſuſtinere, vinctus ab eo & Mario traditus eſt: in qua re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæſtoris Marii, fuit.

I. AT Metellus, nondum comperto, quod Romæ actum erat, cum ſibi provinciam Numidiam prorogatum iri non dubitaret, bellum acre & vehemens Jugurthæ faciebat: reſque regis in dies deteriore loco, non magis ob vim hoſtium, quam ipſius conſternatione fiebant. Præter alia, quæ bello opportuna multa amiſerat, præfectorum amicorumque penuria fatigabatur. Etenim haud paucis ab ipſo interfectis, ceterorum plerique, ne eadem paterentur, ad Romanos, aut regem Bocchum, transfugerant: neque bellum geri nullis adminiſtris, neque reperire Jugurtha, qui-

bus ſe crederet, poterat. Anxius igitur, & varia ſollicitudine diſtractus, dum modo verſus hoſtem movet, modo in ſolitudines refugit, a ſuperveniente Metello pugnare cogitur. neque ambigue certatum, Numidis poſt leve prœlium diffugientibus. ipſe cum perfugis, & parte equitatus, per loca humani cultus expertia Thalam pervenit, magnum oppidum, in quo theſauri regis, & filiorum ejus pueritiæ cultus erat.

II. Ea re cognita, Metellus, bellum pro confecto habens, ſi Jugurtham in illa urbe opprimere potuiſſet, difficultates locorum (erant enim haud mediocres) ſuperare conſilio & labore ſtatuit. Igitur, quia inter Thalam & proximum flumen quaſi paſſuum millia quinquaginta, aſperæ & ſiccæ ſolitudines erant, *jumenta, ſarcinis amotis omnibus, frumento dierum decem & utribus onerari, pecus etiam vaſis ruſticis, plerumque ligneis, ut ex tuguriis Numidarum colligi potuerant, impoſitis agi, præterea regionis ejus accolas, qui poſt fugam regis in fidem venerant, die locoque prædictis, quamplurimum poſſent aquæ portare*, jubet. Poſtquam perventum ad flumen eſt, impletis utribus ad locum, quem Numidis edixerat, pergit.

III. Ibi cum caſtra ponerentur, præter ejus cœli naturam tanta vis pluviæ effuſa fuiſſe dicitur, ut ea ſola aqua ſufficere exercitui poſſet. Igitur milites, Deorum hoc munus interpretati, quamquam adeſſet proviſa aquæ copia, pluvia magis uſi ſunt. etiam commeatus abunde præſto fuit, Numidis, ut in nova deditione, ſtudia ſua approbare conantibus. Sic refecto milite, ad Thalam poſtero die perventum eſt: contra opinionem Jugurthæ, qui nunquam eo penetraturum Romanum exercitum eſſe ſperaverat. Sed oppidanis ſtrenue arma opponentibus, cum etiam locum natura & operibus apprime permunitum haberent, difficilis oppugnatio fuit. multoque labore & periculo militum poſt quadrageſimum diem, quam obſideri Thala cœperat, capta eſt.

§ I. Salluſt. Jugurth. c. 74. § II. Flor. 3, 1. Salluſt.

IV. Perfugæ, pretiosis rebus cunctis in regiam comportatis, inter vinum & epulas seque & illas injecto igne consumserunt. Jugurtha, primo adventu Metelli, cum liberis & parte pecuniæ, per causam adducendorum subsidiorum discesserat. Is, ex eo tempore nusquam amplius uno die, aut una nocte commoratus, ut proditionem, quam continuo metuebat, celeritate vitaret, postremo egressus regno per magnas solitudines ad Getulos pervenit; collectamque ex his multitudinem ad usum & morem militiæ exercere instituit. Bocchum quoque, Mauritaniæ regem, cum amicos ejus magnis donis ac majoribus promissis sibi propitios effecisset, in societatem armorum pellexit, nonnulla de causa iratum Romanis, quod initio belli Numidici fœdus & amicitiam frustra petiverat.

V. Quippe res maximi ad victoriam momenti futura, impedientibus Jugurthæ pecuniis, quibus ille tum potentes in senatu patronos sibi conciliaverat, repudiata est. Hæc offensa magis apud Bocchum, quam affinitas Jugurthæ, valuit; quia Numidæ Maurique pro opibus ac libidine multas uxores ducunt. eo levior apud illos ea necessitudo habetur. Inter hæc ad Metellum, quo tempore Thalam expugnabat, Leptitanorum legati venerunt, præsidium & præfectum petentes, ad Hamilcaris opprimenda consilia, qui potens & factiosus rebus novis studebat. Hi ad consulem Calpurnium, deinde Romam initio belli missis legatis, amici sociique Romanorum facti, quidquid imperatum a consulibus fuerat, promte studioseque fecerant. Igitur Metellus ad tuendam civitatem quatuor illis Ligurum cohortes, & præfectum C. Annium dedit.

VI. Cognitis deinde Jugurthæ Bocchique consiliis, apud urbem Cirtam castris communitis reges exspectabat. Illi enim, quod a Q. Metello captivi, prædaque, & impedimenta Cirtæ collocata essent, ad eam urbem suis quisque copiis accedere constituerant, summis viribus impellente

§ IV. Flor. 3, 1. Sallust. § V. Plut. in Mar. c. 12. Sallust.

Jugurtha, qui aut urbem se recepturum, aut, si a Metello defenderetur, prœlium fore sperabat, unde Bocchum, Romano bello prorsus illigatum, stabiliorem ad cetera constantioremque socium haberet. quamquam paulo post ex voluntate Jugurthæ consilio mutato, reges diversis itineribus in difficiliora loca discesserunt. Inter hos apparatus ad Metellum defertur, Marium consulem factum, eique provinciam Numidiam datam. qua re supra modum anxius, neque lacrimis, neque vocibus temperabat, vir, ut cetera egregius, ita injuriæ impatiens.

VII. Ergo rerum gerendarum, quas alienæ gloriæ cessuras arbitrabatur, abjecto proposito, legatos ad Bocchum mittit, & a bello Maurum dehortatur. Ille vicissim, *cupidum se pacis*, respondet: *modo Jugurthæ rationem aliquam Romani habeant.* Ita missitandis ultro citroque legationibus, sicuti Metellus voluerat, tempus in otio trahebatur. Dum in eo statu res Numidiæ sunt, C. Mario supplementum senatus lubens decreverat, non ut gratum consuli faceret, quem haud mediocriter oderat, sed astutia quadam, ut irritum ejus inceptum, aut ipse populo invisus fieret, qui gravate novum delectum passurus videbatur. Sed hæc exspectatio frustra fuit. Nam Marius, concione advocata, suis rebus extollendis ita accendit hominum studia, ut supra decretum numerum etiam voluntarii multi auspicia ejus sequerentur.

VIII. Illa inprimis oratione magnopere nobilitatem exagitasse dicitur, solitus & antea per quamlibet occasionem superbis & contumeliosis dictis incessere. Nam &, *consulatum ex victis illis spolia cepisse*, dictitabat, *non aliena facta, & mortuorum titulos, sed suos labores, suas cicatrices præferendo:* quærebatque ex circumstantibus, *si majores Albini aut Bestiæ respondere possent, utrumne illorum, an Marii similes posteros optaturi viderentur?* Quod non magis contumacia ingenii factitabat, quam ut plebi se daret, quæ hac licentia nobilitatis arrogantiam læta lubensque vindicabat. Neque eo segnius parare commeatus, onerare na-

res, ſtipendia, arma, cetera bello utilia, cum legato A. Manlio, prætorio viro, in Africam mittere: ipſe milites ſcribere, non ex claſſibus & more majorum, ſed capite cenſos pleroſque. quod genus antiqui duces ſpreverant, militiam, ut alios honores, non cuilibet committendam rati, ſed iis, qui, rem habentes, eam acceptis armis tanquam pignori opponere viderentur.

IX. Id Marii factum diverſimode acceptum eſt, quibuſdam penuria aliorum militum feciſſe interpretantibus; aliis, ut ſe iſti hominum generi, per quod maxime creverat, venditaret. idque vero propius arbitror, cum pro obſcuritate generis ſui humillimum quemque maxime ſtuderet extollere; ſe quoque jocis dicacium obnoxium fore putans, ſi conditioni & fortunæ, cui propinquus ipſe fuiſſet, jus militandi negaretur. Et ſane virtus ex cenſu non venit: modo vires animuſque ſuppetat, & diſciplinæ capax indoles. Cum his copiis Uticam paucis diebus pervectus, exercitum, P. Rutilio legato Metelli tradente, accepit: quia Metellus conſpectum inimici fugiebat, cujus aſtutia non ereptam modo ſibi provinciam, ſed etiam plebem Romanam alienatam eſſe, rebatur.

X. Sed hoc quidem, Romam profectus, longe aliter habere comperit, cum, exſtincta jam invidia, non minoribus populi, quam Patrum, ſtudiis exciperetur. atque illi judicium a tribuno plebis Manilio intentatum, triumphuſque impeditus non majori primum moleſtiæ, quam poſtea gloriæ, fuit. Neque vero anxie, aut demiſſo animo, ſed juxta ſolitam ſuam gravitatem atque conſtantiam, cum data ei concio populi eſſet, verba pro triumpho ſuo fecit, quorum pauca adhuc noſcuntur; ſenſus omnium iſte propemodum fuit: *Quem ab omni antiquitate ſoletis habere honorem imperatoribus veſtris, ut, republica bene geſta, hoſtibus victis, & exercitu incolumi, urbem triumphantes ineant; eum mi-*

§ VIII. Plut. in Mar. c. 11. Salluſt. Plin. 33, 1. Flor. 3, 1. Dionyſ. Jul. Exſuperant. Val. Max. 2, 3. Agell. 16, 10. Diodor. ap. Valeſ. Quinctilian. decl. 11, 1.

hi, cum senatus frequens jusserit, neque vestra sit voluntas obscura, negare perseverat tribunus, me quoque dictis petulantibus lacessendo, Quirites.

XI. *Igitur & pro causa dicenda mihi quædam video, &, de illo cur nolim dicere, exponendum est. Nam quod ad illum attinet, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse, si se mihi inimicum dictitaverit, quem & ego mihi neque amicum recipio, neque inimicum respicio, in eum ego non plura dicturus. Nam eum indignissimum arbitror, cui a viris bonis bene dicatur; tum ne idoneum quidem, cui a probis male dicatur. Nam si in eo tempore hujuscemodi homunculum nomines, in quo punire non possis; majore honore, quam contumelia, afficias. Restat igitur, ut de triumpho paucis disseram: idque ipsum, cum sit in senatu factum plenissime, resque decreto Patrum confirmata, non ita de ea loquar, tanquam aut vestrum judicium de rebus meis extimescam, aut etiam verear, ne senatus auctoritatem sequamini.*

XII. *Multi olim clarissimi viri, ex maximis bellis, nuper etiam multi rebus haud ita magnis effectis, triumpharunt. Eorum nonnullis controversia de jure triumphi mota est: interdum per calumniam; sæpe, quia probabiles causæ erant, cur negandus illis tantus honos videretur. P. Africano post recuperatas Hispanias, M. Marcello post captas Syracusas, L. Lentulo post res in Hispania gestas, negatus triumphus est; quia majorum moribus ignotum erat, eum, qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumphare. Aliis objectum est, ob levia prœlia triumphum eos petere: nonnullis, ut Q. Fulvio Capua capta, ut L. Opimio nuper Fregellis receptis, quod tantum recuperassent amissa, nihil novæ ditionis imperio populi Romani adjecissent. L. Manlium, victis Gallogræcis, per illam causam repellere inimici studuerunt, quod illius culpa multos perisse Romanos milites, virosque aliquot egregios, dicerent: quodque populis illis, cum nondum judicati hostes essent, bellum fecisset.*

XIII. *In me quid horum argui potest, Quirites? Consul, deinde, prorogato imperio, jussu vestro ac senatus bellum cum Jugurtha gessi; acerrimum hostem, nostrisque vitiis & sua virtute formidabilem, magnis prœliis cecidi; urbes amplas opulentasque,*

& alias situ operibusque & præsidiis munitissimas, cepi; provinciam ita successori tradidi, ut minus in consummanda victoria laboris, quam ego habui in inchoanda, sit habiturus: eaque omnia gessi, exercitu incolumi, senatu gratulante, vobis non illaudatus, ærario non onerosus. Nam & eam in imperio continentiam præstiti, quam æquum erat ab eo, qui & caram haberet animi sanitatem, & vestra judicia cuperet retinere.

XIV. *Quam enim ego colendam esse justitiam persuasissimum habui, etiamsi nemo hominum neque animadversurus eam rem, neque laudaturus esset, eam equidem degustato fructu suavissimo non erat ratio relinquere. Cum nihil in vita sit honesto melius: nihil etiam suavius esse reor, quam ob honestum in pretio hominibus esse. nam amari colique natura jucundum est: & vir bonus gaudet, cum & se compotem bonæ famæ videt; & multo magis eo, quod pretio adhuc esse virtuti putat, delectatur. Et hanc ob causam amplius, quam pro meo honore facturus fueram, pugno: neve vos ingrati potius atque inepti judices factorum cujusque, quam graves ac incorrupti, habeamini. Plus enim, præsertim juvenibus, studii in virtute ponetur, si bene factorum apud vos constare gratiam atque præmia putabunt. Nam mihi haud multum perit, si levissimum hunc tribunum audiveritis. de præmio decedere aliquantum poterit; de merito decedet nihil.*

XV. *Igitur ille hac in re, quanto universi me unum antestatis, tanto vobis, quam mihi, majorem injuriam atque contumeliam facit, Quirites. Et quanto probi injuriam facilius accipiunt, quam alteri tradunt, tanto ille vobis, quam gratiam mihi, pejorem honorem habuit. Nam me injuriam ferre, vos facere voluit, Quirites.* Pronis auribus excepta oratio est: nec triumphus modo clarissimus, sed etiam meritum virtute *Numidici* cognomen datum. Neque minori deinde gloria in foro de calumnia inimici, quam in Capitolio de hoste victo, triumphavit. Cum enim repetundarum reus, tabulas, ut mos erat, judicibus inspiciundas edidisset, viri gravissimi, equites Romani, qui tum ante legem Cæpionis

§ XIV. Agell. 12, 9.

adhuc judicabant, vultum universi averterunt, ne de fide cujusquam rei, quæ relata in his esset, dubitare viderentur. tanta Metelli, tamque testata civibus suis, integritas fuit.

XVI. Comitiis tamen consularibus, pro P. Rutilio Rufo, quem legatum in Africa habuerat, & qui in locum L. Cassii petebat, gratiam suam parum efficaciter interposuit: prævalente M. Æmilio Scauro competitore. Hinc magnæ inter hos simultates: designatumque Scaurum Rutilius postulavit ambitus, & ab hoc absoluto vicissim postulatus est. Quo in judicio, cum in Rufi tabulis nomini cuidam adscriptas literas *A. F. P. R.* Scaurus ostenderet, *idque* diceret *esse*, *Actum fide P. Rutilii;* Rutilius autem, *ante factum*, *post relatum:* C. Cannius eques Romanus, qui Rufo aderat, exclamavit, *neutrum illis literis declarari. Quid ergo?* inquit Scaurus. tum ille, *Æmilius fecit*, *plectitur Rutilius.*

XVII. Hæc eo anno in urbe acta comperi, & duos præterea triumphos ex Hispania Thraciaque ductos. Q. Servilius Cæpio de Lusitanis, & clariore fama de Scordiscis M. Minucius Rufus, triumpharunt. Sed in Numidia Marius, magna cura veteribus exercitis copiis, assuefactis ad munera casusque militiæ tironibus, cum Getulos & Jugurtham sæpe levibus prœliis fudisset, majora moliri cœpit: quo Jugurtham de summa rerum dimicare cogeret, priusquam contrahere a Mauris auxilia potuisset. Nam Bocchus, sæpe missis ad consulem nuntiis, *quidquam ab se hostile timeri*, vetabat. Igitur multis oppidis castellisque expugnatis, cum tamen prævertentem alia Jugurtham attrahere nequivisset, Capsam aggreditur, frequens incolis, & natura loci munitissimum oppidum; ubi thesauros habere Jugurtha consueverat, benevolentia oppidanorum, quos immunes, leni imperio, & ob ea fidos semper habuerat, sed magis locorum asperitate confisus.

§ XV. Vellej. 2, 11. Val. Max. 2, 10. Cic. pro Balb. c. 5. § XVI. Cic. in Brut. c. 30. & de Orat. 2, 69. § XVII. Val. Max. 6, 9. Vellej. 2, 8. Sallust.

XVIII. Nam in mediis Africæ ſolitudinibus Capſam, ſi vera fama eſt, Libycus Hercules condiderat, amœno ipſam loco; ſed haud procul omnia horrebant incultu, areniſque & ſerpentibus infeſta erant. Tanto acrior lubido capiendi oppidum conſuli inceſſerat, quod Metellus Thalam haud diſſimili ſitu cepiſſet: niſi quod Thalæ propinqua fontes habebant; Capſenſes, aridis circa omnibus, & uno tantum intra mœnia fonte, plerumque aqua pluvia utebantur. Sed has aliaſque difficultates Marius conſilio & induſtria ſuperaverat. Simulato enim itinere ad oppidum Laris, quo ad famam adventus ſui ſpargendam A. Manlium legatum cum expeditis cohortibus præmiſerat, longe alia via exercitum Capſam verſus ducere inſtituit, quæ ab eo loco millia paſſuum ferme centum octoginta aberat.

XIX. Ceterum magnam vim pecoris per equites auxiliares ſecum agens, inde, quod ſatis eſſet, per centurias turmaſque quotidie diſtribuebat: quo ſimul alebatur miles, ſimul ex coriis numerus ingens utrium ad inſtantes uſus fiebat. Ergo ubi ſexto die ad flumen, quod eo in itinere erat, perventum eſt, *quieſcere ſuos, ciboque capto ſignum proficiſcendi exſpectare*, jubet. Sub noctem deinde ſtativis egreſſus, quantum per tenebras poteſt, itineris conficit. orto ſole caſtra muniuntur. poſt iterum noctu pergitur, dies datur quieti. ſic tertia nocte multo ante lucem, duobus haud amplius a Capſa millibus, occultatæ inter colles copiæ egreſſum oppidanorum præſtolabantur. Atque illi, ſimul illuxit, rerum omnium ignari, cum pro conſuetudine ad ſua quiſque negotia tenderent, conſul *equitatum, & quod inter pedites velociſſimum erat, curſu contendere ad portas urbis* jubet: ipſe cum ſignis legionum inſequitur.

XX. Adjuvit dolum fortuna, & Capſenſes, improviſo terrore trepidi, ſimul ſuorum multos in poteſtate Roma-

§ XVIII. Strab. l. 17. Oroſ. 5, 15. Salluſt. Flor. 3. 1.

norum esse videntes, portas patefecerunt, incolumitatem pacti. Sed Marius, direpto incensoque oppido, & puberibus interfectis, ceteram multitudinem sub corona vendidit: non per avaritiam, aut scelus, jure belli neglecto; verum quia ob situm loci, & levitatem gentis, mansuram in fide Capsam esse desperabat. id enim Sallustius caussatur: quasi non ingenio perfidus C. Marius fuisset; aut in fide frangenda, ulla possit esse justa excusatio. Ceterum, re tanta sine periculo perfecta, late circum exercitus Romani sparsus terror est; multaque oppida, relicta a suis, patuerunt. vi expugnata pauca sunt. Hac felicitate successuque rerum fretus consul, majoris molis opus palam aggreditur, castellum arduo loco situm, haud procul Mulucha fluvio, qui Mauros Numidasque mediis aquis disterminat.

XXI. Ibi eum ex magna sollicitudine fortuna magis, quam consilium, aut virtus, explicuit. Cum enim in obsidione, multis diebus pudore magis irriti incepti, quam spe potiundi hæsisset; anxium animi, & manere, an abire deterius foret, ambigentem, unius cujusdam Liguris opera, casus absolvit. Is cum, aquatum progressus, cochleas inter saxa repentes legere cœpisset, paulatim ad summam rupem enisus est: repertoque in castelli planitiem aditu, nemini visus, quod in hostem obversi propugnatores, locum illum, ut prorsus inaccessum, custodire neglexerant, rem ad Marium detulit. Marius velocissimos ei milites, cum centurionibus quatuor, ex omni numero cornicinum & tubicinum levitate corporum præstantes quinque adjungit. quoque magis obsessi a sensu rei avocentur, qua parte oppugnare castellum consueverat, majore quam antea tumultu vim ostentat.

XXII. Interim, qui delecti ad id negotium fuerant, partim adjuti ab Ligure, partim laqueis ad prominentia saxa adjectis sublevati, quandoque clavis inter præcipitia

§ XX. Oros. Sallust. Flor. Strab. l. 17. § XXI. Sallust. Flor. Front. Strat. 2, 9.

ſuſtinentibus gradum, magno labore, quo intenderant, pervenerunt. Quod ubi conſpectum certi homines Mario nuntiarunt, cohortatus milites, *procedi extra vineas, promoveri teſtudinem, tormentis, ſagittis, glandibus, quam tumultuoſiſſime poteſt, impeti hoſtes* jubet. Illi pro muris intrepide agere, pugnare, ſimul ferocibus dictis increpare Romanum, quem ſuperioribus diebus, ſæpe corruptis operibus, repulerant. Sed celeriter in maximam conſternationem verſa fiducia eſt, cum repente a tergo claſſicum audiri, mulierumque & puerorum, deinde aliorum, qui viſum, quid eſſet rei, proceſſerant, clamor & fuga fieri cœpiſſet. eo tempore conſul uſus, cum hoſte intra muros ſe recipiente irrupit.

XXIII. Lætum his, nihilque jam fortunæ ſuæ nimis arduum putantem, etiam L. Sullæ quæſtoris adventus, in ſpe belli celeriter finiendi, conficiendæque provinciæ, confirmavit: quod a conſule relictus, ut in Latio & ſociis exercitum cogeret, egregium & numeroſum equitatum adduxerat. Unde Jugurtha, rebus ſuis quotidie deterioribus, cum oppida & caſtella, in quibus maximam ſpem habuerat, capta, pecuniæ magnam vim amiſſam, ſe Numidia expulſum reputaret, Bocchum ad jungendas ſecum copias acrius ſollicitat: cunctantemque promiſſa parte Numidiæ tertia, amicoſque ejus muneribus, ut auctores ſumendi belli ſint, ad deſiderata impellit. Denique ſexaginta equitum effectis millibus, proficiſcentem in hiberna Marium reges ambo, vix decima parte diei reliqua, adoriuntur. idque conſuetum Jugurthæ fuit, ut ſemper inclinato die dimicaret; quia propter locorum peritiam, ipſi ad omnes caſus æque opportunam; Romanis, nec ſi viciſſent, victoriam perſequi, nec ſi victi eſſent, effugere in expedito erat.

XXIV. Pugna magis, uti ſors tulerat, quam arte imperatorum commiſſa (neque enim Romano exercitus inſtruendi datum tempus fuerat) cum jam ad noctem producta

§ XXII. Front. Salluſt. § XXIII. Front. Strat. 2, 1. Salluſt. Liv. Epit. Oroſ. 5, 15.

esset; nihil tamen hostes remittebant. Ibi Marius, qui cum turma, quam ex fortissimis quibusque collectam circa se habebat, tota volitans acie, succurrere suis, terrere hostem, omnibus modis moliri victoriam non omiserat; quod, exercitu parum ordinato, pugnare in tenebris nollet, ex collibus duobus alterum, qui castris angustus, aquæ fontem copiosum habebat, per L. Sullam & equites occupat: in alterum, postquam paulatim ordines instaurasset, legiones citato gradu ducit. Finis iste prœlii, nec tamen ideo periculi fuit. Nam reges, utroque colle circumsesso, renovaturi certamen erant. sed Numidæ pleramque noctem per lætitiam & strepitus insomnem agebant: aluitque negligentiam Marius, neque ignes excitari suis in castris, neque signa, uti mos est militiæ, quoties vigiliæ mutantur, canere passus.

XXV. Sed ubi reddita dies est, fessis jam & paulo ante somno captis hostibus magno terrore incubuit. Nam & a militibus ingens sublatus est clamor, & æneatores tubicinesque maximum strepitum ediderunt: quæ cum Mauris atque Gætulis nova & insolita accidissent, veluti stupore defixi, neque pugnam capessere, neque fugam potuerunt. pluresque eo prœlio, quam omnibus simul superioribus, desiderati sunt: arma signaque militaria pleraque capta.

XXVI. Hæc ita apud Sallustium scripta sunt: nam auctores, quos secutus Orosius est, diversa quædam retulerunt. *Post Jugurthæ Bocchique conjunctionem, numeroso regum equitatu Marianum exercitum creberrimis incursionibus vexatum fuisse; postremo Cirtæ expugnationem meditante Romano, occursum a regibus.* Anceps id prœlium, & multiplici terrorum specie atrox describitur, cum a tot millibus equitum excitata pulveris nubes cœlum operiret, diem supprimeret, visuque ad cavendum ademto, corpora telis confertim incidentibus intecta atque incustodita præberet. *Nocte remissam pugnam, eandemque sequentis etiam diei noctisque fuisse*

§ XXV. Oros.

faciem, additur. *Tertia demum die desperantes Romanos universo agmine erupisse. ne sic quidem ab impetu hostium, extremos carpentium, & sitis æstusque violentia, nisi cœlesti ope, liberatos, repentinæ, tanquam e machina, pluviæ beneficio utriusque mali remedium invenisse. nam & refrigerationem simul potumque præstitisse aquas: & easdem inhabilem hostium armaturam fecisse.*

XXVII. Afri enim sine amentis manu intorquere jacula solebant, scutaque habebant ex elephanti corio. igitur hastilia imbre lubrica conatum mittentium frustrabantur, & scuta, quod ejus corii hæc natura, ut aquam in spongiæ morem ebibat, aucto admodum pondere, circumferri ad excipienda tela nequibant. Sed Marius, quamquam ita submotis hostibus, reliquum iter non minus cautus intentusque inibat, maritimam oram petens, ubi commeatus expeditior copia erat. Neque jam longe Cirta aberat, cum ab omni parte speculatores citi veniunt, *hostem adesse* nuntiantes. Quippe Jugurtha suos quadrifariam diviserat, ratus, ex omnibus utique aliquos terga hostium adepturos, &, priusquam illi se converterent, tumultum illaturos esse.

XXVIII. Verum Marii providentia spem ejus elusit: qui nescius, ubi plus discriminis futurum esset, acies eodem ordine, quo iter faciens incesserat, continebat. Primi Maurorum in L. Sullam inciderunt, cum equitatu dexterum latus tegentem. ibi pugna contracta, dum ferociter dimicatur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque priori prœlio, in itinere morati, affuerant, extremum consulis agmen invadit; cum illum in primam aciem Jugurtha, magnis viribus invectus, attraxisset. Tum Jugurtha, Bocchi adventu cognito, clam cum paucis equitibus ex prœlio se subducit, & ad pedites advolans, elatum alte gladium, quem hostili sanguine cruentaverat, ostendit, adjecto, *Marii hunc cruorem esse, quem sua manu occidisset: imperatore amisso, frustra pugnare Romanos.*

§ XXVII. Sallust. Flor. 3, 1.

XXIX. Hæc latine prolocutus (nam apud Numantiam didicerat) ita perculit Marianos milites, ut jam parum abeſſent, quin hoſtibus, Jugurthæ præſentia & dolo majorem in modum confirmatis, terga darent; cum L. Sulla, eorum, a quibus initio pugnæ impeditus fuerat, victor, Mauris, qui cum Jugurtha erant, obliquus ſeſe intulit: idem & ab Mario, qui ſibi oppoſitos ſimiliter fuderat, factum. Bocchus e veſtigio ſe conjecit in fugam. Jugurtha, prope partam victoriam e manibus eripi dolens, dum nihil ad ſummam contentionem reliquum facit, omnibus circa amiſſis, vix inter tela hoſtium ſolus effugit. Magna deinde cædes in campis patentibus fuit, nonaginta millibus armatorum, qui adducti a regibus fuerant, propemodum internecione deletis. & rem propius intuentibus, hoc demum prœlio debellatum eſt.

XXX. Quippe quinto poſt eam pugnam die, legati a Boccho Cirtam venerunt, ubi Marius hibernare conſtituerat, petentes, *uti duos quam fidiſſimos ad regem mitteret, quibuſcum de commodis populi Romani ſuiſque loqueretur.* Miſſi ſunt A. Manlius legatus, L. Cornelius Sulla quæſtor. Ibi Sulla, cujus facundiæ Manlius ætate prior ceſſerat, verba facere incipit, Bocchum laudans, *quod, pernicioſo errore celeriter abjecto, potius amicitiam populi Romani, quam longius bellum, expeteret. Ejus populi hos a principio mores, hæc inſtituta fuiſſe, ut neque armis a quoquam, neque beneficiis vinci pateretur. id experiri regem olim potuiſſe, ſi cordi curæque habuiſſet: ſed ne ſic quidem ſerum eſſe, cum in manu ei ſit, Romanorum benevolentiam gratis officiis promereri.*

XXXI. Contra hæc Bocchus: *non odio Romani nominis, ut qui, miſſis Romam legatis, amicitiam ſponte petiviſſet, ſed repulſa, deinde nonnullis injuriis provocatum, ad arma reſpexiſſe. nam agrum, unde ipſe Jugurtham expuliſſet, jure belli ſuum factum: neque mirari quemquam debere, ſi vaſtari eum a Mario*

§ XXIX. Diodor. l. 36. Oroſ. 5, 15. Diodor. & Appian. ap. Fulv. Urſin. Salluſt.

pati nequisset. Ceterum, si sibi partem illam Numidiæ populi Romani voluntate retinere liceat, arma lubenti animo positurum. Tum vero Manlius, *quod de Jugarthæ regno tenes*, ait, *rex Bocche, majores nostri justo pioque bello captum, Masinissæ dono dederunt. cui rei hæc inest conditio, ut, donec senatui populoque Romano visum fuerit, habeat, qui accepit. Nunc vero, mortuo olim Masinissa, nepotibus ejus ab Jugurtha interfectis, neque penes hostem esse, quod amico dederit, populus Romanus patitur; neque, quod suum est, id a te tanquam Jugurthæ ademtum possideri.*

XXXII. His ultro citroque jactatis, cum, *si per Marium liceret, legatos ad senatum mittere velle* rex adjecisset, in præsentia discessum est. Bocchum amici, a Jugurtha corrupti, (nam, comperta Sullæ Manliique legatione, preces & dona cumulaverat) a proposito parumper dimoverunt. Deinde mobilitate ingenita, & amicis, quibus Jugurtha nihil dederat, impellentibus, ingenio & fide maxime probatos quinque delegit, qui ad Marium, &, si visum illi fuisset, Romam proficiscerentur, cum liberis mandatis *bellum quoquo modo componendi.* Iisdem injunctum, *ut Sulla inprimis adjutore pacis uterentur.*

XXXIII. Hi cum ad hiberna Marii proficiscerentur, in Gætulos latrones inciderunt, a quibus spoliati, dimissique pervenerunt ad Sullam, quem imperator, donec ipse rediisset, pro prætore reliquerat. Nam in Gætulos cum expeditis cohortibus & parte equitatus profectus, turrim regiam, in qua Jugurtha perfugas omnes præsidio imposuerat, obsidebat. Interim Sulla legatos Bocchi, humanissime liberalissimeque exceptos, hac opinione imbuit, ut & famam de avaritia Romanorum falsam, & quæstorem sibi amicissimum arbitrarentur. ipsis enim dari putabant, quod ambitioni suæ Sulla tribuebat, ut ex oppressi deditive Jugurthæ gloria quamplurimum sibi decerperet. Sed illi, be-

§ XXXI. Appian. Sallust. Diodor. § XXXII. Sallust. Appian. Plut. in Sull. c. 3.

neficio victi, quid in mandatis haberent, ſecreto exponunt, opem conſiliumque talis viri poſcunt, regis ſui magnitudinem, & alia, quibus induci eum poſſe credebant, magnifice deprædicant.

XXXIV. Sulla benigno reſponſo, quibus apud Marium verbis, quibus in ſenatu uterentur, præcipit; ſic attemperans, uti ad ſuum incrementum maxime profectura judicabat. Sed & *regi perſuaderi* jubet, *ſi bene proſpectum ſuis rebus velit, Sullam ad omnia conſultorem adhibeat.* Jam quadrageſimum ferme diem opperiebantur, cum Marius, ab expeditione rebus infectis Cirtam rediens, intellecto Maurorum adventu, *ipſos Sullamque venire ad ſe* jubet; evocato etiam ab Utica prætore L. Bellieno, & præterea quicunque ſenatorii ordinis in Africa agebant.

XXXV. In hoc conſilio audita Bocchi legatione, *legatis poteſtatem proficiſcendi Romam, &, donec illi revertiſſent, inducias regi permitti*, poſt aliquam diſceptationem placuit. Tres ex numero legatorum, cum C. Octavio Ruſone, qui ſtipendium ex urbe quæſtor attulerat, Romam; ceteri ad regem profecti ſunt. Ex his cum rex acta cognoviſſet, præ ceteris rebus benignitate & ſtudio Sullæ delectatus, quæ legati magnopere efferebant, inclinare jam animum ad pacem proditione Jugurthæ redimendam cœpit; cum etiam Marius aliter conventurum negaviſſet.

XXXVI. Igitur tegendo conſilio per cauſam injuriæ ab occiduis Æthiopibus acceptæ, copias eo mittit: nam ea natio Mauritaniæ finitima eſt, & ab Eois Æthiopibus ſitu & nomine diſtincta, ad montem Atlantem pertinet. Multa de hac regione mira referuntur. *Camelopardales draconeſque magnos ibi gigni, & qui tauro forma, ſed robore & mole pares elephantis, rhizes appellantur. etiam terra naſcentium incognitam ſub alio cœlo magnitudinem eſſe, Bocchumque regem*, Iphicrates narrat, *ex Æthiopica expeditione, multo majores*,

§ XXXIII. Appian. Salluſt. § XXXV. Appian. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Strab. l. 17.

quam alibi proveniebant, asparagos uxori dono misisse: item calamos Indicis similes, quorum genu quodlibet chœnices octo caperet.

XXXVII. Intereà Jugurtha, quod legationibus istis nihil sibi lætum parari intelligebat, in penitissimas solitudines se abdidit: passim tamen relictis, per quos certior fieret, quid ubique ageretur. Romæ legatis Bocchi, veniam erroris, & fœdus petentibus, hoc modo responsum est: *senatus & populus Romanus beneficii & injuriæ memor esse solet. ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: fœdus & amicitia dabuntur, cum meruerit.* Hoc Africanarum rerum statu consules C. Atilius Serranus, Q. Servilius Cæpio magistratum inierunt. quo tempore M. Tullius Cicero natus est ante diem III Nonas Januarias. sed & alterius magni hominis nativitas illustrem annum fecit, Cn. Pompejo a. d. pr. Kal. Octobres in lucem edito.

XXXVIII. Procuratis prodigiis, (nam, *Romæ & in agro Perusino locis aliquot lacte pluisse, fremitus cœlestes auditos, pila cœlo cadere visa*, nuntiatum fuerat) provinciæ consulibus Italia Galliaque decretæ: Galliam Q. Servilius accepit, Italiam C. Atilius. C. Mario prorogatum in Numidia imperium. Legem deinde Q. Servilius pertulit, qua judicia senatoribus & equitibus Romanis communicata sunt, derogatumque Semproniæ, quæ remotis senatoribus equites solos judicare jubebat.

XXXIX. Res tam grata senatui fuisse traditur, ut Q. Servilium consulem patronum suum appellaret. L. Crassi (nam legem eam suasit) edita fuit oratio, qua, judicum & accusatorum increpita factione, senatum perornavit, in equites multa aspere dixit; cum in oratione de Colonia Narbonensi contrarium institutum tenuisset: idque postea ab accusatore Plancii Bruto objectum, exposita temporis utriusque ratione diluit, *non ingenii propositique sui hanc pugnam, sed hominum rerumque varietatem, & ad hæc accommodandam orationem fuisse.* Ceterum laudem in urbe partam

§ XXXVI. Diodor. § XXXVIII. Agell. 15, 28. Cic. ad Attic. 7, 5. 13. 4. Vellej. 2, 53. Plin. 37, 2. Jul. Obseq. Cassiodor. Chron.

conſul Servilius expeditione Gallicana corrupit. eam rem ita geſtam accepimus.

XL. Toloſa, nobilis Gallorum civitas, cum in fœdere populi Romani eſſet, a Cimbris ſollicitata, milites Romanos, qui præſidii cauſa in oppido erant, occulta conjuratione oppreſſos, in vincula conjecerat. eo cum delectis impigre profectus conſul, cum, ignaris ceteris, per conſcios intra mœnia receptus eſſet, urbem veteri opulentia claram diripuit, non profanis modo, ſed etiam ſacris pecuniis ablatis. Ex Apollinis quidem fano centum M. pondo auri, & argenti CX. M. pondo rapta auctores habeo: apud alios multo majus auri pondus, nec ex delubro, ſed Toloſenſi lacu ſublatum, invenio.

XLI. *Tectoſages enim, qui cum Brenno fuiſſent, raptis ex Delphico templo donariis cum domum revertiſſent, peſtifera lue correptos non antea potuiſſe liberari, quam vatum monitis quæſitum bello ſacrilegioque aurum & argentum Toloſano lacu mergerent.* Sed fabulam de Delphis bene refutat Poſidonius, *quod neque Galli templum Apollinis, niſi jam ſacrilegio Phocenſium exhauſtum, ceperint: & quod repertum ibi fuit, inter innumerabiles copias diviſum evanuerit: raptores quoque* (ſicut a multis eſt proditum) *aut ſtatim internecione deletos, aut diſperſos, variaque peſte paſſim exſtinctos vix reverti in patriam paucos potuiſſe; nedum ut tantas ſecum opes deportare potuerint. ceterum Gallos auri argentique divites, eoſdem in quotidiano cultu parcos, ad hoc ſuperſtitionibus mire deditos, multis locis ſacros theſauros in lacubus habuiſſe; neque ſignatum aut factum aurum argentumque, ſed rudi pondere, ut cuique religio ſuadebat, immittentes. iiſque lacubus poſtea locatis, redemtores ſæpenumero ſolidos argenti lateres extraxiſſe. Toloſæ vero, cum eſſet fanum celeberrimum, ab omnibus circa populis plurimum eo placandorum numinum cauſa comportari conſueviſſe.*

XLII. Utcunque ſe iſta habuerunt, ingentes ibi reper-

§ XXXIX. Val. Max. 6, 13. Cic. Brut. c. 44. & pro Cluent. c. 51. Quinctil. 6, 3. § XL. Diodor. ap. Valeſ. § XLI. Strab. l. 4. Agell. 3, 9. Oroſ. 5, 15. Juſtin. 32, 3. Diodor.

tas opes conſtat: ſed mediocris in publicum relata portio. pleraque aut inter manus diripientium perierunt; aut ab ipſo conſule ſunt interverſa. Cum enim prædam in Maſſilienſium urbem portari juſſiſſet, in ipſo itinere per inſidias interfectis, qui deducebant, omnes illas opes furatus eſſe traditur. Sane de rebus iſtis acerrimæ mox quæſtiones ſunt habitæ; omneſque illo ſacrilegio contacti, tam miſerum cruciabilemque exitum feciſſe creduntur, ut res in proverbium verterit, & præter morem calamitoſi, *aurum Toloſanum habere* dicerentur.

XLIII. In Numidia jam eo perductæ res erant, ut nihil Jugurthæ ſpei opiſque, præterquam in dubia & ancipiti Maurorum amicitia, ſupereſſet, gravioribus quotidie timoris & diffidentiæ cauſis. maxime poſtquam, reverſis Roma legatis, Sullam a Boccho acciri audiverat. Igitur ad ſpeculanda ſoceri conſilia, Numidam quendam Apſarem per ſpeciem legationis in Mauritaniam præmittit; ipſe, ſi quidem ex uſu videretur, ſecuturus. Sed Bocchus, haud minore aſtutia mortalis, cum alia omnia animo volveret, per ſe benigne compellando, & Magdalſa principe amicorum Bocchi, Cornelioque Carthaginienſis cujuſdam liberto, quibus plurimum utebatur, prolixe de voluntate regis pollicentibus, Apſarem eludebat.

XLIV. Interim L. Sulla, quem ad literas Bocchi cum mediocri præſidio proconſul miſerat, obvium in itinere filium regis Volucem ſuſpectum proditionis habuit, cum tertio poſt occurſum ejus die, Jugurtham haud procul abeſſe cognoviſſet. Ibi juvenis, *nullam in ea re neque ſuam, neque patris culpam eſſe*, teſtatus, *nihil melius eſſe* demonſtrat, *quam ſi per media Jugurthæ caſtra palam proficiſcantur: ſe cum Sulla iturum, præmiſſis aut relictis equitibus ſuis, quo minus timeri dolus poſſet. Jugurthæ neque magnas copias, & ſpem omnem*

§ XLII. Cic. de nat. Deor. 3, 30. Agell. 3, 9. § XLIII. Salluſt. Jugurth. Plut. in Mar. c. 13. Vellej. 2, 12. Flor. 3, 1. Appian. ap. Fulv. Urſin.

in patre ſuo eſſe: eam corrumpere non auſurum, eo homine violando, quem deduci a filio Bocchi videret.

XLV. Sulla, probato, ut in tali tempore, conſilio, prius e manibus Jugurthæ elapſus eſt, quam ille ſtatuere, quid eſſet agendum, in re improviſa potuiſſet. Cujus adventu cognito, rex Bocchus Dabarem Maſſagradæ filium, benevolum fidumque Romanis, ad Sullam mittit, *ut colloquio diem locumque Romanus ſtatuat, neque Jugurthæ legatum timeat: ita proviſa omnia, ut illius præſentia magis uſui, quam impedimento, conſiliis communibus futura ſit.* Hæc ſimulata tum temporis a Boccho, quam decreta fuiſſe putant; cum proditionis certus, id tantum, utrum proderet, parum expediret. Sullam Jugurthæ tradi ſuadebat animus: at contra metus imperabat. tandem in perfido & vili ingenio affectus omnes timor vicit.

XLVI. Sulla, ſicuti cum Dabare compoſuerat, ad Bocchum perductus, palam, præſente etiam Apſare Numida, *ſe miſſum a conſule* dicit, *quæſitum, bellumne rex an pacem cum Romanis habere mallet.* Ille, *nihil ſe dum conſtituiſſe*, reſpondit, jubetque *poſt diem decimum reverti.* Sic in ſua quiſque caſtra digrediuntur. Sed multa jam nocte Sulla a Boccho occulte arceſſitur, nemine, præterquam fidis interpretibus, & internuntio totius negotii Dabare adhibito. Rex Sullæ gratias comiter agit, *ob ea, quæ in oratores ſuos benigne liberaliterque feciſſet, quodque eos apud imperatorem & ſenatum gratia conſilioque juviſſet. quod ad reliqua attineret, Numidiæ parte, quam a Jugurtha cepiſſet, dimiſſa, neque Mulucham flumen, antiquum utriuſque regni limitem, egreſſurum, neque Jugurtham intrare paſſurum*, pollicetur.

XLVII. Ad ea Sulla de ſe breviter ac modeſte, de republica multis diſſeruit: *non alia concedere regem, quam vel invito eo populus Romanus armis obtineret. Sed ſi quid populi magis Romani, quam ſua cauſa feciſſe videri, magnamque ab eo inire gratiam velit, in manu ac poteſtate ejus Jugurtham*

§ XLIV. Salluſt. Plut. in Sulla, c. 3. § XLV. Plut. Salluſt.

esse : hoc tradito, quidquid voluisset, impetraturum. Maurus ad hæc *affinitatem, cognationem, fœdus cum Jugurtha obtendere: etiam popularium voluntatem, quibus invisi Romani, Numida contra carissimus esset.* adeo ne pessimis quidem mortalium justi honestique notitia abest; ipsique sua plerumque flagitia, priusquam commiserunt, judice conscientia prædamnant.

XLVIII. Ad extremum pertinaci sollicitatione expugnatus, *omnia facturum ex voluntate Sullæ* promittit. dolique serie composita, postridie Jugurthæ legatum appellat, *sibi per Dabarem ex Sulla cognitum* ait, *posse conditionibus bellum poni: optimum factu videri, ut profectus ad regem suum sententiam ejus exquirat.* Ille, properato itinere, post diem octavum reversus, *facturum imperata Jugurtham* renuntiat: *ceterum semel iterumque deceptum, Romanis ducibus parum fidere. pignus rati fœderis in manu esse Bocchi. si enim Sullam sibi tradidisset, futurum, ut senatus populusque Romanus respectu talis viri, pacem firmam petentibus daret. facile comprehendi Sullam per speciem colloquii posse, si simul omnes velut de pace acturi convenissent.*

XLIX. Maurus ad hæc diu tacitus, multamque dubitationem præferens, tandem annuit. ajuntque nocte, quæ colloquium antecessit, postquam hinc Sullam, inde Apsarem bonæ spei implevisset, multa secum agitasse, vultus & gestuum inconstantia suspensum & ancipitem animum prodente. ad postremum advocato Sulla, *Quanti*, inquit, *tum populi Romani amicitiam publice, tum etiam privatim tuam æstimem, proxima dies aperiet, L. Corneli. Si me ambiguum aliquamdiu, & cunctabundum vidisti, mirari noli: tot & tanta superanda mihi refellendaque rationum momenta fuerunt, ut majus mirum sit, aliquando hæc abjici vincique potuisse. Olim ita matrimoniis affinitatibusque innexæ sunt Maurorum Numidarumque regiæ, ut meo sanguini videar irasci, cum Jugurtham desero; præsertim postquam, tradita in omnis fortunæ communionem filia mea, generum ascivi, novoque nodo vetustissimæ nostræ consanguinitatis vinculum firmius adstringere visus sum.*

§ XLVII. Diodor. l. 36. Sallust.

L. *Atque hanc regum suorum conjunctionem, ut fit, multi popularium sunt imitati, conjugibus ex Numidia ductis, aut in Numidiam nuptum datis filiabus. Horum omnium totiusque Mauritaniæ judicia me haud parum commoverent, nisi firmioribus argumentis vestram ad societatem tractus essem. Certe non odi meos: sed quia eos propterea maxime amo, quia mei sunt; ideoque, ut me ante illos amem, ratio postulat. Iidem illi, quos nunc forte cæca inclinatio ad reprehendenda consilia mea perpellet, laudabunt, ubi vestræ amicitiæ maturi fructus ostenderint, non aliter & mihi & illis rectius meliusque consuli potuisse.*

LI. *Etiam Jugurthæ plura in me hostilia, quam amica, facinora exstant: & animum ejus cognovi perfidum, insidiosum, ubi occasionem crescendi adesse putet, non cognationis ultra, non fœderum memorem. Neque mihi displicet Micipsæ filiorum ulcisci necem, quibuscum par mihi cognatio, nec ullis debilitata injuriis societas fuit. In ea re primas vobis partes magnitudo vestra dedit, & quod propterea appellati ab Adherbale estis: me justiorem causam, &, Diis quoque probantibus, feliciorem sequi, non indecorum est.*

LII. *Et, ut verum fatear, potentiæ virtutisque vestræ non ita sum imperitus, ut amicos cum habere liceat, hostes mihi factos velim. Tua quoque benevolentia, quam legatis meis exhibuisti, veluti constrictum vinctumque me sentio, ut non sustineam aliud velle, quam tibi placere intelligo. Tu modo & statim, & postquam eo magnitudinis perveneris, quo te virtus tua atque prudentia vocat, fac memineris ejus diei, qua te, tradito Jugurtha, decoris ejus compotem faciam, quod frustra his annis maximi viri imperatores vestri, per ingentes labores & paria pericula quæsiverunt.*

LIII. Hæc locutus, & viciſſim cum multa verborum comitate dimiſſus ab Sulla, ſicut ille voluerat, inſidias Numidæ tetendit. orta luce, cum haud procul abeſſe Jugurtham nuntiatum eſſet, Bocchus cum paucis amicis & quæſtore Romano, quaſi honoris cauſa occurreret, in locum editum progreditur, qui collocatis antea inſidiis facillimus conſpectu erat. Atque illi, ſimul Jugurtham cum ple-

risque necessariis inermem adesse viderunt, signo dato coorti, ceteros ad unum omnes interficiunt: Jugurtha catenis oneratus Sullæ traditur.

LIV. Delibavit ea res nonnihil C. Marii gloriam, quod ea erat Jugurthæ fama, ut cetera parum firma ad victoriam existimarent homines, ni corpore ipsius potirentur; qua in re præcipua quæstoris opera fuerat. Nec ipse L. Sulla moderate lætitiam animi habuit, quin successum illum sibi modis omnibus vindicaret. Quin etiam annulo traditionem Jugurthæ insculpendam curavit: quo & dictator signare est solitus, jam Mithridatis & civilium bellorum victor. Unde filius quoque Sullæ Faustus, quanti rem eam pater fecisset conscius, inter tot ejus magnifica hoc maxime delegit, quod denariis, quos cudebat, exprimeret.

LV. Sed & Mario istam Sullæ jactantiam tanto fuisse dolori ferunt, ut propterea inter Cimbrica & Socialia bella operam repudians, flebilibus discordiis, quibus ambo rempublicam propemodum everterunt, initium faceret. Ceterum tradito Jugurtha, dum res Africanæ per Marium constituuntur, P. Rutilius Rufus, Cn. Mallius Maximus consules facti. P. Rutilius omni honore dignus & erat, & habebatur: Cn. Mallium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contemta ac sordida Q. Catulo prælatum fuisse, mirum videri queat ignorantibus, rationem requirendam non esse in iis, quæ auctore vulgo geruntur. Provinciæ, Numidia C. Mario, Gallia Q. Servilio Cæpioni prorogantur. Consul P. Rutilius Italiam sortitus est, Cn. Mallius Galliam; quod unus exercitus impar futurus Cimbris Teutonisque videbatur, quorum maximæ copiæ, Tigurinis etiam & Ambronibus accedentibus, in Galliam se effuderant.

§ LIII. Oros. 5, 15. Plut. in Mar. c. 13 & 17. § LIV. Liv. Epit. Plut. in Sull. & Mar. Val. Max. 15, 7. & 18, 4, 14. Plin. 37, 1. Cic. pro Planc. c. 5.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXII.

IN LOCUM LIB. LXVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI SEPTIMI.

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso exercitu, captus est: &, cum, in consilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret, Romanos vinci non posse, a Bojorige rege, feroci juvene, occisus est. Ab iisdem hostibus Cn. Manlius consul & Q. Servilius Cæpio proconsul, victi prœlio, castrisque binis exuti sunt. militum millia octoginta occisa, calonum & lixarum quadraginta. Secundum populi Romani jussionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primi post regem Tarquinium; imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Jugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus est. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. Secundo & tertio absens consul creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quæ inter Rhodanum & Pyre-

næum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati, a Celtiberis fugati sunt: reversique in Galliam, bellicosis se Teutonis conjunxerunt.

I. Cn. Mallii consulis adventu, cum maxime jungendis viribus atque consiliis contra validissimum hostem opus esset, inter se imperatores Romani discordias agitare cœperunt, præcipua Q. Servilii ferocia, qui consulem, ut rebus omnibus imparem, despiciebat. Huic malo remedium ex dividunda provincia quæsitum, ut inter duorum curationem Rhodanus interesset, utrisque pesti & calamitati fuit. Cimbri enim, cum plerisque Gallorum benevolis uterentur, nihil horum ignorantes, eo majori alacritate militiæ munia obibant. *profecto enim ultores sacrilegii Deos, quo nocentes ad pœnam pertraherent, mentem Romanis ducibus ademisse, ut, quod optare magis hostes, quam perficere potuissent, disjungerent exercitus, & neutra parte satis validi, faciles se aggressoribus darent.*

II. Voto igitur Diis suis facto, quale Germanicis Gallicisque nationibus frequentabatur, *ut quidquid ex hoste cepissent, sacrum esset;* primo legatum consulis M. Aurelium Scaurum, virum consularem, cum parte copiarum nacti, fusis cæsisque, quos duxerat, vivum ceperunt. Ea res cum tantum animi hostibus, quantum timoris consuli addidisset, mitti ad Servilium placuit, petitum, *ut quantocius cum exercitu ad se accederet.* Ille, *suam cuique provinciam tuendam,* ferociter respondit. Sententia deinde mutata, ne, per absentiam suam victis hostibus, penes consulem confecti belli gloria foret, profectus est.

III. Ceterum neque iisdem locis castra metari, neque consilia, aut quidquam rerum omnium commune cum consule habere voluit: sed medio inter Romana & Cimbrica castra loco consedit, quo prior iniret pugnam, victoriæque

§ I. Oros. Diodor. ap. Vales. § II. Justin. 32, 3. Oros. Tacit. Cæsar de B. G. 6, 17. Liv. Epit. Vellej. 2, 12. Diodor.

laudem in se totam averteret. Interea Cimbri fama, deinde conspectu venientis alterius exercitus permoti, quod ob commune periculum Servilium Malliumque posthac concorditer acturos credebant, missa legatione tentare spem pacis constituerunt. Qui ubi in Servilii castra pervenere, atque ille nulla ad se mandata habere, sed ad consulem mitti cognovit, æmulatione vecors, & pacati nihil locutus est, & minimum ab interficiendis legatis abfuit.

IV. Ea proconsulis asperitas ingratissima exercitui fuit, præsagienti cladem suam, nisi concordia ducum & societate consiliorum averteretur. Igitur precibus, & ubi precibus nihil promovebatur, expostulatione omnium coactus Cæpio in castra Cn. Mallii venit. ceterum consilio de rebus præsentibus habito, adeo non convenit inter ipsos, ut post turpem rixam & gravia invicem convicia, majorem in modum auctis odiis, digrederentur. Hæc causa populo Romano fœdioris cladis fuit, quam ab urbe condita perpessus unquam fuerat.

V. Cimbri, cum hinc ex injuria legatorum dolor, inde spes ob discordiam hostium stimularent, utendum calore animorum, & temporis opportunitate rati, cum omnibus copiis egressi, duos exercitus Romanos spatio locorum & simultate ducum divisos oppresserunt, binisque castris potiti sunt. Horrenda deinde sunt, quæ apud Livium & Valerium Antiatem scripta fuisse referuntur. *Duos filios consulis, cum octoginta millibus Romanorum sociorumque, itemque calonum & lixarum millibus quadraginta interfectos: neque ex omni numero amplius decem hominibus, qui nuntii cladis essent, effugisse. postea victores voti memores, pessumdedisse quidquid redactum in potestatem erat. vestem discissam & projectam, aurum argentumque in flumen missum, loricas virorum concisas, phaleras equorum corruptas, equos ipsos gurgitibus immersos, homines laqueis collo innexis ab arboribus suspensos esse.*

§ IV. Oros. Diodor. l. 36. Sallust. Jugurth. Liv. Epit. Quinctilian. decl. 3.

VI. Nec oblivione tranfeundus Q. Sertorius, qui fub Cæpione ftipendia faciens, equo amiffo, corpore fauciato, rapidiffimum Rhodani flumen nando trajecit, lorica & fcuto retentis. Multa poft hæc apud victores difceptatio fuit, quemadmodum fortuna uterentur. Plerifque placebat *protinus in Italiam & ad urbem ducendum, neque fpatium dandum Romanis effe, quo tanta ex confternatione animos colligerent.* aliis in diverfa euntibus, adhiberi M. Aurelium Scaurum vifum eft, quem fuperiore pugna ceperant.

VII. Atque ille rogatus fententiam, *Nequidquam*, inquit, *fpem metumve intenderetis, Cimbri, ut vobis profuturum confilium fuggererem, fi peftiferum idem populo Romano fore videretur. Nam quando Diis immortalibus ita vifum eft, uti in fortunam M. Reguli inciderem, ejufdem etiam induerem animum, qui fummos potius cruciatus fciens prudenfque fubiit, quam ut contra patriam Carthaginienfibus, quorum in poteftatem devenerat, utiliora fuaderet.*

VIII. *Nunc quoniam idem utrifque conducere video, dubitare non debetis, quin ex animi mei fententia fim locuturus. Rem magnam incipitis, & magnorum indicem animorum, Cimbri: fed, fi verum audire poteftis, non aliter vobis gloriofam, quam fi intra deliberationem fteterit. Nam uti profecto eximiam vobis admirationem pariet, quod de tanto incepto deliberare aufi eftis: ita fi expeditionem fufceperitis, majora viribus aggreffos pro temerariis potius damnabit fama, quam pro fortibus commendabit.*

IX. *Nec ex ducibus exercitibufque victis vim ac robur populi Romani putaveritis. majores enim meliorefque multi fuperfunt. & quia fequentium eventus divinandi, non alia certior, quam ex comparatione præteritorum, ratio eft, duorum vobis imperatorum confilia exitumque proponam, quorum tanta fuit exiftimatio, ut nunc quoque poft infelicia cœpta, fummis quibufque viris comparari foleant. Horum Pyrrhus Epiri, quandoque & Macedoniæ rex, cum veterano exercitu, & incognitis in id tempus elephantis in Italiam eo tempore venit, quo mediocres adhuc*

§ VI. Plut. in Sertor. c. 3. & in Mar. c. 16. Lv. Epit

populi Romani vires, pauciores in ditione populos, quam adversarios hostesque, habuerunt.

X. *Igitur multis ad eum deficientibus, cum insuper uno alteroque prœlio majores nostros superasset, adjunxissetque opibus suis Siciliam, multi jam ultimum imperio nostro diem adesse vaticinabantur. Quid igitur factum est? Acrius insurgentibus Romanis, quorum crescere virtus pro magnitudine periculorum consuevit, pulsus in Græciam Pyrrhus, socii ejus amicique expugnati, tota denique ad Adriaticum usque mare Italia Romano juri adjecta est.*

XI. *Jam Carthaginiensium imperator Hannibal, cum oppida nostra quadringenta cepisset, intra tertium ab urbe lapidem posuisset castra, maximam Italiæ partem armis amicitiisque teneret; populus Romanus in Hispania Africaque res Punicas sic accidit, ut a suis revocaretur Hannibal in patrio solo debellandus. Neque minor ideo Pyrrhi Hannibalisque per homines æstimatio est. ignoscendum enim iis putant, si, cum invicto populo congressi, calamitatem evitare nequiverunt: magisque laudandos putant, quod tam diu potuerunt resistere, quam reprehendendos, quod aliquando sunt superati. Iis enim auguriis condita Roma est, ut vinci nequeat: Capitolium, quadrigas fictiles, si de his rebus audivistis, præterea penates, aliaque Deorum fata ea habet, ut ibi caput orbis terrarum esse necessum sit.*

XII. Non tulit loquentem ista regulus Cimbrorum Bojorix, acer & ferox juvenis, & ut armatis coire in concilio gentibus istis mos est, protinus nudato ferro parantem plura confodit. Hæ clades alia super aliam nuntiatæ (nam & in Hispania contra Lusitanos infeliciter pugnatum erat) urbem atque Italiam universam luctibus & terrore exsternaverunt. Confestim, ut contra instans periculum consultationibus habitis, *dies fœdissimæ cladis* (pridie Nonas Octobres erat) *ut inter atras habeatur*, decernitur.

§ X. Appian. Punic. Plin. 18, 51. § XII. Liv. Epit. Flor. 3, 3. Tacit. Germ. c. 13. Diodor. ap. Vales. Jul. Obseq. Plut. in Lucull. c. 59. & Apoph. Rom. c. 33. Cic. in Brut. c. 37. & de Orat. 1, 53.

XIII. Q. Servilio, cujus temeritate perditæ res fuerunt, frustra culpam in fortunam conferenti, populi jussu imperium, primo post Tarquinium regem, abrogatur, bona publicantur: datur negotium P. Rutilio consuli, ut novos delectus habeat. Id a viro præstantissimo intentissima cura factitatum, nulla re præterita, quæ vel ad cogendum novas copias, vel ad exercendum esset utilis. Nam & filium, credo Q. Metelli imperatoris sui exemplum secutus, cum salvis legibus habere in contubernio posset, in legione militem fecit. & quo tironi, adversus durissimos exercitatissimosque hostes pugnaturo, plus audaciæ & usus esset, novi reperti auctor, evocatis lanistis e ludo, quem Aurelius Scaurus adolescens ædilitatem petiturus insignem habebat, milites vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem docuit.

XIV. Hoc initium Campidoctorum in exercitibus Romanis fuit, qui sequentibus temporibus vulgo adhiberi consueverunt. & sic effectus ille exercitus est, qui postea, C. Mario ducente, terrorem Europæ Cimbros Teutonesque horribili clade prostravit. Marium enim, confecta commodum provincia Numidia, regisque Jugurthæ captivitate clarissimam famam adeptum, tanquam unicum laborantis imperii præsidium populus Romanus respiciebat. Ceterum lex oberat, & quæ creari absentem consulem, & quæ refici intra decennium vetabat.

XV. Sed præsentium temporum necessitas vicit, & ne res omnino nova videretur, nuper etiam P. Cornelius Carthaginiensis belli, mox iterum Numantini causa, solutus legibus fuerat. Cimbrorum victoria trepidam Italiam etiam serviles motus hoc anno concusserunt; majori tamen terrore, quam malo. Et Nuceriæ quidem, ubi servi triginta conjuraverant, priusquam vires acquireret, oppressa conspiratio est. Idem subinde factum ducentorum fere servorum apud Capuam fuit. Plus aliquanto turbarum P. Vet-

§ XIII. Front. Strat. 4, 11. Val. Max. 2, 3. Veget. 2, 23.
§ XIV. Cic. pro leg. Manil. c. 20. Juven. 8, 250. Flor. 3, 3. Plut. in Mar. c. 16.

tius eques Romanus excitavit, qui, ditiſſimo patre genitus, cum, opibus flagitioſe conſumtis, libido tamen & luxus manerent, ad inſolitæ temeritatis facinus erupit.

XVI. Ancillam amore correptus ſeptem talentis Atticis in diem certam emerat. ubi dies venit, nec illi res ad ſolvendum, & creditor moleſtus erat, quingentas armaturas emit, illis quoque creditoribus fidem hominis ſequentibus, quod ejus egeſtas priſtina fama, & manente adhuc divitiarum ſpecie tegebatur. Vettius, armis clam in agros comportatis, ſervos ſuos cohortatus, armat ad quadringentos, & ante omnia comprehenſos, qui pretium puellæ contentioſius exegerant, virgis cæſos ſecuri percutit: deinde, purpura & diademate ſumto, proximas villas invadit, reſiſtentes obtruncat, ceteros in ſocietatem & commilitium aſciſcit. brevi plures ſeptingentis armatos centuriat; valloque circumducto, fugitivis velut aſylum aperit.

XVII. Eam rem ſenatus non tam magno, quam veloci, remedio egere arbitratus, negotium dat L. Lucullo, qui tum in in urbe prætor erat. Hic eodem die, ſumtis militibus admodum ſexcentis, Capuam contendit, multis paſſim in itinere ſe agglomerantibus, donec ad millia peditum quatuor, equites trecenti efficerentur. Auctæ interim & ſervorum copiæ, quaſi tria millia quingenti, tumulum quendam aditu difficilem occupaverant; pugnaque contracta, loci auxilio ſuperiores hi fuerunt. Lucullus vim parum videns procedere, dat operam, ut aliquos ex ea colluvie corrumpat. id conſilium felix fuit, adducto ad proditionem Apollonio, quem præclarus rex prætorem exercitus ſui nominaverat. hic, accepta fide impunitatis, Vettio manus injecit. atque ille, ſi comprehenſus eſſet, cruciatum corporis metuens, ſibi conſcivit necem.

XVIII. Ita duce ſubmoto, de ceteris pœnæ facile ſumtæ: Apollonio fides ſervata eſt. Interea C. Marius, cum ex literis magiſtratuum, quid de ſuo conſulatu eſſet actum, cognoviſſet, maturata profectione venit in Italiam: & an-

§ XV. Diodor. l. 36.

te diem Kalendas Januarias urbem ſimul triumphans, ſimul collega C. Flavio Fimbria conſulatum init. In eo triumpho Jugurtham, qui Numidarum rex fuerat, cum duobus filiis ante currum egit. Auri præ ſe tria millia & ſeptem pondo ferri juſſit: argenti infecti pondo quinque millia ſeptingenta ſeptuaginta quinque: ſignati denarios ducenta octoginta ſeptem millia.

XIX. Ceterum iſta tum quoque leviora viſa ſunt, omnium in Jugurtha ſtupentibus oculis. *Virum, ſive potentiam, ſive peritiam belli ſpectes, avo Maſiniſſa non minorem, neque magis ferro, quam auro metuendum, repente de ſummo rerum humanarum culmine ad miſerrimæ ſortis extrema dejectum*, loquebantur. *Eſſe profecto ſcelerum ultricia numina, quorum vindictam quiſquis meruerit, nulla humana ope poſſit effugere.* Atque hoc cumprimis in tradenda rerum memoria utile eſſe arbitror, ut in qualibet fortuna nihil appareat eſſe innocentia tutius: multumque a vera providi & magni animi gloria deflectere, qui pro prudentia calliditatem ſectantur, & pro virtute ferociam.

XX. Quibus certe rebus nulli mortalium ſecundus Jugurtha, miſerabilem, nec miſerandum vitæ exitum fecit. Jam ex quo catenis adopertus currum victoris anteceſſit, attonito & ſtupenti ſimilem fuiſſe ferunt: mox in carcere, cum ab aliis tunica violenter direpta, ab aliis inaures cum ipſis auriculis avulſæ eſſent, in locum circiter duodecim pedes humi depreſſum, Tulliano nomen erat, præcipitatum exclamaſſe, *proh Herculis fidem, quam frigidum veſtrum eſt balneum!*

XXI. Ibi demum loci, ſextum in diem cum fame & vita luctans ſpiritus expulſus eſt; cum ſuper omnia mala, etiam in his malis vivendi cupiditas acceſſiſſet. Hæc ita diligenter relata majorem apud me fidem inveniunt, quam quod alii tradiderunt, puto, quod ſic morem fuiſſe ſcie-

§ XVIII. Plut. in Mar. c. 17. Salluſt. Jugurth. Vellej. 2, 12. § XIX. Liv. Epit. Marmor. ap. Pigh. Annal. 652. Plut. § XX. Flor. 9, 1. Plut. Liv. Epit. Salluſt. Catil. c. 55.

bant, in carcere ſtrangulatum. De filiis humanius conſultum: & alter utique Oxintas, proximo bello ſociali adhuc Venuſiæ in cuſtodia fuit. At Marius, ei, quem triumphaverat, ſimillimus, neque multo molliorem habiturus exitum, ſive ad oblivionem moris patrii rebus proſperis elatus, ſive ſciens prudenſque, ſtatim a curru cum triumphali veſte calceiſque puniceis in ſenatum venit, quem ad id tempus in Capitolio indixerat.

XXII. Tamen ubi ſe oculis vultuque omnium vidit notari, celeriter egreſſus, in ſolita magiſtratibus prætexta rediit. Hoc Marius fecit, cum ferreo adhuc annulo uteretur, quem tertio demum conſulatu mutaſſe aureo traditum eſt. Ceterum in ſenatu de provinciis & exercitibus ita decretum: *uti C. Marius conſul, cui jam extra ſortem data Gallia erat, facultatem eligendi exercitus haberet ex duobus, quorum alter ſub P. Rutilio, alter ſub Metello, & poſtea ſub ipſo Mario meruerat. utrum reliquiſſet, cum eo collega C. Marii C. Flavius Italiæ præſideret.* C. Marius Rutilianum, minorem quidem, ſed quia certioris diſciplinæ arbitrabatur, præoptavit.

XXIII. Sed hic & ſequens annus, uti ſine conflictu Cimbricorum armorum, ita non ſine metu eorum tranſierunt: idque cauſæ fuit, cur primo omnium C. Mario tot conſulatus continuarentur. Ille interim per abſentiam hoſtium ſpatium exercendi militis nactus, contra pericula fortem, & obedientiſſimum imperatori fecit. innovavit etiam nonnulla in re militari: inter quæ, ceteris ſignis, quibus legiones diſtinguebantur, abdicatis, ſolas aquilas retinuit. Sed omnia bene acta proviſaque vincit inſigne factum, quo admirationem apud omnes, amoremque apud milites incredibilem promeruit.

XXIV. In exercitu C. Luſius tribunus militum agebat, vir ſtrenuus, & ob hoc, ſimul propinquitatem ſanguinis,

§ XXI. Oroſ. 5, 16. Eutrop. Appian. civil. Liv. Epit. Marm. ap. Pigh. Plut. Plin. 33, 1. Front. Strat. 4, 2. § XXIII. Vellej. 2, 12. Plin. 10, 4. Val. Max. 6, 1. Plut.

avunculo consuli carus. Is insana libidine correptus, cum manipularem quendam (Trebonium, aut C. Plotium diversi nominant) noctu in tentorium vocasset, & adolescentulus dicto tribuni ex more militiæ audiens extemplo venisset, vim nefariam intentans, a milite confossus est. Profectus tum aliquo e castris Marius fuerat. simul revertit, judicio in principiis instituto, acriter accusatus est reus: & ipse, quamquam adesset ei nemo, constantissime dixit causam: testesque produxit, qui *adolescentem a C. Lusio sæpe de stupro appellatum* confirmabant.

XXV. Idcirco non solum absolvit eum imperator, sed etiam coronam, qualis ob fortia facta dari consueverat, manibus suis imposuit. Eadem ætas aliud etiam vindicatæ pudicitiæ exemplum tulit, ancipiti æstimatione; plusne sceleris commiserit, qui inflixit pœnam, an qui meruit. Q. Fabius Maximus, *Eburnum* alii, alii *Servilianum* cognomento appellant, vir censorius, filium dubiæ castitatis primo rus relegavit, deinde etiam occidit: duosque servos, quorum ministerio patrata cædes fuerat, ne quæstioni subjicerentur, continuo manumisit.

XXVI. Quo crimine a Cn. Pompejo accusatus, in voluntarium exsilium abiit, Nuceriæ postmodum civis adscriptus. Ejusdem temporis aliud Fabiæ domus opprobrium referre Fabiorum Pompejorumque mentio admonet: quod Q. Fabii Allobrogici filio Quinto, paterni exempli errores, nec pœnitentiam secuto, prætor urbanus Q. Pompejus administratione bonorum interdixit; adeo perditis ejus adolescentis moribus, vulgataque infamia, ut in tanta civitate reperiretur nemo, qui decretum illud reprehenderet.

XXVII. Interea Cimbricæ clades non plus negotii consulibus ad exercitum, quam magistratibus domi facessebant; plerisque ad minuendas nobilitatis opes pertinentibus. L. Cassius tribunus plebis Q. Cæpionis odio legem

§ XXIV. Quinctil. decl. 151. Plut. Val. Max. 6, 1. Oros. 5, 16.
§ XXV. Oros. Cic. pro Balb. c. 8. & Tusc. quæst. 1, 33. Val. Max. 3, 5.

ferebat, *ne quis in senatu esset, cui populus imperium abrogasset:* C. Servilius Glaucia, ut erat homo acutus, *de repetundis* plenius & diligentius sanxit, *comperendinatione* introducta, & *ut pecuniæ contra leges captæ, ad quoscunque pervenissent, repeterentur.* Sed hoc acerbius, quod in capita fortunasque senatorum etiam peregrini accusatores alliciebantur, *civitatis Romanæ* proposito *præmio, si quis Latinus repetundarum judicio reum damnavisset.*

XXVIII. Etiam Agrariæ leges tentatæ sunt, L. Philippo agente, si modo is tribunus plebis eo anno fuit. ab illo multa populariter, sed hoc perniciose dictum constat, *non esse duo millia in civitate hominum, qui rem haberent.* adversante tamen senatu, modestiorem se præbuit, vincique, & legem abrogari passus est. Hoc anno C. Fimbriæ consuli negotium cum desertoribus & fugitivis fuisse ea conjectura est, quod ab his vastatum agrum Thurinum esse memoriæ proditur.

XXIX. Sed iste motus clemens fuit. in Sicilia, concitatis acrius servis, bellum ingens, & consulari demum exercitu comprimendum exstitit. Huic quoque calamitati ex malis moribus, & Romana avaritia initium fuit. C. Marius, Cimbrico bello delectus imperator, ex senatusconsulto a sociis regibus auxilia contrahebat. Qui missi ad Nicomedem ea gratia fuerant, responsum a rege retulerunt: *non voluntatem sibi, sed copiam hominum deesse: Bithynorum enim permultos a publicanis raptos, passim per provincias in servitute esse.* Fit senatus decretum: *ne quod liberum caput ex iis nationibus ac regnis, quibuscum populo Romano societas & amicitia esset, in provinciis Romanis servitutem serviret. utique prætores provinciarum eos, qui in ea causa essent, quantocius liberarent.*

XXX. Siciliam tum prætor P. Licinius Nerva regebat. is edictum proposuit, *uti qui ex senatusconsulto liberi esse*

☞ § XXVII. Ascon. in Corn. & Verr. 3. Cic. pro Rabir. c. 4 & 6. pro Balb. c. 24. & de Offic. 2, 21. § XXVIII. Jul. Obseq. Diodor. l. 36.

deberent, Syracusas ad se probandæ causæ venirent: neve quis impedimento venientibus ad prætorem esset. Magna ea multitudo per totam insulam fuit: paucosque intra dies octingenti amplius in libertatem vindicati. Ea res quia facultates divitum valde minuebat, sive gratia, sive pecunia (nec enim avaritiæ suspicione Licinius carebat) hominem a proposito moverunt, neque ultra vindiciæ secundum libertatem dabantur: sed qui ad eam spem frequentes undique ad prætorem confluxerant, cum minis repulsi, ad dominos remittebantur.

XXXI. Hæc injuria conjuncta cum timore, ne ab offensis heris multa gravia paterentur, confugere ad Palicorum lucum servos coegit, quasi loci sanctimonia fidem a dominis impetraturos, *impunita fore, quæ contra voluntatem illorum, libertatis recuperandæ gratia fecissent.* Atque id quo firmius esset, etiam prætor auctoritatem suam interposuit, quo sic utrique generi satisfaceret, periculum ex ambobus metuens. neque enim servos ita dissipatos postea occasionem aut animum tentandi res novas habituros rebatur. Sed ibi, donec una fuerant, crebris invicem consultationibus re agitata, libertatem, quam per factionem iniquorum dominorum jure adipisci non potuissent, vi & manu asserturi discesserant.

XXXII. Primus in Ancylio agro motus fuit, duorum fratrum prædivitum servis triginta auctoribus. qui heros somno sopitos cum jugulassent, eadem nocte accedentibus aliis usque ad numerum centum viginti, locum natura firmum insuper operibus muniunt. Neque Licinius prætor, quamquam festinanter egressus, ante pervenire ad eos potuit, quam alii, & quidem armis instructi, octoginta sese prioribus adjunxissent. Itaque frustra tentata oppugnatione, C. Titinium, qui ante biennium capitali supplicio damnatus profugerat, pacta incolumitate inducit, ut specie sociandorum armorum castellum ingressus, sibi prodat.

§ XXX. Diodor. ap. Vales. § XXXI. Diodor.

XXXIII. Titinius ab eo tempore, quo pœnam effugerat, in liberos grassari, parcere servis solitus, non modo fidem apud ejusdem ingenii fortunæque homines facile invenit; sed, quia manibus promtus erat, dux ascitus est. Ita castellum proditione captum: fugitivi partim pugnando, alii metu suppliciorum, corporibus in præceps jactis, perierunt. Ibi cum servari sub signis milites, donec similium turbarum suspicio cessaret, ratio esset; dimisit prætor copias: idque causæ fuit, accedentibus etiam aliorum pravis consiliis, ut neque nuntiata P. Clonii equitis Romani morte, quem servi sui occiderant, in tempore motus, otium illis augendi numerum, seque rebus omnibus confirmandi dare cogeretur.

XXXIV. Ergo post paucos dies præsentibus cum copiis profectus, cum, Alba amne superato, præter montem caprinum, in quo defectores consederant, duxisset, adeo nihil eos terruit, ut contra, sparso rumore, *prætorem Romanum metu intactos præteriisse*, confirmarentur: adeo multis ad hanc famam confluentibus, ut septimum intra diem, quoquo modo armati plures octingentis numerarentur. & sicut hæc talia facilius augentur, quam incipiunt, paulo post supra duo millia hominum in armis fuere. Id ubi prætor accepit, C. Titinio milites, cum quibus Heracleam venerat, adjunctis insuper sexcentis, quos Ennæ detraxerat præsidio, tradidit.

XXXV. Sed infelix Titinio pugna contra desperatos & ingenio loci potiores fuit. multi milites amissi: ceteri abjectis armis fugientes, defectoribus & instrumentum belli, quo maxime egebant, & magnam ex victoria famam reliquerunt. Certatim igitur, ut ad communem causam spemque concurrentibus fugitivis, supra sex millia effecti, cum fiduciam numerus augeret, ne sine certis legibus imperioque agerent, regem crearunt Salvium nomine, quem, in mulierum orgiis tibias inflare solitum, ob illam & haruspicinæ scientiam, quasi divinum hominem eo honore dignum existimarant: nec causa, nec omine dispari, atque ante ali-

quot annos rex fugitivorum Eunus in eadem Sicilia fuerat.

XXXVI. Ceterum Salvius acrius & constantius, quam pro superioris vitæ turpitudine, imperium capessens, tripartito divisis copiis totidem duces præficit: *prædas ex agris, quantas possint, agere, homines suam causam secuturos recipere, deinde in unum, eo quem prædixerat loco, convenire* jubet. His alacriter jussa exsecutis, magna vi tum aliorum animalium, tum equorum coacta, tantus exercitus coaluit, ut novus rex Morgantinam validam urbem cum duobus equitum millibus, peditum viginti circumsederet. His rebus cognitis, P. Licinius Italicas Siculasque copias, ad decem millia hominum, celeriter contractas, nocturno itinere ducit: occupatisque castris fugitivorum, in quibus pauci propugnatores, ceterum feminarum ceteræque prædæ plurimum erat, atque direptis, ad urbem Morgantinam contendit.

XXXVII. Fugitivos quemadmodum repentinus terror facile castris expulerat, ita notitia locorum & nox tutatæ erant. omnes ferme incolumes, neque longe fuga palati, postquam vires animumque recollegerunt, *reddendam Romano vicem* fremunt, *& contra auctorem vertendas insidias. easdem tenebras, quæ sibi nocuissent, multo magis hostibus obfuturas. victoria incautos, præda graves, si a superioribus locis incurses, dissipari posse.*

XXXVIII. Neque segnius, quam locuti fuerant, impressio facta: neque alius, quam animis præceperant, eventus fuit. Cum tamen pugna traheretur, trepidantibus Romanis, & magis desperatione fugæ, quam virtute ac robore resistentibus, rex fugitivorum opportuna calliditate pronuntiari voce præconis jubet, *ne quis nisi armatus cædatur.* nec mora fuit, quin plerique armis abjectis fugerent. Ex his millia quatuor vivi capti: haud plures sexcentis interfecti, quod ex regis edicto parcitum inermibus fuerat. Salvius, castris recuperatis, splendidæque victoriæ commodis & fama auctus, cum, ut rebus secundis solet, magnus ad eum concursus fieret, cum numerosiore quam prius exercitu ad obsidionem Morgantinæ rediit.

XXXIX. Defenfa tamen urbs eft, etiam fervorum enifa opera, quos, a Salvio follicitatos, oppidani, *ut potius a fe libertatem acciperent, ita firmius honeftiufque habituros*, perpulerunt. Irritam deinde pactionem prætor Romanus fecit: eoque dolore complures ad Salvium transfugerunt. Sub eofdem dies in Ægeftanorum Lilybætanorumque agro fervos idem furor, veluti contagio corripuit, Athenione Cilice duce: qui fratrum duorum locupletiffimorum difpenfator, circiter ducentis ex familia corruptis, ab herili fanguine, quod folemne & primum ejus militiæ velut facramentum erat, rebellionem aufpicatus, intra quintum omnino diem, mille hominum fub fignis habuit.

XL. Apud quos, quia manu promtus, & divinationis aftrorum peritus credebatur, in magna veneratione habitus, ipfe quoque regia infignia cepit. Ceterum diverfo a prioribus inftituto, non quoslibet ad fe venientes in manipulos recipiebat; fed, delectu idoneorum habito, ceteros, quæ fub antiquis dominis quifque feciffet, eadem fibi præftare coegit. Inde factum, ut & commeatu largiore uteretur, & agri a maleficio tuti effent: quibus *parci, ut jam fuis*, jubebat: *fibi deberi totius infulæ imperium* dictitans, *ita Diis cordi. neque fe novas ad regnum cogitationes, fed diu meditata, tantoque falubriora afferre, quod olim fortunam fuam fpondentibus aftris prænoviffet.*

XLI. Hæc opinio, cum jam a principio fatis infediffet animis, mox majorem fidem accepit ex eo, quod exponemus. Athenio, contracto decem millium exercitu, Lilybæum obfidere aufus, cum in urbis munitiffimæ oppugnatione fruftra tempus tereret, *non placere id confilium Diis* caufatus, *cladem imminentem propera difceffione vitandam* edixit. Forte, dum in eo res eft, nondum in tutum omnibus deductis copiis, naves prope Lilybæum appulerunt cum delectis Maurorum cohortibus, quas, auditis Siciliæ turbis, novus Romanorum focius amicufque Bocchus fubfidio miferat, impigro viro Gomone præfecto.

§ XXXIX. Flor. 3, 19. Diodor. l. 36.

XLII. Is, cognitis, quæ agerentur, noctu impressione in discedentes facta, cum post multa fugitivorum vulnera cædesque in oppidum se recepisset, Athenionis prædictionibus magnam apud ceteros admirationem atque fidem conciliavit. Ceterum ne servilibus tantum tumultibus Sicilia vexaretur, etiam per liberorum hominum inopiam aut petulantiam maleficia multa fiebant. Accedebat, quod, indicto propter hos motus justitio, neque jus dicebat quisquam, neque formidabat. Eratque hæc aliquanto crudelior servili pestis, quod illi palam velut jure belli agebant; hi, latere cupientes, ubi res rapuerant, aut animalia abigebant, obvium quemque sine discrimine liberos servosque, ne quis index exsisteret, occidebant.

XLIII. Ita vix in urbibus satis cuique tuta, quæ possideret, habebantur: in agris pro derelictis erant omnia, & quanto quis opibus excellebat, tanto pluribus curis, cum ex maximo numero servorum, & qui fugerant infensi, & qui remanserant suspecti essent, anxia ei ac sollicita vita degebatur. Spes quoque frustra fuit, fore, ut duo servorum reges, dum ad se quisque res trahere cupit, æmulatione virium in mutuam perniciem colliderentur. Quippe Salvius, a Morgantina usque in Leontinos omnia perpopulatus, recensu copiarum facto, cum delectæ juventutis ad triginta millia reperisset, Heroibus Italis sacrificavit: dicataque velut in mercedem concessæ victoriæ purpurea stola, *Tryphonis* appellatione ab suis decoratus, ad imperium ordinandum serio adjicere animum cœpit.

XLIV. Ceterum sedem regni habiturus Triocala, sic appellata, quod his tribus, aquarum optimarum copia, bonitate circumjacentis agri, postremo situs propemodum inexpugnabili munimento præstabant, Athenionem acciri jubet, tanquam ejus opera usurus. Ille, præter opinionem omnium, dicto audiens, dimissis ad prædam, & sollici-

§ XLII. Diodor. ap. Valef. & l. 36.

tanda ubique servitia ceteris copiis, cum delectorum tribus millibus, tanquam ad regem suum venit. At Tryphon, homine mature in custodiam tradito, ne forte se oppugnaret, redactum in potestatem castellum, supra antiqua munimenta novis operibus firmat: spatiumque circa unius ferme milliaris fossa profunda circumducta, in urbis formam exædificat, regia exstructa, & foro pulcherrimo amplissimoque. neve quid vel ad usum, vel ad speciem regni desideraretur, consilium ex prudentissimis quibusque deligit. ipse toga prætexta, tunica laticlavia amictus jus dicebat: lictores cum virgis & securibus ante se habebat: alia denique hoc genus solita imperatoribus regibusve usurpabat.

XLV. Sub idem tempus, haud dubie quia tumultus servilis in Sicilia, velut occluso urbis horreo, annonam arctaverat, L. Apulejus Saturninus quæstor Ostiensis rei frumentariæ præfectus est, quod magnarum calamitatum initium fuit. Cum enim adolescens, luxui & inertiæ deditus, negotium segniter administraret, ademta sibi ab senatu, translataque in M. Scaurum principem curatione sic indoluit, ut statim a priore luxuria ad temeritatem se referret, &, popularem rationem amplexus, Patribus infestissimus acerbissimusque adversarius fieret.

XLVI. Consularibus interea comitiis C. Mario tertium facto, collega L. Aurelius Orestes additur. Mario, quod belli gloria præfulgens, nuper egregiam justitiæ opinionem, & ex ea caritatem militum quæsiverat, & consulatus absenti datus, & Cimbricum bellum cum provincia Gallia decretum. Hæc extra ordinem dabantur, etiam M. Scauri Metellorumque sententiis: quod inter magnos metus privatis affectibus necessitates publicæ potiores erant. Prætores provinciarum eo anno L. Licinium Lucullum, M. Antonium certos, Fulvium & Pisonem ex conjectura, reperio.

§ XLV. Freinshem. Not. in Flor. 3, 19. Cic. pro Sext. c. 17. & de harusp. resp. c. 20. Diodor. ap. Vales. § XLVI. Plut. in Mar. c. 20. Cic. de prov. cons. c. 8.

XLVII. Magnum in urbe ex pluribus bellis timorem (nam & maria piratæ infeſtare cœperant) auxerunt fœda prodigia. *canem apud ſe locutum* Ariminenſes, *arma cœleſtia inter ſe concurriſſe*, *victis quæ ab occaſu occurrerant*, Tudertes Amerinique nuntiaverunt. Ex haruſpicum reſponſo populus ſtipem Cereri & Proſerpinæ tulit, Siciliæ numina placaturus; virgines ter novenæ dona canentes tulerunt. Siculum bellum L. Lucullo, piraticum M. Antonio provinciæ datæ: Piſo Macedoniam, Fulvius Hiſpaniam ſortitus eſt.

XLVIII. A C. Mario hic etiam annus in apparatu conſumtus: niſi quod hoc & ſuperiore conſulatu, per abſentiam Cimbrorum, contra Gallos quoſdam, & Germanorum nationes, quæ per eadem tempora in Galliam irruperant, rebus gerendis fortem & fidelem L. Sullæ operam fuiſſe argumento eſt, quod priore anno legatus conſulis Gallorum ſplenditiſſimos duces fudit, & Tectoſagorum regulum Copillum vivum cepit: & hoc tertio Marii conſulatu tribunus militum, Marſos, magnam & populoſam gentem, ad amicitiam Romanam a Cimbrorum ſocietate perduxit. Marſi enim, Italica natio, cum nullum in hac commemoratione locum habeant: relinquitur, ut Teutonis vicina gens intelligatur, quæ nunc quoque veſtigia nominis & ſedium antiquarum retinet.

XLIX. Eodem tractu temporis, cum omnia bellis, aut bellorum apparatu ſtreperent, judicia inſuper inquietam civitatem habuerunt. C. Memmius repetundarum abſolutus eſt, fruſtra reum premente M. Scauri teſtimonio, quod ob notam inter eos ſimultatem minus ponderis habuerat. T. Albucius damnatus eſt, non ob culpam magis, quam propter vanitatem inviſus deſpectuſque, & jam ante ab ſenatu negata ſupplicatione quaſi prædamnatus.

L. Cum enim, rebus non ita magnis in Sardinia pro-

§ XLVII. Liv. Epit. Jul. Obſeq. Plin. 2, 57. Plut. Vellej. 2, 12 & 17. Auctor de Vir. ill. c. 75. § XLIX. Val. Max. Cic. pro Font. c. 7. & de prov. conſ. c. 7.

prætore geſtis, ſupplicationem ab ſenatu decerni petiſſet; primo omnium, qui tali ex cauſa literas miſiſſent, eſt denegata. præcipue ideo, quod homo levis, & Epicuro, vaniſſimæ Græcorum ſectæ, deditus, jam in provincia quaſi triumphaverat. Ejus accuſationem duo, C. Julius Cæſar, & Cn. Pompejus Strabo, poſtulabant: ſed, quia moribus adverſum videbatur, ejuſdem accuſatorem aliquem eſſe, cujus quæſtor fuiſſet, C. Julius, qui præterea etiam rogatus a Sardis erat, prælatus eſt.

LI. Dixiſſe tum & Q. Mucius augur in Albucium, laudis forenſis aucupandæ gratia creditur. Sed neque dignitas ætaſque Scævolæ patitur, ut, rem alioquin temporibus iſtis Romanæ juventuti uſitatam, forenſis operæ tirocinio commendationem quæreret; & quod Scævola contra T. Albucium in judicio repetundarum dixit, id pro ſe dixiſſe, non obſcure apud Ciceronem legimus, contra hominem inimicitias, ex cauſa haud ſatis gravi cœptas, juvenili ferocia exercentem.

LII. Quod enim Albucius Græcarum literarum uſque ad ineptias erat ſtudioſus, Scævola, cum prætor Athenis tranſiret, officii gratia ad ſe viſentem Græce ſalutaverat: idemque lictores, & omnis deinceps cohors fecerat. ejus ludibrii ſenſus tam alte in pectus Albucii deſcendit, ut ex illo tempore Mucium inſigniter odiſſet, atque etiam legibus repetundarum interrogaret. Sed & abſolutum eo judicio Scævolam, apud eundem Ciceronem relatum eſt. Idcirco duo diverſorum temporum reorumque judicia in unum miſcenda non fuerunt.

LIII. Sed hæc atque talia, ubi vetus hiſtoria deliquit, ex tenuibus & obſcuris antiquitatum ſtricturis difficulter eruuntur. Ceterum idem Albucius damnationem & exſilium multo ſapientius tuliſſe proditur, quam paulo ante imperium habuerat: ne ſic quidem omni ſtudiorum deficiente

§ L. Cic. in Piſon. c. 38. & Brut. c. 35. § LI. Cic. divin. c. 19. & ib. Pedian. Idem de Offic. 2, 14. & in Brut. c. 26. Apulej. § LII. Cic. de fin. 1, 3. & de Orat. 2, 70.

fructu, quamvis in vanum ingenium inciderant. Nam Athenas reversus æquissimo animo philosophabatur: satirisque Luciliano stilo scribendis, suam pariter alienamque stultitiam transducebat.

LIV. Sed majus aliquanto certamen, & adversus majores viros eodem anno Cn. Domitius Ahenobarbus commovit, M. Junio Silano, deinde principi senatus Scauro, die dicta. Silanus *injussu populi collatis cum hoste barbaro signis, omnium, quas deinde Cimbri intulissent, cladium præbuisse causam* arguebatur. Sed quamquam tabella de reo data erat, plenissime absolutus est, cum duæ tantummodo tribus, Sergia & Quirina, tristiorem sententiam tulissent. Sed hanc accusationem Domitius Egritomaro Gallo, hospiti paterno, dedisse dicitur, quod eum Silanus Galliam obtinens injuria affecerat: cum Scauro propriæ irarum causæ erant; sed aliis potior & recentior, quod illius opera alium, quam se, in patris sui locum augurem cooptatum fuisse Domitius dolebat.

LV. Igitur objecto, *sacra publica populi Romani Deûm Penatium, quæ Lavinii fierent, opera ejus minus recte casteque fieri, alia quoque sacra populi Romani multa deminuta esse*, & mulctam irrogavit, & summa contentione reum opprimere studuit. Quo majori merito celebrata ejus justitia est, quod ad se venientem Scauri servum, multaque heri crimina deferentem, nec audire voluit, & *statim reduci ad Scaurum* jussit. Inde factum, ut forte minus instructus Scaurum damnare non posset; at, quod anteponendum illi desiderio fuit, laudem apud omnes, tantumque mox gratiæ inveniret, ut & legitima ætate consul censorque, & adhuc tribunus plebis pontifex maximus crearetur. quod tamen etiam præmium latæ in tribunatu legis fuit.

LVI. Tulerat enim, *ut, quatenus propter religionem sacro-*

§ LIII. Cic. Tusc. quæst. 5, 37. Varro de R. R. 3, 1. Vellej. 2, 12. Ascon. in Corn. § LIV. Cic. divin. c. 20. Verr. 2, 47. & pro R. Dejot. c. 11. Sueton. in Ner. c. 2. Val. Max. 6, 5. Diodor. ap. Vales. § LV. Val. Max. Liv. Epit. Cic. de leg. Agr. 2, 7. & pro Corn. Balb.

rum populus sacerdotia mandare nequiret, minor dumtaxat pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Ita tribus septemdecim vocabantur: quem novem tribus fecissent, is obtinebat: potentissimorum hominum collegiis cooptandorum suo arbitratu sacerdotum potestas eripiebatur. Hæc domi acta: foris interim res a prætoribus exercitibusque Romanis varia fortuna gesta. L. Lucullus in Siciliam civium Romanorum & nominis Latini quatuordecim millia trajecerat, additis Bithynorum Thessalorumque & Acarnanum octingentis: variarum deinde gentium auxiliares sexcenti, totidemque Lucani Cleptio, viro perstrenuo, duce accesserant.

LVII. Fugitivi, prætoris adventu cognito, dissidebant sententiis. *exspectandos Triocalis hostes* Tryphon, *occurrendum venientibus* Athenio censebat. nam & hunc, in gratiam receptum, consilio Tryphon adhibuerat. Sed & sententiam ejus secutus est; egressique haud pauciores quadraginta millibus, castra prope Scirtheum posuerant, a Romanis intervallo mille maxime & quingentorum passuum. Ita cum quotidianæ velitationes fierent, tandem accidit, ut summis viribus concurreretur.

LVIII. Multis hinc inde cadentibus, tamen sustentata pertinacibus animis pugna est, donec Athenio, qui cum ducentis delectis equitibus prœliatus egregie fuerat, genu utroque saucius, tertia insuper accepta plaga pro mortuo concidit. Hic terror solvit fugitivorum ordines, & cum ceteris ipse rex Tryphon Triocala beneficio noctis evasit: eadem Athenioni, cum inter mortuos fefellisset, saluti fuit. Ceterorum ad millia viginti cæsa: debellarique, si institisset Romanus, potuit; adeo superstitum animi ceciderant. vulgoque audiebantur voces *præceps & invisum Diis consilium* damnantium; *neque aliud melius, quam ut, ad dominos reversi, misericordiam potius illorum, quam certam bello perniciem, experirentur.*

LIX. Lucullus trahendo tempus, consternatis ad se

§ LVI. Diodor. l. 36.

redeundi copiam fecit: denuoque decretum eſt, *nihil non prius tentandum, quam ut ſe inviſis infenſiſque ad ludibrium & cruciatus dederent.* Nona demum die adducta ad novam urbem ſigna, poſt magnum & inanem laborem, multis & hoſtium occiſis, & ſuorum deperditis, ad extremum irrita & infrequentia diſceſſerunt. Ita defenſis Triocalis, ad priſtinam fiduciam erecti ſunt animi fugitivorum, multaſque Siciliæ clades intulerunt; ſedente prætore, per negligentiam, aut quia præda provinciæ diteſcendi prior cura erat.

LX. Repetundarum certe, nequidquam recuſato contra leges judicio, ab augure Servilio damnatus eſt. unde poſtea nullæ graviores in urbe, quam Serviliorum atque Lucullorum, inimicitiæ longum ad tempus exſtiterunt. Sed hæc aliquanto poſt acciderunt. In Hiſpania res incertæ ab aliquot annis fuerant, crebris utique latrociniis, interdum & bellis. occurſum tamen a Romanis copiis eſt, donec crebreſcente Cimbrico terrore, Sicilia quoque ſervilibus armis iterum infeſta, Hiſpanias domeſticis præſidiis permitti oportuit. Prætores tamen eo, ſed ſine exercitu, mittebantur.

LXI. Interea Cimbri poſt Mallium & Cæpionem fuſos, cum more fulminis omnia perrumperent, quidquid inter Rhodanum & Pyrenæum eſt, depopulati, per ſaltum Pyrenæum tranſcenderunt in Hiſpaniam: & cum ubivis vaſtationem facerent, a Celtiberis fuſi fugatique ſunt. Eam rem imperatore Fulvio prætore Romano geſtam credentibus ut accedam, inclinat animus, quia victos ab hoc Cimbros, neque aliam ei provinciam, quam Hiſpaniam reperio, cum Italiam Galliamque per omnes eos annos conſules obtinerent. Adde, quod & res ita geſta traditur, ut, haud multum imminutis copiis, conſilium tamen relinquendæ Hiſpaniæ placere Cimbris potuerit.

LXII. Collatis enim caſtris, *equites ſuos ad vallum hoſtium accedere, deinde refugere*, Fulvius juſſerat. Id ubi per

§ LIX. Flor. 3, 19. Diodor. l. 36. Auctor de Vir. ill. c. 62. Appian. Hiſp. § LXI. Plut. in Mar. c. 16. Liv. Epit. Jul. Obſeq.

aliquot dies factum; Cimbrisque avide persequentibus, haud magnam custodiendis castris manum relinqui Romanus advertit, cum expeditis cohortibus terga illorum clam circumiens, postquam Cimbros suggressi de more equites longius abripuerunt, castra a suis deserta cepit. Eodem anno in Macedonia prospere cum Thracibus bellatum, Pisonis, ut opinor, ductu, *a quo Rhodopen etiam Caucasumque penetratum* L. Florus auctor est. quod quia de nobili illo Caucaso accipi nequit, neque Thraciæ aliquem hoc nomine montem fuisse reperio, auctorem pro re posui.

LXIII. Dum hæc diversis in provinciis geruntur, C. Marius, relicto ad exercitum M'. Aquillio, in urbem ad habenda comitia venit, quia consul alter L. Aurelius paulo ante fato concesserat. Multis egregiisque viris petentibus, tribunus plebis L. Apulejus Saturninus, quo nemo post Gracchos ad concitandas vulgi mentes instructior eloquentia habebatur, cum populo agebat, *ut C. Marium consulem quartum faceret: rebus accommodari consilia* dictitans, *nec temere mutandum negotiis manentibus, quod illorum causa semel esset salubriter deliberatum.*

LXIV. *Est enim ridiculum*, ajebat ille, *quæ ad provisam necessitatem præsidia paraveris, ea ad instantem dimittere. Proximis & superioribus comitiis, nulla oblivione legum, sed quia Cimbricum bellum in exspectatione erat, C. Marium semel iterumque refecistis. Atqui eo biennio velut turbine quodam actus hostium impetus in Hispaniam se avertit. nunc quia propius admovetur periculum, jamque suis imminere finibus, fidelissimi vetustissimique socii nostri Massilienses nuntiant, alium ducem creabimus: tanquam ad parandum modo bellum opera Marii eguissemus, ad gerendum alius esset præstantior?*

LXV. *At vero non aliam ob causam Mario secundum tertiumque consulatum dedistis, quam quia summo discrimini summum opponendum imperatorem esse constabat. Adversus hæc frustra leges ingerunt, quorum tanta est perversitas, ut perire*

§ LXII. Front. Strat. 2, 5. Jul. Obseq. Flor. 3, 4. Plut. Cic. in Brut. c. 62.

per alterius imperium, quam incolumes ductu Marii esse malint. Atqui maximam deberi reverentiam legibus & scimus, & defendimus: sed minime profecto majorem, quam reipublicæ salutique urbis ac imperii, quarum rerum gratia constitutæ leges sunt. quod si aliquando contra bonum publicum pugnant, auctoritas ipsis jure merito abrogatur.

LXVI. *Nuper P. Scipionem, multis etiam, uti nunc Mario, sic illi adversantibus, solvi legibus jussu vestro contigit. quem igitur ejus consilii pœnitet? quem illius, quo & prior Africanus ante legitimos annos imperium consulatumque nactus est? Quod nisi esset factum, fortassis adhuc Carthago & Numantia starent; &, quod omen Dii avertant, Roma suis ruinis operta jaceret. Dii faciant, ut felices potius lætique, quantum in duce momenti sit, experiamur, quam post aliquam similem offensam, quales jam nimis multas, contra eundem hostem dissimiles huic consules mittendo, incurrimus.*

LXVII. *Sed fac, esse conferendum alium huic consilio, virtute, felicitate: an ideo tantum etiam auctoritatis ei apud exercitum erit? Ad ignotos milites novus ipse imperator veniet: loca incomperta, animi hominum parum explorati, tota ratio belli minus expedita, omnia terribiliora atque molestiora occurrent. Marius in ea opinione apud hostem est, ut, dum ille ad exercitum esset, arma nostra vitasse videatur: in eo amore apud socios, ut nullius imperata sint lubentius facturi: tanta apud exercitus virtutis atque justitiæ admiratione, ut hoc uno duce vincere sperent ac cupiant; neque aliter accipiant de successore mentionem, quam ut, si quis venerit alius, se quasi vinctos tradi hostibus putent.*

LXVIII. *Igitur vestrum potius judicium, provinciarum voluntatem, spem militum nostrorum, quam æmulorum C. Marii dicta sequimini, ne, quem unicum Cimbrici belli a Diis immortalibus oblatum ducem agnovistis, sub ipsum edendæ operæ tempus ab imperio removeatis.* Cupiente haud dubie Mario hæc agebantur, sed ille quasi per modestiam, aut placandæ invidiæ detrectabat. Ergo ab tribuno, pari simulatione, acribus conviciis verberatus, *quod, aris focisque in certo discri-*

mine positis, *desiderari operam suam patriæ proditor fineret*, tandem designatus est: ceteris, licet hæc ludibria intelligerent, minus repugnantibus, quia Cimbros, postquam exclusi Hispania fuerant, in Galliam reversos cum Teutonis iterum se conjunxisse compererant, & immanem futuram belli molem apparebat, nec temere cuiquam nisi Mario sustinendam.

LXIX. Factus est una Q. Lutatius Catulus, cujus & in senatu magnæ opes, & ad populum illæsa gratia erat. Eodem anno L. Apulejus, quo plus a Mario militibusque gratiæ iniret, *uti veteranis agri*, *qui in Africa captus Jugurthino bello fuisset*, *centena jugera dividerentur*, *tulit*. Accepta rogatio est, Bæbio tribuno plebis, qui intercesserat, a turba petulante lapidibus abacto. ii jam mores invaluerant, ut non ex utilitate publica, neque consensu, leges ferrentur; sed sicut parti, quæ viribus & audacia potior erat, placuisset.

§ LXVIII. Vellej. 2, 12. Liv. Epit. Plut. in Mar. c. 20. Flor. 3, 3. § LXIX. Plut. Auctor de Vir. ill. c. 78.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXIII.

IN LOCUM LIB. LXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI OCTAVI.

M. Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones persecutus est. C. Marius consul summa vi oppugnata a Teutonis & Ambronibus castra defendit. Duobus deinde prœliis circa Aquas Sextias eos hostes delevit: in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus est: triumphum oblatum, donec & Cimbros vinceret, distulit. Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque, cum, virtute sua expliciti, fugientem proconsulem exercitumque consecuti, in Italiam trajecissent, junctis ejusdem Catuli & C. Marii exercitibus, prœlio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hostium centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius, totius civitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquamdiu ut novo homini, ad tantos honores evecto, inviderant, conservatam ab eo rempublicam fate-

bantur. Publicius Malleolus, matre occisa, primus omnium insutus culeo, in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

I. Cum hic status ubique rerum esset, Romanis per Cimbrica, item Thracia & Servilia bella distractis, regibus Syrorum parricidiali bello vires imperii, majestatisque reverentiam solventibus, ne Ægypto quidem, sub qua & Cypri regnum erat, per æmulationes regum prohibente; Cilices, Syriacæ ditionis pars, maria latrociniis infesta tenebant, sensim etiam aliis nationibus ad eandem licentiam corruptis. Contra hos M. Antonius, prætor cum proconsulari imperio missus, partem eorum ad Misenum profligavit. Exinde, postquam propter difficultatem navigandi per aliquammultos dies commoratus Athenis esset, in Asiam venit: auctaque e Byzantinis aliorumque sociorum navibus classe, prædones in ipsam Ciliciam persecutus, multis eorum captis depressisve paronibus, dignam triumpho, quem postea egit, victoriam obtinuit.

II. Nescio, an ea pugna, certe in Cilicia interfectus est M. Gratidius præfectus Antonii, & eidem perfamiliaris. C. Marius quartum, Q. Lutatius consules inito magistratu, mature in provincias profecti, summa ope bellum contra imminentes jam Italiæ Cimbros parabant: ita divisis partibus, ut in Alpibus ad præsidium Italiæ Catulus excubaret, Marius Galliam transeuntibus se objiceret. Nam & hostes bipartito agmine Italiam petere dicebantur. Cimbri per Noricos, Teutoni per Liguriam cogitabant irrumpere.

III. Igitur propiore in dies discrimine, quia Gallorum multi palam hostilia agitabant, neque Liguribus ob levitatem ingeniorum credebatur; Marius, quo certius exploraret

§ I. Flor. 3, 6. Strab. l. 14. Appian. Liv. Epit. Cic. pro leg. Manil. c. 12. & de Orat. 1, 18. Tacit. § II. Plut. in Mar. c. 36. Front. Strat. 1, 2. Oros. 6, 5. Flor. 3, 3.

animos, hoc commento usus est. Literas circum suspectos populos misit, quibus apertis, vetabat interiores, quæ seorsim sigillo clausæ erant, ante certam diem legi: deinde, priusquam ea dies venisset, tabulis repetitis, eos, a quibus ante prædictum tempus resignatæ fuerant, haudquaquam constantis in societate fidei esse cognovit.

IV. Castris deinde motis, ad Isaræ Rhodanique confluentes cum pervenisset, locumque stativis idoneum judicaret; diligenter circummunivit eum, magnaque commeatuum copia replevit, ne rerum forte necessariarum penuria contra commodum suum pugnare cogeretur. Quod enim multi magnique ab his populis exercitus cæsi fuerant, non prius audebat in aciem descendere, quam confirmatos suorum animos, assuetudine videndi audiendique terribiles hostium vultus strepitusque, intelligeret.

V. Interea nihil prætermittit summæ diligentiæ: militem alloquio erigit, exercet armis, durat opere; simul subvectioni commeatuum consulens, quam late circumstagnans Rhodani ostium, repletis arena altoque limo æstuariis morabatur, Idcirco Marius egregium molitus opus, ab alveo fluminis ad mare, qua situs commodior, nec tam vexatum æstu litus erat, ingenti fossa ducta, majorem Rhodani partem immisit, etiam grandibus ferendis navibus habili alveo. Sed jam Cimbrorum, Tigurinorum, Tugenorum, Teutonorum, Ambronumque immensa agmina aderant, mutato priore consilio junctis viribus incedentium; trucia visu corpora, horrendi fremitus, omnia etiam peritis alias militiæ nova & atrocia.

VI. Nec faciebat pugnandi potestatem Marius, sed, evastatis circa omnibus, etiam ad ipsa castra ferociter assultante hoste, tamen continebat suos: tantummodo per vices mittebat in vallum, ut eos oculorum auriumque terrores pati discerent: gnarus, insuetos horum, si subito offundantur, plurimum percelli; eadem apud expertos usu-

§ V. Pompon. Mela 2, 5. Strab. l. 15. Plut. Oros. Polyæn. Strat. l. 8.

que peritos vilefcere. Hac arte ducis brevi perfectum eft, ut milites non modo timere hoftem definerent, fed etiam valli magis, quam armorum, ope defendi indignarentur. jamque tribunorum & centurionum plerique deferre ad imperatorem querimonias militum fuafque audebant. quos ille acriter objurgabat, *patriæ proditores* appellando, *qui, quantum in ipfis effet, florentiffimum populi Romani exercitum, tutelam Italiæ, fpem urbis unicam, præcipiti temeritate perditum irent.* hæc privatim, & contra fingulos. at multitudinis impetum comi fermone leniebat: *non ignarum fe, quibus viris præeffet, neque virtuti illorum, aut robori diffifum rem trahere. monitum Deorum effe, ut debitum victoriæ tempus opperiatur.*

VII. Facilius pravæ religionis ludibrio, quam rectæ reverentia, regi vulgares animæ patiuntur: neque ulla continendis tum militibus efficacior ratio fuit. Et Marius; five ipfe quoque credulus talibus, five utilitatis hujus gratia, fagam ex Syria, Martham nomine, in caftris, & futurorum præfciam, & facrorum magiftram habebat. Hanc artis fuæ fpecimen in urbe edere fatagentem, fenatus fuperftitionis externæ contemtor, patriæ tenax, cum repuliffet, ad Marium uxor Julia miferat: admirata prædictionis eventum, quod gladiatorio certamine victor, quem Martha futurum indicaverat, exftitiffet.

VIII. Ut ergo mulieri tanto plus auctoritatis in exercitu conciliaret, lecticæ impofitam cum veneratione circumferebat: eadem, quoties ad facra obeunda prodiret, in purpureo amiculo duplici, quod aurea fibula fubnectebat, haftam tæniis & coronamentis redimitam manibus ferens, confpiciebatur. Præterea, quod Alexandri Myndii fide relatum eft, duo vultures frequenter in exercitu Marii apparuerunt, ex æneis collaribus noti, quæ captis milites addiderant; nuntii, ut credebatur, victoriæ, eoque nunquam fine maxima militum lætitia confpecti: quemadmodum paucis poft annis, ut probabile eft, vaframentum imperatoris fui imitatus, cervam Q. Sertorius habuit.

§ VII. Front. Strat. 1, 11. Plut. § VIII. Virg. Æn. 4, 139. Plut.

IX. Sed illis temporibus, præter insitam hominibus vecordiam, & in metu cuivis superstitioni facilem, ludibriis hoc genus terribilem speciem A. Pompeji tribuni plebis mors acerba & inopinata circumdederat. Batabates quidam Matris Magnæ Pessinuntius sacerdos, Romam veniens, ex adyto numinis vocem missam senatui exposuit: *pollutum Deæ fanum esse, Romanæque urbis nomine publice adhibenda piacula. Obtemperantibus felicia tempora, & ingentes bello victorias fore.*

X. Senatus, quod id sanctissimarum & antiquissimarum religionum fanum habebatur, homini, tanquam Deorum legato, lautia & locum comiter decrevit, templumque voveri Deæ jussit. Hæc annuntiaturus populo Batabates cum Rostra conscendisset, ubi concio ei ab alio tribuno data erat; A. Pompejus agyrtam appellando, verba facere, coronamque auream gestare vetuit. cum corona enim inusitatæ magnitudinis, & veste picta, aureisque filis intertexta, processerat.

XI. Sed ille quidem, *non suam magis, quam Magnæ Matris injuriam esse*, increpans, publico abstinuit: Pompejum, ubi dimissa concione domum vix pervenerat, ardens febris tanta sævitia corripuit, ut, amissa voce, intra triduum exspiraret. Iste casus horrorem in omnium animos sparsit: redditusque Batabati solitus ornatus; ipse, cum multis muneribus auctus proficisceretur, ingenti non virorum modo, sed etiam mulierum, agmine deductus est.

XII. Ceterum Cimbri sociique, castris Romanorum adequitantes, quo illos ad pugnam elicerent, neque factis ferocibus ullis, neque verbis abstinebant. Ipsum quoque imperatorem quidam Teutonorum, armis & corporis habitu conspicuus, singularem ad pugnam provocabat. Et respondit Marius, *siquidem finiendæ vitæ cupidus esset, uti se suspenderet:* deinde, ostenso parvæ staturæ & exactæ propemodum

§ IX. Diodor. l. 36. Plut. Cic. pro Sext. c. 26. § X. Diodor. Plut. § XI. Oros. 5, 16. Front. Strat. 4, 7.

ætatis gladiatore, hunc ei *ſe parem dare*, per ludibrium dixit; *illum ſi ſuperaſſet, cum victore honeſtius dimicaturum.*

XIII. Nondum ea inſania ceperat animos, ut provocationem etiam commilitonis ſpreviſſe probro, contra decus militiæ & utilitatem publicam gladiatorio more ſanguinem vitamque profundere, magnum & virtute egregium haberetur. Hoſtes, ubi pugnæ copia non fiebat, impatientia moræ ad oppugnationem caſtrorum verſi, continuo triduo ad vallum intulerunt ſigna. Sed nemine contra exeunte, cum miſſilibus inulti caderent, præter caſtra Marii ducunt, *Italiam petere* clamitantes; *ſi quid ad uxores Romani milites vellent, ſe mandata perlaturos.*

XIV. Sexto demum die poſtremum agmen caſtra præteriſſe fertur: tantam fuiſſe armatorum multitudinem. Neque deinceps una, ſed tripartito inceſſerunt. Teutoni, qua proximum ad Alpes iter erat: Cimbri circumitu petebant Atheſin, Helvetiis ad Noricas Alpes pergentibus. Marius, ſimulatque prætervecta hoſtium agmina fuerant, Teutonos, unde proximus Italiæ metus, ita ſubſequi cœpit, ut quam proxime illos ſtativa ſemper poneret, ſed locis idoneis, & diligenter munitis.

XV. Sic ad Aquas Sextias proceſſum. inde cum parum ad Alpes itineris reſtaret, eo maxime loco de ſumma rerum dimicare Marius ſtatuit. Erat caſtris ita captus locus, ut hoſtibus quidem ſuperiora, eoque tutiora eſſent; ceterum vallem fluviumque hoſtes tenerent. Id quamvis dedita opera factum a Mario quidam prodiderunt; propius fidem eſt, profectum a metatorum imprudentia vitium, conſilio ducis, in occaſionem victoriæ verſum eſſe. Nam ille ſitim metuentibus, digitum protendens, *en*, inquit, *aquam, ſed ſanguine venalem.* ſucclamantibus, *duceret ergo, priuſquam æſtu ſanguis exaruiſſet, prius eſſe munienda caſtra* reſpondit.

§ XIII. Liv. Epit. Oroſ. Plut. Flor. 3, 3. Vellej. 2, 12. § XV. Flor. Plut. Front. Strat. 2, 7.

XVI. Hoc opus dum demiſſo vultu miles aggreditur, a calonibus ortum pugnæ initium eſt: qui aquatum cum armis, qualia cuique ſors obtulerat, profecti, cum a paucis hoſtium turbarentur, ſublato clamore manus conſeruerunt: ægreque militem continebat Marius, de agaſonibus & jumentis ſollicitum, donec, Ambronibus in prœlium procedentibus, ipſe quoque inſtruxit ſuos. Exercitus hoſtilis haud poſtrema pars Ambrones erant, ad triginta hominum millia, eorumque maxime opera victi Mallius Cæpioque dicebantur.

XVII. Hi, licet onuſti cibo, meroque accenſi erant, non tamen incompoſito gradu, neque incondito ululatu, ſed militariter incedebant: cum pulſu armorum & tripudiis nomen *Ambronum* increpantes, quod ſibi cognomentum ex latrocinandi licentia ſumſerant, (nec enim gentis hoc vocabulum eſt:) eoque Galfridi tempore Britannicus ſermo nebulones ſignificabat. At hanc antiquitus appellationem etiam Ligures habuerant. Ergo cum, in prima acie collocati, hunc clamorem audiſſent, *ſuum eſſe nomen* ingeminantes, haud minorem rediderunt. Ceteris etiam utrinque copiis, ut ſuis adderent animum, conclamantibus, ferociter concurſum eſt.

XVIII. Sed Ambrones in tranſcenſu fluminis occupatos Ligures turbaverunt: mox Romanæ legiones, a locis ſuperioribus magna vi incumbentes, retruſerunt ad amnem; multiſque inter conſternationem mutuo impedientium trucidatis, ipſi quoque, amne ſuperato, reliquos convertere aciem non auſos, ad munimenta plauſtrorum, quibus pro vallo utebantur, proſecuti ſunt.

XIX. Ibi vero terribilis & fœda viſu facies fuit. mulieres cum horrendo clamore & ululatu, gladiis ac bipennibus raptis, inter armatos Erinnyum ſpecie diſcurrebant, non ſuos minus, quam hoſtem, impetendo. *proditores* enim

§ XVI. Plut. Apoph. Rom. c. 29. & Mar. c. 28. Oroſ. Feſt. Veget. 3, 10. § XVII. Scalig. in Euſeb. n. 1060. Galfr. Hiſt. Britan. 8, 6, 14 & 23. Plut.

appellabant, *qui toties partas ſplendide victorias infami fuga corrumperent.* neque ferrum aut vulnera pavebant, quin ubivis occurſantes, ſcuta Romanorum, & ipſos ſæpe gladios nudis manibus comprehenderent. Hunc eo die exitum forte magis, quam voluntate conſulis, commiſſa pugna habuit.

XX. Nox neutris ſatis læta ſecuta eſt: cum clade ſuorum Teutoni dolerent; Romanos caſtra nondum permunita, hoſtium diſſoni ſtrepitus, belluarumque quam hominum vocibus ſimilior ſtridor, ſollicitos haberent; ipſo quoque Mario curarum non experte, memori tamen imperatoriarum artium, quas vix alio tempore copioſius prudentiuſque explicuit. Nam & majorem ex re male geſta trepidationem apud hoſtes haud immerito conjectans, quo incertos conſilii, inſomneſque teneret, tota nocte per paucos ſuorum clamore per intervalla brevia ſublato, ſuſpenſos, & omnibus momentis impreſſionem exſpectantes ita defatigavit, ut poſtridie viribus prope defectis ad prœlium venientes, leviore negotio devicti eſſe credantur.

XXI. Eadem nocte Claudium Marcellum cum tribus millibus miſit ad inſidenda juga, quæ ſilvis opaca caſtris hoſtium a tergo imminebant; ut pugna cœpta in averſos cum tumultu decurreret. quoque plus inferret terroris, ad ſpeciem multitudinis, agaſones, lixaſque armatos ſimul ire jubet, jumentorumque magnam partem, ſtratis detractis, biniſque tantum centunculis relictis. Ceteras copias, cibo ac quiete refectas, orta luce ante caſtra in aciem locat, quo & hunc laborem ad ſe per iniqua loca ſubeundi hoſtibus adderet. equitatum tamen in campum permittit.

XXII. Hoſtes ira magis, quam conſilio, quæ maxima aut ſola res exitio gentibus iſtis fuit, correptis ſubito armis, nec exſpectato, donec ad ſe veniretur, in adverſum

§ XXI. Front. Strat. 2, 4 & 9. Pl[illegible] Polyæn. Strat. Liv. Epit. & 7, 14. Oroſ. 5, 6. Senec. de ira. Eutrop. Flor. 3, 3.

collem ruunt. sed ex superiore loco vim facientibus Romanis, qui pilo omisso gladiis ac umbonibus, ex præcepto simul exemploque consulis rem gerebant, repressi, pedem in planitiem referunt. Ita cum usque ad meridiem neutro inclinante victoria pugnatum esset, æstu atque lassitudine fatiscere Teutonorum acies cœpit. Sic affectis hostibus, ubi decurrente, ut jussum erat, Marcello, terror inopinatus a tergo ingruit, ancipiti metu distracti sunt ordines: neque prœlium deinde, sed cædes ad multam noctem fuit, cum nec ad pugnandum ultra, nec ad fugiendum, aut vires lassitudo, aut animos reliquisset.

XXIII. Armatorum millia centum his duobus prœliis oppetiisse mortem, aut capta esse, relatum apud auctores, qui modestissimi in æstimanda clade fuerunt. ab aliis cæsa traduntur ducenta millia, capta nonaginta: inter quos & rex Teutobodus, vir proceritatis eximiæ, proximo in saltu comprehensus est: alii quoque reguli, per Alpestria fugientes, a Sequanis excepti retractique. Neque desunt, qui occisum ibi Teutobodum scripserint. unde tot postea seculis argumentum fabulæ fuit, qua ossa quædam portentosæ magnitudinis, pro Teutobodi reliquiis, quadragesimo ante anno, quam hæc scriberem, admirata Gallia est; donec doctorum hominum scriptis pæne puerilis error detegeretur.

XXIV. Porro de mulieribus Teutonorum eadem, quæ de Cimbricis postea, referuntur. Romani, cum uxores etiam liberique hostium interissent, neque plus tribus millibus capitum fugisse crederetur, universam a se Teutonorum gentem esse deletam gloriati sunt. Hoc modo pugnatum ad Aquas Sextias cum Teutonis esse, non modo plures & nobiliores auctores sequenti probabilius visum; quibusdam Cimbros ponentibus, Teutonorumque in quintum Marii consulatum transferentibus cladem: sed nomen ipsum Teutobodi, ab iis quoque, qui in ceteris discrepant, commemoratum, quod muneris potius, quam hominis fuisse crediderim, ut prioribus credam, efficit: nec enim aliud,

quam Teutonorum imperatorem, significat; ut honoris magis, quam hominis, vocabulum fuisse videatur.

XXV. Ceterum quidquid ex tot provinciarum spoliis multorum annorum felici latrocinio congestum ab hostibus fuerat, cum in manus Romanorum incidisset, omnium consensu imperatori (universi enim exercitus conclamatione appellatus Imperator fuerat) donatum est: nemine non confitente, *nullam ei satis dignam ex victoriæ fructu referri gratiam posse, qui rerum adeo lætarum auctor unus exstitisset.* Magnificentissime his opibus usum fuisse consulem, neque arcam potius pecunia, quam domum gloria, locupletasse reperio.

XXVI. Quippe, convocata concione, *Vos quidem*, inquit, *milites, neque meam de vobis, neque patriæ spem fefellistis. Senatus triennio ante vos comparavit cum exercitu, quo Numidiam pacavimus: ego vos prætuli, &, cum mihi data esset optio, has legiones aliasque delegi. Nec profecto aut vos imperatoris, aut me militum pœnitere debet. Meis auspiciis, consiliis, ductu, vestra virtute, truculentissimi Teutonorum domiti animi; immania corpora, quorum impetum non Romana, non barbara ulla sustinere acies potuit, vestris manibus prostrata sunt.*

XXVII. *Hi barbarorum omnium pugnacissimi fuerunt: quorum clade, credite mihi, milites, Cimbros etiam & Helvetios vicimus. Cujus victoriæ magnitudinem neque nos, ad edenda, quam prædicanda, clara facinora aptiores, pro meritis exponere possumus: & hoc melius tantis exemta periculis patria, florentesque facundia viri facient. Ego interim pro concione militaribus donis præstantem quorundam virtutem ita honorabo, ut se condignum & benignum recte factorum æstimatorem nactos esse intelligant.*

XXVIII. *Sed quoniam universus exercitus ita se gessisse videtur, ut nemo vel laudis, vel præmii exsors esse debeat: plura quidem & ampliora senatui patriæque reservo, ne illorum in vos benignitatem præripere videar: ceterum in præsentia meam*

§ XXIV. Oros. Diodor. ap. Vales. Vellej. 2, 1. Auctor de Vir. ill. c. 67. Sidon. carm. 23, 13. § XXV. Plut. Diodor. l. 36.

quoque munificentiam æquum est vos experiri; ut & aliquod pro exhaustis laboribus susceptisque periculis habeatis operæ pretium; & ad reliqua belli eundem animum, eandemque patientiam & virtutem, & quo maxime superiores fuimus, amorem disciplinæ, eo lubentius retineatis.

XXIX. *Sed unde mihi liberalitatis materia, cum prædam, ex qua donari milites ab imperatoribus solent, mihi omnem concesseritis? neque redonare vobis eam audeo, ne vile mihi vestrum munus, vestrorumque animorum illustre testimonium esse putetis. Igitur, quod unum relinquitur, non intercedetis, quo minus, quod meum esse voluistis, eo, tanquam re mea, quemadmodum libuerit, utar. Vendi jubebo. sed non nisi vobis, atque ita, ut ne quem vestrûm pœniteat emisse.* Vilissimo deinde pretio curavit addicendum; eoque facto non tantum militibus ad omnia deinde promtissimis usus est, sed etiam principibus civitatis, quibus contemtui odioque fuerat, confessionem extorsit, pluris esse, quæ sibi quisque dederit, quam quæ transmissa a parentibus habeat: & natales, quamlibet sordidos, facile tantis virtutum radiis, ad æmulum clarissimis domibus splendorem illuminari.

XXX. Neque diu dubitatum fuit, cum designandi novi consules essent, quin tam & fortis bellator, & magnificus victor, absens quintum crearetur: quod id etiam, quod adversus ceteros barbarorum exercitus restabat operis, illius potissimum auspiciis ac ductu gereretur. Massiliensibus deinde, quorum fortis fidelisque opera eo & superioribus pluribus bellis fuerat, cum alia quædam de manubiis, tum fossas, quas ad Rhodanum duxerat, dono dedit. unde vectigal civitati, uberesque proventus fuere, donec id opus oblitum cœno, & impellentibus undis arena repletum, aquarum mortuarum faciem nomenque nostrum ad ævum pertulit.

XXXI. Sed & hostes terram Massiliensium, quam vivi vastaverant, mortui magno affecerunt commodo: nam ossa

§ XXIX. Diodor. ap. Valef. § XXX. Liv. Epit. Eutrop. Strab. l. 4. Plut. in Mar. c. 34.

in ſepes vinearum verſa; tabo carnium ita pinguefacta arva ſunt, ut nunquam largiori ſegete luxuriaverint. Tantarum rerum lætitiam, velut de induſtria proſperas res accumulante fortuna, novæ ſubinde cauſæ duplicarunt. Armorum hoſtilium ſplendidiſſimis triumphalem ad pompam reſervatis, cetera cremare Diis victor conſtituerat.

XXXII. Magno ſacrificio inſtructo, laureatus circum exercitus ſtabat: ipſe, de more ſumta prætexta, incinctus cinctu Gabino, facem accenſam corripuerat, jamque ambabus manibus elatam in cœlum rogo parabat ſubdere, cum accurrentes citatis equis amici moram exſpectationemque & ipſi, & ceteris injecerunt. Sed cum ad imperatorem veniſſent, deſilientes equis decreta ſenatus nuntiant, literaſque porrigunt, quibus ea perſcribebantur.

XXXIII. Quibus lectis, Marius, *quando ita ſenatui populoque Romano viſum eſſet, quod felix fauſtumque Dii facerent, conſulatum ſe accipere*, ait; *triumphum* (is quoque decretus fuerat) *celebraturum, ubi reliquis barbarorum deletis copiis victoriam conſummaſſet.* Magna omnium admiratione excepta vox eſt, quæ prima inter homines haberentur, propemodum contemtim differentis: major deinde fiducia cepit animos, minime quidem facturum fuiſſe arbitrantium, niſi aut virtute, aut Deorum monitu fretus certam ſibi de Cimbris quoque victoriam promitteret.

XXXIV. Poſt hæc inter plauſum exercitus, ſtrepitumque armorum, conſul altera quoque laurea, legatis ſenatus imponentibus, decorus, facem ſubdidit victis armis, ſacrificiumque peregit. Circum hæc tempora luſtrum quartum atque ſexageſimum duo Metelli fratres patrueles fecerunt, Q. Numidicus L. F. & C. Caprarius Q. F. cenſores. Inquieta hæc & ſeveritatis atque vitiorum conflictu difficilis cenſura fuit.

XXXV. L. Apulejus, cujus maxime opera C. Marium quartum conſulem factum diximus, ab eadem amicitia,

§ XXXII. Liv. Epit. & 10, 7. § XXXIV. Vellej. 2, 8. Cic. pro Sext. c. 47.

Q. Metelli acerrimus osor, censorem creatum domo per vim extraxerat, & in Capitolium confugientem armata manu obsederat: donec equitum Romanorum indignatione, non sine multa cæde rejectus est. eum ergo Apulejum, cum tribunatu abisset, itemque opprobrium curiæ C. Glauciam Q. Metellus censor notabat. idem insititium C. Gracchum censu prohibebat. quod utrumque multitudini adversum, maximas in civitate contentiones excitavit.

XXXVI. L. quidam Equitius C. Tiberii Gracchi filium esse simulabat, favente plebe, & ad ea, quæ volebat, credenda facili. sed censor *tres omnino filios fuisse Tiberio* dictitans, *quorum unus in Sardinia miles, alter Præneste infans, tertius postumus Romæ decessisset; neque clarissimæ familiæ fulgorem obscuri homuncionis sordibus inquinari oportere*, in sententia persistebat: adeo incalescente rixa, ut ad extremum lapidibus a furente vulgo impeteretur.

XXXVII. Sed & postea vir illorum temporum sanctissimus seditionibus vulgi vexatus, & ad summam civitate pulsus est: L. Apuleji primum tribunatu; deinde P. Furii, cui equum publicum censor ademerat. sed tum a collega Numidici Metello, Glaucia & Apulejus exemti notæ, & in senatu retenti sunt. Neque dubium est, quin idem popularium studiorum tam metuens, etiam a C. Graccho censum acceperit: pro cujus asserendo statu violentissime concitata multitudo, supra consuetam pervicaciam insaniebat.

XXXVIII. Igitur & Gracchorum sororem Semproniam, Scipionis Æmiliani viduam, tribunitio jussu in populi concionem adductam legimus: sed eandem, licet ipsa fori facies, vix primoribus viris sine horrore ferenda, minæque amplissimæ potestatis, & innumerabilis populi fremitus, objecta mulieri omnium earum rerum insuetæ essent, tamen adigi nequivisse, ut Equitium pro filio fratris, osculo ferendo agnosceret. In eadem censura Q. Metellus,

§ XXXV. Oros. 5, 17. § XXXVI. Cic. pro Sext. c. 47. & de Orat. 3, 41. Appian. Auctor. de Vir. ill. c. 73. Flor. 3, 16. Val. Max. 9, 7. Diodor. ap. Vales. § XXXVII. Val. Max. 3, 8,

quod ob Cimbricas maxime clades multo pauciores, quam ſuperioribus luſtris, cenſi cives Romani fuerunt, orationem ad populum de maritandis ordinibus, & augenda prole habuit, multis dehinc ætatibus celebrem.

XXXIX. Nam & Auguſtus Cæſar tanti eam fecit, ut ſenatui totam legeret, populoque per edictum commendaret: & Hadriani adhuc ſucceſſorumque temporibus gravitate dictionis, & ſententiarum ſalubritate ſe commendavit. neque referre piget inter alias eminentem, quo magis pudefiant noſtra ætate, quos divinorum ex certiſſima diſciplina peritos, pietate tamen ii vincunt, qui rationem unam ducem, inter multas ſuperſtitionum ineptias, errorumque inexplicabiles humana induſtria labyrinthos, habuerunt.

XL. Igitur, *Deos quidem immortales poſſe omnia*, in ea oratione Metellus dixit; *ſed hominibus nullam eſſe cauſam opinandi, indulgentiores ſibi fore, quam ſint in liberos boni ſapienteſque patres.* Ceterum amor cælibatus, aliis aliiſque cauſis ad finem urbis duraturus, jam tum inoleverat: dum, puellis aut etiam maribus illudendo, corrupta juventus, vitato matrimonii onere, libidinem ſolutius exercet. Cui tamen flagitio ſub ea tempora haud raro obviam itum: judicio quoque memorabili, quod C. Coſconium, Servilia lege reum, multiſque & certis criminibus nocentem, in odium accuſatoris Valerii Valentini judices abſolverunt, ob recitatum Valerii carmen, quo *puerum prætextatum, & ingenuam virginem a ſe corruptam*, poetico joco ſignificaverat.

XLI. Hoc etiam anno male contra fugitivos in Sicilia res a C. Servilio prætore geſtæ. capta quoque caſtra ejus auctores habeo. Sed in his quidem rebus ſequi Diodorum tutius eſſet, genitum in Sicilia, temporibuſque, quibus iſta gerebantur, ſupparem: modo tranſmiſſus ad nos integer ille ſcriptor foret. In iis, quas habemus, reliquiis magis deſidia, quam clades Servilii, & is, quod nihil in eo impe-

§ XXXVIII. Agell. 1, 5. § XXXIX. Sueton. Aug. c. 89. Agell. § XL. Val. Max. 8, 1.

rio memoria dignum fecisset, accusatus postea Romæ solum vertisse traditur.

XLII. Nam Athenioni proclivia omnia prætoris ignavia fuisse creditum est: ad quem, exstincto forte Tryphone, summa servilis imperii pervenerat. Quamquam, ut verum fatear, non video, quid obstet, cur non & victum ab Athenione Servilium, & ex eo casu deinde timidiorem factum, occasiones pugnandi vitavisse credamus. Is certe, sumta veste purpurea, argenteoque baculo, & diademate, cum vicos, castella, oppida impune diripuisset, ad magnarum urbium obsidionem animum adjicere cœpit.

XLIII. Messanam quidem parum abfuit quin improviso impetu caperet. Huc omnia, quæ alicujus pretii essent, ut ad tutam custodiam, comportata ex agro Mamertino fuerant. Eo magis cupiditate amplissimæ prædæ illectus, insidias solemne sacrum in suburbio celebrantibus struxit. Ceterum id, ut impetu formidabile, ita vanum exitu consilium fuit. Athenio Macellam, Punicis quoque bellis haud ignobilem locum, communivit. inde emissis prædonum catervis, omnia circum longe lateque populatus, eam de se famam excivit, ut non nisi consulari imperio opprimendus crederetur.

XLIV. Eam provinciam M'. Aquillius inito magistratu consul accepit: quia bellum Cimbricum decretum C. Mario; Q. Catulo prorogatum in sua provincia exercituque imperium fuerat. Nova prodigia, novasque expiandorum cærimonias annus iste habuit. In Aventino lacte pluit: ancilia cum strepitu mota sunt: minori hæc terrore civitatis, ut in re sæpius audita. plus inusitatæ obscœnitatis exemplo movit animos, quod servus Q. Servilii Cæpionis Matri Ideæ se præciderat: tales jam fructus incipiente edere Pessinuntii sacerdotis in urbem adventu.

XLV. Servus ex responso haruspicum trans mare exportatus est, ne unquam Romam reverteretur. Urbs lustra-

§ XLI. Diodor. l. 36. § XLII. Diodor. ap. Valef. Flor. § XLIV. Diodor. Jul. Obseq. Liv. Epit.

ta. capra cornibus ardentibus per urbem ducta, porta Nævia emiſſa, relictaque. Inter hæc Cimbris noto itinere per Noricas Alpes in Italiam irrumpere conantibus, Q. Catulus, ne cuſtodia locorum plurium divideret copias, deductis undique præſidiis, juga montium deſeruit: ut in Carnos regreſſus, Atheſis fluminis objectu hoſtem moraretur, caſtris in citeriore ripa poſitis.

XLVI. Pro Atheſi fluvio Plutarchus Atiſonem ponit: idque hodie viris eruditis placere video. Sed neque Atiſonem recte pro Natiſone nominari reor: & quidquid ſit de nomine, potius ad Atheſin hæſiſſe Cimbrorum impetum, quam longius remotum flumen crediderim, quia Tridentinis jugis degreſſos, & Venetiæ deliciis effeminatos invenio: quod ſitui circa fluvium Atheſin examuſſim congruit. ſed ad hiſtoriam redeo. Cimbri, diſceſſu proconſulis vacuum ad Alpes aditum nacti, quamquam hiems erat, nivibuſque montium creverant vertices, nullam itineri moram fecerunt, quin per glaciem & altas nives, nudatis etiam nulla neceſſitate, ſed ad oſtentationem patientiæ, corporibus, ad ſummum eniterentur.

XLVII. Dehinc latioribus ſcutis inſidentes non deſcenderunt, ſed per lubrica gelu præcipitia, & confragoſas rupes in modum ruinæ provoluti ſunt. Q. Catulus in Tridentino ſaltu ita ſe muniverat, ut junctum ponte flumen utrinque operibus amplecteretur: majora caſtra in citeriore ripa, minora verſus hoſtem eſſent. Cimbri, cum perventum ad amnem eſſet, manus & clypeos objeciſſe ruentibus aquis dicuntur, quaſi fluvium retenturi: quod non tam ab ipſis ſtolide factum, quam a ſcriptoribus pueriliter creditum autumem; quorum nonnulli de iiſdem Cimbris Celticiſque gentibus aliis retulerunt, *eas contra exundationem aquarum gladios ſtringere, & velut in hoſtem, atque ſenſurum, vulnera moliri.* quæ merito ſeveriores etiam Græ-

§ XLV. Liv. Epit. Flor. 3, 3. Plut. in Mar. c. 36. § XLVI. Flor. L. Ampel. Plut. Oroſ. 5, 16. Senec. de Ira 3, 3. Front. Strat. 4, 1.

ci, ceteroquin læta fabulis natio, pro ridiculis & anilibus commentis explosere.

XLVIII. Certe flumina sic transiri cum exercitu posse, si quod firmissimum robore est, ad frangendum aquæ impetum supra, ceteri inferiore vado permeent, multis exemplis magnorum imperatorum constat. Nam & postea Pompejus ita Cyrum in Albanos tendens transmisit, & Rubiconem Cæsar, & alios alii. Tale potius aliquid eo tempore tentatum a Cimbris fuisse ratio dictitat, quam ut amnium fluenta teneri manibus posse crediderint: nisi forte, priusquam ad Athesin penetrarunt, fluvios nullos domi, nullos in tot aliis provinciis, quas pervagati populando fuerant, viderunt.

XLIX. At Cimbri, postquam ista transeundi fluminis vana ratio apparuit, magnos injecerunt in profluentem arborum truncos, ut pontem Romanorum convellerent: totas etiam cum radicibus arbores, & fragmenta rupium giganteo nisu ingesserunt, quo in adversam ripam, velut aggere jacto, transcenderent. His rebus tantus Romanis injectus terror, ut ex majoribus castris palam fuga inciperet fieri. quam ubi nullis precibus hortamentisque proconsul impedire potest, præclaro consilio, ut signa potius & ducem secuti, quam timore ablati viderentur, convelli aquilam jubet, & in primum agmen cursu perlatus, servatis ordinibus proficisci coegit.

L. Equitum tamen partem abripuerat sparseratque consternatio: inter quos & M. Scauri filius, severitatis paternæ, pudorisque ingenui miserabile futurus exemplum, cum Romam venisset, denuntiante patre ne in conspectum suum accederet, animam, quam hostilibus armis reddere timuerat, suo gladio, propriisque manibus expulit. Minora castra cum fortissime defenderentur, Cimbri virtutem militum honorantes, illæsis abire permiserunt, æneum tau-

§ XLVII. Strab. l. 7. Ælian. hist. var. 12, 23. Possidon. ap. Strab. § XLIX. Plut. Apoph. Rom. c. 30. & Mar. c. 37. L. Ampel. Front. Auctor de Vir. ill. c. 72. Plin. 22, 6.

rum jurati, quem deinde inter manubias Q. Catulus domi suæ habuit.

LI. Cn. Perrejo Atinati facti ejus gloriam adscribi video: qui centurio primipili tribunum, quod per castra hostium erumpere dubitaret, interfecit, legionemque in locum tutiorem deduxit: obsidionali corona mox a militibus donatus. Etiam L. Opimii clarum tum nomen fuit, qui provocatorem Cimbrum interfecerat. Per hæc tempora urbem amentia potius hostium, quam viribus suis consiliisve, servatam invenio. quam si statim infestis signis petivissent, non in minore consternatione offensuri fuerant, atque olim eandem ab Alliensi pugna Galli repererunt. nunc consilii cum sociis capti memores, ut qui primi venissent in Italiam, ceteros opperirentur, agrum circa Athesin fuga Romanorum apertum late populati, mora belli in otii & luxus occasionem versa, indomitam prius vim mollitia cœli solique Italici, & cultu ac cura corporum delicatiore fregerunt.

LII. Olim enim agere sub dio, lavari frigida, vesci cruda soliti, jam æstiva sub tectis agitabant, aquis calidis, carne cocta, scitamentis etiam & condituris, quales Italiæ fere mollissimus tractus Venetiæ promit, utebantur: pro labore, vigiliis, æstus frigorisque patientia, animis corporibusque mollitiem inducebant. Ceterum excitus a trepido senatu C. Marius in urbem venerat, dilatoque priore de causa triumpho, & quia optime meritus exercitus aberat, cum de rebus omnibus collocutus, adversus imminentes metus populum Romanum confirmasset, in castra Catuli profectus, suas etiam copias evocat e Narbonensi Gallia, ubi post Teutonicam pugnam eas reliquerat.

LIII. Quippe Catulus, quantum in re obscura colligi conjecturis potest, non prius consistere cum pavente exercitu, quam ad Padi ripam, potuerat. Eo dum contendit, Cimbrorum pars ad amnem, qua transeundum Catulo erat, se objecit. Ille, spem unam salutis habens, si flumen li-

§ LI. Flor. Plut. Diodor. ap. Valef.

berasset, in proximum collem avertit iter, tanquam ibi castra locaturus: paucisque in conspectu hostium positis tabernaculis, excitari ignes, strui vallum, lignatum etiam exire quosdam jubet. interea solvi sarcinas, deponi onera, deseri ordines ac signa vetat.

LIV. Ita decepti Cimbri, dum stativa illic habiturum Romanum putant, ipsi quoque castris capere locum, & necessaria ex regione circumjecta eo convectare instituerunt. Quod ubi factum proconsul animadvertit, majoremque Cimbrorum partem per agros sparsam, subito eductis copiis & amnem transcendere, & castra hostium turbare potuit. Cum deinde Marianus exercitus venisset, trans flumen iterum castra mota, ut Italia Cispadana ab hostium incursionibus tuta esset.

LV. Ibi L. Cornelii Sullæ præclara opera exstitit, qui infensus invisusque Mario ad Q. Catulum se contulerat, & maximis quibusque rebus ab eo præfectus, adversus Inalpinas gentes multa prospera prœlia fecerat. Is tum, arcto ubique commeatu, cum ex agro, vastationibus exhausto, tanti alendi exercitus essent, tali industria egit, ut & Catuli copiis annonam uberem præstaret, & ab his etiam Marianorum sublevari egestas posset: hinc quoque auctis inter consulem & Sullam odiis.

LVI. Cimbri, conjunctos adversum se Romanorum exercitus venire conspicati, legatos ad consulem miserunt, *agros urbesque suis & fratrum sedibus suffecturas* postulantes. Teutonos enim adhuc exspectabant, de clade illorum nihil dum credentes, cujus etiam nuntios excruciaverant. Marius, quæsito, *quos illi fratres dicerent?* cum *Teutoni* nominarentur, ridentibus qui aderant, *omittite*, inquit, *fratres. tenent hi acceptam a nobis terram, & æternum tenebunt.* Tum legati se ludibrio haberi sentientes, *pœnas Mario* minati sunt, *quos Cimbris daturus esset statim; Teutonis, simulatque adfuissent.*

§ LIII. Front. Strat. 1, 5. § LV. Plutarch.

LVII. *Atqui adſunt*, inquit Marius, *neque ſane civile foret; vos fratribus veſtris inſalutatis diſcedere.* ad quod verbum, cum introducti Teutonorum reguli vincti eſſent, omnis de fortuna eorum exemta dubitatio eſt; Cimbrique, his rebus auditis, continuo moverunt caſtra, & cum paucis ſuorum ad vallum Romanum adequitans Bojorix, Marium ad pugnam provocavit. Ille, *quamquam non eſſet moris apud Romanos, ex voluntate hoſtium pugnandi locum tempuſque legere, tamen illi daturum* reſpondit, *ut tertio deinde die ad prœlium ſe pararet.* locum etiam indicavit, apud Vercellas campum (*Raudium* an *Caudium* vocari oporteat, ambigitur) qui Romano equitatui explicando ſatis patens, hoſtili multitudini confuſionem præbiturus videbatur.

LVIII. Ad hoc prœlium excogitatum a Mario ferunt, ut de fibulis ferreis duabus, quibus præfigi pilorum haſtilia conſueverant, una exemta, ligneus paxillus fragilis adhiberetur: quo excepta ſcutis hoſtilibus pila, neque remiſſuris habilia eſſent, & fracto ligneo clavo, gemino hoſtis incommodo ferrum ſe inflecteret. ſic enim neque evelli poterat, & majori ad circumferendum ſcutum impedimento erat, quam ſi rectum in eo ſtetiſſet. Poſtquam tempus pugnandi adfuit, a. d. III Kal. Sextil. in aciem exercitus educuntur.

LIX. Catuli copiæ viginti circiter hominum millia erant. Marius duo & triginta numerabat. Ceterum Romanis omnia ad pugnandum meliora, ſive conſilio Marii, ſive forte fuerunt. Translatitium enim eſt, ut felices duces, ſapientes; quibus adverſa fortuna fuit, etiam parum providiſſe credantur. Ergo & Marii artibus adſcribi video, quod nebuloſum diem nactus erat: quaſi dies prœlii non fuiſſet prius conſtituta, quam, qualis futura eſſet, ſciri poſſet. cetera jam talia, ut ab ipſo proſpici potuerint: ita ordinata acie, ut adverſo ſole & vento pulvis in oculos & ora ho-

§ LVII. Flor. Plut. Auctor de Vir. ill. c. 65. Vellej. 2, 12.
§ LVIII. Porphyr. in Hor. Serm. 2, 1, 14. Cæſar de B. G.

ſtium ferretur, & ex ſplendore galearum, ſicut ex captivis mox cognitum eſt, quaſi cœlum ardere videretur.

LX. Ceterum ita ſtruxerat aciem C. Marius, ut, in medium acceptis Catuli legionibus, ſuos milites dextra ſiniſtraque adjungeret, cornibus productis, & longe ante mediam aciem prominentibus. Id utrumne eo fecerit, quia ſuis, & numero, & tanta modo victoria ab hoc genere hoſtium relata potioribus, plus confidebat; an vero, ut ipſe ſolus cum exercitu ſuo viciſſe videretur, priuſquam ad prœlium Catulus acceſſiſſet, in medio relinquam: illud enim experientiæ viri, hoc moribus congruit; & ambitioni quidem illius, ſed ab inimicis, adſcriptum eſt.

LXI. L. enim Cornelius Sulla, qui prœlio interfuit, auctor eſt: ſed & ipſe Catulus in libro, quem de conſulatu rebuſque geſtis ſuis ad A. Furium miſit, inter argumenta, quibus Marium moroſe maligneque ſecum egiſſe queritur, hoc recenſuit. Cimbrici peditatus acies quadrata fuit, unoquoque latere paſſuum tria millia, prætereaque ſeptingentos quinquaginta patente. Dextri aſſultabant equites, numero & ornatu conſpicui. quindecim millia erant. arma ſingulis, lorica ferrea, ſcutum album: eminus miſſili telo, ubi ad manum ventum eſſet, magna gravique machæra rem gerebant.

LXII. Galeæ formis inuſitatis, & rictu belluarum horrentes, alatis criſtis in altitudinem creſcebant, ad majorem, quam eſſent, corporum ſpeciem hoſtium oculis objiciendam. Cum in propinqua exſpectatione prœlium eſſet, Marius, facto ſacrificio, extiſque porrectis, *ſuam eſſe victoriam* proclamavit: lotas deinde manus ad cœlum tendens, *centum boves immolaturum* vovit. vovit & Catulus eodem geſtu *Fortunæ hujus diei templum.*

LXIII. Sed equitatus Cimbricus, qui ab recto in Romanos itinere ad dextram deflectebat, duces quidem non fefellit, dolum hoſtium eſſe ſentientes ad circumveniendam

§ LIX. Flor. Front. Strat. 2, 2. Plut. Polyæn. Strat. 8. § LXI. Cic. in Brut. c. 35. Plut. § LXII. Tacit. Germ. c. 38. Plut.

ſuorum paucitatem: ceterum milites, cum temere a manipulari quodam exclamatum eſſet, *fugere Cimbros*, tanquam ad perſequendos concitato gradu contenderunt. Ea res omnia alia fecit, quam Marius animo præceperat. Siquidem impetum ſuorum ſequi coactus, dum inter denſiſſimi pulveris a tot millibus excitatam caliginem incerto itinere fertur, ab hoſtibus aberravit: eoſdem hoſtes in Q. Catulum improviſus itidem occurſus impegit. quod ipſis timori, ut in re ſubita, Romano in bonum ceſſit, qui multitudine hoſtium non animadverſa, integros animos, neque ulla terribili ſpecie præoccupatos, in prœlium afferebat.

LXIV. Ita factum, ut incredibili ſtrage, minimoque Romani exercitus damno, vis illa Cimbrorum, tot per annos omnibus late imperiis gentibuſque formidoloſa proſterneretur. Equites, in quos primus pugnæ impetus inciderat, multis acceptis vulneribus, in ſuorum peditum agmen averſi, tantum conſternationis intulerunt, ut ea una res univerſam aciem conturbaret. Ubi vero ſimul hoſtis adfuit, & velut ex compoſito diſcuſſa, quæ diu tenuerat, nebula, ſol cum vehementi vento ortus, pulvere ac ſplendore abſtulit conſpectum, & emollita inſolitis deliciis corpora ſudore diſſolvit: non majori labore trucidata ſunt agmina, quam neceſſum fuit in hominibus, quos poſt longa & atrocia latrocinia, tanquam manibus vinctis, ad ſupplicium ultio divina tradiderat.

LXV. Nam etiam, quo minus effugerent, anteſignani longis catenis per baltheos tranſmiſſis ordines junxerant. Sed æſtum Cimbris intolerabilem Romanus adeo facile ferebat, ut *neminem ex tot millibus ſudantem anhelantemve fuiſſe conſpectum*, ipſe Q. Catulus prodiderit. In hunc maxime modum fuſa Cimbrorum acie, reliquiæ ad caſtra refugerunt, veſtigiis inſiſtente Romano. Tum nova pugnæ ſpecies orta. mulieres plauſtris carriſque ſuis, irrumpentem militem lanceis arcebant, ne ſuis quidem parcentes, quorum multos acerbe exprobrata fuga confoderunt: donec,

§ LXIII. Flor. Oroſ. 5, 16. § LXIV. Plutarch.

novo cædis genere territæ, quia crines cum ipſa cute capitis Romanus abſcindebat, legationem ad Marium cum his mandatis miſerunt.

LXVI. *Maritorum noſtrorum interitu nec te, nec Deos incuſamus, imperator: tu hoſtes tuos ſuperaſti; Diis etiam habenda gratia eſt, quod fortiſſimos viros, cum immortales eſſe nequirent, non a vili aliqua natione aut duce, ſed a te vinci voluerunt, quem populus Romanus, antiquiſſima belli gloria præfulgens, non refeciſſet toties conſulem, ſi alium virtute potiorem habuiſſet. Ceterum ut viciſſe viros, viro glorioſum: ita quo quiſque eſt bellicoſior, majori turpitudine cum feminis pugnat.*

LXVII. *Neque vero æquum eſt, innocentes aliena perire culpa. quod ſi paſſi injuriam a viris noſtris eſtis, habetis vindictam, qua crudeliorem optare inhumanum eſſet, tot conciſis Cimbrorum millibus, tot in captivitatem redactis. nos quid commeruimus, quod ex lege, quam ſexui noſtro natura dictavit, viros ſecutæ has in terras acceſſimus? nec ſi jura gentium, quidquid victi fuiſſet, fieri victoris voluerunt, eidem intercedunt, quo minus jure ſuo, ut magnorum animorum inſita miſericordia dignum eſt, utatur.*

LXVIII. *Quare magna nobis ſpes eſt, te, poſt exciſum tot gentium terrorem ad ſummum gloriæ culmen elatum, virtutis parto egregie decori adjuncturum eſſe illuſtrem clementiæ famam. Hæc adeo te conſequetur, ſi a noſtris corporibus vim atque injuriam abſtinueris. Quod ſi libertatem integram abnuis, at Veſtæ nos ſacerdotibus dona, quo ſaltem Virginibus & ſacris, pari caſtitatis ſervandæ lege, ſerviamus.*

LXIX. *Sic enim ſunt mores noſtri: libertatem ante vitam, pudicitiam ante utraſque ponimus. Audimus profecto, numinis loco apud Romanos pudicitiam coli: huic aras eſſe, huic ſacra conſtituta: Veſtalium autem ſacerdotio nullum in urbe veſtra cenſeri ſanctius, Diiſque gratius. Igitur non a nobis tantummodo, ſed & ab hiſce proficiſci preces iſtas puta: ſic tibi Pudicitiam dicere, quæ caſtiſſime a tua Julia colitur, Mihi cenſe tributum, imperator, quod mea cauſa benigne in has conſulueris: ſic*

§ LXV. Oroſ. Flor. Plut. § LXVIII. Oroſ. Val. Max. 6, 1. Liv. 10, 27.

Virgines. Pro ancillis nostris, ejusque honore castitatis & abstinentiæ, quam communiter culturæ sumus, deprecamur.

LXX. *Iidem Dii, qui pro populi Romani tuaque victoria vota nostra audierunt, hanc a te velut manubiarum partem petunt: largius quæ postulaveris daturi, cum per te plures, a quibus pure colantur, adepti famulas fuerint. Neque multum est, si verum licet fateri, quod a te petimus. Ita sunt propemodum in potestate tua nostra corpora, ut tamen in sua animi maneant. non potes his invitis auferre quidquam. si nihil concesseris, nihil retinebis.*

LXXI. *Quæ sint Germanicarum mulierum ingenia, Teutonarum te docere potuit exitus: non sumus cognatis nostris aut cura castitatis, aut contemtu mortis inferiores.* Hæc ubi irrita rediit legatio, Romanique *fas esse* negarunt *concedi, quod postulabatur*, proxima nocte totis castris Cimbricis mulieres, suffocatis elisisque passim infantibus, aliæ ferro inter se concurrerunt, partim suspendio finierunt vitam. memorant *conspectam, quæ pedibus suis duos filios, se ipsam e subrecto temone suspenderit.*

LXXII. Viros etiam, qui vel effugerant cladem, vel relicti præsidio aut ob causam in castris fuerant, inopia arborum, funes jugales obductos ad cornua aut crura boum alligasse, deinde stimulis concitasse armenta ad cursum, quo strangulati obtritive interirent: reguli interea duo mutuis vulneribus conciderunt. Sic quoque superfuisse feruntur ad hominum millia sexaginta, quos in captivitatem victor abstraxit. Cæsorum a nonnullis centum viginti millia referuntur, quidam alia viginti millia adjiciunt huic numero: cum Romani de utroque exercitu trecentis minus desiderati essent.

LXXIII. Reguli Cimbrorum Bojorix non inultus, aliusque nomine Lugius, in acie ceciderunt: Claudicus & Cesorix capti sunt. Signa militaria Marianus exercitus duo tantum cepit: qui sub Catulo militabat, unum & trigin-

§ LXXI. Val. Max. Flor. Oros. Plut. in Mar. c. 14. Liv. Epit. Eutrop.

ta. Hoc argumento cum minime ambiguum esset, penes utras illo die Romanas copias victoriæ pars major fuisset, tamen, ad se trahentibus prædam Marianis, aliud adjectum est evidentius: Parmensibusque legatis, qui tum forte aderant, velut arbitris delectis, ostensum a militibus Catuli est, pila, quibus hostes transfixi jacebant, suis emissa manibus esse. id enim cognoscere promtum erat ex hastilibus, in quibus imperatoris sui nomen inscripserant.

LXXIV. Mario tamen priorum rerum splendor, & consulatus nomen, hujus quoque victoriæ gloriam sic adjudicavit, ut vix tenuis inde strictura Catulo relinqueretur. Jam tum his rebus in urbe auditis, cum initio noctis nuntius pervenisset, *nemo fuisse* dicitur, *quin cum domesticis hilariter epulando, inter Deorum nomina C. Mario libaret.* Sed in communi civitatis lætitia, studium tamen Romanæ plebis eminebat, quæ alioquin Marii tota, nimiis in cœlum laudibus efferendo, *tertium post Romulum Camillumque conditorem* appellabat; *húic soli triumphum dandum* dictitans, *neque societate cujusquam imminuendum tanti viri & imperatoris honorem.*

LXXV. Ceterum excludi Catulum ne ipse quidem volebat, non invidiam modo aliam veritus, sed etiam, ne militibus Catuli reclamantibus, suo quoque triumpho impedimentum objiceretur. Quin & alio facto modestiam haud vulgarem prætulit. Cum enim totius civitatis consensu, tanquam haud dubius servator urbis exceptus esset, duplexque triumphus offerretur, contentus uno fuit: simulque de Teutonis ac Ambronibus, quos ad Aquas Sextias, & de Cimbris, quos juxta Padum vicerat, speciosissime triumphavit.

LXXVI. Inter nobiles captivos Teutobodum regem ante currum egit, tantæ proceritatis virum, ut super tropæa ipsa emineret. quæ res staturam arguit pedum vulgarium

§ LXXIII. Eutrop. Plut. § LXXIV. Val. Max. 8, 15. Plut. § LXXV. Cic. Tusc. quæst. 5, 19. Liv. Epit. Plut. Euseb. Auctor de Vir. ill. c. 67. Val. Max. 2, 2.

decem, aut eo amplius. Duxit & Q. Catulus de iisdem Cimbris triumphum. utrumque suus prosecutus est imperatorem exercitus: quem, deletis ad internecionem ceteris, Tigurinorum autem copiis ex Noricarum Alpium præsidio fuga dilapsis, nec attinebat iisdem in locis detineri, & operæ strenuissime navatæ præmium eripi iniquum erat.

LXXVII. Quamquam & in castris jam honorem quibusdam imperatores habuerant, quorum maxime conspicua virtus fuerat. Nam & Atinati Perrejo, a quo servatam in minoribus Catuli castris legionem diximus, datum, ut, Mario Catuloque adstantibus, immolaret foculo posito ad tibicinem prætextatus: & Camertium duas cohortes, quæ præ ceteris egregium certamen ediderant, civitate Romana totas donavit Marius: idque postea, cum fecisse contra leges diceretur, ita defendit, præ strepitu armorum se legum vocem tum exaudire non potuisse.

LXXVIII. Quinto etiam Sertorio virtutis causa honor est habitus, quod vestitu Gallico Cimbris immixtus, multa utiliter explorata ad Marium retulerat. Post hæc monumenta de manubiis imperatores fecere: C. Marius templum Honoris atque Virtutis; Q. Catulus, quod Fortunæ hujusce diei voverat. Suam ædem Marius, spreta peregrinorum marmorum nobilitate, artificumque Græcorum ingeniis, per C. Mucium Romanum hominem vulgari lapide curavit ædificandam: invidia, credo, ingenuarum artium, quibus quod plerosque inimicos suos delectari viderat, rude & agreste ingenium, quanta poterat contentione, decus omne detrahebat.

LXXIX. Nam & Græcas literas despiciebat hoc prætextu, *quod doctoribus suis ad virtutem parum profuissent:* virtutem autem ille potentia armorum metiebatur: & erat omnino adversus humaniora studia durior. Quare, cum in

§ LXXVI. Flor. 3, 3. Eutrop. Plut. § LXXVII. Plin. 22, 6. Plut. § LXXVIII. Cic. pro Corn. Balb. c. 22. & pro Sext. c. 54. Plut. in Sert. c. 3. Marm. ap. Pigh. Vitruv. præf. l. 7. Val. Max. 2, 2.

dedicatione ædis ex more ſpectacula Græca ederet, ingreſſus theatrum aſſediſſe tantum dicitur, & ſtatim diſceſſiſſe. Atque idem, cum, quod in illa natione commodum ac liberale inerat, tantopere averſaretur, a vanitate credendarum imitandarumque Græcarum fabularum non abhorruit: nam ut Bacchi victorias ſuis non fuiſſe majores indicaret, poſt alterum triumphum, cantharo potare ſolitus eſt, quod eo poculi genere poſt Indicas expeditiones uſus ille diceretur.

LXXX. At Q. Catulus longe diſpari humanitate & modeſtia, neque inſolens quidquam fecit dixitve, & pro magnificentia urbis & elegantia temporum, monumenta ſumtu & arte egregia ſtruxit: Porticum in area publica, ubi olim M. Fulvii domus ſteterat: ædem, quam diximus, in Palatio, quæ regionum urbis decima numeratur. Novus & inuſitatus antea titulus ædis, eoque notabilior fuit, Fortunæ hujuſce diei; quia prœlium initurus ita votum conceperat: ſed hoc in ſingulos valere dies credebatur.

LXXXI. His rebus lætiſſima civitas, *defunctam ſe omni periculo, liberatam Italiam, aſſertum imperium, & carum numinibus populi Romani nomen* omnibus ſermonibus celebrabat: maxime, quod *eadem, qua pugnatum erat die, pro Caſtoris juvenes duos laureatos prætori porrexiſſe literas* percrebuerat: quodque in theatro inter ſpectandum, nullo certo auctore, victoriæ Cimbricæ plauſum fuerat. *Hoc enim in tanto locorum intervallo fieri ſine numine Deorum nequiviſſe; neque alios juvenes, quam Caſtorem & Pollucem*, interpretabantur: proniore in fabulam fide, quod in victoria Paulli Macedonica vulgatum ſimile miraculum fuerat.

LXXXII. Subinde etiam ex Hiſpania Siciliaque rumores & nuntii grati adventabant. In Hiſpania victi Luſitani erant: M'. Aquillius conſul rem adverſus fugitivos bene gerebat. Iiſdem conſiliis uſus, quæ priore ſervili bello ſa-

§ LXXIX. Salluſt. Jugurth. c. 85. Cic. pro Arch. c. 8. § LXXX. Val. Max. 3, 6. Plin. 33, 11. Cic. pro domo c. 38. Flor. 3, 3. § LXXXI. Flor. 2, 12. Jul. Obſeq.

lubria P. Rupillio fuiſſe noverat, commeatus anguſtia maxime ſubigebat hoſtem, cui omnis petenda ex deſertis aut vaſtatis Siciliæ agris annona erat. Conſul undique ſubvectis commeatibus ita abundabat, ut etiam civitatibus paſſim mutuum frumentum daret.

LXXXIII. Sed hanc civitatis ob res lætas exſultationem continuo compreſſit inuſitati ſceleris vindictæque horror in Publicio Malleolo, qui ſervis adjuvantibus matrem interemerat. Quo crimine ſimulatque damnatus eſt, os folliculo obvolutum, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ, & in carcerem ductus eſt, donec culeus compararetur: in quem deinde inſutus vivus eſt, & in mare præcipitatus. Idque ſupplicii genus deinceps in parricidio, lege lata ſancitum manſit.

LXXXIV. Nam antea, quemadmodum Athenis Solon, ſic qui leges Romæ tulerunt, pœnas ponere crimini, de quo forte nec cogitabant, inſuper habuere. neque enim ante Malleolum tam impius quiſquam in urbe repertus eſſe dicitur, excepto L. Hoſtio, qui poſt bellum ſecundum Punicum, patre interfecto, primus inter Romanos teterrimi facinoris exemplum edidit. Hoc temporum tractu iterum Syria vehementiſſime agitata bellis eſt, quam ſuper domeſtica regum certamina, Judaica etiam & Ægyptia arma fatigabant.

LXXXV. Judæorum principe Hyrcano mortuo, filius natu maximus Ariſtobulus ſumto diademate primus omnium poſt inſtauratam urbem rex appellatus, vix deguſtato imperio, ſucceſſorem fratrem habuit, qui Alexander cognomento Jannæus fuit. Is cum in ora maritima præter Ptolemaida Gazamque, & quod tyrannus Turris Stratonis Zoilus tenebat, omnia ſibi parere videret, adjungere cetera cupiens, a Ptolemaidis obſidione orſus eſt. Syriæ reges Grypus atque Cyzicenus Antiochi, velut athletæ, quos, viribus defectis, cedendi pudor dirimi non ſinit, ne præſidio eſ-

§ LXXXIII. Flor. 3, 19. Cic. de leg. Agr. Liv. Epit. Oroſ. 5, 16.

ſent, rebus acciſis, & mutuo metu vetabantur. Zoilus, quamquam coactis copiis omnia tentaret, haud ſatis idoneus defenſor erat.

LXXXVI. Ad Ptolemæum Lathurum legatos mitti placuit, qui pulſus Ægypto Cypri regnum occupaverat. Cauſa pellendi varie traditur, ut ab initio haud dubie parum conſtanti rumore, & pro odio ſtudiove cujuſque in regem, aut matrem ejus. *Sæviſſe* quidam *in paternos amicos* ſcripſerunt: alii, *fictum id crimen, & fraude reginæ productos in publicum eunuchos vulnera, quæ ſponte paſſi erant, tanquam regiæ crudelitatis notam oſtentaſſe; alia quoque adjecta atroci criminatione, ideo tam acerbe tractatos, quod inſidias matri ſtruentem prohibuiſſent.*

LXXXVII. Multitudo, veris ſimulatiſque perinde moveri ſueta, concurſu ad regiam facto, haud dubitanter interfeciſſet Ptolemæum, niſi, propere conſcenſa navi, furentium manus evaſiſſet. Inter hæc Ptolemæus Alexander, qui conſiliorum iſtorum haud ignarus in Ægyptum venerat, Peluſio evocatur a matre, &, ſicut decimo ante anno Cleopatræ cordi fuerat, ſed citius non potuerat obtineri, dejecto fratre, rex appellatur, ut commune cum matre jus imperii haberet.

LXXXVIII. Mulier, omnia divina humanaque odiis, armis, inceſtuque miſcere ſueta, etiam alteram majori filio uxorem Selenen adimit, quamquam duos ex ea liberos habenti: quam deinde in Syriam Grypo nupturam cum ingentibus auxiliis miſit, ne Cyzicenus ad recuperandam Ægyptum amico & ſocio Lathuro ferre opem poſſet. Interea neque copias in Cyprum mittere deſinebat, ut ea quoque inſula filium expelleret: ſed ut quiſque in inſulam venerat, e veſtigio ad Ptolemæum deficiebat, præter Chelciam & Ananiam fratres, Oniæ filios, qui fidi manebant Cleopatræ propterea, quod gens eorum Judæi in pretio apud reginam erant.

§ LXXXVI. Porphyr. ap. Euſeb. Pauſan. l. 1. Juſtin. § LXXXVII. Juſtin. § LXXXVIII. Joſeph. 13, 18.

LXXXIX. Lathurus, precibus Ptolemæenfium motus, exercitum triginta circiter millium imponit in naves, & vela in Syriam facit. Spem enim legati fecerant, fimul fuiffet confpectus, protinus Gazæos ad illum, Zoilumque & Sidonios cum aliis circa civitatibus acceffuros. Sed dum in curfu Ptolemæus eft, fit certior, mutata Ptolemaide confilia effe, Demæneto quodam auctore, qui cives fuos admonuerat, *ne vano fortaffe libertatis amittendæ metu, certum & grave jugum arcefferent. & periculum ex Cleopatra* oftendebat, *non paffura filium, quem etiam Cypro ejicere ftuderet, ad ipfos Ægypti fines opibus & clientelis augefcere.*

XC. Ille nihilominus, quo intenderat, claffe ducta, ad Sycaminum exfcenfionem facit: copiifque recenfitis, ad Ptolemaïdem movet. Oppidani neque ad ipfum mittebant legatos; neque miffos ab ipfo recipere mœnibus, aut omnino audire voluerant. Zoilo tamen Gazæifque focietatem cum eo jungentibus, rex Judæorum Alexander, potentiam hoftis veritus, ab obfidione Ptolemaidis difcedit: pecuniaque Ptolemæo promiffa, palam amicitiam ejus fingit; at clandeftinis in Ægyptum nuntiis Cleopatram in perniciem ejus ftimulat.

XCI. His rebus compertis, Lathurus, parte copiarum in obfidione Ptolemaidis relicta, cum ceteris ad vaftandum Alexandri regnum proficifcitur. It obviam Judæus cum ingenti exercitu. quinquaginta hominum millia fuiffe, quidam etiam octoginta tradiderunt. Ibi magnum ad victoriam momentum Ptolemæo Philoftephanus attulit, aciei ftruendæ non vulgaris artifex. ingens Judæorum cædes fuit. triginta millia interfecta alii auctores funt; Timagenes, millia quinquaginta.

XCII. Sed filii fucceffibus invidens Cleopatra, mittit Chelciam & Ananiam duces, mox filium Alexandrum, deinde ipfa fubfequitur: Ptolemæum undique proturbat. is non fegniter invadit Ægyptum, quam fine copiis & regibus facilem recuperatu exiftimabat. Sed a Cleopatræ du-

§ LXXXIX. Jofeph. 12, 20.

cibus iterum ejicitur. Regina cum Alexandro Judæo fœdus ferit Scythopoli: deinde in Ægyptum redit. Judæus, etiam regresso in Cyprum Ptolemæo, Syriam Cœlen magno iterum bello premit: Amathunta, Raphiam, Anthedonem, & nobilissimam Gazæorum urbem expugnat: multa millia occidit hostium, multa & ipse, cæsus a Theodoro Zenonis filio, cæsus ab Apollodoto, perdit.

XCIII. Hoc ferme in statu res Syriæ & Ægypti erant: neque mora fuit, quin sævissimis iterum motibus urbis Romanæ quies & concordia turbaretur. adeo maximis quibusque opibus minimum securitatis inest, quando, abolito justi honestique studio, mortales ambitione & avaritia vecordes, forensibus atque militaribus artibus, quæ firmandis publicis rebus esse debuerant, ad convellendas abutuntur.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXIV.

IN LOCUM LIB. LXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEXAGESIMI NONI.

L. Apulejus Saturninus, adjuvante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit; &, cum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam non juraverat, diem dixit: qui cum a bonis civibus defenderetur, ne causa certaminum esset, in exsilium voluntarium Rhodum profectus est: ibique legendo & audiendis magnis viris avocabatur. Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apulejus Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatus, quem maxime adversarium actionibus suis timebat, occidit: quibus rebus concitato senatu, (in cujus causam & C. Marius, homo varii & mutabilis ingenii, consiliique semper secundum fortunam, transierat, cum eum tueri minime posset) oppressus armis cum

Glaucia prætore, & aliis ejusdem furoris sociis, a Rabirio quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exsilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est. M'. Aquillius proconsul in Sicilia bellum servile excitatum confecit.

I. TEMPESTATUM, quæ deinceps continuata malorum serie Romanam urbem, per horrendas seditiones & arma civilia ad naufragium libertatis compulerunt, causæ quidem variæ, sed præcipuus turbo C. Marius fuit: cujus inexplebilem sitim, neque soliti honores ulli, neque insoliti satiabant, quo minus semper avidus & hians, majorem, quam legibus aut voluntate civium adipisci erat, potentiam affectaret. Igitur commodissimum rationibus suis L. Apuleji Saturnini ingenium priori ejus tribunatu expertus, eundem magistratum denuo petentem modis omnibus juvandum existimabat.

II. Apulejus enim non modo Q. Metellum, a quo notatus censore fuerat, habebat odio, sed erat omnino senatui ob hujusmodi causam infestissimus. Rex Ponti Mithridates, cum sibi nihil non effecturus tuto videretur, si Patres muneribus propitiasset, legatos cum magna vi pecuniæ Romam miserat. Ea res ubi cognita Saturnino est, jam tum senatus inimicus & obtrectator, cum magna contumelia principum, legatos ignominiosissime accepit. Illi a Patribus omnia pollicitis animati, accusato Saturnino, *uti de injuriis suis cognosceretur*, postularunt.

III. Lege Servilia de causis hoc genus senatores judicabant. cum igitur & factum atrox esset, (semper enim apud Romanos sanctum habitum jus legationis fuerat,) & judices reum odissent; in maximas angustias metusque conjectus Apulejus est. Idcirco gravitate periculi demissos animos gerens, ad communem infelicibus misericordiæ portum confugiebat, sordidatus promissaque barba cœtus obiens, &, genibus hominum accidendo, prehendendo manus,

§ II. Diodor. ap. Fulv. Ursin.

obtestando cum lacrimis, nihil prætermittebat eorum, quæ in ultimo timore fieri a periclitantibus reis consueverunt.

IV. Plebi præcipue salutem suam commendabat, *opprimi suam innocentiam invidia & conspiratione Patrum* dictitans: *non ob aliud, quam quod commodorum plebis studiosissimus semper fuisset. neque spem ullam in religione judicantium esse, eosdem inimicos & accusatores, & judices habenti.* Sic occupatis irritatisque vulgi animis, cum die ferendorum suffragiorum infinita hominum millia ad judicium concurrissent, territis judicibus factum est, ut præter opinionem omnium Apulejus absolveretur.

V. Igitur vindictæ locum quærens, cum a Glaucia prætore, illo quoque parem ob causam inimico Metelli, comitia tribunitia haberentur, candidatum se ostendit. Non erat obscurum, quam id inimicum adversumque Patribus & quieti civitatis esset. itaque consensu hominum, quibus aliqua alterutrius eorum cura erat, effectum, ut, eo præterito, novem utique tribuni designarentur. tanto ille impotentius satagere, ut vel extremo loco adhæresceret. Sed competitor A. Nonius, vir insignis, pariter in ipsum atque Glauciam libera contentione invectus, ut repulso Apulejo ipse designaretur, obtinuit.

VI. Quod ubi factum, & virum acrem, tribunitia potestate suffultum, homines scelesti timuerunt: protinus solutis comitiis, populi fæcem, & de C. Marii militibus aliquammultos immiserunt. a quibus in caupona, quo forte trepidus confugerat, confossus est. Id facinus cum omnibus æquis atque iniquis sævum, atrox, neque contra mores tantum, sed etiam contra libertatem videri, auctores ejus intelligerent; operam enise dederunt, ut postridie summo mane per infrequentiam L. Apulejus tribunus plebis fieret.

VII. Sic nemo de Nonii indigno interitu queri ausus:

§ V. Appian. l. 1. civil. Val. Max. 9, 7. Oros. 5, 17. § VI. Flor. 3, 16. Val. Max. Liv. Epit. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 76. Plut. in Mar. c. 47.

eademque poteſtas, quæ innocenti contra vim injuſtam auxilio eſſe non potuit, facinoroſis adverſus vindictam legum præſidio fuit. Neque multo melioribus artibus, cum deinde conſularia comitia haberentur, C. Marius ſextum deſignatus eſt. Quo enim Q. Numidicum, qui unus ea tempeſtate nobilium recuperare velut mancipatum Mario conſulatum poſſe videbatur, illo honore depelleret, per tribus diviſa pecunia, ipſe cum L. Valerio Flacco renuntiatus eſt.

VIII. Et ipſi quidem in mercedem meritorum datus videri conſulatus poterat. L. Valerium non ut collegam, ſed ut adminiſtrum haberet, allectum ab eo conſtabat. Hunc in modum parti magiſtratus, nihilo deinde quietius ſanctiuſque geſti. idque licet fallere neminem poſſet, prodigiorum quoque terrores denuntiare viſi: clypeus ardens ab occaſu ad ortum, occidente ſole, ſcintillans tranſcurrit: id Tarquiniis nuntiatum; e Piceno, *terræ motu paſſim ædificia proſtrata, fremitumque armorum ex inferno auditum eſſe.* In foro quoque Romano quadrigas auratas ſudorem emiſiſſe creditum.

IX. Sed Apulejus, inito magiſtratu, quo ſimulatione legum, jus omne perturbaret atque tolleret, promulgavit ſane multas non ſine motu civitatis, & propemodum manifeſto bello. Ad hæc omnia adjutore C. Mario utebatur. cujus etiam in gratiam pleraque fiebant: quo & plebi militibuſque ejus multa darentur, & inimicus Marii Q. Metellus opprimeretur. Igitur agrum, quem Cimbri Gallis, Marius Cimbris ademiſſet, publici juris factum eſſe contendens, ferebat, *ut colonis civium Romanorum nominiſque Latini divideretur.*

X. Achajam atque Macedoniam Thracico bello, ſervili Siciliam deſolatas, novis colonis, præterea Cæpionis aurum Toloſanum emendis alibi agris deſtinabat. adjiciebatur Mario, *ut in ſingulas colonias ſociorum ternos cives Romanos facere poſſet.* Ferebat & Frumentariam, *ut ſemiſſibus*

§ VIII. Vellej. 2, 12. Plut. Liv. Epit. Plin. 2, 34. Jul. Obſeq.
§ IX. Cic. de Orat. 2, 25. Appian.

& trientibus, *quod Sempronia lex pretium posuerat*, *remissis*, *frumentum populo divideretur.* Id cum senatus, a Cæpione, qui tum quæstor urbanus erat, edoctus, *ærarium huic largitioni ferendæ impar esse*, *contra rempublicam fieri* decrevisset; neque tamen Saturninus absisteret, etiam collegarum intercessione spreta: Cæpio, cum viris bonis impetu facto, disturbat pontes, disjicit sitellas, legem, quæ contra senatus auctoritatem & sacrosanctæ potestatis prohibitionem vi ferebatur, vi repellit.

XI. Sic frumentaria lege Apuleji rejecta, Agraria tamen, non sine magno tumultu, & civitatis dedecore perlata est. Sanctionem Apulejus addiderat, *uti ex quo die populus legem accepisset*, *intra diem quintum senatus in eam juraret*: *si quis senator non jurasset*, *is senatu moveretur*, *eique mulcta esset sestertia quingenta.* quidam *expressum* referunt, *ut jurare nolentibus aqua & igni interdiceretur.* quæ non tam firmamenta legi, quam insidiæ primoribus, & ante omnes Metello parabantur: cujus gravitatem & constantiam si flecti recusaret, opprimi per causam spreti juris publici posse rebantur.

XII. Interea dimittuntur ab Apulejo per agros, qui ad diem comitiorum frequentes cogant rusticas tribus; quibus, quia stipendia sub Mario fecerant, firmissimis usurum propugnatoribus sperabat. Comitiis, cum de lege ageretur, eæque nec urbanæ plebi gratissima esset, quod majorem sociorum & Latini nominis rationem habitam putabat; reperti ex collegio sunt, qui legi intercederent. Tum vero furiosa exarsit contentio, cum non modo tribunorum inter se, sed etiam concionis discordes animi essent.

XIII. Postremo Apulejus, postquam intercessores cum convitio rostris deturbati erant, legem perferre pergit. Occlamatur a nobilibus & meliore parte populi, *tonare Jovem*: quod ubi esset factum, cum populo agi nefas habebatur. Ibi vero velut lymphatus ira ac dolore Apulejus,

§ X. Cic. pro Balb. c. 21. Rhet. ad Herenn. 1, 12. § XI. Appian. Plut. Flor. 3, 16. Oros. 5, 17. § XII. Cic. pro Sext. c. 16. Appian.

magna voce, *jam grandinabit*, exclamat, *nisi quiescitis.* Ad hanc vocem non modo murmur & fremitus urbanorum ortus; verum etiam togis circum brachia convolutis, saxisque & fustibus, quæ cuique tela sors obtulerat, res geri cœpta.

XIV. Diffugiunt agrestes, Apuleji factio. deinde, resumtis animis, a duce suo confirmati, correptis & ipsi paribus armis, adversarios loco pellunt. lex Agraria per vim perfertur. Nihil non horum de consilio consulis Marii gerebatur. isque in senatu, quo magis adversarium illaquearet dolis, multa in speciem *de impotentia Saturnini* questus, adjecit, *neque se juraturum, neque alium, qui saperet, facturum existimare.* non dubitanter idem de se C. Numidicus confirmavit.

XV. Sed neutiquam par utrique in eodem sermone fides erat. Metello timere turpe, mentiri morte pejus videbatur: Marius, honestarum artium rudis, & atrocium belluarum more tantum ad nocendum instructus ingenio, quid polliceretur, aut quomodo servaret promissa, nihil pensi habebat. Vultum ac verba fingere, fallere, pejerare, quod deterrimo cuique promtissimum est, artem atque virtutem arbitrabatur. Die quinto, quam rogata lex erat, tribunus Patres ad jurandum in rostra vocat. Marius vix quinta diei parte reliqua senatum trepide cogit: verbisque de lege & jurejurando factis, *venisse sibi in mentem* ait *salubre consilium, ne plebs irritata turbas det, si jurare senatus nolit. censere jurandum in legem, siquidem lex esset. ita deceptam agrestem multitudinem urbe amoveri: neque religione quemquam ejus servandæ legis adstringi, quam, per vim & contra auspicia latam, Jove tonante constaret.*

XVI. Neque diu cunctatus, cum nemo responderet, Patribus angustia temporis & atrocitate rei turbatis ac stupentibus, ad ærarium pergit, ubi jurare quæstores moris erat: primusque omnium in legem jurat. Idem cum inter

§ XIII. Auctor de Vir. ill. Appian. Liv. Epit. Plut. § XV. Diodor. ap. Valef. Appian. Plut.

plausum & exsultationem præsentis plebeculæ amici ejus fecissent, ceteri deinceps ad unum omnes metu secuti sunt. Unus inter tot primores Q. Metellus firmus immotusque in sententia perstitit: non minis tribunitiis, vulgique strepitu territus animo, non propinquorum amicorumque precibus mollitus. Ajunt, discedentem foro, cum prosequentibus ita disputasse, ut *peccare pravorum ingeniorum esse* diceret; *recte facere sine periculo, vulgarium: at egregios animos, ab justo honestoque nullis aut præmiis, aut minis dimoveri.*

XVII. Die sequenti L. Apulejus, misso viatore, *Q. Metellum extrahi curia* jubet. appellati alii tribuni vetant. ibi Glaucia, tribunitii furoris satelles, ad rusticas tribus advolat: *frustra perlatam legem, frustra spem agrorum conceptam* clamitat, *si Metellus in urbe sit: neque agros accepturum quemquam, si lex non sit; neque legem fore, si vim ejus solvi a quoquam impune contemnendo patiantur.*

XVIII. Eadem & Apulejus inculcat. pro suo lucro quidvis volente vulgo, facile fit plebiscitum, *ut ex certa die Metello aqua & igni interdictum sit: neque exinde tecto eum suo quisquam recipiat: eamque rem consules proposito edicto consciscant.* Omnium tanta re turbatis animis, cum deterior pars vulgi tollere Metellum cuperet; boni cives defenderent: atrox certamen imminebat, nec nisi multorum mortalium sanguine, urbisque ipsius periculo transigendum.

XIX. Eo tempore Q. Numidicus egregium & virum & civem præstitit: nam neque de sententia, quam rectam atque salutarem esse sciebat, decedere, neque cuiquam causa periculi esse voluit, patriæ salutem potius, quam conspectum retinere cupiens. Gratias igitur agens civibus, qui se paratos ad omnia, pugionibus etiam accincti, offerebant, ægros animos leni sermone mulcebat: *infinitis modis sibi futurum molestius, si hoc modo manendum in civitate esset. neque vero grave aut indignum aliquid accidere, si proficiscatur: nam aut revocaturos eum cives, si resipuissent;*

§ XVII. Flor. 3, 16. Cic. pro Sext. c. 16. Vellej. 2, 15.

aut, ſi pergerent inſanire, ubivis melius, quam tali in civitate, futurum. Ita voluntario exſilio ſolum vertens, navigavit Rhodum: ibique legendo, & magnis audiendis viris vacans, fructum, quem jam ex iiſdem ſtudiis præclarum ceperat, magis magiſque confirmavit.

XX. Profecto C. Marius, ut plebiſcito comprehenſum erat, aqua & igni interdixit. At Apulejus, licet civili certamine victor, haud adeo multa ex legibus ſuis egiſſe videtur, tempore excluſus, & abrogatis poſt necem ejus, quæ tulerat, plurimis. Unam ſane eo anno deductam in Gallias coloniam invenio Eporediam, in Vagiennorum agro. ſed ne id quidem oppidum L. Apulejo originem debere argumento eſt, quod *ex libris Sibyllinis conditum* affirmant. *nomen inde datum, quod Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocarent*, accepimus.

XXI. Ita non diu lætatus proventu ſcelerum Apulejus, ipſo, cujus in gratiam tam multa peccaverat, C. Mario vindice, pœnas dedit. Quotidie enim inſolentior, ne amicos quidem jam reſpiciebat. denique Glauciæ prætori ſellam conſcidit, quod, ſe concionante, jus dicens populi partem avocaſſet. Marium quoque, pro præſtito ei obſequio adſtrictum ad omnia, quæ vellet, ratus, cœptorum conſiliorumque impotentia laſſabat. atque is, cum hinc ſenatus, inde plebis ſtudia voluntatemque ſpectaret, ſententiæ diu anceps, ad extremum facinus fecit plane illiberale & veteratorium, quo magis etiam inter ſe commiſit utroſque, faxque & incentor ſanguinariæ ſeditioni, quæ mox inſecuta eſt, infidelis amicus, neque melior civis, exſtitit.

XXII. Cum enim noctu ad eum principes civitatis veniſſent, *ut perditis Apuleji conatibus obviam conſul iret*, petentes: illis ignorantibus, admiſſum alio oſtio tribunum in diverſa ædium parte opperiri juſſit. Deinde, ſimulato alvi profluvio, ad hunc, rurſus ad illos, ſæpius tranſcurrens,

§ XIX. Val. Max. 3, 8. Cic. pro Sext. c. 47. & pro Balb. c. 5. Appian. Plut. Liv. Epit. Vellej. Plin. 3, 17. § XXI. Auctor de Vir. ill. c. 73. Plut. Appian.

cum utrisque volentia respondisset, ita dimisit, ut cupidiores contentionis abirent, quam venerant. Saturninus, quo destinata perficeret, tertium tribunatum plebis petebat, producto etiam, ut magis popularis videretur, in comitia quodam Quinctio libertini ordinis, vel, ut alii credebant, fugitivo, sed qui, ut prædiximus, Ti. Gracchum patrem mentiebatur.

XXIII. Ejus nominis favore quam carus populo fuerit, tum præcipue patefactum, cum a petitione nolens desistere, jussu C. Marii consulis in publicam custodiam ductus est. Plebs enim, claustris carceris convulsis, raptum, humerisque suis reportatum, una cum L. Apulejo tribunum fecit. Tum vero, semel ruptis omnibus timoris & verecundiæ vinculis, Apulejus, nihil, quod animo suo collibitum esset, aut turpe cogitatu, aut arduum factu putans, aliud facinus non modo summæ audaciæ, sed etiam exempli novi, aggreditur.

XXIV. Comitiis consularibus, cum haud dubiis suffragiis renuntiatus M. Antonius esset; in alterum locum C. Memmius, C. Servilius Glaucia competitores erant. Non poterat ambigi, uter potius crearetur, si suæ potestatis mentisque populus esset: jam viro nobili sordidum, acri & integro seditiosum, comparabant; & secundum legem petenti eum, cujus tum maxime præturam gerentis haberi legibus ratio non poterat. biennium enim duos inter curules magistratus interesse, neque continuari honores oportebat. Glaucia & Apulejus, cum obesse consiliis suis legem viderent, consulem autem Cajum utique Memmium, cujus vim, moresque timebant, fieri nollent, seditione mota, cui rei olim assueverant, fugientem adversarium, percussoribus in conspectu omnium immissis, per quendam P. Mettium fustibus comminutum sustulerunt.

§ XXIII. Auctor de Vir. ill. c. 62. Appian. Cic. pro Rab. c. 7. & pro Sext. c. 38. Flor. 3, 16. Val. Max. 9, 7. § XXIV. Oros. 5, 17. Cic. in Brut. c. 62. Vellej. 2, 12. Appian. Liv. Epit. Flor.

XXV. Turbatis ita comitiis, L. Apulejus domum cum operis suis regressus, intra privatos parietes concionem habet, acta defendit, studia suorum laudat, utque velint ad reliqua sibi præsto esse cohortatur. Illi lætis vocibus adstrepunt, suam operam pollicentur, fausta in eum omnia congerunt, *imperatorem* aliis, aliis *regem* appellantibus. easque voces ab homine vesano gratanter exceptas reperio. Postridie senatus in curia, eques & quidquid in populo integrum erat, in foro, *convulsum civitatis statum, fractas & abjectas leges, salutem bonorum sceleſtiſſimi cujusque audaciæ obnoxiam* acerbe queritur, vindictam poscit, Apulejo ceterisque minitatur.

XXVI. Fit senatusconsultum, *ut C. Marius, C. Valerius consules, adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur: operamque darent, ut imperium populi Romani, majestasque conservaretur.* Omnibus promtissime offerentibus, Marco etiam Scauro vehementer hortante, Marius consul, homo mutabilis ingenii, cum se adversus consensum urbis causam improborum civium tueri non posse cerneret, transit palam ad bonos, plebemque leni oratione sedatam centuriat, arma ex ædificiis publicis distribuit, portas communit, Flaccum collegam cum præsidiis in colle, M. Antonium consulem designatum extra urbem excubare jubet.

XXVII. L. Apulejus cum suis, & quos præterea subito concire ex agris proximis potuerat, in forum venit. ibi, occurrentibus Marianis, aperto prœlio concurritur. Victus Apulejus, cum suo fictitio Graccho, itemque prætore Glaucia, & C. Saufejo quæstore in Capitolium evadit: *Marium consulem sibi cogitatorum actorumque omnium auctorem esse* proclamat: & ad servitia concitanda pileum in modum vexilli extollit. Multi tamen rebellium, priusquam se recipere, quo intenderant, possent, in clivo Capitolino conciduntur. ob hæc & priora cum Apulejus, & qui cum eo erant, hostes ab senatu judicati essent; in-

§ XXV. Flor. Plut. Appian. Cic. pro Rabir. c. 7. Philip. 8, 5. & Catil. 1, 2. Val. Max. 3, 2. Liv. Epit. Oros. Auctor. de Vir. ill. c. 73.

credibili conſenſu Patrum equitumque Romanorum armatis completur forum: quos inter & M. Scaurus, & Q. Scævola, haſtilibus confecta ævo morbiſque corpora ſuſtinentes, in comitio ſtabant.

XXVIII. Poſtremo, ſive juſſu Marii, ſive dum ille conſulto cunctatur, ſponte aliorum fiſtulæ, quibus in Capitolium aqua deducebatur, abrumpuntur. Ea res tantam ſitis rabiem injecit obſeſſis, ut C. Saufejus *incendi Capitolium* juberet. *id magnis & infelicibus auſis pulcherrimum buſtum fore.* Sed Apulejus & Glaucia, quibus in amicitia Marii plurimum erat fiduciæ, legatos mittunt, acceptaque fide, cum ceteris ducibus factionis, ab arce deſcendunt. Sed vociferante populo, *nullam ſine ſenatuſconſulto dari fidem potuiſſe*, C. Glaucia, cum in domum Claudii fugiſſet, extractus, fractaque cervice, publice occiſus eſt.

XXIX. Cn. Dolabella, Saturnini frater, & L. Geganius in olitorio foro interfecti. Ceteros conſul Marius in curiam Hoſtiliam accepit, quaſi legitimum ad ſupplicium ſervaturus: ſed intelligens artificium populus, impetu in curiam facto, aliis fores molientibus, aliis tegulas jacentibus in incluſos, vanam ei hanc calliditatem fecit. Ita multi mortales, quos inter Q. Labienus, & cum ipſis magiſtratus inſignibus C. Saufejus, L. Saturninus, itemque ille, qui C. Gracchus vocabatur, eadem die, qua tribunatum inierat, id eſt, a. d. Nonas Decembres trucidati.

XXX. Corpus L. Apuleji Saturnini in ipſa morte laceratum eſt: caput deinde C. Rabirius ludibrii cauſa per convivia circumtulit. Scævæ, ſervo Q. Crotonis, cujus manu cecidiſſe L. Apulejus ferebatur, libertas publice data: bona interfectorum, P. Furio tribuno plebis ferente, publicata ſunt. Crebræ per eos dies ſenatus populique voces atque ſignificationes, *reſcindi acta obſcœni tribunatus*, *revocarique ab exſilio Numidicum*, poſtulaverant: quibus inducti L.

§ XXVIII. Appian. Flor. Oroſ. Cic. in Brut. c. 12. Auctor de Vir. ill. Vellej. § XXIX. Appian. Oroſ. Auctor. de Vir. ill. Aſcon. in Verr. 2.

Porcius Cato, Q. Pompejus Rufus, rogationem de reditu ejus promulgarunt. erat omnino ea caufa Metelli, ut fpeciofa effet & facilis fuadentibus legem oratio.

XXXI. *Eum virum patriæ fe reftitutum cupere* dicebant, *quem, fi effet alibi natus, ultro afcifcendum, atque etiam quovis pretio invitandum in civitatem omnes faterentur. Nunc ab antiquiffimis temporibus nobilem Cæciliorum familiam, hoc nulli majorum impar decus ideo nimirum protuliffe, ut inter illuftrem domi bellique navatam operam, urbe, quam ornaffet, pelleretur, & inglorium, neglectum, abjectum, in exfilio confenefceret. Quem vero animi proprie & vere Romani hunc publicum dolorem, & hanc turpitudinem perpeti poffe? fummæ virtutis & innocentiæ virum per Græciam Afiamque & tranfmarinas provincias obambulare, quacunque incederet, probitate oris, fanctitate morum, teftimonium fuæ gravitatis, fignum ægrotantis reipublicæ, præfagium ruituræ circumferentem.*

XXXII. *Quid enim aut falvi fperari bonis remotis viris; aut quid objici Metello poffe, quo minus inter optimos numeretur? Cum ætas ejus in ea tempora incidiffet, quibus antiqua virtus atque integritas mirifice decreviffet; in periculis fortem, in magiftratibus & imperiis abftinentem fuiffe: domi optimum patremfamilias, in republica præftantiffimum civem, graviffimum fenatorem egiffe. Illud ipfum unicum viri crimen, quod in legem Apulejam jurare noluiffet, ita comparatum, ut laudari fatis nequeat. tantum uno illo facto gravitatis in moribus, conftantiæ in periculis, pietatis in caufa patriæ eminuiffe.*

XXXIII. *Nec enim repugnaffe illum voluntati populi Romani: fed exemplum dediffe omnibus, quid velle deberent, & quomodo vitare fraudem improborum, qui fub larva boni publici fuis commodis profpexerint, eorumque audaciæ poffent refiftere. Fruftra legem obtendi, quæ per fraudem lata, per iracundiam juffa, neque initio probata fit, vel fuis auctoribus. & nunc eodem populo refcindente, poftquam effet omnibus exfolutus cæcitatis & imprudentiæ vinculis, abrogari poffe, quod tum a decepto & properante decretum effet.*

XXXIV. *Idque ipfum omnino fieri oportere, jam totam ci-*

vitatem, omnesque illius partes, gravi significatione voluntatis præjudicasse. Plane in legem Apulejam, auctore C. Mario, exigente populo Romano, jurasse senatum: sed postea, cum ejus hominis actiones paulo maturiore judicio expendissent, hostem ab senatu judicatum Apulejum, a consulibus obsessum, a plebe contrucidatum esse. Minime decorum dominæ gentium civitati, ut quem ob pravas actiones interfecisset, ejus acta contra publicam utilitatem, contraque suæ voluntatis inclinationem servet ac tueatur. talem fuisse Apulejum, ut odio nefarii hominis, etiam probæ commodæque, si quæ essent, rogationes esse irritæ, atque per alium referri deberet: legem ipsam talem, ut, quia publicam utilitatem famamque lædat, abolenda sit, etiamsi ab optimo tribuno & patriæ amantissimo perlata fuisset.

XXXV. *Omnino lætandum esse, quod malis factis tametsi seræ pœnæ, graves tamen sint redditæ: sed non posse existimari, quæ porro sit futura conditio vivendi in ea civitate, in qua pessimis exitium, optimis exsilium sit propositum: qui inter hos sint, incerti de suo statu, aliorum morte, aliorum fuga vel gaudere intemperanter, vel contristari acerbe cogantur. Neque temere exstiturum, qui pro republica certaminibus gravissimis domi bellive se offerat, si etiam in summa integritate, & prosperrimo rerum cursu, bonis factis, ubi præclare ceciderit tralatitius honos, sæpe nihil præter inimicitias & odia cum privatione dignitatis, patriæque, & carissimorum pignorum rependantur; neque a tanta iniquitate aut sua quemque merita, aut majorum ingentes laudes possint vindicare.*

XXXVI. *Si nihil fecisset Metellus, quam quod domando Jugurtha, labantem populi Romani auctoritatem, apud socios hostesque & aliorum ducum culpa, ad pristinum splendorem industria ac virtute renovasset: tamen non fuisse committendum, ut adversus hoc tantum meritum tam ingrata civitas esset: jam multa Cæciliorum egregia posse commemorari, sine quorum ope longissimo tempore nullum sit magnum gestum a populo Romano bellum, nulla cum quoquam hoste suscepta contentio, in qua non aliquod insigne virtutis amorisve in patriam opus Metelli edidissent.*

XXXVII. *Exstare quidem ejus operæ testimonium amplissimum in ipsis cognomentis, quibus fœcunda maximorum virorum familia, pari decore, appellationibus diversis distinguatur. Inde Macedonicos ortos, & Baleares, & Creticos, prætereaque Dalmaticos, quorum cognomentis totidem Romani populi insignes victoriæ commemorentur. Hos & his ortos quotidie pro Q. Numidico deprecari, alios coram, circumeundo civitatem, prensando obvios, profundendo lacrimas: alios memoria nominis & gloriæ, & quodam imaginum mœrore, quæ sordidæ neglectæque per lugentes domos, muta quadam significatione desiderare gentilem dominorum suorum videantur.*

XXXVIII. *An a quoquam non emortuæ pietatis aspici Q. Metellum adolescentem siccis oculis posse, tantum lacrimarum profundentem pro reditu patris, tantum in precandis etiam infimis civium subeuntem indignitatis? cum ille jam maturus honoribus, nulla aliarum rerum cura, id unum in magnam petentis gratiam concedi postulet, quod sine summa immanitate negari non possit: ut Q. Numidicum, hoc est, custodem defensoremque suum recipiat respublica, non minus orba ejus viri discessu, quam sit ea domus, quæ in copia multorum præstantissimorum virorum, tamen omni luctu calamitosius judicat ferre desiderium unius.*

XXXIX. *Nam idem vobis L. Dalmaticus vir consularis, idem C. Metellus censorius, cum liberis suis, sæpissime, neque magis verborum, quam intimi doloris mœstitiæque significatione confirmarunt. Jam sororum ejus filios Lucullos, Servilios, Scipiones quid referam, illustrium virorum posteros, ipsosque jam magnis populi Romani beneficiis ita usos, ut majora meriti videantur? Non possunt horum omnium tam justæ, tam assiduæ preces sperni, non debent. At legem objiciunt, quos confiteri in hoc facto sensum suum operamque merito pudet! omitto eos, qui tamen nec genere spernendi, nec numero pauci sunt, qui legem fuisse negent. fuerit sane lex, & quod per vim rogatum est, jure valere defendamus: tamen & olim Furius Camillus, & nuper P. Popillius in civitatem recepti sunt, cum iis legibus*

§ XXXVIII. Diodor. ap. Valef. Cic. ad. Quirit. post redit. c. 3.

pulsi essent, quas fuisse leges nemo dubitaret. Nam quæ in sciscendis rogationibus populi potestas est, eadem in abrogandis valet: & minor est pudor emendare, quæ peccata sunt, quam errorem contumacia tueri.

XL. Cum hæc consensu prope omnium audirentur, tamen factione Marii consulis, & improbitate P. Furii, conatus ille tum quidem frustra susceptus est. Homo libertini generis, ob equum a censore Metello ademtum adeo pertinaciter retinebat iras, ut Q. Metellum adolescentem, ad genua sibi accidentem, in conspectu populi superbissime fastidiret, irritumque petitionis repelleret. Quæ res summam uti Furio invidiam, ita Metello laudem attulit, qui ob enisum reducendi parentis studium, non minus magnifico nomine, quam si opulentissima gente perdomita cepisset, *Pius* appellatus est: tantumque favoris promeruit, ut in petitione pontificatus consularibus viris adolescens præferretur.

XLI. Dum hæc in urbe, mixta bonis malisque exemplis geruntur, M'. Aquillius proconsul bene cum fugitivis in Sicilia depugnavit, regemque illorum Athenionem sua manu interfecit: ipse vicissim ab eodem juxta caput vulneratus. Reliquiæ servorum ad decem millia, cum pugnandi copiam non facerent, in loca munita & inaccessa refugientes, clausæ obsessæque ad id necessitatum redactæ sunt, ut præ fame alii ab aliis vorarentur. Circa idem tempus etiam Atheniensis ager servili tumultu vastatus est, ex arce Sunii promontorii: quam præfectis & custodibus interfectis metallarii, multa hominum millia occupaverant. neque quando, aut a quo motus iste compressus sit, reperio. nisi quod suspicari licet, Postumio consuli Achajam provinciam evenisse. collegam enim Antonium in urbe mansisse, argumenta multa sunt.

XLII. Cum deinde M. Antonius, A. Postumius Albinus

§ XL. Plut. in Mar. c. 52. Appian. civil. l. 1. Diodor. ap. Valef. Auctor de Vir. ill. c. 63. Jul. Obseq. § XLI. Eufeb. Posidon. ap. Athen. 6, 29. Paufan.

consules essent, C. Julius L. F. pontifex nuntiavit, *in sacrario in regia hastas Martis movisse.* de ea re ita censuit senatus, *ut M. Antonius consul hostiis majoribus Jovi & Marti procuraret: quod & ceteris Diis, quibus videretur, placandis, ubi procurasset, satis habendum. si quid succidaneis opus esset, Robigus accederet.* Quod postremum arguit, nondum pacata Sicilia, & malis Italiæ frugibus, famis metum fuisse: quem etiam fremitus, ab inferno ad cœlum ferri auditus, significare putabatur.

XLIII. Ob id & pleraque alia prodigia (nimbis enim & procellis, aut fulmine dissipata plurima, Lanuvii in æde Junonis Sospitæ in cubiculo Deæ sanguinis guttæ, in urbe bubo visus; Nursia sacra ædes terræ motu disjecta fuerat) urbs lustrata. populus stipem, matronæ thesaurum, & virgines donum Cereri & Proserpinæ tulerunt. Per virgines viginti septem cantitatum: signa cupressea duo Junoni Reginæ posita. At hi procurandorum prodigiorum tam diligentes & periti, maximam futuram præsentis status pestem nullis sacrificiis expiarunt. Natus enim hoc anno C. Julius Cæsar traditur, reipublicæ, quam repererat, & æquæ libertatis eversor.

XLIV. Iisdem consulibus C. Claudius Ap. F. Pulcher ædilis curulis insignes ludos fecit, tum primum in Circo elephantis pugnantibus. cetera quoque splendide apparata, passim ab amicis ac hospitibus commodato sumtis, quæ ad instruendos ornandosque ludos pertinerent. Praxitelis certe Cupidinem, Mamertina civitas, & Hejorum domus, quæ jam inde ab Ap. Caudice in clientela Claudiorum erant, tempore muneris in foro proponendum commodarunt. id quoque solito magnificentius factum, quod scenam, quæ ante vacuis pictura tabulis tendi sueverat, varietate colorum adumbravit; tam spectabili artificio, ut ad tegularum similitudinem corvi decepti imagine advolarent.

§ XLII. Agell. 4, 6. § XLIII. Jul. Obseq. § XLIV. Pigh. Annal. Cic. de Offic. 2, 10. Verr. 4, 3. de Orat. 2, 11. & Brut. c. 92. Plin. 8, 7, & 36, 3. Val. Max. 9, 2.

XLV. Sed alia diverſique longe generis ſpectacula tribunorum diſcordiæ, & præcipites, quocunque impellerentur, motus, ediderunt. Maximum certamen Sex. Titius excitaverat, homo loquax & ſatis acutus; ſed qui M. Antonio conſuli rebus omnibus impar eſſet. cujus eloquentiſſimi viri non ſeriis modo & perpetuis actionibus, ſed etiam brevibus contortiſque ingenioſe dictis vapulabat. Nam ubi ſe nihil proficere agendo cum populo, ſuaque monita ſperni ſentiens, *Caſſandram eſſe* dixiſſet: excepit conſul, *multos poſſum tuos Ajaces Oileos nominare.*

XLVI. Poſtremo non hominibus modo (nam & a collegis repugnabatur) ſed etiam avibus iniquis, legem Agrariam, quam ferebat, omittere coactus eſt. Dum enim inter latorem & adverſarios rogationis in concione certatur; duo corvi in alto volantes, ita pugnaverunt, ut roſtris unguibuſque lacerarentur. Re ad augures relata, *collegium ſacrificandum Apollini, & de lege ſuperſedendum*, pronuntiavit. Interea reliquias ſervorum rebellantium M'. Aquillius ferro fameque ad pauciſſimos redegit. ne enim ſe dederent, ad extrema omnia perpetienda metu ſuppliciorum continebantur. poſtremo non amplius mille homines, cum duce Satyro, deditionem fecerunt.

XLVII. Hic finis alterius belli ſervilis in Sicilia fuit, multis utrinque cladibus, ad annos fere quatuor geſti. Cæcilius Calactinus, nobilis ex Sicilia rhetor, & temporibus hiſce proximus, de hoc ceteriſque bellis Siciliæ ſervilibus commentarium edidit: in quo fuit perſcriptum, *conſumta iis eſſe ſervorum decies centena millia.* unde ſuſpicari licet, quanti feraciſſimæ inſulæ ſua fertilitas ſteterit: & quam facile, quæ vulgo maxima felicitatis inſtrumenta putantur, ſi juſtitia & temperantia abſit, in contrarium vertant.

XLVIII. Iiſdem conſulibus adverſus Luſitanos proſpere pugnatum eſſe reperio. L. Cornelium Dolabellam in Hi-

§ XLVI. Jul. Obſeq. Val. Max. 8, 1. Cic. de legg. 2, 12. § XLVII. Liv. Epit. Jul. Obſeq. Diodor. l. 36. Flor. 3, 19. Appian. Hiſp. Cic. pro Rabir. c. 9. Val. Max. 5, 1, & 8, 1.

ſpania tum fuiſſe certum; exercitum quoque Romanum, credibile eſt: quia ſub initium ejus anni profligatum in Sicilia bellum, cum Cimbris ante finitum fuerat: quæ duo impedimenta per aliquot annos copias in Hiſpaniam duci prohibuerant. Novi deinde tribuni plebis cum inivisſent, acrius de revocatione Metelli actum; & e veteri collegio tres poſtulati ſunt. e quibus damnati duo: tertius ante ſententiam judicum pœnas dedit.

XLIX. C. Canulejus tribunus plebis diem P. Furio dixerat. ſed reum omnibus notis turpitudinis inſignem, præſertim ob Metelli Pii contumeliam, ea concionis invidia excepit, ut, priuſquam dicere cauſam poſſet, a furente populo diſcerperetur. C. Decianus, qui modo in tribunatu L. Valerium Flaccum ædilem curulem fruſtra accuſaverat, vir factis innocens, ob verba quædam incommodiora damnatus eſt. Is quoque P. Furium accuſaverat: & in ea actione de morte Saturnini interjecerat querelas. ideoque neque damnavit reum, & ipſe civitate caruit.

L. Ejuſdem Saturnini infauſta memoria Sex. etiam Titium in exſilium egit: qui accuſatus ob alia, M. etiam Antonii teſtimonio reum onerante, tamen erat evaſurus, cum gratioſus Agraria lege, & a pleriſque innocens haberetur: niſi propterea, quod imaginem L. Apuleji domi habebat, ſuffragiis totius concionis eſſet oppreſſus. Inter hæc tam aperta Apulejani nominis odia, Q. Calidius rogationem de Q. Metello revocando pertulit: quam rem prope per biennium concionibus omnibus agitatam, tandem victus conſenſu civitatis Marii livor impugnare deſtiterat.

LI. Et populum ſua ſponte in favorem Numidici pronum, omnes Metelli Metellorumque liberi, ſed ante omnes indefeſſa ſupplicandi diligentia Metellus Pius plurimum movit. is barba capilloque ſubmiſſo in ſordida veſte flens circumibat: modo Quiritium univerſorum, modo ſingulorum invocans fidem: ſæpe, quo efficaciores preces forent,

§ L. Val. Max. 5, 2. Auctor de Vir. ill. c. 62. Cic. pro Planc. c. 28.

ad genua hominum se demittebat. Idcirco, licet exempli parum salubris videretur, redeundi spem exsulibus ullo modo ostendi, Calidia rogatio accepta est. Is quoque reditus haud minus magnum virum probavit, quam discessus ex urbe demonstraverat.

LII. Forte Trallibus in theatro sedenti literæ de perlata lege, summisque senatus atque populi & concordibus studiis sunt redditæ. has ille non nisi finito spectaculo perlegere dignatus, eundem lætis rebus, quam antea asperioribus, retinuit vultum: animo in omnia juxta firmo, nullumque paulo robustioris affectus indicium edente. Revertentem tantus civitatis favor excepit, ut diem suffecisse gratulationibus ad portam occurrentium negent. Postridie, cum ei concionem Q. Calidius dedisset, hanc in sententiam verba ad populum fecit:

LIII. *Quantas ego vobis grates agere debeam, Quirites, quia verbis exponere nequeo, rerum enim gravitas & amplitudo vim orationis longe exsuperat, id potissimum conabor efficere in præsentia, ut beneficii vestri magnitudinem ipsi intelligatis. sic enim utrumque vobis cognitum atque persuasum erit: & me daturum operam, ut æqualem vestræ prolixissimæ voluntati gratiam, si non opere, quod factu perquam est difficile, animo certe, votoque ac conatu rependam; & majora esse vestra promerita, quam ut temere quisquam ea non admonitus, neque edoctus, quanti sint, intelligat.*

LIV. *Id quidem in promiscuo apertoque positum est, quidquid in urbe rerum domina honores amplissimi, dignitas eximia, locus in summo terrarum orbis consilio illustris, conferre homini felicitatis possunt, id omne ferente viro fortissimo, Q. Calidio tribuno plebis, vobis approbantibus atque jubentibus, redditum mihi ac restitutum esse. præterea patriam, domum, penates, quæ cuique gratissima esse solent, vestro beneficio recepi. filium pientissimum, carissimos fratres, jucundissimos propinquos, amplexus, vestri muneris magnitudinem ex modo meæ horumque lætitiæ metiri potui.*

§ LI. Diodor. ap. Vales. Plut. in Mar. c. 52. Cic. ad Quirit. post redit. c. 10. § LII. Val. Max. 4, 1. Auctor de Vir. ill. § LIII. Vellej. 1, 45. Liv. Epit. Agell. 13, 27.

LV. *Amicis insuper, neque numero spernendis, nec genere, (quando quibus cara respublica est, iidem ferme salutis meæ fuerunt studiosi) aucto etiam post absentiam desiderio, cum iterum frui datur, vestri favoris, per quem rei mihi longe pretiosissimæ tanta restituta facultas est, non possum non meminisse. Estne igitur aliquid his in rebus amplius? Est profecto! nam, ut ego quidem existimo, vir bonus quandoque his omnibus, si non lubenti, æquo tamen animo careat, ubi teneri illa tam grata nequeunt, nisi fas & honestum negligatur.*

LVI. *Cujus rei quamquam est in utraque fortuna mea magnum & præsens monumentum, de me tamen nihil dicerem, nisi res ista plus ad hujusce diei gratulationem, quam ad molestam præteriti temporis recordationem pertineret: immo tanto erit hæc commutatio rerum lætior, cum priorum juxta posita imagine illustrabitur. Igitur cum pestiferas leges L. Apulejus ferre inciperet, earumque rerum fundamenta jaceretis, quas deinde, quod aliter fieri nequibat, cum ipsis auctoribus averruncandas putavistis, idem ego patriæ amantissimus, cupidus vestri, pater non tristis, amicus non morosus, horum omnium potius ferre desiderium, quam videre ruinam, nedum hæc velut cuniculo suffodientibus auctoritatem atque manum præstare, malui.*

LVII. *Nec erant hæc latu parum acerba aut levia: sed tamen in animo meo tantum valuit ea consolatio, quod his interea omittendis servata mihi fides in rempublicam, servata patriæ caritas, officium civis, dignitas senatoris erat, ut nullam mihi voculam excidisse, nullam lacrimam, aut frontis vultusve nubeculam conspectam, neque exceptum aliud judicium a quoquam putem, quo aut pœnitentia consilii mei, aut deploratio fortunæ argueretur. Vincit enim omnes vitæ suavitates mentis bene sibi consciæ tranquillitas: & hæc recordatio, nihil me in republica aut fecisse turpiter, aut suasisse cupide, nihil aut dixisse per adulationem, aut reticuisse per metum, adeo sensum omnem abstersit exsilii mei, ut pro nihilo ducerem, loco sejungi a vobis, quibus animo manerem affectuque conjunctissimus.*

§ LVII. Val. Max. 1, 13.

LVIII. *Sane tum quoque nihil jucundius fuiſſet, quam ſi conſpectu complexuque horum omnium frui, ſimulque cum his conſultare de republica, leges moreſque bonos tueri, reſiſtere pravis licuiſſet. Ceterum majoris illa felicitatis videbantur, quam ut a Diis immortalibus petere, aut ſperare deberem. Quod igitur vel optare improbum videbatur, id mihi reddidiſtis, Quirites, ut de meo reditu, cum ab eo, qualis diſceſſeram, nihil ſciretis immutatum, ſciſceretis. Qua una in re cum multiplex inſit gratia, quod ab unoquoque cerni poteſt, quodve prius eſt ſignificatum, de iis in præſentia taceo: id ſilere nullo pacto poſſum, in quo non ſolum magna eſt præſentis temporis exſultatio, ſed etiam futuri fiducia.*

LIX. *Sive enim ad me refero cogitationem, ſive inimicos reſpicio, ſive ad hunc populum Romanum oculos verto: nihil occurrit, quod non ſit aliqua nec mediocri gratulatione dignum. Me enim quia revocaſtis eadem illa ſentientem, ob quæ eram ex urbe ejectus, ampliſſimum præbetis teſtimonium, tum quoque ſi quid acciderit, id innocenti, vobiſque invitis, accidiſſe. Inimicos autem ſic ulciſcitur hæc mea reſtitutio, ut, ſi aliquando patriæ caritatem ſuis affectibus anteferre didicerint, iis plurimum profutura videatur.*

LX. *Cum enim nihil æque ac honores opeſque affectent, quas ſine vobis adipiſci nemo ſalvis legibus poteſt; hinc ſenſum cognoſcere populi Romani, eademque perſpicere poterunt, quanto meliora ac honeſtiora ſint, quæ volentibus & ſcientibus vobis, quam quæ deceptis obtinentur. Vos autem, Quirites, hoc facto documentum omnibus gentibus exhibuiſtis, populum Romanum, etiamſi cum aliis commune hoc habeat, ut aliquando circumveniri poſſit ac decipi, tamen id habere proprium & eximium, ut in errore minime diu perſeveret.*

LXI. *Idcirco quod a vobis peccatum aliquando fuit, id eis adſcribendum apparet, qui vos ſimulatione honeſti bonique ad alia omnia illexerunt: quod autem, re pleniſſime cognita, veſtræ voluntati, veſtriſque relicti moribus ſtatueritis, id tale eſſe, ut incepto magnificum, jure honeſtum, utilitate non aſpernandum omnes fateantur. Atque id mihi fundamentum eſt minime*

infirmum egregiæ ſpei, fore in poſterum, ut, veſtro judicio atque voluntate perſpecta, melius & æquabilius ſe res Romanæ habeant, probi confirmentur, pravi corrigantur: ſi qui corrigi non poterunt, ab eorum tamen furore conſenſu plurium & meliorum defendatur reſpublica.

LXII. *Sed hæc omnia quia non ſine numine Deorum facta ſunt, eorumque tutela opus habent, quorum munere data ſunt & reſtituta: ad ſalutandos eos, & precandos, ut hanc mentem perpetuam populo Romano eſſe velint, ire me æquum eſt.* His dictis, in Capitolium aſcendentem, & inde repetentem lares ſuos, tota propemodum civitas deduxit. Sub eoſdem dies C. Marius, ne reditum inimici videret, per cauſam voti, quod bello Cimbrico Magnæ Matri voviſſet, in Aſiam navigavit.

§ LXII. Agell. 13, 27. Plut. in Mar. c. 52.

JOANNIS FREINSHEMII SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXV.

IN LOCUM LIB. LXX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI.

Cum M'. Aquillius de pecuniis repetundis causam diceret ipse, judices rogare noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore ejus discidit, ut honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero ejus rei solus auctor. T. Didius proconsul adversus Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit, & ejus regni civitates senatus liberas esse jussit. Ariobarzanes in regnum Cappdociæ a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, ut amicitiam populi Romani peterent. P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum injuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exsilium missus est. C. Sentius prætor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se

judicia transferrentur, ſuſtinente cauſam ejus M. Livio Druſo tribuno plebis : qui, ut vires ſibi acquireret, pernicioſa ſpe largitionum plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.

I. Q. Cæcilius Metellus Nepos in conſulatu collegam T. Didium habuit, eum, qui de Scordiſcis nobilem triumphum duxerat. Hi cum inivifſent magiſtratum, prodigia frequentia nuntiata. Bubo conſpectus in Capitolio ſupra Deorum ſimulacra fuerat. deinde taurus, ad piandum adhibita victima, ante cultrum exanimis procubuit. Sereno tonuit. Fulmine pleraque decuſſa. Haſtæ Martis in regia motæ. Apud ædem Apollinis cum decemviri immolarent, caput jecinori defuit.

II. Sacrificantibus anguis ad aram inventus. Item androgynus in mare deportatus. In Circo pila militum ardere viſa. id quidem portendiſſe victoriam judicatum eſt: quemadmodum fruges & tempeſtates bonas, quod ludis in theatro creta candida pluit. His temporibus lata eſt ex nominibus conſulum *lex Cæcilia & Didia* appellata, *de trinundino ferendarum legum : &, ſi pluribus capitibus promiſcue ſit latum, populo repudiare, aut accipere, quæ viderentur, liberum; neque totam ſimul rogationem aut abjicere, aut jubere neceſſum eſſet.*

III. Sub hæc tempora, quo ſanctius religiones Cereris haberentur, cujus pacem ad Siciliæ tutelam plurimum pertinere putabant; ſacerdotem a Velia arceſſi placuit, quæ perita ſacrorum Græcorum eſſet: prætoremque urbanum C. Valerium Flaccum de civitate ejus ad populum ferre. C. Valerius ex ſenatuſconſulto ad populum tulit, *ut Calliphana Velienſis* (id nomen mulieri) *civis Romana eſſet.* Eodem anno L. Cornelius L. F. L. N. Dolabel-

§ I. Jul. Obſeq. § II. Cic. pro Sext. c. 64. ad Attic. 2, 10. pro dom. c. 16 & 20. Philip. 5, 3. & pro Balb. c. 24. Val. Max. 1, 1.

la proconſul ex Hiſpania ulteriore de Luſitanis urbem triumphans ingreſſus eſt, a. d. V Kal. Februarias. M'. Aquillius, cujus ſi non majora, celebriora certe, lætioraque urbi geſta fuerant, exemplo P. Rupillii, de fugitivis ovatione contentus fuit.

IV. Tum producti in Circum dedititii, aliud, quam exſpectabatur, populo Romano ſpectaculum dedere. Cum enim in hoc tantum prorogatam ſibi vitam cernerent, ut alienæ voluptatis cauſa per ludibrium morerentur, ferrum, quod adverſus beſtias datum erat, in mutua vulnera ſtrinxerunt. Superſtes omnibus Satyrus venabulum in ſua viſcera direxit. Multi rebantur, majori gloria periſſe victos, quam victorem vivere. vir enim bello fortiſſimus, ſed avaritia infamis, anceps judicium ſuſtinebat, a L. Fuſio de pecuniis repetundis poſtulatus. & quoniam multis criminibus teſtimoniiſque convictus, miſericordiam judicum, in qua una reliqua ſpes erat, precum humilitate concitare aſpernabatur; non evitaſſet triſtia ſuffragia, ni M. Antonii eloquentia ingenioque fuiſſet liberatus.

V. Is inter perorandum moto inſigniter conſeſſu, cum & ſedenti inter judices Mario collegam ſuum, communemque imperatorum ſortem commendando, lacirmas expreſſiſſet, mira movendorum affectuum arte, mœſtum atque ſordidatum ſenem excitavit. *Huc*, inquit, *ades M'. Aquilli, & quoniam verba mea fletus impedit, tu ſaltem pro temetipſo, in hoc fortunarum capitiſque diſcrimine hos roga. Eſt omnino, eſt etiam, ubi fortes viros non pudeat demittere pauliſper invictos ſpiritus, & quemadmodum Deos, ſic etiam in quorum manibus fata noſtra Dii poſuerunt, deprecari. Me miſerum, non movetur, ſilet, ſiccos oculos, vultum priorem retinet: homo nihil ab adoleſcentia aliud meditatus, quam ut omnia, quæ ſibi putaret optanda, per virtutem obtineret, quid ſit rogare neſcit!*

VI. *Vos igitur, judices, quid facietis? quo tandem animo eri-*

§ III. Marm. Capitol. Cic. de Orat. 2, 47. Verr. 5, 6. pro Flacc. c. 34. Brut. c. 62. & de Offic. 2, 14. Athen. 5, 14. Diodor. l. 36. Liv. Epit.

tis? hancne condemnabitis tam rigidam mentem, quæ utinam aliquantum ſuo periculo flecteretur! Sed ille maximis periculis aſſuetus, timoris expers, & qui in aſperrimis bellis militem conſtantiſſimum, imperatorem invictum præſtitit, interire, quam ſupplicare, melius, ſanguinem, quam lacrimas, fundere facilius putat. Atque utinam, quæ pro republica paſſus ſit vulnera, quas exceperit plagas, videre poſſetis! non vererer, ne minus ad miſericordiam facta hujus, quam aliorum verba valerent; neve ſanguini hujus pro republica effuſo denegandum clementia veſtra duceret, quod multorum ſæpe reorum pro ſemetipſis edito ploratui tribuendum judicavit.

VII. *Sed bene*, inquit, (tunicam Aquillii cum dicto ſcindens) *quod fidæ cicatrices adhuc indubitabili teſtimonio vulnerum pro patria exceptorum honeſta loca monſtrant: pro hac, inquam, patria, cujus conſpectu carere miſerum eſſet eos, quorum opera conſpicuam ſuam inter omnes populos amplitudinem illa retinuit.* His atque ſimilibus ab Antonio dictis, cum etiam multa de vulnere illo, quod Aquillius ab Athenione acceperat, dixiſſet, & ſi poſt hæc omnia talis amittendus civis eſſet, facunde miſeraretur; concionem univerſam, velut injecta manu, ab ira criminum, ad lenitatem ac miſericordiam ita retraxit, ut ſumma populi Romani voluntate, M'. Aquillius haud dubitanter abſolveretur. quod notabile ſummi oratoris artificium, neglectum annalibus, ſolo Cicerone auctore, Livius in hiſtorias ſuas retulit.

VIII. Interim Siciliam, ſupra horribiles bellorum calamitates, etiam magiſtratuum Romanorum avaritia crudeliter vexatam, L. Sempronius Aſellio prætor abſtinentia & æquitate ſua recreavit. quæ res quo rarior his temporibus, eo magis neceſſaria, diligentius quam in tranſcurſu notanda eſt. Romanus populus, cum olim bonis legibus inſtitutiſque uteretur, maxima bella feliciter confecit: multiſque devictis populis, pulcherrimum & firmiſſimum omnium, quorum memoria exſtat, imperium conſtituit. Sed eodem auctu creſcente fama atque opibus, ſuperbia & lu-

§ VI. Cic. pro Milon. c. 37. § VII. Quinctil. 2, 15.

xus invaluit : explosaque veteri frugalitate & patientia ; qui in otio atque deliciis contererent vitam, clari beatique habebantur. Sumtuosæ epulæ, unguenta, vestis stragula, ceteræque supellectilis immensa pretia in honore erant : quacunque aspiceres, ebore atque argento nitebant triclinia ; neque ea potior pars impensarum, materiam longe vincente manipretio.

IX. Vina, quantumvis bona, nisi Falerna aut Chia essent, contemnebantur : in piscibus, ceteroque obsonatu, idem fastidium erat. neque alia reliquarum rerum ratio. mollibus pellucidisque vestibus, meretricio potius, quam muliebri cultu, juvenes amicti vel in foro conspiciebantur. Atque inter hæc certamina vitiorum, uti cuique rei dignitas ex insania hominum constabat, pretia in immensum augebantur. Falernum centenis in testam denariis, Pontica salsamenta quadringenis vendebantur : quaterna talenta coquorum laudatorum æstimatio erat : delicatos pueros etiam majore multo pecunia licitabantur. Hi mores ut exhaurire arcas docuerant, ita his artibus exhaustas aliis æque perniciosis replere cogebant. inde mira mox rapinarum, injuriarum, fraudiumque & perjuriorum seges. neque alii jam in provinciis, quam apud urbem, mores erant : luxus & avaritia omnia pervaserat.

X. Sed supererant adhuc pauci ex insignibus viris pristinæ severitatis & parsimoniæ memores, quibus debet imperium populi Romani, quod aliquanto diutius stetit. Hi ubi in provincias cum imperio venissent, serio vitiis obviam ibant, non magis acerbitate pœnarum edictorumve, quam exemplo, cum suam quisque vitam, velut ex alto & conspicuo loco, imitandam provincialibus proponerent. Ex his vel clarissima fama circum hæc tempora Q. Mucius Scævola fuit. Qui prætor in Asiam missus, probatissimum ex amicis P. Rutilium integerrimæ vitæ hominem sibi legavit, cujus fide, consilio, industria, ad

§ VIII. Liv. Epit. Diodor. ap. Valef. Flor. 3, 12. § IX. Plin. 14, 6 & 17, 9, Diodor. Justin. 38, 8.

omnia uteretur. Jam primum neque ipſe cuiquam ne minimo quidem ſumtui erat; neque comites eſſe patiebatur: omnia, quæ ſocii proconſulibus prætoribuſque præbere conſueverant, ſua pecunia emebat.

XI. Frugalitate deinde & incorrupta juſtitia provinciam ex priſtinis calamitatibus mire recreavit. Superiores proconſules, ne offenderent equites, in quorum manu judicia Romæ, & apud eoſdem in provinciis publica erant, quadam quaſi ſocietate cum avaris & violentis hominibus inita, ferri agique omnia ex illorum arbitratu ſineba t: interdum & ipſi pro ſe rapiebant, ſpoliabant: nihil a cupiditate intactum, nihil a libidine purum patiebantur. At Q. Scævola ſe ſuoſque abſtinentia, ceteros jure diligenter & ſancte dicundo, & qui eorum inſanabiles eſſent, pœnis coercebat. Aſiaticos ſuis legibus inter ſe diſceptare jubebat: pactiones publicanorum ſervabat: extra quam ſi ita negotium geſtum eſſet, ut eo ſtari non oporteret ex fide bona. de quibus rebus in jus itum eſſet, quod, cauſa cognita, dati judices (dabat autem inculpatos) pronuntiaſſent, dari fieri excluſa calumnia cogebat. atrociora crimina capitali vindicta inexorabiliter proſequebatur: ut etiam diſpenſatorum ſocietatis facile principem, quamquam de libertate cum dominis pactum, manumiſſione non exſpectata, in crucem tolleret.

XII. Interim & publicani, ſpectaculo ipſis acerbo, provincialibus læto, omnibus novo, ab iis, quos antea modis omnibus impune vexaverant, condemnati in vincula ducebantur. His rebus cum per menſes ferme novem (nec enim diutius in provincia fuit) indefeſſam operam dediſſet, tantam ubique approbationem promeruit, ut & in provincia decreto civitatum Mucia feſtum inſtituerentur, & ſenatus deinceps ituris in provinciam magiſtratibus, exemplum atque formam officii Scævolam proponeret. Haud dubie publicani fremebant. nam & occaſione vindictæ ob-

§ X. Val. Max. 8, 15. Diodor. § XI. Cic. ad Attic. 6, 1. Diodor.

lata, cum in Scævolam non possent, in Rutilium deinde virus conceptum bilemque turpiter effuderunt, ut in loco exsequemur.

XIII. Sed P. Asellio, patre quæstorio natus, quem recens Q. Scævolæ gloria laudabili æmulatione accenderat, optimum ex amicis C. Longum secum in Siciliam legatum & adjutorem duxit. Syracusis deinde splendidissimum equitum Romanorum adhibuit Publium quendam, quem vidit & valde laudat, forte beneficiis ejus usus Diodorus, cujus ex reliquiis hæc nobis historiæ concinnata est portio. Horum consiliis & opera tum ceteram jurisdictionis partem præclare absolvit, tum inprimis effecit, ut iis maxime prospiceret, quorum opportunissima ad injuriam infirmitas erat. Pupillis enim & viduis, quibus legitimi tutores non essent, cum alii magistratus dare tutorem consuevissent, tutorem neminem dedit: *se tutelam illorum curamque recipere*, professus. præstititque promissa, & litibus eorum omnibus diligenter & integre judicatis, ipsos patrimoniumque eorum, contra potentium aut callidiorum hominum iniquitatem protexit.

XIV. Privatis etiam publicisque maleficiis secundum leges moresve bonos coercendis assiduum vindicem, pacis vigilantissimum custodem exhibuit: servos, ne iterum res novandi occasiones captarent, cum telo esse vetuit. Hæc instituta cum toto imperii sui tempore constanter retinuisset, ita decessit ex Sicilia, ut, quam intraverat miserrime affectam insulam, eam tantum non ad pristinæ felicitatis exemplum beatam florentemque relinqueret. Romæ quoque censores creari non tempus magis, quam mores postulabant. Petiturus esse Marius credebatur. sed ille abstinuit, offensas declinans, quæ tam corrupta civitate bono censori certæ gravesque imminebant. sic ipse prætulit verbis: sed alii metu repulsæ territam hominis ambitio-

§ XII. Cic. ad Attic. 5, 17. Verr. 2, 2. & ibi Pedian. Val. Max. 8, 15. § XIII. Diodor.

nem putabant, quod ex Apulejana feditione magna fe apud fenatum pariter populumque invidia laborare fentiret.

XV. L. Valerius L. F. L. N. Flaccus, M. Antonius C. F. M. N. creati. T. Didius conful in Hifpania citeriore contra rebelles fignis collatis feliciter dimicavit. eidemque prorogata in annum fequentem provincia eft, quo Cn. Cornelius Lentulus, P. Licinius Craffus confules fuerunt. *His confulibus anni magni converfionem cum phœnicis avis vita* (*fic enim folere*) Manilius fenator *factam* prodidit, *circa meridiem*, *quo die fignum Arietis fol intraverit.* Hoc demum anno fenatufconfultum factum eft, *ne homo immolaretur.* & ex eo fociis etiam, qui tam prodigiofa facra ufurpabant, iis interdictum. In urbe fupplicatum eft, quod androgynus inventus erat: homo in mare deportatus eft. Pifauri ex terra fremitus auditus.

XVI. Muri pinnæ fine terræ motu paffim dejectæ, civiles fignificare difcordias vifæ. Nurfiæ fimulacrum Jovis in partem finiftram converfum. Cupreffea fimulacra Junonis Reginæ pofita funt per virgines ter novenas, quæ urbem luftraverant. Conditum a cenforibus luftrum eft quintum atque fexagefimum. Alia cenfuræ acta latent: nifi quod princeps fenatus lectus eft M. Æmilius Scaurus, quem & fuperiores cenfores binis luftris legerant: nec enim ornata ab Antonio manubiis imperatoriis Roftra magnopere ad rem pertinent. Una tamen res haud indigna memoratu: motus fenatu M. Duronius traditur, quod legem de coercendis conviviorum fumtibus latam tribunus plebis abrogarat. ifque M. Antonium ab hac ira poftulavit ambitus, faceto ad cenforem Helvii Manciæ dicto, *aliquando ipfi fuum negotium agere licere.*

XVII. Eodem anno contra Mœfos Dardanofque, itemque in citeriore Hifpania, bene gefta refpublica eft. Prius

§ XIV. Cic. in Verr. 5, 3. Plut. in Mar. c. 51. § XV. Fragm. Capitol. Jul. Obfeq. Plin. 10, 2 & 30, 1. Plut. quæft. Rom. c. 83. § XVI. Fragm. Capitol. Cic. de Orat. 2, 47. Val. Max. 2, 9. Jul. Obfeq.

illud decus incertum eſt, utrumne ſit ad alium quem ducem referendum, an vero tribui C. Sextio debeat, quem pro prætore Macedoniæ, Denſeletis ſociis, adverſus ceterorum barbarorum defectionem bellaſſe novimus. Celtiberos eorumque ſocios haud dubie T. Didius proconſul vicit. quo tempore inclita Q. Sertorii virtus fuit, qui in exercitu Didii tribunus militum agebat. Cn. Domitius Ahenobarbus, C. Caſſius Longinus conſules ſequuntur. Lupus urbem ingreſſus, in domo privata, bubo in Capitolio occiſus. Fulmine pleraque decuſſa. Signa aurata Jovis cum capite, columnaque disjecta. Fæſulis ſanguine terra manavit. Arretii mulieri e naſo ſpicæ farris natæ: eadem farris grana vomuit. Urbs luſtrata eſt.

XVIII. Hoc anno Ptolemæus, qui Cyrenis regnaverat, cum teſtamento populum Romanum heredem reliquiſſet, deceſſit. Huic Ptolemæo cognomentum *Apioni* fuit, ab Ægyptio numine Api. quo etiam vocabulo rex alter fuit, qui viceſimo poſt anno Libyam, in qua regnaverat, imperio populi Romani, eodem uſus genere liberalitatis, adjecit. eaque parum animadverſa res, ad perturbandam rerum geſtarum ſeriem fraudi quibuſdam ſcriptoribus fuit. Cyrenaicum regnum eo tempore civitates maxime Libycæ Pentapoleos complectebatur, a numero præcipuarum urbium *Pentapolis* appellata. Præter ipſam Cyrenen, Berenice, Arſinoe, Ptolemais, Apollonia fuerunt.

XIX. Id regnum antiquitus ditionis Ægyptiorum regum fuit: Ptolemæo Phyſcone genitus Apio, ſed ex pellice, teſtamento patris acceptum, ad Romanos, quam ſuam ſtirpem, tranſmittere maluit. quod quo minus prohiberent, qui tum Ægyptum tenebant, præter inveteratam nominis Romani magnitudinem domeſticis incommodis vetabantur. Ne tamen per occaſionem amiſſa recuperarent, ipſis fortaſſe Cyrenenſibus aſſueta imperia, quam nova & externa, de-

§ XVII. Cic. in Piſon. c. 34. Jul. Obſeq. Liv. Epit. Agell. 3, 27. Plut. in Sertor. c. 4. Caſſiodor. Chron. § XVIII. Sext. Ruf. c. 13. Juſtin. 39, 5. Appian. Liv. Epit.

sideraturis; *civitates liberas esse, suisque legibus uti*, senatus jussit: satis pro suo futurum ratus, quidquid alienæ ditioni detraxisset.

XX. Hoc etiam anno res in Hispania imperatore T. Didio gestæ. Urbs celeberrima Celtiberorum Castulo culpa militum amissa, statimque virtute & ingenio Q. Sertorii recuperata est, adjecto & auctario vicini oppidi expugnati, a cujus juventute adjuti rebelles fuerant. Quippe Castulonenses, ubi pars Romanarum copiarum hibernabat, cum ex copia rerum milites multa petulanter & plerumque temulentos agere viderent, a Gyrisenis clam evocato auxilio, passim per domos, ut quemque Romanum nacti erant, obtruncant. Orto tumultu, Q. Sertorius cum paucis, qui forte cum eo erant, oppido elapsus, aliosque subinde, qui inter trepidationem evadebant, colligens, mœnia circumibat, donec ad portam, qua admissi hostes fuerant, pervenit. ad quam collocato præsidio, quod facere Hispani, dum ad occidendum præsidium plus celeritatis, quam consilii adhibent, neglexerant; cum ceteris irrumpit in urbem: incautos & nihil jam hostile, deletis aut fugientibus, ut rebantur, Romanis, exspectantes invadit, turbat. pars intra oppidum, multi ad portam, quo erupturi properaverant, opprimuntur.

XXI. Puberibus omnibus interfectis, Q. Sertorius armis vestibusque Celtiberorum sumtis, protinus ad Gyrisenos tendit. Illi, specie patrii cultus decepti, cum redire suos, re Castulone ex sententia perpetrata, putarent, portis patentibus obviam per gratulationem effunduntur. ibi facta celeriter impressione, multi mortales intercepti: ceteri dediti sub corona venierunt. Egregium deinde par consulum iniit, P. Licinius Crassus, Q. Mucius Scævola, qui in omnibus magistratibus, præterquam tribunatu, collegæ fuerant. His consulibus & causæ socialis belli quædam, & præsagia complura exstiterunt. Lex Licinia Mucia de

§ XX. Plut. in Sert. c. 4.

civibus regundis, qua maximus numerus ſociorum, pro civibus Romanis ſe gerentium, ad ſuas quiſque civitates remittebantur, ita alienavit principum Italicorum animos, ut ea vel maxima cauſa belli poſt triennium erupturi fuiſſe credatur.

XXII. Prodigia multa nuntiata ſunt. Lactis pluvia Cære: hiatus terræ Venafro. Præterea fulminis afflatu pleraque animalia exanimata. Agnus biceps, puer ternis manibus pedibuſque natus. ſed haſtas Martis motas, tumultus certam ſignificationem habere viſum: illud etiam inſtantis inter conſanguineos populos belli, quod vultures canem mortuum laniantes ab aliis vulturibus occiſi comeſique fuerant. Sed & majoris miraculi res additur: Eutychiden quendam Lebadiæ in Trophonii antrum digreſſum (multorum menſium expiatione, variiſque ſuperſtitionum & terribilibus ludibriis, curioſorum hominum ea temeritas conſtabat) tabulam æneam extuliſſe, quæ ad res Romanas pertineret.

XXIII. Ceterum domi foriſque ſatis tranquillus annus fuit. eoque Q. Scævola conſul, cum alioquin regendis provinciis, ad gloriam ex Aſia partam nihil ultra poſſe adjici putaret, detrahi aliquid poſſe, ne ſumtui eſſet ærario, provinciam depoſuit: cujus cupiditate plerique, etiam ſatis boni, ſolebant delinquere. L. Craſſus, Galliam citeriorem ſortitus, provinciam excurſionibus ignobilium latrunculorum infeſtam pacavit, ſumma diligentia oppreſſis prædonibus: *quem ideo ſpiculis prope ſcrutatum eſſe Alpes* Cicero dixit, *ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam quæreret.* Sed hujus quidem ineptæ cupiditatis fructu caruit, opprobrio manente. Cum enim Romam reverſus triumphum a ſenatu poſtularet, ſenatuſque propter ſummam ejus in republica potentiam ac dignitatem in decernendo gratificaretur, Q. Scævola non dubitavit reipublicæ magis, quam collegæ, habere rationem, interceſſitque,

§ XXI. Cic. pro Corn. & Offic. 3, 11. § XXII. Aſcon. in Corn. Jul. Obſeq. Pauſan. l. 9.

ne ſenatuſconſultum de triumpho ejus fieret, qui neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes populi Romani eſſe dicerentur, ad hæc nullius illuſtris, neque certi ducis ſigna ſecutos, confeciſſet.

XXIV. Ita contra virum eloquentiſſimum, integerrimi graviſſimique auctoritas vicit, ne, pervulgato eximiæ virtutis aut felicitatis præmio, & injuria honorem eum ſevera lege meritis, & reipublicæ detrimentum proveniret: minus poſtea anniſuris pleriſque, ſi eadem merces mediocribus rebus, quæ maximis, ſummaque ut plurimum cura periculoque conficiendis, præſtaretur. De cetero ſancte integreque conſul Licinius præfuerat, ut neque inimicorum judicia conſcientiamque exhorreſceret. Namque C. Carbonem, cujus patrem damnaverat, ſtudio vindictæ ad ſpeculanda acta ſua venientem, adeo non ſubmovit, ut inſuper locum ei daret in tribunali, nec niſi eo coram cognoſceret. Dixiſſe tamen Craſſum ferunt, cum ſe ita videret obſervari, ſe nullius rei tam pœnitere, quam quod unquam in judicium vocaviſſet.

XXV. Interim in urbe Siculis Haleſinis, quod habebant inter ſe de ſenatu cooptando controverſias, Roma leges petentibus, cenſuerunt Patres, *uti C. Claudius Ap. F. Pulcher, prætor, de ſenatu cooptando leges conſcriberet.* C. Claudius, qui antiquis noviſque de cauſis bene Siculis cupiebat, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, inſulæ patronis, de eorum ſententia leges Haleſinis dedit, *ne quis minor annis triginta, quive quæſtuariam artem exercuiſſet, cuive cenſus juſtus non eſſet, legeretur.* Iiſdem conſulibus graviſſimam ſeditionem tribunus plebis C. Norbanus excitavit, die Q. Servilio Cæpioni dicenda. Reum L. Licinius conſul defendebat. intercedebaturque rogationi a duobus de collegio, L. Cotta, T. Didio. ſed Norbanus, concitata plebe, & vi pulſis ex templo interceſſoribus, pertulit legem.

§ XXIII. Jul. Obſeq. Aſcon. in Piſon. Cic. de Invent. & in Piſon. c. 26. § XXIV. Val. Max. 3, 7. § XXV. Cic. Verr. 3, 1.

XXVI. In illo tumultu & fuga cum alia indigna facta, tum M. Æmilium, principem & senatus & civitatis, lapide percussum esse constabat. Damnatum fuisse Cæpionem, atque in carcerem ductum, consentitur. Exinde duplex fama est: alii necatum, & a carnifice in Gemonias unco tractum; alii exemtum vinculis, in exsilium ivisse, tradiderunt. quæ & a pluribus affirmata, & alioquin probabilior sententia est, exstante quoque liberatoris nomine. *L. Rheginum tribunum plebis* edunt: *cum veteris amicitiæ memoria, non auctorem modo libertatis, sed etiam comitem fugæ, fuisse.* Certe M. Cicero inter exempla clarorum virorum, quos ipse viderit civitatem Romanam amittere, Q. Cæpionem nominat, eundemque Smyrnæ civem effectum ait: quemadmodum (paulo post hæc tempora) P. Rutilium.

XXVII. Bis damnatum esse Cæpionem (nam & statim post infelicem pugnam senatu motum bonis publicatis ostendimus) incredibile videri non debet, tempora reipublicæ, & legem Norbanam per vim latam reputantibus: præsertim cum alioqui novum non esset, eundem sæpius diversis ex causis damnari, quod & in C. Catone factum esse docui; & antea ob rem male gestam, nunc ob sacrilegium auri Tolosani, condemnatus videri potest. Nam & auri Tolosani mentio nuper in Apuleji tribunatu mota fuerat: &, *hanc exsilii causam fuisse Cæpioni*, diserte Timagenes prodidit, a quo etiam annotatum, divinæque ultioni adscriptum est, *liberos Cæpionis impudicitiæ criminibus infames turpem vitæ exitum habuisse.* Ejusdem anni comitiis ex tribus candidatis consulatus L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus designatus est: alterum (L. Cornelium Dolabellam fuisse, non inani conjectura putant) hominem ita nobilissimum, ut tamen in eo cetera ornamenta pluris, quam ipsa nobilitas esset, C. Cœlius Caldus homo novus, nec ulla ferme re conferendus, in petitione superavit.

XXVIII. C. igitur Cœlio, L. Domitio consulibus no-

§ XXVI. Cic. in Brut. c. 44. & de Orat. 3, 47. Val. Max. 6, 9. Strab. l. 14. § XXVII. Stab. Cic. de prov. cons. c. 3.

vemdiale facrum fuit, quod in Volfca gente lapidibus pluerat. idem prodigium e Veftinis nuntiatum. Volfiniis luna nova decidiffe vifa, non nifi poftero die hora tertia comparuit. Puella biceps, quadripes, quadrimana, gemina feminea natura, mortua nata. Avis incendiaria vifa, occifaque. Fax in cœlo apparuit, & totum cœlum ardere vifum. Terra fanguine manavit, canes faxa tegulafque vulgo roferunt. Fæfulis ingens multitudo inter fepulcra lugubri vefte, pallida facie, interdiu ambulare gregatim vifa. P. Sulpicius C. Norbanum lege Apuleja reum fecit majeftatis, celebris poftea orator, & jam in illa adolefcentia non contemnendus. ideo caufam quoque idoneam nactus, tantum excitarat incendium, ut L. Craffus ad reftinguendum vix conaretur accedere: cum etiam princeps M. Scaurus religione teftis, ftudio & acerbitate accufatoris in reum incubuiffet.

XXIX. Sed Craffus *quæftorem fibi Norbanum fuiffe* memorando, *cui ipfe Romanis moribus parentis effe loco deberet*, caufam invidiofiffimam tanta dexteritate tractavit, ut, cum inter initia vix tenuis venia daretur pro feditiofo & pravo homine dicenti, optatum judicii eventum, abfoluto Norbano, habuerit. Crimen ab audacia tribuni ad Romani populi nec injuftum dolorem referebat, reprehendendaque Cæpionis fuga, & exercitus deplorando interitu, dolorem fuos lugentium oratione refricabat: ut jam ipfi quoque judices, mœftitia & murmure adftantis populi, memoria publicæ calamitatis, & proprio in Cæpionem odio (equites enim Romani judicabant, a quo ordine judicia ad fenatum transferre Cæpio molitus fuerit) quidquid in illum a quoquam factum effet, non injuria accidiffe crederent.

XXX. Scauri quoque ceterorumque teftimonia, non infitiando, fed ab eadem populi ira refellebantur: *quod per illam excitato tumultu effet factum, id C. Norbano in nefario crimine atque in fraude capitali poni non oportere.* Ita vir di-

§ XXVIII. Jul. Obfeq. Cic. de Orat. 2, 25 & 49. Idem de divinat. c. 16. Val. Max. 8, 5.

fertiſſimus, ſeditioſo ac inutili cive in republica retinendo, præclaras fori artes & pulcherrimum vitæ civilis inſtrumentum miſere dehoneſtabat. Sub idem tempus decem in Hiſpanias legati ſunt, ordinandis provinciis, quas T. Didius, P. Craſſus proconſules recens pacaverant. P. Craſſi res adeo ſepelivit vetuſtas, ut vix in Hiſpania fuiſſe ſciremus, niſi triumphi ejus exſtaret memoria, Straboque nobis P. Craſſum narraret ad Caſſiterides inſulas ex Hiſpania navigaſſe.

XXXI. T. Didii aliquanto illuſtriora geſta ſunt: qui Vaccæorum millia viginti occidit: Termeſtinos, validam, nec unquam ſatis pacatam gentem, in planum deducere urbem coegit, & cingi mœnibus vetuit. Colendenſes, oppido poſt novem menſium obſidionem recepto, cum uxoribus & liberis vendidit. Hæc omnia vir belli peritiſſimus, non vi tantum ac armis, ſed etiam ingenio veteranique ducis calliditate perfecit. Semel acerrimo prœlio, cum ad noctem uſque, ſicut incerta victoria, ita multa utrinque cæde pugnatum eſſet, pleraque ſuorum corpora ſilentio denſæ noctis ſepelienda curavit. Poſtridie Hiſpanis per inducias ad ſimile officium procedentibus, quia multo pauciora Romanorum, quam ſua cadavera, cernebant, ceciderunt animi: conditioneſque pacis ex voluntate imperatoris acceptæ ſunt.

XXXII. Pulchrum, & bonis quoque viris imitabile, vaframentum hoc fuit: illud alterum, licet decem legatis approbantibus, nunquam laudaverim. Quoſdam ex Celtiberis convenas circa Colendam C. Marius annis aliquot ante locaverat. iique audaces & egeni pacem provinciæ in poſterum quoque turbaturi videbantur. Idcirco poſtquam agros Colendenſium (hos enim T. Didius promiſerat) accepturi cum uxoribus & liberis ad caſtra Romana veniſſent, educit milites proconſul, caſtriſque recipit barbaros: ſic enim numerum capitum deſcribi melius poſſe. ab

§ XXX. Cic. de Offic. l. 2. & pro Muræn. c. 17. Appian. Hiſp. Strab. Front. Strat. 2, 10. Val. Max. 3, 8.

eadem caufa fegregari pueros mulierefque a viris jubet. Poftremo his ita, uti voluerat, factis, immiffo milite univerfos trucidat. adeo jam in præceps ire mores a veteri gravitate cœperant, ut homines fe mirifice callidos, patriæque vehementer confultum exiftimarent, quod particulam ditionis fupervacuæ, ne fic quidem firmiter, populo Romano retinebant: juftitiam famamque, quibus nulla per homines poffeffio eft præftabilior, decoxerant.

XXXIII. Hujus etiam anni comitia non diffimilem fuperioribus eventum habuerunt, per L. Philippi repulfam: quem nobiliffimum eloquentiffimumque virum, eundemque fumma apud ordines gratia, obfcuræ fortis homo M. Herennius fuperavit, C. Valerio Flacco collega additus. His confulibus Cyrenis advecta publice laferpitii pondo triginta, fic libertatem iftis civitatibus ab fenatu indultam effe arguunt, ut tamen vectigalium agrorumve pars populo Romano exciperetur: ficut raro gratuita funt potentiorum beneficia. Natus eo anno poeta nobilis traditur, T. Lucretius Carus.

XXXIV. Prodigia multa fuerunt. Romæ & circa, fulmine pleraque decuffa. Ancilla puerum unimanum peperit. Fregellis ædes Neptuni nocte patefacta. Vitulo mari cum exta demerentur, gemini vitelli in alvo ejus inventi. Arretii fignum æneum Mercurii fudavit. In Lucanis gregem vervecum, cum pafceretur, & nocte in ftabulo, flamma circumdata nihil aduffit. Carfeolis torrens fanguinis fluxit. Lupi urbem ingreffi. Prænefte lana volitavit. In Apulia mula peperit. Romæ milvus in æde Apollinis comprehenfus. Herennio confule bis immolante, jecinori caput defuit. In facro novemdiali cœna Deæ pofita, a cane adefa, antequam delibaretur. Volfiniis prima luce flamma cœlo emicare vifa, cum in unum coiffet, os flammæ ferrugineum oftendit: cœlum vifum defcendere, cujus hiatu vortices flammæ apparuerunt.

§ XXXII. Plin. 19, 8. § XXXIII. Eufeb. Chron. Jul. Obfeq.

XXXV. Hæc tam multa atque formidabilia lustrationibus prospere expiata fuisse creditum: utique postquam domi forisque pax fuit, L. Cornelius Sulla prætor, cui inter cives & peregrinos jurisdictio evenerat, centum leonum jugatorum pugnam in circo dedit, omnium primus. neque hoc maximum in ea re miraculum, sed quod solutos dedit, cum antea alligati darentur. Rex Bocchus ornandis amici ludis & leones miserat, & Mauros jaculatores, a quibus conficerentur. Hanc præturam Sulla, mox in manu totam habiturus rempublicam, ægre, neque optimis artibus adeptus est. Jam inter anni superioris candidatos repulsam passus erat: quam ille sugillationem in commentariis suis hoc colore inumbrat, *populum maximos ab se ludos propter amicitiam Bocchi exspectantem, prætura negata, cogere ad ædilitatis petitionem voluisse.* nam ab ædilibus, inveterato jam more, splendidissima munera populus exigebat.

XXXVI. Sulla, cui præter ætatem minoribus gerundis magistratibus tempus terere non placebat, ædilitate transmissa, nihilominus comparavit bestias, in prætura daturus. eaque spe, simul ambiendo largiendoque, populum induxit, ut iterum petentem, prætorem facerent. Idque salse ipsi exprobratum est a Cæsare, de cujus faceto ingenio supra narravimus: qui Sullæ per iram minitanti, *sua se potestate usurum*, *Recte*, inquit, *tuum appellas*, *quod emeris.* Eadem æstate duo ex Hispania triumphi a duobus proconsulibus intra triduum ducti. a. d. IV Idus Jun. de Celtiberis T. Didius T. F. Sex. N. triumphavit. pridie Idus de Lusitanis P. Licinius M. F. P. N. Crassus. Neque tamen Hispani quiescebant, quin statim res novas molirentur, nisi motus eos mature supplicio quorundam principum, urbiumque ruinis, Nasica compressisset.

§ XXXV. Plin. 8, 6. Auctor de Vir. ill. c. 75. Val. Max. 7, 5. Plut. in Sull. c. 6. Cic. de Offic. 2, 16. § XXXVI. Marmor. Capitol. Ascon. in Pison. Jul. Obseq. Sueton. de clar. rhetor. 1, 6. Agell. 15, 21.

XXXVII. Cenſoriis deinde comitiis Cn. Domitius Ahenobarbus, L. Licinius Craſſus facti, Latinos, uti ſe vocabant, rhetores claudere ludum impudentiæ juſſerunt. Cujus edicti verba veneratione antiquitatis lubens refero. *Renuntiatum eſt nobis, eſſe homines, qui novum genus diſciplinæ inſtituerunt: ad quos juventus in ludos conveniat: eos ſibi nomen impoſuiſſe Latinos rhetoras: ibi homines adoleſcentulos totos dies deſidere. Majores noſtri, quæ liberos ſuos diſcere, & quos in ludos itare vellent, conſtituerunt. Hæc nova, quæ præter conſuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eo venire conſueverunt, videtur faciundum, ut oſtendamus noſtram ſententiam, nobis non placere.*

XXXVIII. Credo, multos eorum, qui talia nunc legunt, ex præſentibus moribus miraturos, quid ita Craſſus, clariſſimæ homo eloquentiæ, ſtudia, quibus favere debebat, ſuſtulerit? Immo tum quoque non defuerunt, qui dicerent, Craſſum acui adoleſcentium ingenia, veluti per invidiam, noluiſſe: cum ille contra, ingenia obtundi, corroborari impudentiam, nollet. intelligebat enim vir ingenioſiſſimus, quod utinam omnes, qui civitatibus præſunt, quanto reipublicæ dehoneſtamento & periculo, adoleſcentuli pro egregiis & profuturis, abſurda, fatua, & ab uſu rerum abhorrentia doceantur.

XXXIX. Ceterum cenſoribus haud plus contra mores aliorum, quam propter ſuos certaminis fuit. Craſſi celebris contra collegam oratio fuit, qua in maxima populi concione, ſi unquam fuit, Cn. Domitium haud minus facetis, quam ſeriis prudentibuſque, dictis obruit: in utroquo genere pariter validus, ingeniique tam admirabili temperamento, ut urbaniſſimus ſalſiſſimuſque omnium, idemque ſeveriſſimus & graviſſimus videretur. De Cn. Domitio Ahenobarbo dixit, *non eſſe mirandum, quod aheneam barbam haberet, cui eſſet os ferreum, cor plumbeum.* Novi in-

§ XXXVIII. Cic. de Orat. 3, 24.

ter hæc consules C. Claudius Pulcher, M. Perperna supplicationem ad pulvinaria Deorum indixerunt prodigiorum causa, quod in æde Fortunæ Equestris bubo comprehensus inter manus exspiraverat. Fæsulis fremitus terræ auditus; puer ex ancilla natus sine foramine naturæ, qua humor emittitur; mulier duplici natura inventa; fax in cœlo visa; bos locuta fuerat; examen apum in culmine privatæ domus consederat.

XL. Volaterris sanguinis rivus manaverat. Romæ lacte pluerat. Arretii duo androgyni inventi; pullus gallinaceus quadrupes natus; fulmine pleraque icta fuerant. Populus Cereri & Proserpinæ stipem tulit. Virgines viginti septem carmen canentes, urbem lustraverunt. Censores, recensito senatu, & M. Scauro quartum principe lecto, lustrum fecerunt sextum atque sexagesimum, quo inter se consensu, non reperitur: censuram sane totam dissimilitudine morum & frequentibus jurgiis discordem fuisse constat: cum austeritatem atque contumaciam Domitio Crassus, sumtuosam domum & alia luxui propiora Crasso Domitius objectaret.

XLI. Sane multa egerat Crassus, quæ severe judicanti, censorem haud satis decere viderentur. duos scyphos ex argento Mentoris manu cælatos sestertiis centum, hoc est, tribus fere millibus imperialium emtos, itidem argentum factum sex millibus nummis in libras, sive imperialibus plus minus centum quinquaginta, emta habebat. sed præcipue magnificam in palatio domum adversarius taxabat, graviterque increpans tanti habitare censorem, pro illa sestertium sexagies (ad centum octoginta millia imperialium) identidem offerebat. Et Crassus, ut erat præsens ingenio semper, & faceto lepore sollers, *addicere se* respondit, *exceptis sex arboribus.* eæ fuere loti, patula ramorum opacitate insignes. ibi Domitio, *ne uno quidem denario, si*

§ XXXIX. Cic. in Brut. c. 14. & de Orat. 2, 56. Sueton. in Neron. c. 2. § XL. Fasti Capitol.

hæ demerentur, emtam domum cupiente; Craſſus, *utrumne igitur*, inquit, *ego exemplo gravis, & ab ipſa mea cenſura notandus ſum, qui in domo, quæ mihi hereditate obvenit, comiter habitem; an tu, qui ſeſtertio ſexagies umbram ſex arborum æſtimas?*

XLII. In eadem domo triclinia ærata, & in atrio columnas habebat Hymettii marmoris, quarum decem ad ornandam in ædilitate ſcenam, centum ſeſtertia pactus, emerat: ipſas quoque exprobrante Domitio, cum eo tempore ne in publico quidem columnæ ullæ marmoreæ eſſent. Idem ei quaſi deforme crimen in ſenatu objecit, quod murænam in piſcina domus ſuæ mortuam, atratus, tanquam filiam, luctu proſecutus eſſet. Nec infitiatus ille, tantummodo alia ſugillatione penſavit probrum: *ſibi quidem humanos affectus, & facilem in lacrimas miſericordiam eſſe: at Domitium tres uxores ſiccis oculis extuliſſe.*

XLIII. Per ea tempora turbatæ res Aſiæ pulcherrimam L. Sullæ creſcendi occaſionem præbuerunt. Cappadociæ regnum hinc Nicomedes Bithynus, inde Ponticus Mithridates vehementibus ſtudiis affectabant, neque parum ad Romanos pertinebat, jura ſociorum pacemque tueri. Sed acrius excitabantur Mithridatis incremento, cujus olim ſuſpectam potentiam habebant. accedebat Marii cupiditas, qui nulla ſatietate gloriæ bellum optabat, cum aliarum artium rudis, rebus quietis ſeneſcere famam ſuam videret. Neque aliud ei propoſitum fuiſſe rebantur, cum in Aſiatico itinere multas provincias obiret, quam ut res regum ſpecularetur, & eos inter ſe committeret, quo tempore Mithridati in colloquio aperte dixit, *aut parendum Romanis, aut operam dandam, quo eſſet illis potentior.*

XLIV. Sed Mithridates, nondum ita paratis rebus, ut bellum ſumeret, & illi, & qui poſtea venerant legatis, molliter reſpondit: neque theſauris pepercit, quo pacem

§ XLI. Plin. 33, 11 & 36, 3. Val. Max. 9, 1. § XLII. Val. Max. Plin. 34, 3. Macrob. Saturnal. 3, 15. Ælian. hiſt. animal. 8, 4. § XLIII. Memnon. ap. Phot. Appian. Plut. in Mar. c. 53.

retineret; &, quamquam a Nicomede laceſſebatur, quievit. Scytharum quoque regulis erepta reſtituere juſſus, quædam reddidit. Cappadociam tamen uti relinqueret, ab animo impetrare non potuit. Hanc, ſua manu perfide interfecto ſororis filio, raptam, deinde iterum amiſſam, cum armis repeteret; Nicomedes, ſuæ quoque Bithyniæ timens, Laodicen uxorem, quæ prius Ariarathi Cappadociæ regi nupta fuerat, Romam mittit, *ut ſe matrem aſſereret pueri, cui Nicomedes, tanquam Ariarathis filio, regnum tradiderat.*

XLV. Hoc comperto, Mithridates Gordium mittit, nihilo verecundiore mendacio defenſurum, *filium ejus Ariarathis, qui bello Ariſtonico cecidiſſet, puerum eum eſſe, qui eſſet a Mithridate in poſſeſſione regni collocatus.* Senatus, impudentiam regum miratus, *Cappadoces, quod exſtincta regum ſtirps eſſet, liberos eſſe* jubet. idem decernitur de Paphlagonia, quam Nicomedes obtinebat: per filium ille quidem, ſed impoſito *Pylæmenis* nomine, juſtum videri heredem voluerat. Eo tempore Cappadoces admirationi Romanis fuerunt. *Magnas agere ſenatui populoque Romano gratias*, dicebant, *qui ſe compotes facere vellent ejus conditionis, quam inter omnes rerumpublicarum formas pro præſtantiſſima omnium optimaque ipſe populus Romanus elegiſſet.*

XLVI. *Sibi quoque prima fronte nihil viſum fieri poſſe felicius, quam ſi ſimili jure modoque, atque princeps omnium gentium populus, regerentur. Sed poſtea ſic a majoribus natu accepiſſe, quemadmodum ſingulorum hominum, ita generum etiam varias, longeque inter ſe diverſas differentias eſſe. paucos ad imperandum natos, nullius æqui juris tolerantes. alios ſive ad regimen rerum, ſive ad obſequium vocentur, parere per vices & imperare noſſe: maximam hominum multitudinem ita comparatam, ut tantummodo ſequi recte præcipientes, non etiam præeſſe cuiquam queant. In hac conditione cum pleramque Orientis partem, tum etiam Cappadocum genus eſſe. raros in ea gente viros excellentes, & imperio dignos naſci. ſi libertas ſit, ſum-*

§ XLIV. Diodor. ap. Fulv. Urſin. Juſtin. 38, 5, 10 & 39.
§ XLV. Strab. l. 12. Juſtin. 37, 7.

mos magistratus sæpenumero perventuros ad eam hominum sortem esse, qui ne sibi quidem consulere possint: nedum ut publicæ consulerent rei.

XLVII. *Inde nihil se præter incommodum dedecusque gentis, & internas exspectare posse discordias. In populo Romano multos esse præstanti virtute & moderatione viros, qui nec se indignos imperio censeant, nec aliis sibi similibus dicto audientes esse graventur. Sibi tam felicibus esse non licere. Cappadocum ingenia, nimis acerbe fortassis, non tamen prorsus sine causa (fatendum enim esse) proverbiorum carminumque mordacitate perstringi. Quidquid sit, ab ultima gentis origine regibus paruisse Cappadociam constare. Nec a tam vetustis institutis esse ad longe diversa securum transitum, præsertim ubi nulla magna incommoda priorum tempora infamia aut odiosa effecerunt. Neque aut parum grati animi, aut nimis absurdi damnari se oportere, si oblatum a Romanis eum reipublicæ statum abnuant, quo ipsi patroni uterentur.*

XLVIII. *Etiam Diis immortalibus nihil tam eximium aut dulce, quam ipsam immortalitatem, esse. tamen repertos dici, qui hoc accepto munere valde indoluerint. adeo quemlibet non quod optimum, sed quod sibi convenientissimum sit, expetere debere. sibi liquere, non posse Cappadoces sine rege vivere.* Romani *nihil sua referre* dicentes, *si regiam servitutem Cappadoces, quam libertatem æquam mallent, quem vellent ex suis ipsi legerent*, permiserunt. In Gordium multorum inclinabant affectus: sed quia palam erat, ingratum id, ob amicitiam Gordii cum Mithridate, Romano populo fore, Ariobarzanem legerunt. Senatus, re audita, *regnare Ariobarzanem* jussit.

XLIX. At Mithridates, qui nec omittere Cappadociam, nec offendere Romanos sustinebat, affinitate cum Tigrane Armenio, data ei in matrimonium filia sua Cleopatra, contrahit. deinde per Gordium dissimulanter instigat, *ut Ariobarzani novo & segni regi bellum inferat.* Mittuntur a Tigrane Mithraus & Bagoas duces: quorum primo adventu Ariobarzanes, sublatis rebus suis, Romam profugit. Hic rerum status, cum virum acrem, bellique & pacis artibus prom-

tum desideraret, L. Sullæ, qui prætor superiore anno fuerat, Cilicia provincia decernitur, finitima Cappadociæ: non tantum ut eam inter regni Syriaci præcipites casus, quos extremo hoc libro exponemus, populo Romano servaret; sed etiam ut adversus Tigranem Mithridatemque reges ex propinquo & providere, quæ ex republica essent, & conari facilius posset.

L. Is, modica secum adducta militum manu, ceterum sociorum auxiliis instructior, Gordium cum Cappadocibus occurrentem, multis hostium interfectis, profligat: mox Armenios, suppetias illi venientes, majori cum strage expellit regno: reductumque Ariobarzanem, nemine ultra resistere auso, regem appellat. Cum deinde provinciam obiens circa Euphratem ageret, venerunt ad eum ab Arsace Parthorum rege legati, amicitiam populi Romani petitum: neque parvum id Sullanæ felicitatis argumentum putatur, quod a regum opulentissimo, qui primi missi legati sunt, eos ad hunc potissimum fortuna deduxit. Et agnovit destinatam sibi magnitudinem Sulla, positisque tribus sellis, inter Ariobarzanem regem & Orobazum (id legato nomen erat) medius assedit. quod varie laudi aut crimini Sullæ datum; Orobazo capitale fuisse traditur, majestatis imminutæ vindictam severius exsecuto rege.

LI. Ferunt, Chalcidensem quendam ex Parthico comitatu, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, considerato Sullæ vultu, animique & corporis motibus, *necessum esse* pronuntiasse, *ut vir talis omnium evadat maximus: adeoque se mirari, quod etiamnum sibi quemquam æqualem esse pateretur.* Sed hæc quidem foris magnifica populo Romano, pudenda domi judiciorum publicorum corruptio deformabat, quæ adversus pestilentes cives instituta, jam in perniciem bonorum vertebantur. P. Rutilius, cum confessione omnium probitatis atque innocentiæ exemplum

§ XLIX. Justin. 38, 3. Appian. Mithrid. Plut. in Sull. c. 7. Auctor de Vir. ill. c. 75. Liv. Epit. Vellej. 2, 24.

haberetur, repetundarum poſtulabatur, longiſſime a moribus ejus abhorrenti crimine.

LII. Sed quia contra publicanorum injurias Aſiam defenderat, conſpiratione equitum, penes quem ordinem tum erant judicia, facile & calumniatores improbos, & judices perjuros nactus eſt. Et quo magis ſciamus, quales potiſſimum habuerit adverſarios, præcipuus ei condemnationis auctor Apicius exſtitit, haud minus iis temporibus luxu infamis, quam poſtea Tiberio imperante Marcus fuit. Sed res tam indigna non oppreſſit virtutem clariſſimi viri, ſed illuſtravit. Jam primum neque capillum barbamve reorum more promiſit, veſtemve mutavit, aut deprecatus quemquam eſt: & cum ſummis oratoribus, L. Craſſo, M. Antonio amicis uteretur, neutrum adhibere voluit, injuriam interpretatus innocentiæ, ſi, quæ malos quandoque defendiſſet eloquentia, ad eam in ſuo periculo confugere videretur: paulum partium C. Cottæ tribuit, diſertiſſimo adoleſcenti, ſed filio ſororis. Dixit & cauſam illam ex parte quadam Q. Mucius, qui proconſul illius in Aſia fuerat, majore vir juriſprudentiæ, quam eloquentiæ fama.

LIII. Ceterum ipſe P. Rutilius, Socratem Athenienſem imitatus, cum præter pecunias captas, multa, quæ ad ſuſpicionem ſtuprorum atque libidinum pertinerent, audiviſſet, ita reſpondit, ut objecta quidem perſpicue dilueret: ceterum neque ſupplicaret judicibus, neque verbum ei ullum mollius, aut viro bono indignum, efflueret; reique magis publicæ, quam ſuam vicem miſeraretur. Sed ille, cum opinione bonorum omnium pro abſoluto haberetur, ſcelere judicum, non ſine gemitu civitatis, eſt condemnatus.

LIV. Hujus tam infamis operis particeps etiam fuiſſe C. Marius creditur, per inimicitiam Metelli infeſtus Rutilio, & communi adverſus bonos odio, quorum veris meritiſ-

§ LI. Vellej. 2, 3. Plut. Liv. Epit. Cic. de Orat. 1, 53. § LII. Poſidon. ap. Athen. Cic. in Brut c. 30. & de Orat. 1, 53. § LIII. Cic. pro Fontej. c. 13. Idem de Orat. Val. Max. Oroſ. Vellej. Diodor. ap. Valeſ.

que laudibus barbarum ingenium gravabatur. Idcirco Rutilius, nullo inter tales commorandi desiderio, Mitylenen, relicta urbe, migravit, quamquam exsilium ei jussum non erat. Bona tamen publicata: majori rubore judicum, quam domini damno. minorem enim pecuniam ei fuisse, quam æstimata lis esset, eamque omnem justis legitimisque titulis ad eum pervenisse, patefactum est.

LV. Itaque neque auctoritas summi viri, neque facultates ullum ex hoc judicio detrimentum passæ; quin magis ornatæ auctæque fuerunt. Simul enim Asiam eum petere percrebuit, omnes provinciæ civitates legatos obviam miserunt, ubicumque secessum optavisset, officia sua deferentes: & proficiscenti, ne quid deesset, Q. Mucii liberalitas providerat: deinde in Asiam ingressum, quotquot illum antea reges nationesque cognorant, tanta accipere munera coegerunt, ut multo copiosior esset exsul, quam ante judicium consularis in urbe fuerat.

LVI. Dum ista Romæ & alibi fiunt, C. Geminius prætor adversus Thracas infeliciter pugnaverat, magno Macedoniæ malo, quam victores, præcipua Mæsorum importunitate, cruente vastarunt. Sed in Hispaniam C. Valerius proconsule missus, viginti millibus Celtiberorum cæsis, imperator appellatus est. Belgedensis populi furor tumultum eum conciverat, obsesso in curia, concremato que senatu suo, qui rebellare contra Romanos cupientibus resistebat. In hujus seditionis auctores, quotquot in manus venerunt, jussu proconsulis post victoriam severe animadversum.

LVII. Inter hæc Rutiliani judicii recente invidia, cum senatus equestris ordinis regnum in judiciis ferre non posset; ad se transferre judicandi potestatem nitenti M. Livius Drusus adjutorem se præstitit, qui tum creatus tribunus plebis fuerat. Sed ille meliore fortassis animo, quam consilio, usus, quo majores ad ea, quæ parabat, sibi vires quæreret, ad deliniendam plebem Agrarias aliasque pro-

§ LIV. Val. Max. 2, 10. § LV. Liv. Epit. Jul. Obseq. Sext. Ruf. Appian. Hisp.

mulgare leges cœpit, perniciofo eventu, quando & plebe, fociifque concitatis, grave patriæ bellum, & fibi immaturum, fuifque ornamentis, quæ præclara multa habebat, prorfus indignum exitum peperit.

LVIII. Jam enim ad pœnas tot gentibus quo jure, qua injuria oppreffis, Romanum imperium fua vitia trahebant: ut fociali prius, inde civilibus bellis vexatum, paulatim eo deficeret, ut exhaufta civitas, quæ confanguineos antea populos faftidierat, advenis vernifque replenda effet; neque jam cives modo barbaros, fed etiam dominos pateretur. Adhuc tamen non ftabant modo Romanæ opes, fed etiam incrementum capiebant: iifdem fere, qui domi malis confiliis moribufque rempublicam affligebant, foris eandem militaribus factis atque difciplina fulcientibus.

LIX. Neque minus vitiis externorum regum, quam fuorum civium induftria res Romana crefcebat. Jam Paphlagonum Cappadocumque regna, alterum libertatem, alterum regem a Romanis ita acceperat, ut tamen fua omnia in poteftate populi Romani effe, non dubitarent. Cyrenen ab Ægyptiaco regno, a Syris Ciliciam avulferant: majorumque inde progreffuum caufas continua eorum regum bella ftruebant. Neque alienum ab hiftoria fua Livius exiftimavit, eas hoc loco res exfequi, quæ opulentiffimo & maximo regno, Seleucidarum fenefcente potentia, Romanos dominos impofuerunt.

LX. Sed hos tantarum rerum tam notabiles tranfitus, tenuibus fcriptorum, iifque pugnantibus inter fe reliquiis, quo laboriofius erat evolvere, tanto intentiore cura fcrutatus, ut veriffime potero, tradam: quando reges ifti non minus intricatam geftorum memoriam habent, quam gefta ipfa, nominibus, matrimoniis, imperiis prodigiofe mixti, habuerunt. Neque qui noftro, aut patrum ævo tempora curiofe digefferunt, fatis aut inter fefe, aut cum rerum

§ LVII. Liv. Epit. Flor. 3, 29. Vellej. 2, 13. Auctor de Vir. ill. c. 66. Orof. 5, 18. Appian. civil. § LIX. Liv. Epit. Cic. in Verr. 4, 30.

gestarum fide consentiunt. Igitur Josephum atque Porphyrium maxime, locis & ætati, de quibus scribimus, proximos, &, ubi variant auctores, probabiliorem sententiam secuti, Grypum Antiochum, quinto & quadragesimo vitæ, undetricesimo regni anno, cujusdam Heracleonis dolo interfectum ponimus, regnum ad se trahere molientis, quo tempore consulatum Romæ Cn. Cornelius Lentulus, P. Licinius Crassus gerebant.

LXI. Igitur post longa fratrum certamina, cum submotus hoc modo Grypus Seleuco filio fecisset locum, atque ita veluti defessum pugilem recens viribus excepisset, superatus bello Cyzicenus, cum caperetur, manus sibi intulit. Seleucus, Antiochia potitus, Antiochum Cyziceni filium ad necem quærebat. Sed ille, servatus meretricis opera, quæ propter eximiam formæ pulchritudinem eum deperibat, ad Aradios, tanquam ad asylum, confugit. Aradii enim, concessu Seleuci Callinici, hoc jure utebantur, ut Syria profugos bona regum venia reciperent; neque dedendos repetentibus, neque invitis illis, aut ignorantibus, emittendos.

LXII. At Syri, quos asperum Seleuci violentumque ingenium alienaverat, servatum sibi regem miraculo jactantes, *Pium* appellarunt, tanquam morum merito gladios patruelis evasisset. Igitur, auctis ab eodem favore celeriter viribus, Seleucum expellit Syria: persecutusque in Ciliciam, apud Mopsuhæstiam prœlio vincit. Seleucus, ad reparandas vires cum acerbe pecunias exigeret, ab oppidanis igne in gymnasium, ubi diversabatur, injecto, manu sua mori maluit. ædificium cum amicis regiis incendio haustum est. Pro eo statim, tanquam hydræ reciso capite, fratres Antiochus & Philippus, re & appellatione gemini, hostes Pio exoriuntur, cum fratris mortem, capta rebelli urbe, soloque æquata, vindicassent, superveniente Pio amiserunt exercitum, alterque fratrum Antiochus, dum in fu-

§ LX. Joseph. 13, 21. Trog. prol. 10. Athen. 4, 13. § LXI. Porphyr. ap. Euseb. Appian. Syriac. Joseph. Strab. l. 16.

ga Orontem eques transmittere conatur, vorticibus amnis una cum equo raptus est.

LXIII. Nec eo segnius bellum Philippus prosequebatur, Philadelphi sumto cognomine, ob gemini, ut videtur, fratris desiderium. Huic tam præcipiti mutationi rerum, quatuorque regum mortibus, triennium fere suffecit: annusque tum tertius agebatur centesimæ septuagesimæ primæ Olympiadis, quo consules Romæ C. Valerius, M. Herennius fuerunt. Philippo igitur Pioque de Syriæ regno dimicantibus, quartus etiam Grypi filiorum diadema sumsit Demetrius, cum ad cetera Syrorum mala, ne unquam deesse faces suscitandis bellorum incendiis possent, generis regii fœcunditas accessisset. Eucærius is vocabatur: quem Ptolemæus Lathurus Cnido excitum, Damasci constituerat regem.

LXIV. Quæ deinde sequuntur, vix explicari possunt: ita, miscente omnia scriptorum negligentia & dissensu, vix tenuis intermicat strictura veri. Porphyrius Philippo biennium tantum tribuit regni: Josephus etiam fratribus strenue resistentem Antiochum Pium, celeriter occisum a Parthis esse: Porphyrius, pulsum ab æmulis, confugisse ad Parthos, ac ibi usque ad Asiaticam Pompeji victoriam fuisse, tradit; Justinus in angulo Ciliciæ delituisse. Nobis nullum, cui certius ad veritatis inquirendæ usum insistere possimus, firmamentum est, quam temporis haud dubia notatio, quo Syriam Pompejus ordinavit. Nam id consulibus D. Junio Silano, L. Licinio Muræna, factum esse constat.

LXV. Sed octodecim ante hos consules annis, ab Tigrane occupatam fuisse Syriam, Pompeji Trogi mutilator locis duobus affirmat: a quo cur minime dissentire Appianum putem, ubi res referendæ Tigranis erunt, apparebit. Ergo ad L. Sullæ, Q. Metelli consulatum, Antiochi Pii, & æmuli ejus Philippi, regna produci necessum est: quando hi dicuntur ab Tigrane Armenio spoliati. Ceterum Pius ille, cognomento suo minime respondens moribus, Selenen

§ LXIII. Porphyr. Appian. Joseph.

novercam, Ægyptii regis aliquando conjugem, deinde Grypo, poſtea Cyziceno nuptam, in matrimonium accepit: honeſti, atque adeo humani moris in tantum perturbatis legibus, ut multiplicatarum inter duos neceſſitudinum varietatem intelligere labor ſit; nominibus diſtinguere velle, vanitas.

LXVI. Tales ferme cum Syriæ res eſſent, regibus cognatis acriter inter ſe pugnantibus, gravior a Parthis Arſaces, ab Armenia Tigranes, hoſtis acceſſit. & intra biennium, mortibus aut fuga regum, omnis illa Seleucidarum progenies in Syria diſparuit. Parthi Meſopotamiam populabantur. profectuſque eo Pius Antiochus, ſi Joſepho credimus, fortiter pugnans interemtus eſt. Sed verior ſententia eſt, pulſum armis Philippi ac Demetrii ad Parthos fugiſſe. certe multos poſt annos ſuperſtes, atque adeo iterum rex in Syria fuit. Inter has inexpiabilium bellorum clades regum ſuorum pertæſus populus, ad externa reſpicere imperia cœperat.

LXVII. Tres omnino, de quibus cogitari poſſet, reges erant: Mithridates, Ptolemæus, & Armenius Tigranes. Ptolemæum, ut perpetuum Syriæ hoſtem, aſpernabantur, implicitus bello Romano Mithridates (nec enim bellum fore in obſcuro erat) ne regnum quietis egens novis turbis involveret, timebatur. nihil melius viſum, quam ad Tigranem concedere, cujus potentia ſicut metuenda alienis, ita præſidio futura illi ſe permittentibus eſſet. In hanc ſententiam itum. Tigranes Syriæ regnum, impoſito Magadate præfecto, multorum annorum ſic ſatis pacata poſſeſſione tenuit. Ob has tum cauſas, aliaſque, de quibus eſt expoſitum, miſſus ab ſenatu Sulla provinciam Ciliciam habuit.

§ LXV. Juſtin. l. 40. Appian. § LXVI. Porphyr. Trogi Prol. 40. § LXVII. Juſtin. 40, 1. Appian. Syriac.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XXXVI.

IN LOCUM LIB. LXXI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI SEPTUAGESIMI PRIMI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut majoribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios & Italicos populos spe civitatis Romanæ sollicitavit: iisque adjuvantibus, per vim legibus agrariis frumentariisque latis, judiciariam quoque pertulit, ut æqua parte judicia penes senatum & equestrem ordinem essent. *Cum deinde promissa sociis civitas præstari non posset, irati Italici defectionem agitare cœperunt. Eorum coitus, conjurationesque, & orationes in conciliis principum referuntur. propter quæ Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.*

I. L. Marcio Philippo, Sex. Julio Cæsare consulibus, bonis ubique populi Romani rebus, prolato imperio, magnis ærarii opibus, in quo tum auri octingenta quadra-

ginta ſex pondo erant, prodigia, quæ his omnibus interitum minari viderentur, frequentia exſtiterunt. Sub ortu ſolis, globus ignis a ſeptemtrionali regione cum ingenti ſono cœli emicuit. Arretii frangentibus panes, cruor e mediis fluxit. In Samnitibus, itemque Ænariæ, vaſtiſſimo terræ hiatu, flamma prorupit, & uſque in cœlum extendi viſa eſt. In Veſtinis per dies ſeptem lapidibus teſtiſque pluit. Circa Rhegium terra mota, pars magna urbis murique diruta. In Spoletino colore aureo globus ignis ad terram devolutus, majorque factus, a terra ad Orientem ferri viſus, magnitudinem ſolis obtexit.

II. Cumis in arce, ſimulacrum Apollinis ſudavit. Ædes Pietatis in circo Flaminio fulmine icta. ancilla ſerpentem peperit. Sed nihil formidoloſius fuit, quam in agro Mutinenſi montes duo inter ſe concurrerunt crepitu maximo aſſultantes recedenteſque, inter eos flamma fumoque in cœlum exeunte, interdiu, ſpectante e via Æmilia magna equitum Romanorum, familiarumque & viatorum multitudine. Eo concurſu villæ omnes eliſæ, animalia permulta, quæ interfuerunt, exanimata ſunt.

III. Sed mihi, talia ſæpe referenti, faciundum omnino videtur, ut quo propoſito, quaque cauſa hæc recenſcam, & quale de his concipiendum judicium putem, ſemel exponam. Ego vero, quod in vetuſtioribus libris reperiebam, cum ſæpe, his reciſis, pauca de quorundam annorum geſtis ſupereſſent, quadam neceſſitate, & quia ſubinde inerant, quæ cognoſcere cupidi antiquitatis non nollent, nequaquam prætermittenda cenſui: præſertim cum priſcis temporibus tanti haberentur, ut in iis ſæpe ſenatus populi Romani, ſacerdoteſque, diu plurimumque fuerint occupati. Accedebat, quod idem a Livio diligenter factum eſſe videbam: neque conſilium erat, hiſtoriam illius utcunque ſupplenti, præterire, quæ ab ipſo pertractata fuiſſe conſtaret.

§ I. Plin. 33, 3. Jul. Obſeq. Oroſ. 5, 18. Cic. de divin. 1, 44. Strab. l. 6. Auguſtin. de civ. Dei 3, 11. § III. Raderus ad Curtium 4, 10.

IV. Sane non eram nefcius, ob eam rem T. Livium quibufdam difplicuiffe: Papamque Gregorium narrari, odio fuperftitionum, quas ille defcripfiffet laudaffetque, tam infeftum ei atque iratum fuiffe, ut ejus opera omnia abolere conaretur. Sed ego neque Gregorio tam lævam mentem fuiffe crediderim; & alia quædam tradi de eodem illo video, quæ ftudiofus veritatis nemo recipiat. Neque fane tam ineptus in his eft Livius, ut non aliquoties temere ficta, aut credita prodigia, hominumque inanes interpretationes taxet. Ceterum quidquid de illo fuerit, mihi fane vel ideo hæc annotare placet, ut qui hodie rebus ejufmodi multum moventur, eadem fe credere, iifdemque aut confidere, aut perturbari difcant, quæ dementata vanis opinionibus, veræque fapientiæ penitus ignara tempora refpexerunt.

V. Eadem enim adhuc fatua & infulfa fabula luditur, narranturque & audiuntur magna afleveratione pleraque, in quibus nihil fit prodigiofum præter hominum amentiam, poft divinæ veritatis aperta oracula, rationifque lucem, & tot ætatum experimenta, adhuc indocilem inania contemnere. Neque ego nihil metuendi cuiquam auctor fim: funt enim, quæ non immeritó, nec tamen ut prodigia timeantur. Nam fi forte, quod nonnunquam accidit, flumina reftagnent, aut terra moveat, percelli atque extimefcere non inhumanum eft: fed nimirum id non prodigium, & omen venturæ calamitatis, fed initium & caufa præfentis eft; neque mortes animalium, ruinam ædificiorum fignificat, fed adducit.

VI. Cetera etiam, quantumvis raro eveniant, quæ tamen caufis naturalibus fiunt, in portentorum numero ponere perquam importunum eft. Si fulmine tactum imperatoris alicujus prætorium eft, fi equus exanimatus; caftrorum videlicet oppugnationem, & clariffimorum virorum interitum fignificavit. Atqui neceffum eft, falvis naturæ legibus, frequentiffima cœlo defcendere fulmina: quæ & ipfa omnia in aliquod certe corpus incidere neceffum eft.

Toties igitur omina fierent, quoties fulminaret: atque eadem de ceteris ratio esset; pluviæ, venti, frigora, etiam animantium inanimorumque omnia genera, quoties se ulla causa commovissent, prodigia nuntiarentur. Sane ingenita humanis mentibus dulcedo est mira & nova jactandi, credendique. isque mos jam olim omnia sic replevit miraculis, ut majus jam mirum sit, ullum aut annum, aut propemodum locum reperiri, qui miraculo vacet.

VII. Igitur gaudentibus generis humani ludificatione ac miseria geniis, non fuit difficile, apud curiosa & improvida ingenia, putidissimam fraudem in artis opinionem atque auctoritatem adducere. Unde plurimæ apud varias gentes divinationum species exortæ, institutis dissimiles, vanitate pares. Nam ut in universum, quod sentio, dicam: nulla earum rerum, quæ oculis patent, eam naturam habet, ut, quod voluntate Dei, aut consiliis hominum gubernantibus futurum est, ulla certa prædictione possit enuntiare. Hinniant equi, garriant aves, vortices amnium turbinentur, ut volent, radiorum lucis inenarrabilis permixtio in aere quarumlibet figurarum efformet ludibria: non ideo quid prosperum cuilibet reipublicæ, quid adversum immineat, ullo pacto noveris.

VIII. Sane cognati animæ humanæ spiritus, quos, corpore non onustos, angelorum vocabulo significamus, quia scire facile possunt, quod geritur, sæpenumero feliciter conjiciunt, id quod geretur. Ceterum neque horum omnis prorsus erroris expers sagacitas est: & sancti purique spiritus nihil tale, nisi mandato Dei, denuntiant hominibus: credere perversis, quia & falli possunt, & fallere cupiunt, nimis excors est, & perniciosa securitas. Unum immotæ certæque fidei oraculum superat, ita sapienter accommodatam aptamque rerum inter se seriem a potentissimo justissimoque Deo esse, ut ad extremum neque male bonis esse possit, neque bene malis. Neque M. Drusum eo tem-

§ VI. Jul. Obseq.

pore prodigia, ſed ipſorum mala mens, in exitium impulerunt.

IX. Druſus, ut ſenatui judicia redderet, in omnes ſe formas vertebat, quibuslibet quælibet indulgendo, ut neque falſo jactaſſe videatur, *nemini ſe quidquam ad largiendum reliquiſſe, præterquam ſi quis aut cœlum dividere vellet, aut cœnum.* Igitur ut ſocios Latini nominis, Italicoſque populos adjungeret, jus civitatis eniſe petentibus, *ea de re laturum, ſenatumque auctorem fore*, ſpopondit: *ſi ad eas, quæ eſſent in manibus, perferendas leges operam navaſſent.* Jam ab antiquiſſimis temporibus qui Latinæ formulæ ſocii erant, ſuffragium ita ferebant, ut ex opportunitate magis temporum jus illud uſurpare, quam certa confeſſaque poſſeſſione niti viderentur. Multum tamen in illis virium erat, quia non tantummodo ſanguine commerciiſque permixti, multoſque Romanos cives ſuis in urbibus habentes, haud leviter gratia & auctoritate pollebant, ſed etiam ſuffragiorum poteſtatem anxie retinebant; ſæpe ſub comitiorum tempora frequentes in urbe, neque unquam acerbius offenſi, quam ſi, quod raro factum, ex urbe exire a conſulibus juberentur.

X. Igitur nemine uno ad tantas inimicitias ſuſcipiendas facili, ſenatu quoque tum verecundia cognationis, tum metu alienandi ſocios, cunctante; haudquaquam parvi ad omnia momenti favor Italicorum populorum in comitiis erat. Prior tamen atque potior cura Druſo fuit, ut plebe Romana tribubuſque propitiis uteretur: id ubi conſecutus eſſet, cetera ſibi in proclivi futura rebatur. Igitur quodam tempore, cum incredibilis hominum vis ad Roſtra concurriſſet, talem orationem habuit: *Sæpe ego adoleſcentulus, atque etiam puer, patris mei M. Druſi ſermonibus interfui, cum de republica cum familiaribus ſuis, principibus civitatis noſtræ, diſputaret. Quin &, digreſſis illis, multa ſciſcitantem diligenter edocebat, quod me iiſdem artibus conſiliiſque*

§ IX. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. c. 66. Flor. 3, 17. Diodor. l. 37. Appian.

rempublicam aliquando capessere volebat, quibus ille eam periculosissimis temporibus pulcherrime felicissimeque gessisset.

XI. *Sed summa omnium eo ferme pertinebat, ut medicinam rebus ægris afferre studenti, ante omnia duo tenenda diceret, quæ qui neglexissent, exulcerasse magis vulnera, quam sanasse, contendebat: alterum, ut ad totam rempublicam curandam omnis conatus conferretur; alterum, ut unde majus esset periculum, inde inciperet medicina. Sicut enim in corpore, etiamsi forte membrum aliquod ita foveri alique posset, ut inusitatam in molem atque firmitudinem evalesceret, tamen illud, tanquam certa pestis, illius etiam tam diligenter curatæ partis, vehementer esset vitandum: ita, qui in civitatibus paucorum potentiam nimis extendere, aut contra plebis opes supra modum augere instituerunt, eas plerumque conciliarunt turbas, ex quibus & ipsi, & quos confirmatos cupiebant, in pejorem conditionem, quam antea habuissent, inciderunt.*

XII. *Igitur pater meus, illo suspiciossimo tempore Gracchanorum tumultuum, non tanquam inter bello dissidentes legendas sibi partes arbitratus est; sed tanquam ejusdem urbis cives communis utilitatis vinculo continendos: haud dubie quieturis factionibus, ubi se quisque videret assecutum, quidquid salva republica concupiscere ac sperare potuisset. Felix id consilium fuit: nec alio tum remedio Gracchanæ seditiones cohibitæ, Patres facti populares, placatus senatui populus, quam quod ita tribunatum gessit Drusus, ut sibi nihil præter laborem & pericula sumens, auctore curia in plebem liberalis, concordiam ordinum, superiorum temporum injuriis odiisque labefactatam, nova beneficiorum amorisque dulcedine refoveret.*

XIII. *Quod igitur patris sermonibus exemploque consilium utilissimum sanandæ reipublicæ esse didici, id hoc maxime tempore sequi certum est, Quirites. Quo in proposito primum orandi mihi sunt Dii immortales, ut huic populo bonam mentem duint: deinde homines, quotquot aut jure civitatis hujus utuntur, aut inter socios Latini nominis locum habent, & unusquisque con-*

§ X. Cic. pro Sext, c. 64. Appian,

tentus his bonis, quæ opulentissima omnium respublica tribuere singulis, salvo statu suo potest, ulteriora non appetat: aliis non invideat: senatui constare auctoritatem suam, populo libertatem velit. Ea res bene observata efficiet, ut qui populorum omnium potentissimi sumus Romani, iidem & sapientissimi ac felicissimi habeamur.

XIV. *Sed quia simul omnia nec attentari debent, nec obtineri possunt; quod bene vertat, in animo est, ad eam prius civitatis partem respicere, quæ maxima necessitate premitur. Nam cetera, tametsi prætermitti non oporteat, differri tamen minori incommodo possunt: at magnam plebis Romanæ partem, in his florentis imperii opibus, non habere unde familiam alat, id profecto tolerare diutius, pudendum ad famam, re sævum atque inhumanum, concordiæ quietique periculosum atque inimicum foret. Igitur agrarias frumentariasque leges promulgabo, non ut novum aliquod beneficium populus Romanus accipiat, sed ne careat eo, quod olim ei multorum rogationibus datum est. Quibus artibus per omnes hos annos fructus earum legum ereptus vobis sit, Quirites, queri nihil attinet: nec enim, ut quemquam ob præteritas injurias oderitis, sed ut, recepto jure vestro, quietem & habeatis, & præstetis, auctor sum.*

XV. *Neque vero locupletibus displicere res debet. misereantur potius civium suorum, quos post repetitas toties leges, post divisiones agrorum, in eadem egestate nunc quoque agere vident: validiore ad eripiendum fraude, quam ad restituendum jus & leges esse potuerunt. Equidem viros virtute & opibus præstantes novi, qui hac injuria pauperum in tantum commoventur, ut quod ipsi de agro publico tenent, lubenti animo sint reddituri: modo idem a ceteris fiat, neque pauci & optimi, nullo populi emolumento, possessionibus suis careant, & ultro a sui dissimilibus irrideantur. De his non dubito, quin adjutores propugnatoresque legum nostrarum habituri simus, modo tales nos præbeamus, ut animo nostro constantiæque possint confidere.*

XVI. *Plerosque etiam reliquorum aut reputatio suarum opum permovebit, cum etiam restitutis, quæ contra leges possident, futuri sint prædivites: aut quietis amore semel auferri tot certa-*

minum materiam patientur: aut honorum impellet bonis artibus parandorum aviditas, ut beneficia populi cupiant promereri. Qui relinquentur deterrimi omnium, non ita multi erunt, & consensui civitatis non resistent. Hæc ita non inepte licet argumentari de singulis. senatum vero, cui & maxima communis salutis cura est, & præcipua reipublicæ scientia, quis credat huic adversaturum consilio, quod variis temporibus probavit ipse, cujusque patri meo auctor exstitit? Certe quantum ego possum recordari, quanto quisque Patrum illustriore fortuna famaque egit, tanto sæpius atque diligentius de concordia ordinum, cura pauperum, libertate omnium disserentem audivi.

XVII. *Neque præter paucos, qui nihil non ad suam avaritiam referunt, quisquam est, qui propter iniquum lucrum interire cum republica, quam, illo dimisso, salvus in salva civitate degere malit. Sed forte de agrorum jure, quod indubitatum atque certum est, nihil præter summam in mala causa impudentiam opponi poterit: frumentariam legem arguent, quod nimia liberalitate sit ærarium exhaustura! Hic vero quid primum, quid postea dicam? Ideone ærarium habemus, ut semper clausum inaccessumque teneat quas hausit opes, tanquam inexplebilis oceanus, aut regia Ditis nunquam redditura, quod absorbuit? An poterit aliquis esse usus sanctior atque laudabilior, quam si his opibus sustententur ii, per quorum vulnera sudoremque comportatæ atque congestæ sunt?*

XVIII. *Ex manubiis triumphorum, aut provinciarum vectigalibus illæ creverunt: sed hæc sine civium Romanorum legionibus neque parari potuerunt, neque parata conservantur. Sed neque verendum est, ut impar oneri futura sit respublica; modo simus in aliis decernendis sumtibus moderatiores. Neminem nominabo. sed ideo cuiquam obscurum esse poterit, quantæ summæ quibus hominibus, & quos in usus decretæ præstitæque sint? Ibi potius parcos homines, & futuri providos esse oportuit, cum de ornandis ambitiose provinciis, magis in singulorum gratiam, quam ullum reipublicæ commodum ageretur: nunc, ubi necessaria tot millibus civium alimenta petuntur, profusio in laude, parsimonia prope crimen est.*

XIX. *Nec tamen ego temere omnia eroganda censeam: sed neque opus est. & Agraria lex servata, tolerabilem efficiet Frumentariam. adeo decepti decepturive fuerunt, qui duplici largitione pessumdari perdique rempublicam clamitabant. Contra est: & alterutra lex per se esset longe, quam simul utraque, gravior. Si enim agros non damus, huic innumerabili turbæ quæ annona sufficiet? Si damus agros, neque dari omnibus poterunt, & quæ relinquentur multa millia, quo alio beneficio consolabimur, aut a fame defendemus? Nihil ergo melius, quam in agros deduci, quotquot poterunt. Sic & illi, quo se tueantur, habebunt; & in urbe manentibus citra metum publicæ paupertatis alimenta præstabuntur.*

XX. Hujusmodi crebris orationibus cum satis profectum arbitraretur, Agrarias, Frumentariasque leges, quales antea Gracchus in tribunatu tulerat, ferre instituit. Mira vis hominum ad diem promulgandarum occurrisse dicitur, plebe sociisque incredibili studio certantibus. Idcirco contra voluntatem optimatium per vim latæ leges: coloniæque per Italiam & Siciliam, quod olim ferente Apulejo jussum, deinde intermissum fuerat, deductæ. Postea Drusus, ne sumtibus succumberet ærarium, in cudendis nummis argento partem æris octavam miscendi auctor fuit. Cum hæc non ita magno certamine constitissent; acriore conatu pugnaque ad legem Judiciariam perferendam fuit opus. qua in re cum dedisse operam videretur, ut & senatui gratum faceret, nec irritaret equitum odia, & utrique ordini partem æquam judiciorum tribuisset; ea ipsa re offensionem omnium incurrit.

XXI. Senatus crebris seditionibus imminutus, ad numerum trecentorum decreverat. Tulit ergo Drusus, *ut his totidem numero equites Romani, delectu insigniorum habito, adderentur. ex his sexcentis decuriæ judicum fierent: si quis pecuniam judicandi causa accepisse diceretur, de ea re quæstio esset.* At vero crimen ita pervulgatum persequi, ut assuetudine videndi pro crimine haberi desisset, acerbum plerisque

§ XX. Liv. Epit. Flor. 3, 17. Appian. civil. Plin. 33, 3.

videbatur. adeoque C. Flavius Pufio, Cn. Titinius, C. Mæcenas, principes equeftris ordinis, curiam his legibus ingredi aperte recufarunt. Et accedebant aliæ fufpiciones, hoc agi, ut penes folum fenatum, exclufis pofthac equitibus, judicia forent. Etiam difficilem electionem faciebat, præteritis ignominiam, delectis invidiam allatura æmulatio.

XXII. Neque Patres patienter ferebant, tanto fimul numero cooptari in ampliffimum ordinem equites. *quem deinde confenfum fperari poffe, antiquo fenatu, quæ communicata cum novis hominibus effent, pro amiffis aut maculatis habituro: his non quieturis, donec omni antiquato difcrimine, par dignitas utrifque conftitiffet?* Hoc habitu animorum, difcordes inter fe ordines, in uno confentiebant, ut ex æquo Drufum odiffent: quidquid ingratum aut moleftum cuiquam accidebat, illi auctori imputantes, cum grata & volentia taciti amplecterentur. Præ ceteris graves adverfarios duos habuit Q. Servilium Cæpionem, & L. Marcium Philippum tunc confulem.

XXIII. Pro equitibus Cæpio, pro fenatu conful, infenfis in tribunum animis ibant. Simultas cum Cæpione privatis orta caufis violentior erat: quemadmodum nulla folent infeftiora effe odia, quam quæ ex magna familiaritate cœperunt. At horum tam intima aliquando amicitia fuerat, ut inter fe matrimonia permutarent. quæ res ab honeftate, quàm moribus Romanis, remotior, magis folvendæ juvenum, quam adftringendæ concordiæ fuit. Itaque mox, parum digna accedente caufa, diffiluit, cum annulum forte in auctione venalem, infanis ftudiis fimul licitarentur. Par utrique dignitas, pares animi, potentiæ gloriæque idem ftudium: & quanto genere divitiifque & liberalitate Drufus antecedebat, tanto plus audaciæ confidentiæque Cæpioni, & in prava facinora calliditatis erat.

XXIV. Sed prior Cæpio, impetu in fenatum facto, M.

§ XXI. Appian. Auctor de Vir. ill. c. 66. Cic. pro Cluent. c. 56.
§ XXIII. Cic. in Brut. c. 65. Flor. Diodor. ap. Valef. Strab. l. 11. Plin. 33, 1.

Scaurum repetundarum, L. Philippum ambitus reos fecit. Absolutus tamen uterque est. Scaurus eo insignius, quod, cum *in Asiatica legatione a Mithridate aliisque pecunias contra leges cepisse* argueretur, vicissim & ipse postulavit Cæpionem, acceptaque breviore die inquisitionis, effecit, ut ille prior diceret causam. Paulo ante Judiciariam Drusi legem ea actitata, maturitatem legi attulerunt. Cum enim, lege Servilia obtinente, in multos clarissimos atque innocentissimos viros equitum petulantia desævisset, ea de re pro libertate ingenii sui ætatisque gravissime questus Scaurus, & tribunum plebis M. Drusum ad commutanda judicia aperte cohortatus est.

XXV. Idque mox a Druso, ut Vellejus Paterculus judicat, meliore ingenio animoque, quam fortuna, factitatum. quem ego Vellejum hoc loco non fidei causa nomino, sed ideo, ne temere credatur homini spurcissima adulatione tradere paratissimo, quidquid Tiberio Cæsari matrique ejus Liviæ, genus ad hunc Drusum referentibus, gratum fore credidisset. At ego Drusum, M. Livii consularis atque triumphalis viri filium, multa laudanda, non sine mixtura magnorum vitiorum, habuisse comperio. Juveni eximium populi favorem, paresque divitias reliquerat pater: quibus rebus ille facundiam, & in promittendo fidem cum adjecisset, & pro cetera claritudine animum quoque haberet; nemo iis temporibus fuit, cujus patrocinio amplissimi ordinis dignitas rectius concredi posse videretur.

XXVI. Superbum tamen, dominandi cupidum, præfracteque contumacem fuisse, satis evincunt, quæ minime ambigua suspectaque sequuntur. Quippe tædio præsentium & ingratis hominum judiciis exagitatus, senatum, quem antea unice defenderat, despicere, eique acerbior esse cœpit: tanta quidem impotentia, ut aliquando L. Philippum consulem, quod agentem se cum populo interfari au-

§ XXIV. Val. Max. 3. 7. Vellej. 2, 13. § XXV. Diodor. ap. Vales. Flor. Val. Max. Auctor de Vir. ill. c. 66.

ſus eſſet, ne viatore quidem, ſed aliquo ex clientibus miſſo, in carcerem rapuerit, tam violenter obtorta gula, ut multus e naribus ejus ſanguis efflueret. Nec hoc acerbiſſimum fuit; ſed quod tribunus inter hanc conculcatæ majeſtatis conſularis indignitatem cavillis ludebat, *non cruorem illud, ſed muriam de turdis eſſe*, dictitando: quod conſul Philippus luxui menſarum paulo intemperantius indulgebat.

XXVII. Neque reverentior in ſenatum fuit, a quo vocatus in curiam, *quare non ipſe potius in Hoſtiliam*, inquit, *propinquam Roſtris?* & paruit tribuno ſenatus; cum ſenatus imperium pro nihilo tribunus habuiſſet. Ne jam illud incivilis animi maxime in eo notabile ſignum eſſet, quod obſiſtenti Q. Cæpioni præcipitium de rupe Tarpeja interminatus eſt. At ſocii, quibus, adipiſcendæ civitatis cupidine, mora omnis nimia videbatur, rogationibus, quas voluerat Druſus, ipſorum maximo ſtudio perlatis, mercedem navatæ operæ impatientiſſime flagitabant. Idcirco Druſus, hinc prementibus Italis, inde tota reſiſtente civitate, poſtquam nihil aliud fatigando, præter omnium odia quæſitum videt, anxius & incertus conſilii, ad differendum, cui præſtando impar erat, cogitationem curamque omnem convertere cœpit.

XXVIII. Quo tempore etiam caprinum hauſiſſe ſanguinem creditur, ut ſimul invidiam Q. Cæpioni crearet, tanquam veneno appetitus. Cecidiſſe quidem repente in publico ajunt, idque, cum per Italiam percrebuiſſet, vota pro eo paſſim publice ſuſcepta. Quidam comitialem morbum fuiſſe putaverunt, qui olim apud Anticyram hellebori uſu depulſus, curis vigiliiſque confectum repetiverit. Eo magis properandum ſocii, dum adhuc Druſum haberent, omnemque deinceps, hoc exſtincto, ſpem ſuam in irritum caſuram arbitrati, quemadmodum M. Fulvio, C. Graccho trucidatis cecidiſſet; conſilio inter ſe

§ XXVII. Plin. 9, 54 & 28, 9. Val. Max. 9, 5. Auctor de Vir. ill. Flor. Liv. Epit.

inito, vim parare, dolos nectere, quidlibet, quod perficiundo negotio conducere videretur, moliri atque tentare cœperunt. Feriæ Latinæ indictæ a consulibus erant, quæ antiquissimo more in Albano monte, totius ferme Italiæ concursu celebrabantur. ibi scelestum consilium socii ceperunt, ut sacrificantes consules Romanos, inter ipsa sacra & aras in modum hostiarum cæderent. sed id nefas proditione discussum; & ab ipso Druso admoniti consules non præbuerunt se insidiantibus.

XXIX. Ceterum hæc tam tristia & formidolosa tamen alicujus boni causa populo Romano fuerunt, dilatis civilibus armis, & ad tempus obruta simultate, quæ inter Marium & Sullam in apertam seditionem erumpebat: veterem virorum æmulationem inflammante Bocchi regis recente dono, qui amicitiæ suæ cum populo Romano monumentum, Victoriam auream, & juxta effigiem Sullæ suamque, tradentis illi Jugurtham miserat. Quæ signa cum in Capitolio posita detrahere Marius, acriter repugnante Sulla, cuperet: amicorum interventu, & temporibus reipublicæ sopita interim rixa est. Atque id nisi factum esset, respublica stare non potuisset. Quippe socii, cum, patefactis insidiis suis, nihil aliud exspectare possent, quam ut in auctores quæreretur, cum semel ruere cœpissent, alia quotidie & atrociora machinari non desinebant.

XXX. Eo tempore magnum ab urbe periculum Cn. Domitius avertit. Is, nescio qua de causa, itinere suscepto, forte in Pompædium Silonem incidit, Marsorum principem, cum magno hominum agmine eadem via venientem. Cum familiariter inter se salutassent, *ecquonam tanta stipatus caterva tenderet*, Domitius interrogat. ubi, *Romam ire. vocat m a tribunis plebis, civitatis accipiundæ gratia*, responsum est; *Immo vero*, ait, *non aliud tam inimicum spei vestræ consilium capere potuisses. Senatus nihil tam indignum sua majestate cre-*

§ XXVIII. Liv. Epit. Auctor de Vir. ill. Liv. 21, 63. Flor. 3, 18. § XXIX. Plut. in Mar. c. 53. & in Sull. c. 8.

det, quam cogi: &, quod rogantibus concessurus fuit donum, minantibus pernegabit. Quapropter etiam atque etiam videte, quid incipiatis. violentum consilium turpia initia, ancipites eventus habet: & si, quod equidem haud minus vestra, quam nostra causa, abominor, quam felicissime successerit, quæ pax aut securitas esse poterit inter infensos invisosque degentibus? omnia vobis aspera adversaque prævideo, vim & metum ostentantibus: per modestiam & justas preces, non honestior modo, sed etiam tutior, ad civitatem via est.

XXXI. Hac oratione persuasus Pompædius abduxit suos, urbemque non translatitio discrimine liberavit. Pugionibus enim sub veste accincti venerant, neque genere hominum, neque numero, spernendi. Decem millia, delecti ex omni multitudine quæstiones timentium, curia circumsessa civitatem petere deliberatum habebant; si negatum esset, ferro atque igne grassari. Sed neque consulibus satis cum senatu conveniebat, ita permixta omnia simultatibus turbisque fervebant: ludisque Romanis, quos M. Claudius Marcellus ædilis curulis edebat, L. Philippus in maxima civium concione, *videndum sibi aliud esse consilium*, dixit: *illo senatu se rempublicam gerere non posse.* Commotis per hæc vehementer animis, a. d. Idus Septembres senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Aderat & L. Crassus, isque ante omnes, cum, pro copia sua vique dicendi, senatus contumeliam efficacissime deflesset, irritavit consulem, acris & arrogantis ingenii virum, ut manum in illum injici juberet.

XXXII. Contra Crassus, negando *sibi consulem videri, cui senator ipse non videretur*, lictorem repellebat. Post longam vehementemque contentionem, senatus auctoritas in sententiam Crassi facta, *nunquam senatus neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse.* Crassus deinde, postquam scribendo affuisset, cum febri domum rediit, dieque septimo

§ XXX. Diodor. ap. Valef. § XXXI. Cic. de Orat. 1, 13. Val. Max.

lateris dolore consumtus est: hoc tamen ei commodum afferente maturo obitu, ne flagrantem bello Italiam, & quæ deinde mala cumulate ingruerunt, videret. Jam enim & Drusi susceptus pro senatu tribunatus infringi, & ipse in mala apud eum ordinem gratia esse cœperat: causamque turbarum omnium optimates in illum conferebant: *unius adolescentis temeritate convulsa civitatis jura, majestatem senatus imminutam, reipublicæ vectigalia sublata esse: nunc etiam erectos spe civitatis obtinendæ socios insanire cœpisse. neque finem miseriarum fore, donec horum omnium dux & auctor tolleretur.*

XXXIII. Fit adversus vitam Drusi conspiratio: Q. Cæpio pertinacissimus ejus æmulus, & importunissimus homo Q. Varius tribunus plebis, in consilii communionem asciscuntur. Horum opera consules, excita sociorum multitudine ab Hetruscis maxime & Umbris, perniciem juveni struebant. Hos enim Agraria lege sua offenderat, quia novis coloniis destinabat populi Romani publicum agrum, cujus magnam partem ad id temporis socii, ut cuique opportunum fuerat, clam, palamve possidebant. etiam bene consciis hic metus accidebat, ne, confusis olim agrorum finibus, contenti suo Romani non essent, sed etiam vicinorum jura sollicitarent. Drusus, intellecto, suum in caput illas comparatas insidias esse, domi in subobscura quadam porticu agere cœtus, habere conciones, raro in publicum egressu, ne se periculis offerret.

XXXIV. Eo vehementius accusatus in senatu, quo aliquando retunderet criminantes, in forum profectus est: eaque ipsi postrema cum populo actio fuit. Habebat ille in more, quod & C. Gracchi institutum fuerat, ut segregaret turbam, & paucos interioris admissionis haberet. sed ne sic quidem evitare periculum potuit. Quippe ab immenso illo & incognito agmine, quo semper stipatus in-

§ XXXII. Cic. de Orat. 1, 2. Pedian. in Corn. Liv. Epit.
§ XXXIII. Flor. 3, 18. Cic. de nat. Deor. Appian. civil. l. 1.

cedebat, deductus, cum in atrio domus suæ & porticu, quam diximus, multitudinem dimitteret, *ictum sese* exclamans, corruit, & inter paucas horas decessit. Priusquam exspiraret, ad circumstantes mœrentesque dixisse fertur, *Ecquando, propinqui amicique, similem mei civem habitura est respublica?* Percussus autem est circum inguina, crepidario cultro, quem in vulnere percussor reliquit. minister necis in turba latuit: invidia penes Cæpionem, & Philippum, & Varium fuit; frustra disseminato a quibusdam rumore, *quasi, rerum temere motarum conscientia & angore, se periculis instantibus, voluntaria morte desperabundus exemisset.*

XXXV. Tali fine vir tot naturæ fortunæque dotibus cumulatus, alienas pariter spes, & suas terminavit. De cujus vitiis quando pro muneris nostri fide tacendum non putavimus, illam quoque vocem, quæ ex multis ejus præclaris pulcherrima ad nos pervenit, lubenter referemus. In Palatio domum ædificabat, quo loco M. Cicero habitavit. *eam* promittenti architecto *sic ædificaturum, ut libera ab omni vicinorum despectu, instituta domini fido secreto tegeret, Tu vero,* inquit, *si quid in te artis est, sic potius struito, ut, quidquid agam, omnes videant.* M. Livii Drusi interitu cum oppressum iri bellum Italicum senatus speravisset, res in contrarium vertit: statimque, his auditis, socii in arma iverunt. quod cum ita futurum esse plerisque appareret, tamen velut ex abundanti prodigia fœda præcesserunt.

XXXVI. Namque domesticorum animalium omnia genera, repente efferata, stabulis pascuisque relictis, ad silvas & montes fugerunt. Canes cum ululatu per agros more luporum oberrarunt. Cum ex agris in urbem pecora armentaque Latini agerent, animalibus subita rabie concitatis, strages hominum facta: lacrimari animalia visa

§ XXXIV. Auctor de Vir. ill. c. 66. Senec. de benefic. & de brevit. vitæ. Vellej. 2, 14. Appian. Agell. 13, 10. Liv. Epit. Flor. 3, 17. § XXXV. Vellej. 2, 15. Diodor. l. 37. Orof. 5, 18. Jul. Obseq. Cic. de divinat. 1, 44.

ſunt. Cœlum diſceſſit: ex occulto voces auditæ, quæ pericula belli nuntiarent. quodque triſtiſſimum haruſpicibus viſum, Lanuvii clypei ſunt a muribus arroſi. Quod ſequitur, magis ſenatus Romani fatua & crudeli ſuperſtitione, quam rei miraculo, prodigioſum fuit. In agro Romano androgynus viro nupſerat. id a marito ad ſenatum, ab ſenatu ad augures delatum cum fuiſſet, ex auctoritate Tuſcorum haruſpicum vivus eſt crematus.

XXXVII. Et ne Græca ingenia plus vidiſſe putemus, ſub eadem ferme tempora Athenis alius ſimili ſupplicio conſumtus eſt. Tanta eo ſeculo ignorantia veri, apud ſapientiſſimos, ut rebantur, populos, tantaque humanorum animorum vilitas fuit. Ceterum ſublato, quemadmodum diximus, Druſo, inimici morte hujus minime ſatiati, plenam victoriam concupiverunt. Jamprimum, L. Philippo conſule referente, quidquid ille legum tulerat, uno ſenatuſconſulto tollitur. *contra auſpicia latas, neque his teneri populum*, dictitabant. Ex diverſo equites Romani, quibus, quæ a Druſo patefacta curia fuerat, iterum occludebatur, Q. Varium, quem propter obſcurum jus civitatis cognominabant Hybridam, vaſtum hominem atque fœdum, ſed non ſpernenda dicendi facultate magnam vulgo gratiam adeptum, rogationem ferre impulerunt, *ut quæreretur de iis, quorum dolo malo ſocii ad arma ire coacti eſſent.*

XXXVIII. Eo crimine civitatis principes rei deſtinabantur, *a quibus, pro navata contra populares partes opera, promiſſa ſociis civitas* dicebatur. Idcirco equites, ſi hos, uti facile erat judiciorum poteſtate præditis, damnatos expuliſſent, majore deinceps licentia, quidquid collibuiſſet, acturi videbantur. Intercedebat pars tribunorum: ſed his equites ſtrictis ſicis circumſtantes injecerunt metum, perlataque lex eſt, magna & præſenti reipublicæ clade; neque enim poſtrema hæc cauſa fuit, cur tumeſcens olim

§ XXXVII. Aſcon. in Cornel. Appian. civil. l. 1. Val. Max. 8, 6. Cic. de Orat. 1, 28. & Brut. c. 62. Diodor. l. 37.

sociale bellum, velut effractis claustris vehementius erumperet, eoque nondum consopito, civile insuper oriretur. Sed equites, uti voluerant perrogato, cunctati non sunt, quin splendidissimo cuique, subornatis accusatoribus, periculum facesserent.

XXXIX. Inter quos L. Calpurnius Bestia vir consularis, ne se potestati inimicorum crederet, in exsilium, quam in judicium, ire maluit. M. Aurelius Cotta per invidiam tribunatu, quem petebat, depulsus, deinde lege Varia postulatus, causa facunde dicta, ut erat insignis orator, in equitum impotentiam, & exercita judiciorum specie latrocinia libere invectus. *Quid igitur superest*, inquit, *horum libidine atque crudelitate intactum? aut quid ultra desiderant importunæ belluæ, qui neque luctu innocentum civium, neque periculis optimorum, neque ulla calamitate reipublicæ possunt exsatiari? Quamquam enim pro causa mihi satis dictum est, tamen ab his judicibus nec exspecto æqua suffragia, nec desidero. Damnari enim a talibus, quam absolvi, honestius puto. & si facultates & patriæ conspectus adimitur, quocunque locorum pervenero, quietus, & fortunam conscientia levans, jactationem horum & cruciatus audiam, qui pravis mentibus, hoc est, truculentissimis tortoribus relicti, quo diutius in hac urbe vivent, plures scelerum suorum persolvent pœnas, Diis hominibusque exosi, neque his, quos reliquerunt in civitate, quam quos expulerunt, cariores.*

XL. *Scilicet ea nunc tempora sunt, ut, qui salvam rempublicam velint, eam his viris spoliare cupiant, quales illi multos ejecerunt, alios plures paulo post ejecturi videntur. Tuam quidem, o infelix patria, vicem dolere non desinam: erit tamen nonnulla consolatio, quod, quas impendere tibi clades certum est, audiam potius, quam videbo. Me quidem si respicio, in qualibet solitudine, inter serpentes & bestias, quam apud hos Romæ, tutius feliciusque vivam. bonorum miseret, qui pauci inter multos, & ab his, & propter hos intoleranda quævis patientur!* Hæc atque talia cum ingenti concitatione animi & verborum effudisset, non exspectatis suffragiis urbe cef-

fit. Comitata eum Rutilia mater eſt, fratris Publii experimento nihil in exſilio mali eſſe docta.

XLI. L. Mummium Achaicum, clariſſimis geſtis, extrema ætate hominem, ne aliorum exemplo damnationem voluntario receſſu anteverteret, equitum infida promiſſa turpi arte deceperunt. favorem enim & læta ſuffragia prolixe polliciti, ubi ad ferendam ſententiam ventum eſt, fugam ei frequentes juſſerunt. Sic in Delum inſulam profectus ille, quod ſupererat ætatis, ab ingrata patria pulſus, ab iis, quos patriæ ſubjecerat, receptus, exegit. Hæc ita ferme ſunt ab Appiano tradita. Sed ut in rebus Romanis auctores Græci haud raro hallucinantur, non L. Mummium, ſed L. Memmium, accuſatum lege Varia putem: quæ duarum familiarum nomina ſæpius permiſcentur. Nam L. Memmium cauſam eo crimine dixiſſe Cicero narrat: Mummium nemo auctor eſt, tam diu produxiſſe vitam, ut quarto & quinquageſimo poſt ſuum conſulatum anno potuerit accuſari. Inter hos illuſtrium hominum caſus, M. Æmilii Scauri, adverſus intentatum periculum victrix gravitas & pervicacia exſtitit. Q. Cæpio, vetus inimicus Scauri, & ipſe in illum lege Varia dixerat, & cum Q. Vario tribuno plebis egerat, ut adeſſe eum juberet; hanc opprimendi ſenis maxime idoneam occaſionem reperiſſe ſperans.

XLII. Annus illi alter atque ſeptuageſimus ætatis agebatur, & præter annos etiam adverſa valetudine corpus afflictum gerebat. *Sic affectum* negabant amici, *populari invidiæ licentiæque objici oportere.* Sed ille priſtinum animi vigorem retinens, nobiliſſimis juvenibus inniſus deſcendit in forum, acceptoque reſpondendi loco, pauca verba in hanc ſententiam prolocutus eſt. *Q. Varius Sucronenſis M. Scaurum principem ſenatus ſocios in arma ait convocaſſe. M. Scaurus princeps ſenatus negat. teſtis nemo eſt. utri vos, Quirites, convenit credere?* Hac voce ita commutatos hominum animos tradunt, ut ipſe etiam tribunus, pertinaci populi ac-

§ XLI. Senec. Conſolat. ad Helv. Appian. Chariſ. l. 11. Pedian. in Scaur.

clamatione victus, *morari se eum* negaret. Non tempero mihi, quin statim adscribam, licet posteriorem tempore Varii exitum, quem scelerum & turbatæ reipublicæ justa oppressit ultio, hac etiam inique circumventis donata consolatione, ut nocentissimæ rogationis auctor sua ipse lege damnaretur.

XLIII. Ne hoc quidem ei concessit fortuna, ut saltem in exsilio prorogaret vitam, communem cum tot innocentibus sortem habiturus: sed a sociis, ut opinari licet, exceptus, summo cruciatu suppliciοque pœnas ejectis interfectisve clarissimis viris dedit, etiam Metellum veneno sustulisse creditus. Sed ad ordinem rerum, Luciumque Philippum, & Sex. Julium Cæsarem consules revertor cujus anni fine, cum jam nulla, nisi Varia lege, judicia redderentur, & populus moleste ferret, tot uno tempore viros illustres civitate pelli: & socii, spe omni desperata, jus æquum voluntate Romanorum obtineri posse, ad consilium belli communiter inferendi totis animis moti sunt. Nullum enim, præterquam in armis, remedium superesse cernebant, amissis in urbe patronis, & unico jam crimine, si quis favisse sociis videretur: neque aliis causis aut M. Drusum luce, aut ceteros patria carere.

XLIV. Principum inde occultis coitionibus, postea horum impulsu publice missitando legatos, fœdus inter multos populos ictum. Id quantum poterat dissimulanter agebatur, eo tardius animadvertere Romani, quorum animos continua domi judicia, quæ perraro sine seditione transigebantur, occupabant. Ergo velut per otium Italicæ gentes novam reipublicæ formam commentari, atque adeo constituere potuerunt, ad exemplum Romanæ civitatis comparatis legibus. Caput rerum, consiliique publici & omnis necessarii apparatus arcem, Corfinium interim esse voluerunt, Pelignorum maximam urbem. sed, velut communem

§ XLII. Auctor de Vir. ill. c. 72. Quinctil. 5, 12. Val. Max. 3, 7. § XLIII. Val. Max. 8, 7. Cic. Brut. c. 89. & de nat. Deor. 3, 33. Appian.

omnium patriam, pro Corfinio *Italicam* appellantes, curia foroque, ceterifque publicis ædificiis, propofito fuo convenienti magnificentia exornarunt.

XLV. Huc deinde omnia belli præfidia concorditer congefta, obfides ex omnibus populis miffi, magna vis pecuniæ, magna commeatuum. Summa omnium penes quingentos viros erat, tota Italia, pro cujufque civitatis opibus delectos. hic *Senatus* vocabatur. Ex hoc numero binos quotannis confules, duodenos prætores creari oportebat. *Quamdiu bellum effet, alteri conjuctum cum fex prætoribus a Cercolis ufque ad mare Adriaticum provinciam effe, totidem pari honore magiftratibus ceteram Italiam*, placuerat. Inter hæc Romani, velut ex profundo ftupore receptis fenfibus, quaquaverfum certos homines ad confilia fociorum fpeculanda dimittunt. quibus haud magna calliditate opus ad hoc negotium fuit, cum jam ita vires fuæ placerent fociis, & confilia matura viderentur, ut pervulgatis ubique fermonibus *civitatem Romanam, fuo majorumque fanguine fervatam auctamque, fibi deberi* palam loquerentur: *eamque hoc tempore parare certum omnibus ac deliberatum* dicerent, *id unum intereffe, utrum volentibus, qui tum effent, Romanis, an vero invitis, impetraretur.*

§ XLIV. Liv. Epit. Diodor. l. 37. Strab. l. 5, Vellej. 2, 16. Appian. § XLV. Diodor. Appian.